

Univerza v Ljubljani
Biotehniška fakulteta
Oddelek za zootehniko
Groblje 3, 1230 Domžale

RAZVOJ PASEM DOMAČIH ŽIVALI V SLOVENIJI

PRVOTNE, IZGUBLJENE, PRETOPLJENE PASME

UREDIL:
prof. dr. Šalehar Andrej,
zaslužni profesor

Rodica, 11. junij 2012

KAZALO

1. SPREMNA BESEDA	5
Prof. dr. Kompan Drago	5
2. RAZISKAVE ZGODOVINE ŽIVINOREJE V SLOVENIJI	6
Prof. dr. Šalehar Andrej.....	6
3. ZGODOVINSKI VIRI O SLOVENSkih LOKALNIH (AVTOHTONIH IN TRADICIONALNIH) PASMAM DO LETA 1945	9
Prof. dr. Šalehar Andrej.....	9
3.1. BILANCA STANJA PREGLEDA VIROV	10
3.2. OBJAVLJENE BIBLIOGRAFIJE IN MONOGRAFIJE NA DIGITALNI KNJIŽNICI SLOVENIJE	11
3.2.1. Zgodovinski viri o slovenskih avtohtonih in tradicionalni pasmah	13
3.2.2. Slovenske knjige in tiski s področja živinoreje	13
3.2.3. Slovenski zgodovinski viri o varstvu živali.....	14
3.2.4. Zakonodaja na področju živinoreje za Slovenijo v letih 1740 - 1945	15
3.2.5. Tri monografije o kranjski čebeli	15
Prispevki k bibliografiji: Čebelarji družine Roschütz (Rothschütz, Ravenegg, Rožič, ...	15
Zapisi o kranjski čebeli med leti 1857 in 1879	15
Obstoja pa ena pridna in utrjena čebela, taka je kranjska	16
3.2.6. Prispevki k bibliografiji: črmošnjiški župnik in čebelar Jurij Jonke (1777-1864)	17
3.2.7. Cikasto govedo. Slovenska avtohtona pasma	18
3.3. DRUGE BIBLIOGRAFIJE IN MONOGRAFIJE, DIPLOMSKO, MAGISTRSKO IN DOKTORSKO DELO, DELOVNA IN ŠTUDIJSKA GRADIVA – ZGODOVINSKI VIRI.....	20
3.3.1. Gustav Pirc (1859 – 1923).....	21
4. ŽIVINOREJA V SLOVENIJI DO LETA 1945	24
Prof. dr. Šalehar Andrej.....	24
4.1. STATISTIČNI PODATKI O ŽIVINOREJI.....	25
4.2. ZAKONSKA PRAVILA V ŽIVINOREJI	25
4.3. ČRTICE IZ ZGODOVINE SLOVENSKE ŽIVINOREJE	28
4.3.1. PRILOGA.....	33
5. STARE PASME DOMAČIH ŽIVALI V SLOVENIJI	34
5.1. KONJI.....	34
Prof. dr. Šalehar Andrej.....	34
5.1.1. STARE PASME KONJ V SLOVENIJI.....	35
5.1.2. BOHINJSKI KONJ	43
5.1.3. KOBARIŠKI KONJ.....	46
5.1.3.1. SLIKOVNA PRILOGA	52
5.1.4. KRAŠKI KONJ.....	55
5.1.5. POSAVINJSKI (SAVINJSKI) KONJ.....	60
5.2. GOVEDO	64
Prof. dr. Šalehar Andrej, Dr. Žan Lotrič Metka	64
5.2.1. STARE PASME GOVEDI V SLOVENIJI	65
5.2.1.1. UVOD	66
5.2.1.2. PRVOTNA SLOVENSKA GOVEDA	67
5.2.1.3. PRVA IZBOLJŠEVANJA IN OPLEMENJEVANJA SLOVENSkih GOVEDI.....	70
5.2.1.4. STARE SLOVENSKE PASME GOVEDI SREDI 19. STOLETJA	71
5.2.1.5. IZBOLJŠEVANJA IN OPLEMENJEVANJA SLOVENSkih GOVEDI V DRUGI POLOVICI 19. STOLETJA	73
5.2.1.6. GEOGRAFIJA PASEM GOVEDI NA KRANJSKEM, GORIŠKEM, V ISTRI IN TRSTU – POVŠE (1893, 1894)	81
5.2.1.7. PASME SLOVENSkih GOVEDI NA ZAČETKU IN V PRVI POLOVICI 20. STOLETJA	84
5.2.1.8. MISLI NA KONCU	91
5.2.1.9. PRILOGE	96

5.3. PRAŠIČI	103
Prof. dr. Šalehar Andrej.....	103
5.3.1. PRVOTNI* PRAŠIČI V SLOVENIJI	104
5.3.1.1. UVOD	105
5.3.1.2. PRVOTNI PRAŠIČI.....	105
5.3.1.3. PRILOGE	110
5.3.2. GORENJSKI ČRNOLISASTI (ČRNOPIKASTI) PRAŠIČ	112
5.3.2.1. ZOOtehniška karakterizacija	113
5.3.2.2. RAZPRAVA IN SKLEPI	116
5.3.2.3. DODATEK	118
5.3.2.4. SLIKOVNA PRILOGA	119
5.3.3. SOLČAVSKI ČRNI (ČRNOPASASTI) PRAŠIČ	122
5.3.4. ŠTAJERSKI ČRNI PRAŠIČ	124
5.4. OVC	126
Prof. dr. Šalehar Andrej, mag. Bojkovski Danijela, dr. Žan-Lotrič Metka	126
5.4.1. STARE PASME OVC V SLOVENIJI	127
5.4.1.1. UVOD	128
5.4.1.2. PASME OVC.....	128
5.4.2.2. MISLI NA KONCU	138
5.4.2.3. PRILOGE	142
5.4.2.4. STARE FOTOGRAFIJE.....	145
5.5. KOZE	148
prof. dr. Šalehar Andrej, dr. Žan-Lotrič Metka, mag. Bojkovski Danijela	148
5.5.1. STARE PASME KOZ V SLOVENIJI	149
5.5.1.2. UVOD	150
5.5.1.3. ZAKONSKA PRAVILA IN DRUGO O REJI IN PAŠI KOZ	151
5.5.1.4. STARE PASME KOZ.....	155
5.5.1.5. MISLI NA KONCU	160
5.5.1.6. PRILOGE	164
5.5.1.7. STARE FOTOGRAFIJE.....	175
5.6. PERUTNINA	176
prof. dr. Šalehar Andrej.....	176
5.6.1. STARE PASME PERUTNINE V SLOVENIJI	177
5.6.1.1. UVOD	178
5.6.1.2. DO KONCA 19. STOLETJA.....	179
5.6.1.3. V PRVI POLOVICI 20. STOLETJA	181
5.6.1.4. MISLI NA KONCU	186
5.6.1.5. PRILOGE	191

1. SPREMNA BESEDA

Prof. dr. Kompan Drago
vodja javne službe genska banka v živinoreji

Človek je udomačil nekaj vrst živali že pred več kot 10.000 leti, kar je v primerjavi z dobo obstoja teh vrst relativno kratko obdobje. Vendar pa so znotraj posameznih vrst nastajale pasme, ki so odraz človekovega delovanja in vpliva ter hkrati tudi odraz številnih dejavnikov okolja. Lahko rečemo, da so se vrste prilagodile okolju in enako velja za podvrste oziroma pasme, kot jim pravimo v živinoreji pri udomačenih vrstah živali. Kako oziroma kje je zapisana vsa ta zgodovina. Seveda ne obstajajo zapisi iz teh obdobji udomačitve in tudi še dolgo potem ni nič. Je pa zgodovina in razvoj živinoreje in pasem zapisan v genih sedanjih generacij pasem domačih živali, ki so odraz preteklosti in sedanjosti in »nosijo v sebi« odsevanje naravnega okolja in človeške dejavnosti. Počasi, a zanesljivo prodira sodobna znanost tudi v globino teh odkritij in poskuša dojeti, kaj se je dogajalo v preteklosti.

Nastanek in razvoj pasem, ki obstajajo dandanes, lahko do neke mere pojasnjujejo tudi pisni viri iz preteklosti. Pisni viri, ki se nanašajo na živinorejo na območju današnje Slovenije, so skromni do obdobja srednjega veka, kasneje pa se že začnejo pojavljati zapisi, iz katerih je možno razbrati obstoj določenih pasem na slovenskem ozemlju ter tudi nekatere njihove značilnosti. Proučevanje pisnih virov iz preteklosti, ki se nanašajo na kmetijstvo in živinorejo, ki jih odstira pričujoča knjiga, je nedvomno dragocen prispevek k pojasnjevanju razvoja pasem domačih živali. Knjiga skozi pisne vire iz preteklosti osvetljuje in odstira pregled preteklosti z vidika nastanka pasem domačih živali, s tem, da zajema celotno živinorejo z razvojem pasem po posameznih vrstah kakor tudi osnovno zootehniško karakterizacijo.

Na osnovi teh proučevanj pisnih virov iz preteklosti se marsikaj pojasnjuje, še posebej dejstvo, da je bila biotska raznolikost v živinoreji v preteklosti mnogo večja kakor je dandanes. Čeprav je videti, da je človek vedno stremel za izboljševanjem svojih živali (selekcija), pa je vendarle zaznati, da so se že v preteklosti zavedali pomena, ki ga imajo na okolje dobro prilagojene pasme domačih živali. Nedvomno je, da so z bolj pozornim opazovanjem vsakega osebka skozi njegovo celotno obdobje reje ljudje dobro poznali tudi nekatere lastnosti, ki jih današnja živinoreja skoraj ne vključuje več. Prav tako lahko ugotovimo, da je bilo mučenje živali prepovedano že davno, smo pa še pred kratkim menili, da je to napredek in prispevek naših generacij, ki so to področje (zopet) uzakonile. Podobno je na mnogih področjih, ki so jih v preteklosti urejali, vmes pa so izginile in se v novejšem času spet pojavljajo.

Dobro poznavanje starejših (zgodovinskih) virov daje sliko preteklosti in je nujno za razumevanje današnjega stanja na vseh področjih, tudi v živinoreji. Na žalost je bilo to področje dokaj zanemarjeno, kar kaže na to, da so »ponovno odkrita« pretekla dogajanja v živinoreji glede nastanka in razvoja pasem domačih živali, vmes pa so bila precej zastrta in zanemarjena.

Vsaka veda, tudi živinoreja, bi morala imeti v svojem kurikulumu pregled zgodovinskega razvoja panoge. Pričujoče delo prof. dr. Andreja ŠALEHARJA in soavtoric: dr. Žan Lotrič Metke in mag. Bojkovki Danijele je lahko dobra osnova, če ne že kar učbenik za »nov« predmet pri študiju živinoreje.

2. RAZISKAVE ZGODOVINE ŽIVINOREJE V SLOVENIJI

Prof. dr. Šalehar Andrej
zaslužni profesor

Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale

V Sloveniji je bila reja domačih živali dobro razvita že v srednjem veku, o čemer med drugim posredno pričajo tudi stenski koledar v cerkvi v Hrastovljah, opis plena, ki so ga Kubejci priborili v spopadu s Hrastoveljčani, dajatve posvetni in cerkveni gospodi ter drugo. Valvasor (1689, cit. 1989) piše, da na Kranjskem redijo konje, govedo, ovce, koze, prašiče, osle itn. Poudarja, da po vsej Evropi najbolj hvalijo kraške konje, ki jih rede na Kranjskem, zaradi njihove vztrajnosti, ker dolgo žive in stanovitno prenašajo delo in ježo. Temu jih privadijo že v mladosti tako, da jih pasejo po samem kamnu in skali. Novak (1970) je podrobno opisal razvoj živinoreje v Sloveniji in med drugim je predstavil tudi pasme, ki so jih redili. Za poznavanje posameznih pasem v prejšnjih stoletjih sta pomembna sestavka, ki ju je napisal Štefančič (1951, 1966). V obeh delih najdemo pritrditve, da so naši predniki redili slovenske avtohtone pasme domačih živali, ki so jih predvsem v 19. stol. pričeli oplemenjevati z nakupom plemenjakov drugih evropskih pasem. Po številu smo imeli na začetku 20. stoletja več domačih živali, kot jih imamo dandanes in slovenske avtohtone domače živali so kmetijam še nedavno pomenile osnovo za preživetje. Slovenske avtohtone pasme domačih živali so prav gotovo vredne sedanje pozornosti, so osnova biotske raznovrstnosti v slovenski živinoreji in so pomemben sestavni del naše naravne ter kulturne dediščine. Skozi stoletja jih je oblikovalo naše okolje in vzgajal jih je slovenski človek.

Zadnje desetletje je bilo in še vedno je aktualno vprašanje, kje in kako so nastale posamezne naše pasme in velikokrat, čigave so te pasme. Najbolj znan primer je pasma lipicanski konj, ki pa ni osamljen, ker se s podobnimi problemi srečujejo tudi nekatere druge slovenske avtohtone pasme domačih živali, recimo: posavski konj, istrska pramenka, istrski gonič in druge. S tem problemom se srečuje tudi kranjska čebela. V slovenski definiciji za »Avtohtona pasma (domorodna, izvirna, prvotna, domača)« je zapisano, da je to tista pasma domačih živali, za katero je na osnovi zgodovinskih virov o pasmi dokazano, da je pasma po izvoru iz Republike Slovenije, da je bila Republika Slovenija prvotno okolje za razvoj pasme in da za njo obstaja slovenska rejska dokumentacija. Tako že definicija sama daje možnosti za realizacijo četrtega odstavka 68. člena Zakona o živinoreji, ki govori o mednarodnem zavarovanju slovenskih avtohtonih pasem.

Za slovenske lokalne pasme (avtohtone in tradicionalne) domačih živali smo poiskali in sistematično uredili zgodovinske vire o njihovem nastanku in o njihovi reji v Republiki Sloveniji. Osnovno izhodišče je bila baza informacij, ki jih je Narodna in univerzitetna knjižnica (NUK) zbrala v »Slovenska retrospektivna bibliografija člankov (Bibliografski opisi člankov iz obdobja 1797 - 1945)«. S tem pregledom smo dobili prve osnovne izhodiščne bibliografske podatke, ki so usmerjali naše delo pri pregledu gradiv in virov, ki so shranjeni po knjižnicah v Sloveniji in tudi v tujini. Pomemben zgodovinski vir predstavlja tudi zakonodaja na področju živinoreje, ki je bila v veljavi na področju Slovenije. Pregledali smo jo za obdobje od leta 1740 do leta 1945. Veliko podatkov o gradivih in virih smo našli tudi v:

- Adamič, France. 200 let kmetijskega tiska na Slovenskem (1792 - 1992). Zbornik Biotehniške fakultete v Ljubljani. Supplement 16 – kmetijstvo, 1992, 70 strani
- ALEX - Historische Rechts- und Gesetzestexte (<http://alex.onb.ac.at/>)
- COBIB.SI vzajemna bibliografsko-katalogna baza podatkov

- Ferčej, Jože, Osterc, Jože. 200 let slovenskih knjig s področja živinoreje. Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike. Ljubljana 1993, 12. zvezek, str. 208 – 210
- Glaser, Karel. Bibliografija slovenska: slovensko knjištvo od 1. januarja do 31. decembra 1901. Ljubljana 1902. 231 strani
- Knjižnica oddelka za zootehniko, Biotehniška fakulteta
- Mihelič, Stane. Pregled slovenskega čebelarstva. V: Bukovec Avgust in dr. Sodobno čebelarstvo. I. Teoretičen del. Ljubljana 1955, strani VII – XXI
- Moder, Janko: Mohorska bibliografija. Celje 1957, 547 strani
- Osrednji katalog NUK. KatNUK.
- Pahor, Milan. Slovenska časniška govorica v Trstu in Gorici pred drugo svetovno vojno. V: Pavletič, Jože (ur): Primorski dnevnik 1945 – 1995 Trst Gorica Čedad 10 - 40. Trst: družba za založniške pobude d.d. Trst
- Povše, Franc. Landwirtschaftliche Literatur in slovenischer Sprache. Zusammenstellung der in der Periode 1848 bis 1898 in slovenischer Sprache publizierten Schriften Landwirtschaftlichen Inhaltes. Geschichte der österreichischen Land- und Forstwirtschaft und ihrer Industrien 1848-1898, 4, Wien 1899, str. 641 – 644.
- Prodanović, Dušan. Bibliografija stočarstva i stočnih proizvoda Jugoslavije od 1710 – 1956. Sarajevo 1956, 408 strani.
- Razvoj živinoreje od začetka XVIII do konca XIX stoletja. V: Ante Štefančič. Začetek in razvoj veterinarstva na Slovenskem do prve svetovne vojne. SAZU, Ljubljana 1966, str. 11 – 27
- Šalamun, Miša. Slovensko primorsko časopisje: zgodovinski pregled in bibliografski opis. V: Vilhar Srečko. Prerez zgodovine slovenskih knjižnic in knjižničarstva na Primorskem. Koper 1961, str. 25 - 111
- Simonič, Franc. Slovenska bibliografija. I. del: Knjige (1550 – 1900). Ljubljana 1903 – 1905, 627 strani. (dostopno na dLib.si)
- Šlebinger, Janko, Marentič, Janez. Bibliografija slovenske kmetijske literature v letih 1919-1938. Ljubljana 1939, 200 strani
- Šlebinger, Janko. Slovenska bibliografija za l. 1902 – 1906. Ljubljana (5 snopičev v enem) 1903 – 1907.
- Šlebinger, Janko. Slovenska bibliografija za l. 1907 – 1912. Ljubljana 1913, 336 strani
- Šlebinger, Janko. Bibliografija za l. 1917 – 1918. Ljubljana 1919, str. 31 – 46
- Šlebinger, Janko. Slovenska bibliografija za leto 1929. Ljubljana 1930, 85 strani

- Šlebinger, Janko. Slovenski časniki in časopisi. Bibliografski pregled 1797 - 1936. Ljubljana 1937, 175 strani
- Valenčič, Vlado. Organizacije za napredek agrarne proizvodnje, specialno šolstvo in strokovna literatura. V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. I. zvezek: Agrarno gospodarstvo. Ljubljana 1970, str. 523 – 556
- Zbirka strokovnih knjig in gradiv v privatni knjižnici prof. dr. Andreja Šalehar

V zadnjih letih, še posebej po letu 2010, ko je neposredno dostopnih vse več digitaliziranih knjig, tiskov, publikacij in drugih gradiv, se je spremenilo tudi delo pri iskanju zgodovinskih virov. Pomembno je, da imamo v Sloveniji »Digitalno knjižnico Slovenije«, kjer stalno dopolnjujejo zbirko digitaliziranih slovenskih knjig in serijskih publikacij. To olajšuje tudi pripravo bibliografskih gradiv na področju slovenske živinoreje. Zgodovinske vire smo iskali tudi s pomočjo:

dLib.si (digitalna knjižnica Slovenije) (<http://www.dlib.si/>)
 Google Book (<http://books.google.com/books>)
 Internet Archive digital library (<http://www.archive.org/>)
 Biodiversity heritage library (<http://www.biodiversitylibrary.org/>)
 Translation-Dokumentation (<http://itat2.uni-graz.at/pub/tradok/>)
 Sistory – zgodovina Slovenije (<http://www.sistory.si/>)
 AnimalBase Digitale Bibliothek (<http://www.sub.uni-goettingen.de/>)
 Drugi splošni iskalniki

Pri delu so pogosto najdeni novi viri, novi podatki o strokovnih monografijah in pričakovati je, da bodo sedanji bibliografski seznami, še dopolnjeni.

Namen tega dela je kratka predstavitev zgodovinskih virov o pasmah domačih živali in na kratko opisati živinorejo v Sloveniji. V nadaljevanju pa na osnovi zbranih gradiv raziskati razvoj pasem pri posameznih vrstah domačih živali v Sloveniji in osnovno zootehniško karakterizacijo prvotnih, izgubljenih in pretopljenih pasem.

VIRI

1. Novak, Vilko. Živinoreja. V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. Ljubljana 1970, str. 343 – 394
2. XXXI. O živalih na Kranjskem, zlasti o tako imenovanem polhu. V: Valvasor Vajkard Janez: Slava Vojvodine Kranjske. Ljubljana, 1989, str. 80 – 82
3. Stefančič, Ante. Slovenska živinoreja v 19. stoletju. 1(1951)1, str. 28 – 31 in št. 2, str. 33 – 36 in št. 3 – 4, str. 95 – 105, Živinorejec
4. Stefančič, Ante. Razvoj živinoreje od začetka XVIII. do konca XIX. stoletja. V: Začetek in razvoj veterinarstva na Slovenskem do prve svetovne vojne. SAZU, Ljubljana 1966, str. 11 - 27
5. Šalehar, Andrej. Zgodovinski viri o slovenskih avtohtonih in tradicionalnih pasmah do leta 1945. Rodica 2009, 101 stran (URN:NBN:SI:DOC-ZTF15AIY from <http://www.dlib.si>)
6. Šalehar, Andrej. Slovenske knjige in tiski s področja živinoreje. Rodica 2011, 33 strani (URN:NBN:SI:DOC-NQ1J2QX2 from <http://www.dlib.si>)

3. ZGODOVINSKI VIRI O SLOVENSKIH LOKALNIH (AVTOHTONIH IN TRADICIONALNIH) PASMAM DO LETA 1945

Prof. dr. Šalehar Andrej
zaslužni profesor

Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale

Izveček

Zgodovinski viri (knjige, tiski, serijske publikacije, zakoniki, arhivska gradiva in drugo) o slovenskih lokalnih pasmah – skupaj 2241 objav do leta 1945, so zbrani in urejeni v posebni bazi na Oddelku za zootehniko Biotehniške fakultete. Na digitalni knjižnici Slovenije so objavljene različne bibliografije in monografije – skupaj 11, ki so bile izdelane s pomočjo teh objav in digitaliziranih gradiv. O posameznih slovenskih pasmah so s pomočjo te baze pripravljena delovna in študijska gradiva, bibliografije, monografija o Gustavu Pircu in zaključna študijska dela.

Ključne besede: slovenske lokalne pasme, zgodovinski viri, bibliografije, Gustav Pirc

HISTORICAL SOURCES ON SLOVENIAN LOCAL (AUTOCHTHONOUS AND TRADITIONAL) BREEDS TO THE YEAR 1945

Abstract

Historical sources (books, prints, serial publications, laws, archive materials and others) of Slovenian local breeds, 2241 total publications until 1945, are collected and edited in a separate database in the Department of Animal Science, Biotechnical Faculty. With the help of those publications and digitized material, various monographs and bibliographies were prepared - 11 at total, and published at the Digital Library of Slovenia. Study materials, bibliographies, monography about Gustav Pirc were done with the help of the Digital Library of Slovenia and also the study publication.

Keywords: Slovenian local breeds, historical resources, bibliography, Gustav Pirc

3.1. BILANCA STANJA PREGLEDA VIROV

Bilanca stanja pregleda virov je v tabeli 1.

Tabela 1. Bilanca stanja pregleda virov – povzetek stanja junij 2012

SKLOP	ŠTEVILO GRADIV	ŠTEVILO OBJAV	PRIPOMBE
A. KNJIGE IN TISKI	PREGLEDNA GRADIVA TUDI PO LETU 1945	356	
B. SERIJSKE PUBLIKACIJE	132	1169	39 NA SPLETU
C. ZAPISKI, POVZETKI, ...		39	
Č. ZAKONIKI, URADNI LISTI, ZAKONI, ...	17	345	10 NA SPLETU
D. ARHIVI		114	
E. ČEBELARSTVO	9	218	1 NA SPLETU
SKUPAJ		2241	

Po stanju v juniju 2012 je skupaj najdeno in v bazi zapisanih 2241 objav, ki so večinoma skenirane. Gradiva, ki so digitalizirana in dosegljiva na spletu v bazo več ne vpisujemo. Skupaj so najdeni podatki o naših slovenskih avtohtonih in tradicionalnih pasmah v 356 monografijah in tiskih. Največ jih je bilo najdeno v serijskih publikacijah - 1169. Skupaj je bilo pregledanih 132 serijskih publikacij in med njimi so nekatere v slovenskem jeziku, ki v dostopnih bibliografijah slovenskega slovstva niso zapisane. Tak primer je revija »Konjerejec«, ki je izhajala v Grazu v letih 1908-1918. Odkrili smo jo v Univerzitetni knjižnici v Grazu in je slovenski prevod revije »Der Pferderzüchter«. V oddelek Povzetki, zapiski, ... so uvrščena različna gradiva: fotografije, rejski dokumenti in podobno. Večino tega smo našli na boljšem sejmu. Pregledano je tudi 17 različnih zakonikov in od tega jih je sedaj že 10 dostopnih na spletu. Skupaj smo našli 345 gradiv in med njimi so tako imenovana dvojezična »Osnanila«, ki smo jih večina odkrili v Arhivih, kjer smo našli še drugih 114 listin s podatki o slovenskih pasmah in živinoreji. V zadnjo skupino smo uvrstili gradiva s področja čebelarstva, kjer smo zbrali 218 gradiv o kranjski čebeli.

Gradiva smo našli v naslednjih knjižnicah in ustanovah:

ARHIVI – ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE
BG - BEOGRAD
CE – CELJE
CPK – CENTRALNA PRAVOSODNA KNJIŽNICA
ČZS – ČEBELARSKA ZVEZA SLOVENIJE
GOV - GORIZIA
KP - KOPER
KR – KRANJ
MEDIATHEK - UNI. GRAZ
MG - MUZEJ IN GALERIJE MESTA LJUBLJANE
NG – NOVA GORICA
NM – NOVO MESTO
NUK – NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
NMZ - NARODNI MUZEJ SLOVENIJE, LJUBLJANA
PAM – POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR
SBŠ – SREDNJA BIOTEHNIŠKA ŠOLA - NAKLO
SK – SLOVANSKA KNJIŽNICA
TS – TRST
UKM - UNIVERZITETNA KNJIŽNICA MARIBOR

3.2. OBJAVLJENE BIBLIOGRAFIJE IN MONOGRAFIJE NA DIGITALNI KNJIŽNICI SLOVENIJE

Na Digitalni knjižnici Slovenije (<http://www.dlib.si/>) so objavljene bibliografije in monografije in so dostopne na spletu:

<p>Slovenske knjige in tiski s področja živinoreje Avtor(ji): Šalehar, Andrej (avtor) Leto: 2008 Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko Narodna in univerzitetna knjižnica ... dr. Andrej Šalehar, zaslužni profesor RODICA, 15. DECEMBER 2008 I Uvodna pojasnila Prispevki k bibliografiji...</p>
<p>Zgodovinski viri o slovenskih avtohtonih in tradicionalni... Avtor(ji): Šalehar, Andrej (avtor) Leto: 2009 Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko Narodna in univerzitetna knjižnica ...: Prof. dr. Andrej Šalehar, zaslužni profesor RODICA, 14. MAJ 2009 KAZALO UVODNA POJASNILA...</p>
<p>Čebelarji družine Roschütz (Rothschütz, Ravenegg, Rožič, ...) Avtor(ji): Šalehar, Andrej (avtor) Leto: 2010 Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko Narodna in univerzitetna knjižnica ... RR.....)) Zbral in uredil: Prof. dr. Andrej Šalehar zaslužni profesor Rodica 3. maj 2010...</p>

[Slovenski zgodovinski viri o varstvu živali](#)

Avtor(ji): [Šalehar, Andrej \(avtor\)](#)

Leto: 2010

Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Narodna in univerzitetna knjižnica

... ČLANKI TUDI PO LETU 1945) ZBRAL IN UREDIL: Prof. dr. Šalehar Andrej zaslužni profesor
RODICA 17.9.2010...

[Zapisi o kranjski čebeli med leti 1857 in 1879](#)

Avtor(ji): [Gregori, Janez \(avtor\)](#) / [Šalehar, Andrej \(avtor\)](#)

Leto: 2010

Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Narodna in univerzitetna knjižnica

... in uredila: Prof. dr. Andrej Šalehar zaslužni profesor Janez Gregori prof. biol. Rodica in
Ljubljana 26. maj...

[Slovenske knjige in tiski s področja živinoreje](#)

Avtor(ji): [Šalehar, Andrej \(avtor\)](#)

Leto: 2010

Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Narodna in univerzitetna knjižnica

... IN UREDIL: Prof. dr. Andrej Šalehar zaslužni profesor RODICA 12. JANUAR 2010 I Uvodna
pojasnila k prvi...

[Slovenske knjige in tiski s področja živinoreje](#)

Avtor(ji): [Šalehar, Andrej \(avtor\)](#)

Leto: 2011

Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Narodna in univerzitetna knjižnica

... TRETJA DOPOLNJENA IZDAJA ZBRAL IN UREDIL: Prof. dr. Andrej Šalehar zaslužni
profesor RODICA 7. JANUAR...

[Zakonodaja na področju živinoreje za Slovenijo v letih 1740 - 1945](#)

Avtor(ji): [Šalehar, Andrej \(avtor\)](#)

Leto: 2011

Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Narodna in univerzitetna knjižnica

... IN UREDIL: Prof. dr. Andrej Šalehar zaslužni profesor RODICA 7. JANUAR 2011 KAZALO
UVOD...

<p>Obstoja pa ena pridna in utrjena čebela, taka je kranjska Avtor(ji): Gregori, Janez (avtor) / Gregori, Janez (urednik) / Šalehar, Andrej (avtor) Leto: 2011 Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko Čebelarska zveza Slovenije</p>
<p>Prispevki k bibliografiji: črmošnjiški župnik in čebelar Jurij Jonke (1777-1864) Avtor(ji): Šalehar, Andrej (avtor) Leto: 2011 Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko Narodna in univerzitetna knjižnica .... Šalehar Andrej, zaslužni profesor BIBLIOGRAFIJA MONOGRAFIJE IN TISKI Jonke, Georg Anleitung zur...</p>
<p>Cikasto govedo slovenska avtohtona pasma Avtor(ji): Šalehar, Andrej (avtor) / Žan Lotrič, Metka (avtor) Leto: 2012 Bibliografija Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko Narodna in univerzitetna knjižnica</p>

Kratka predstavitev:

3.2.1. Zgodovinski viri o slovenskih avtohtonih in tradicionalni pasmah

Prispevki k bibliografiji: Zgodovinski viri o slovenskih avtohtonih in tradicionalni pasmah do leta 1945, ki je izhodiščna bibliografija, je bila objavljena leta 2009 na 101 strani. Podatke v izhodiščni bibliografiji smo razdelili v pet poglavij:

UVODNA POJASNILA
KNJIGE, PREGLEDNI ČLANKI
SERIJSKE PUBLIKACIJE
ZAKONI IN PREDPISI NA PODROČJU ŽIVINOREJE
DOKUMENTI, FOTOGRAFIJE

Izhodiščna bibliografija je priročnik za raziskave zgodovinskega razvoja slovenskih lokalnih (avtohtonih in tradicionalnih) pasem domačih živali in je nepogrešljiv pripomoček pri raziskovalnem in strokovnem delu na področju ohranjanja biotske raznovrstnosti v slovenski živinoreji. Med drugim bibliografija tudi omogoča, da ponovno spoznamo stare slovenske pasme, ki smo jih v preteklih desetletjih izgubili. V nadaljevanju dela bodo sedanji viri verjetno še dopolnjeni, ko bodo najdeni novi in v naslovu je zato zapisano »Prispevki k bibliografiji«.

3.2.2. Slovenske knjige in tiski s področja živinoreje

Bibliografija »Slovenske knjige in tiski s področja živinoreje« je bila prvič objavljena v letu 2008, druga dopolnjena izdaja v letu 2010 in tretja dopolnjena izdaja v letu 2011 (33 strani). Pri delu na zgodovinskih virih še vedno najdemo kakšno novo in konec julija 2011 je v četrti dopolnjeni izdaji, ki je v delu, naslednji časovni pregled (tabela 2).

Tabela 2. Časovni pregled izdaje slovenskih knjig in tiskov na področju živinoreje

Knjige in tiski izdani v letih	Napisano v slovenskem jeziku	Napisano vzporedno v nemškem in slovenskem jeziku	Prevedeno v slovenski jezik	Skupaj
Do leta 1850	13 (22,4%)	33 (56,9%)	12 (20,7%)	58
1851 – 1918	192 (86,1%)	6 (2,7%)	25 (11,2%)	223
1919 – 1945	179 (95,7%)	2 (1,1%)*	6 (3,2%)	187
Skupaj	384(82,1%)	41 (8,7%)	43 (9,2%)	468

* vzporedno italijansko - slovensko

Skupaj je do sedaj najdenih 468 slovenskih knjig in tiskov na področju živinoreje. Od tega je bilo 384 napisanih v slovenskem jeziku, 41 so napisane vzporedno v nemškem (eno delo v italijanskem) in slovenskem jeziku ter 43 je prevedenih v slovenski jezik. Slovenske knjige in tiske s področja živinoreje vodimo vzporedno tudi v posebni kronološko urejeni bibliografiji.

Omeniti velja tudi, da je nekaj slovenskih knjig s področja živinoreje neposredno dostopnih na spletu na digitalni knjižnici Slovenije (dLib.si) – našli smo jih že petnajst in tudi na Google Book, kjer je digitalizirana in neposredno dostopna knjiga »Umno kmetovanje in gospodarstvo«, ki jo je po naročilu kranjske kmetijske družbe leta 1854 napisal župnik Janez Zalokar. Štiri knjige (prevodi) pa so dosegljive med digitaliziranimi knjigami Univerzitetne knjižnice v Grazu (Translation-Dokumentation). Z napredovanjem digitalizacije pa bo neposredno dostopnih vse več slovenskih knjig in tiskov, tudi na področju živinoreje.

Še vedno pa iščemo dela o katerih piše dr. Bleiweis, ki je leta 1855 in ponovno 1867 zapisal, da je bilo v prvih letih kranjske kmetijske družbe (1767 – 1787) poleg štirih zvezkov »Zbirke koristnih naukov« v nemškem jeziku, »natisnjeno posamezno več razprav o raznih rečeh v kmetovanji, nekoliko tega tudi v »domačem jezici«. To je zapisano leta 1828 tudi v Illyrisches Blatt. Veliko smo brskali in iskali, a tudi s pomočjo strokovnjakov iz naših knjižnic, še nismo našli. Ti in še drugi podobni zapisi pa so spodbuda k nadaljevanju iskanja.

3.2.3. Slovenski zgodovinski viri o varstvu živali

Prispevki k bibliografiji »Slovenski zgodovinski viri o varstvu živali« so bili objavljeni na dLib.si v letu 2010 na 17 straneh. O varstvu živali je najdeno do leta 1945 tudi v slovenskem slovstvu (monografije in serijske publikacije, ki so izhajale v Sloveniji) veliko zapisov. Pri tem naj omenimo, da je bilo leta 1836 izdano v slovenskem jeziku »Poduzhenje sa kmete kako prav in dobro ravnati s'shivino. Od ftreshbe in reje shivine, de fe od nje bolesni fploh odvernejo (7 strani)«. Ni ugotovljeno, kdo je to navodilo napisal in izdal, a ohranjen izvod hranijo v NUKu pod sign. 69331. Imenitna je tudi novica o ustanovitvi »Društva proti mučenju živali« na Goriškem leta 1845, pa naročilo kranjske kmetijske družbe g. župniku na Gomilskem Stojan Mihaelu, da napiše knjigo »Miloserčnost do žival: poduk za mlade in stare ljudi. (70 strani)«, ki je izšla leta 1846. Leta 1855 je tedanja Avstroogrška predpisala »postava zoper terpinčenje ali tarpljenje živali«. Štajersko društvo za varstvo živali je izdalo »deset zapovedi« za »Miloserčnost do živali«, ki so objavljene v Učiteljskem tovarišu leta 1872. Še na veliko zanimivih objav bi lahko opozorili, a omenimo še drobno knjižico, ki jo je uredil Janko Koren »O varstvu živali« in je bila izdana leta 1940 (po nekaterih podatkih že leta

1936?) in jo hranijo v UKMB (Univerzitetni knjižnici v Mariboru) pod signaturo 5006 ter v NUKu pod signaturo II 62130.

3.2.4. Zakonodaja na področju živinoreje za Slovenijo v letih 1740 - 1945

Prispevki k bibliografiji: Zakonodaja na področju živinoreje za Slovenijo v letih 1740 – 1945 so bili objavljeni v letu 2011 in obsegajo 49 strani. Bibliografija je zbirka številnih zakonov, patentov, dekretov, pravilnikov, oznanil, pravil in predpisov, ki so od leta 1740 do leta 1945 veljali za Slovenijo na področju živinoreje. Veliko jih je in skozi njih se zrcali tudi strokovni razvoj živinoreje.

Bibliografija je nastajala dobrih pet let in veliko zakonikov ter drugih gradiv smo pregledali v slovenskih knjižnicah: Centralna pravosodna knjižnica v Ljubljani, Slovanska knjižnica, Knjižnica Pokrajinskega arhiva v Mariboru, Knjižnica muzeja in galerij mesta Ljubljane, Narodna in univerzitetna knjižnica in druge.

Glaser (1894) piše, da so za časa Marije Terezije začeli ukaze in razpise razglašati tudi v slovenskem jeziku, n. pr. razglas »O splošni razdelitvi pašnikov« z dne 4. decembra leta 1768. v Ljubljani. Omeniti tudi velja, da je nemško-slovenska izdaja »Patent Marije Terezije, s katerim uvaja naklado mesni krajcar, ki se plačuje od vsake posamezne vrste živine Ministerialni bančni deputaciji. Ljubljana, 16. julija 1764, 8 strani« prvo v slovenskem jeziku tiskano gradivo, ki smo ga do sedaj odkrili, na področju živinoreje. Po letu 1848 so avstrijske zakonike za Kranjsko, Štajersko in Goriško izdajali tudi v slovenskem jeziku. Dostopnost do njih je po modernizaciji spletne strani ALEX neposredna..

3.2.5. Tri monografije o kranjski čebeli

Prispevki k bibliografiji: Čebelarji družine Roschütz (Rothschütz, Ravenegg, Rožič,

.....

Objavljena je v letu 2010 na 18 straneh.

Pričetek dela na tej bibliografiji sovpada s težavami, ki so se pojavile ob vstopanju Hrvaške v Evropsko unijo. Potrebno je bilo zaščititi našo kranjsko čebelo. Iz nekaterih objav, je potrjena pionirska vloga družine Rothschild pri uveljavitvi in poimenovanju kranjske čebele ter njihova obilna publicistična dejavnost. Vse to je bila spodbuda za zbiranje in urejevanje njihovih objav. Iskali smo jih v monografijah in v serijskih publikacijah. Proučili smo tudi vse tri slovenske čebelarske revije (Slovenska čebela, Slovenski čebelar in sadjerejec, Slovenski čebelar). Pregledali smo strokovni reviji Die Krainer Biene in Imkers Rundschau, Fachblatt für Bienenzucht, ki ju je izdajalo prvo Slovensko čebelarsko društvo oz. Verlag des Krainer Handelsbienenstand v Weixelburgu (Višnja gora). Gradiva smo našli v Čebelarski knjižnici Janeza Goličnika, v Narodni in univerzitetni knjižnici, v knjižnici Univerze v Grazu in drugih knjižnicah, na spletu preko »Google book« in na dLib.si ter z osebnimi kontakti s številnimi knjižnicami v tujini. Publicistična bera je že sedaj velika: v bibliografijo je uvrščenih 20 monografij in tiskov (skupaj s ponatisi) in 171 objav v periodičnih publikacijah. Nadaljevanje dela s pregledi strokovnih čebelarskih in kmetijskih serijskih publikacij v knjižnicah v tujini pa bo zelo verjetno postreglo z novimi objavami čebelarjev družine Roschütz.

Zapisi o kranjski čebeli med leti 1857 in 1879

Izdelana je v soavtorstvu z Gregori Janezom (objavljena v letu 2010 na 129 straneh). Poimenovanje »KRANJSKA ČEBELA« smo našli zapisano v nemškem jeziku kot »KRAINISCHE BIENE« v članku »AUS UNTERKRAIN« , ki ga je leta 1857 v Bienen-Zeitung objavil Roschütz, ki je v članku zapisal: Obstaja pa pridna in utrjena čebela, taka je kranjska. Roschützova objava (1857) je imela velik odmev. Veliko, posebej prvih odzivov, je bilo odklonilnih. V knjigah, tiskih in serijskih publikacijah smo sledili objave o kranjski čebeli od leta 1857 do leta 1879,

ko je Pollmann objavil knjigo »Werth der verschiedenen Bienenracen und deren Varietäten, bestimmt durch Urtheile namhafter Bienenzüchter (Vrednost različnih čebeljih pasem (podvrst) in njihovih različic, določena po presoji uglednih čebelarjev)«. To je čas, ko je šel o njej glas ter pisana beseda in tudi ona sama v Evropo in v svet. Ta dogajanja s kranjsko čebelo so predstavljena v tem delu, ki je prispevek k raziskavam zgodovine kranjske čebele. Pomagal bo tudi k pojasnitvi in potrditvi izjemno pomembne ter vsestranske vloge pri priznanju kranjske čebele, ki jo je odigrala družina Rothschütz predvsem pa tedanji baron Emil Rothschütz. Gradiva smo našli v Čebelarški knjižnici Janeza Goličnika, v Narodni in univerzitetni knjižnici, v knjižnici Univerze v Grazu in drugih knjižnicah, na spletu preko »Google book« in na dLib.si ter z osebnimi kontakti s številnimi knjižnicami v tujini.

Obstoja pa ena pridna in utrjena čebela, taka je kranjska

To je na DLIBu objavljena knjiga, ki sta jo v letu 2011 izdala Čebelarstva zveza Slovenije in Regijska čebelarstva zveza Petra Pavla Glavarja, To so prispevki s simpozija »Čebelarji družine Rothschütz iz Podsmreke pri Višnji Gori«, Brdo pri Lukovici, 17. maj 2011. V predgovoru je zapisano:

»Obstoja pa ena pridna in utrjena čebela, taka je kranjska,« je zapisal dr. Philipp Roschütz leta 1857 v svojem članku Aus Unterkrain (Z Dolenjskega), s katerim je v publikaciji Die Bienen-Zeitung takratno čebelarstvo javnost seznanil s čebelarjenjem na Kranjskem in še posebej z našo kranjsko čebelo, ki je bila v nemškem jeziku zapisana kot Die krainische Biene. To je bil prvi korak čebelarjev družine Rothschütz v slovensko čebelarstvo.

*Dr. Roschütz je na koncu sestavka ponudil tujim čebelarjem, da lahko pri njem dobijo kranjske čebele v preizkus. Na to ponudbo so se odzvali številni, predvsem nemški čebelarji. Kranjska čebela je bila v naslednjih letih predmet številnih preizkusov. V strokovnem tisku iz tistega časa so številne objave (skupaj 165) s podatki o preizkusih kranjske čebele v različnih evropskih deželah. Številni čebelarji po svetu so tako spoznali in potrdili, da se naše kranjske čebele odlikujejo po številnih dobrih lastnostih, kot so mirnost, pridnost, krotkost, zgodnja in pogosta rojivost in donosnost, njihova značilnost pa je pepelnato siva obarvanost. Posebej dobro je kranjsko čebelo poznal baron Emil Rothschütz (sin dr. Philippa Roschütza), ki je bil zelo razgledan in izobražen na področju čebelarstva. Znanje mu je omogočalo, da je o kranjski čebeli napisal številne in poglobljene strokovne članke, s katerimi je odločilno prispeval k njeni vsestranski prepoznavnosti. Še posebej je zaslužen za širjenje kranjske čebele in za čebelarjenje z njo. Na gradu Podsmreka je imel velik čebeljak in delavnico za izdelavo čebelarstva opreme in orodja. Leta 1868 je ustanovil tako imenovani Krainer Handelsbienenstand (Kranjski trgovski čebeljak) in s tem kranjski čebeli odprl pot v Evropo in drugam po svetu. Tako je tudi neposredno prispeval k njenemu priznanju. Posebno vlogo pri priznanju kranjske čebele je takrat odigral tudi docent za čebelarstvo na univerzi v Bonnu dr. August Pollmann, s katerim je sodeloval Emil Rothschütz in ki je že v svoji prvi knjigi leta 1875 zapisal njeno takratno znanstveno poimenovanje *Apis mellifica carnica*, v drugi knjigi leta 1879 pa je v obširnem poglavju zbral opise kranjske čebele. Tako je bila kranjska čebela dokončno priznana in je dobila svoje mesto v sistematiki medonosne čebele, to pa potrjuje tudi njeno zdajšnje znanstveno poimenovanje: *Apis mellifera carnica*, Pollmann 1879.*

Emil Rothschütz ima še druge zasluge za slovensko čebelarstvo. Bil je soustanovitelj Kranjskega društva za umno čebelarstvo (1873) in njegov prvi predsednik. Urejal je strokovno publikacijo Die Krainer Biene. Podjetje Kranjski trgovski čebeljak je v letih 1890–1893 v nemškem jeziku izdajalo mesečnik Imkers Rundschau, Fachblatt für Bienenzucht (Čebelarški razgledi, strokovni list za čebelarjenje). In ne nazadnje, v Podsmreki pri Višnji Gori je bil že leta 1868 narejen prvi listovni panj na svetu. In še bi lahko naštevali.

*Zaslugi članov družine čebelarjev Rothschütz sta predvsem strokovna in vsestranska popularizacija kranjske čebele ter posredovanje genskega materiala, na podlagi katerega je bila naša čebela prepoznana kot samostojna podvrsta *Apis mellifera carnica*. Njena tipiska lokaliteta je Kranjska, torej zdajšnja Slovenija.*

S to knjigo in spominsko ploščo na mestni hiši v Višnji Gori se zahvaljujemo družini čebelarjev Rothschütz za vsa njihova prizadevanja za priznanje naše kranjske čebele in njeno širjenje v svet.»

Vsebina knjige je predstavljena s kazalom:

Spominska plošča . . . 5

Predgovor (Dušan Strnad, župan občine Ivančna Gorica) ...5

Predgovor (Čebelarstva zveza Slovenije in prof.dr. Andrej Šalehar) 7

Višnja Gora - Podsmreka (Pavel Groznik) 9

Čebelarji družine Rothschütz - Roschütz (Janez Gregori).... 13

Kranjski trgovski čebeljak (Janez Gregori) 23

Ustanovitev Kranjskega društva za umno čebelarstvo leta 1873 (Franc Šivic) ...35

Kranjska čebela med leti 1857 in 1879 in čebelarji družine Rothschütz (Prof. dr. Andrej Šalehar)...45

Imkers Rundschau, Fachblatt für Bienenzucht (Čebelarški razgledi, Strokovni list za čebelarjenje) (Prof. dr. Andrej Šalehar).....67

Po sledih zapuščine čebelarjev družine Rothschütz (Anton Koželj, prof. dr. Andrej Šalehar) ...73

Čebelarji družine Roschütz (Rothschütz, Ravenegg, Rožič, Rothšic, R. ...). Prispevki k bibliografiji (Prof. dr. Andrej Šalehar) 87

Slika 1. Spominska plošča na mestni hiši v Višnji Gori, ki je bila odkrita 20.5.2011

Z vsemi tremi monografijami o kranjski čebeli smo z raziskavo zgodovinskih virov o kranjski čebeli nedvoumno dokazali, da je kranjska čebela doma pri nas na Kranjskem, v Sloveniji. Zadnja monografija ima tudi nemške in angleške abstrakte in povzetke, kar daje tej knjigi še večjo pomembnost in mednarodno dostopnost do rezultatov naših raziskav o kranjski čebeli.

3.2.6. Prispevki k bibliografiji: črmošnjiški župnik in čebelar Jurij Jonke (1777-1864)

Jonkejev »Kranjski Zhebelarzhik« (1836) je po Janševi (Popolno podvuzhenje sa vsse zhebellarje - 1792) in Danjkovi (Čelarstvo - 1831) tretja knjiga o čebelarstvu v slovenskem jeziku. Jonke jo je napisal v nemškem jeziku, a je sam poskrbel, da je bila prevedena v naš jezik. Napisal jo je pri svojih šestdesetih letih starosti in to je po do sedaj znanih podatkih njegova prva objava. Pred tem ni objavil ne v nemškem in ne slovenskem jeziku nobenega

dela ali sestavka. Leta 1844 je izšla v nemškem in slovenskem jeziku druga dopolnjena in razširjena izdaja. Jonke je z obema knjigama znatno pripomogel k razvoju slovenskega čebelarstva v 19. stoletju. Slovenska izdaja v letu 1844 je bila v petdesetih letih 19. stoletja predlagana za učno knjigo o čebelarstvu na tedanjih osnovnih šolah.

V tedanjih serijskih publikacijah je Jonke objavil 23 objav. Prvo Jonkejevo objavo smo našli v Illyrisches Blat v letu 1837. Od leta 1846 pa je Jonke vse do leta 1852 redno objavljaval v nemški čebelarski reviji Bienen-Zeitung. Poročal je o posameznem čebelarskem letu na Kranjskem oz. Iliriji. Veliko je objav, v katerih je kritično presojal nekatere objave o čebelarstvu ali pa je odgovarjal kritikom njegovih knjig – v Illyrisches Blatt, Vereinigte Frauendorfer Blätter in Bienen-Zeitung. Med drugim se je odzval tudi na čebelarske nauke Dzierzona, ki je bil med najpomembnejšimi strokovnjaki na področju čebelarstva v 19. stoletju. V slovenskem jeziku sta dve objavi v Kmetijskih in rokodelskih Novicah.

Veliko pa je objav o Jonkeju in v povezavi z njim. Prvi zapis je iz leta 1824, ko je v Intelligenz=Blatt zur Laibacher Zeitung pod številko 632 naveden Jonke kot darovalec. Drugi zapis iz leta 1833 v Laibacher Zeitung poroča, da je bil Jonke na letnem zboru kranjske kmetijske družbe dne 2.5.1833 izvoljen za rednega člana. Med zadnjimi sta sestavka od g. Fajfar Simone v Delu (1998) in Slovenskem almanahu (1999). O Jonkeju najdemo podatke tudi na spletu (Wikipedia, Slovenski biografski leksikon in drugi). Takih in podobnih objav je do sedaj najdenih 101. Delo obsega 25 strani.

3.2.7. Cikasto govedo. Slovenska avtohtona pasma

Cikasto govedo je bilo od druge polovice 19. stoletja in do 60. let prejšnjega stoletja razširjeno po celotnem območju Gorenjske. Na območju Bohinja so za pasmo večinoma uporabljali poimenovanje »bohinjsko govedo«. Bohinjske krave so bile sicer podobne drugi gorenjski živini, so pa bile manjše, odlično prilagojene na lokalne pogoje reje in planinsko pašo v visokogorju. Najstarejši, do sedaj najdeni zapis poimenovanja »bohinjska živinca« je iz leta 1846, ko so v Kmetijskih in rokodelskih novicah sorški kmetovalci zapisali, da nikjer na Kranjskem ne redijo toliko goveda kot pri njih in v Bohinju. Za cikasto govedo so uporabljali različna poimenovanja in jih je bilo več kot 30 (rdeče ali rdeče-belo brezasta živina, gorenjska goveja živina, rdečecikasto govedo, belansko govedo, pincgavska pasma, rdeče cikasta hribovska pasma, rdeča bohinjska pasma ...). Prvi sistematični opis pasemskega standarda za cikasto govedo je iz leta 1935.

Prispevki k bibliografiji »Cikasto govedo – slovenska avtohtona pasma« v največjem obsegu zajemajo obdobje do leta 1945 in obsega 39 strani. Pri zbiranju zgodovinskih virov o pasmi cikasto govedo smo našli veliko zapisov in gradiv, ki opisujejo živinorejo na današnjem območju Republike Slovenije v slovenskem in v drugih jezikih, najpogosteje v nemškem. Glavni vir so nam predstavljali Prispevki k bibliografiji: Zgodovinski viri o slovenskih avtohtonih in tradicionalnih pasmah domačih živali - do leta 1945 (Šalehar, 2009), in Prispevki k bibliografiji: Slovenske knjige in tiski s področja živinoreje (Šalehar, 2011), ki zajemajo obdobje do leta 1945. Zgodovinske vire smo iskali tudi preko COBIB.SI, vzajemne bibliografsko-kataložne baze podatkov NUK, Katalogu 1774-1947 NUKa in po bazi Narodnega muzeja Slovenije ter po katalogih in bazah drugih knjižnic. Veliko knjig in objav s področja govedoreje smo našli tudi v knjižnici Oddelka za zootehniko Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani in v drugih slovenskih knjižnicah. Nekatera gradiva smo dobili na spletni strani ALEX – Historische Rechts und Gesetzestexte Online in na spletni strani Sistory – Zgodovina Slovenije. V pomoč je bil tudi spletni iskalnik Google-book in drugi. Do sedaj zbrani viri podatkov za pripravo bibliografije o cikastem govedu so številni.

Le s poznavanjem zgodovinskega razvoja pasme lahko ohranjamo pasmo v skladu z njeno prvobitnostjo in le na ta način lahko pomembno prispevamo k ohranjanju slovenske naravne in kulturne dediščine in še posebej k ohranjanju biotske raznovrstnosti v živinoreji.

3.3. DRUGE BIBLIOGRAFIJE IN MONOGRAFIJE, DIPLOMSKO, MAGISTRSKO IN DOKTORSKO DELO, DELOVNA IN ŠTUDIJSKA GRADIVA – ZGODOVINSKI VIRI

Podatki o drugih bibliografijah in monografijah, o diplomskem, magistrskem in doktorskem delu ter seznam delovnih in študijskih gradiv o zgodovinskih virih za posamezne slovenske avtohtone in tradicionalne pasme do leta 1945 so naslednji:

1. Šalehar, Andrej. Prispevki k bibliografiji zgodovinskih virov o slovenskih lokalnih (avtohtonih in tradicionalnih) pasmah do leta 1945 : stanje 2007 : bibliografski opisi člankov iz obdobja 1797 - 1945 : osnova: baza NUKa: Slovenska retrospektivna bibliografija člankov : strokovno področje: živinoreja, drobnica, perutnina, mlekarstvo : dopolnitve in dodatne bibliografije iz drugih virov in gradiv : urejeno po virih večinoma po letu izida. Rodica 2006, 65 strani
2. Šalehar, Andrej. Zgodovinski viri o slovenskih avtohtonih pasmah : prvi predizbor naslovov člankov : bibliografski opisi člankov iz obdobja 1797 - 1945 : baza NUKa: Slovenska retrospektivna bibliografija člankov : strokovno področje: živinoreja, drobnica, perutnina, mlekarstvo : urejeno po virih večinoma po letih izida. Rodica 2006, 72 strani
3. Šalehar, Andrej. Prispevki k zgodovinskim virom o reji oslov v Sloveniji do leta 1945 : povzetki in izbrane bibliografije. Domžale 2007, 8 strani
4. Šalehar, Andrej. Zakoni in zakonski predpisi o živinoreji do leta 1945 : prispevki k bibliografiji . Rodica 2007, 10 strani
5. Šalehar, Andrej. Ljutomerski kasač do leta 1945 : prispevki k bibliografiji. Rodica 2007, 5 strani
6. Šalehar, Andrej. Mlekarska šola do leta 1945 : prispevki k bibliografiji. Domžale 2007, 4. strani
7. Šalehar, Andrej. Prispevki k bibliografiji : zgodovinski viri o slovenskih pasmah : do leta 1945. Rodica 2008, 110 strani
8. Kastelic, Andrej. Razvoj pasme in plodnost krškopoljskega prašiča : magistrsko delo = Breed development and fertility traits of Krškopolje pig : M. Sc. Thesis . Ljubljana 2008, XIX, 206 strani
9. Lojen, Karolina. Pregled zgodovinskih virov o slovenski avtohtoni pasmi - štajerska kokoš : diplomsko delo, univerzitetni študij = Review of historical sources on Slovenian autochthonous breed - Styrian hen : graduation thesis, university studies. Ljubljana 2010, VIII, 51 strani (<http://www.digitalna-knjiznica.bf.uni-lj.si/zootehnika.htm>)
10. Žan Lotrič, Metka. Razvoj pasme cikastega goveda in planšarstva. Doktorska disertacija. Ljubljana 2012, XXII, 372 strani, 18 prilog
11. Šalehar, Andrej, Rupnik, Stane, Žan Lotrič, Metka. Gustav Pirc (1859-1923). Slovenj Gradec : Kmetijska založba, 2011, 89 strani

DELOVNA IN ŠTUDIJSKA GRADIVA:

12. Zgodovinski viri o slovenski avtohtoni pasmi belokranjska pramenka (leto 2008, 3 strani)
13. Zgodovinski viri o slovenski avtohtoni pasmi cikasto govedo in o govedoreji (leto 2008, 28 strani)

14. Zgodovinski viri o slovenskih avtohtonih pasmah konj: lipicanski konj, posavski konj in slovenski hladnokrvni konj in o konjereji (leto 2008, 13 strani)
15. Zgodovinski viri o slovenski avtohtoni pasmi drežniška koza in o kozjereji (leto 2008, 6 strani)
16. Zgodovinski viri o slovenski avtohtoni kranjski čebeli (*apis mellifera carnica*, Poll. 1879) (leto 2008, 4 strani)
17. Zgodovinski viri o slovenski avtohtoni pasmi krškopoljski prašič in o prašičereji (leto 2008, 14 strani)
18. Zgodovinski viri o slovenski avtohtoni pasmi lipicanski konj (leto 2008, 6 strani)
19. Zgodovinski viri o slovenski tradicionalni pasmi ljutomerski kasač (leto 2008, 5 strani, leto 2011, 11 strani)
20. Zgodovinski viri o razvoju mlekarskega šolstva v Sloveniji (leto 2007, 4 strani)
21. Zgodovinski viri o slovenskih avtohtonih pasmah ovc: jezersko-solčavska ovca, belokranjska pramenka, istrska pramenka in bovška ovca in o ovčereji (leto 2008, 9 strani)
22. Prispevki k zgodovinskim virom o reji oslov v Sloveniji do leta 1945 (leto 2007, 7 strani)
23. Sir in planšarstvo (leto 2008, 3 strani)
24. Zgodovinski viri o starih slovenskih pasmah (leto 2009, 5 strani)
25. Zgodovinski viri o slovenski avtohtoni pasmi štajerska kokoš in o perutninarstvu (leto 2008, 9 strani)
26. Zgodovinski viri o varstvu živali (leto 2010, 17 strani)
27. Kranjska klobasa. Prispevki k bibliografiji (leto 2011, 4 strani)
28. Zgodovinski viri o zakonih in zakonskih predpisih o živinoreji (leto 2008, 12 strani)

V prvem delu je navedenih 11 del, ki so neposredno dostopna v knjižnici oddelka za zootehniko, Biotehniška fakulteta, diplomsko delo pa tudi na spletu. Prva in druga bibliografija sta rezultat raziskav zgodovinskih virov o slovenskih avtohtonih in tradicionalnih pasmah v prvem letu - 2006. S tem smo dobili izhodišča za nadaljnje raziskave. Že v letu 2008 pa smo izdelali prve specializirane bibliografije za posamezne pasme oz. vrste domačih živali. Za delo pri ohranjanju biotske raznovrstnosti v slovenski živinoreji so bila izdelana delovna in študijska gradiva, ki so naštetja v drugem delu – skupaj jih je 16.

3.3.1. Gustav Pirc (1859 – 1923)

Posebej je treba omeniti izdajo knjige “**Gustav Pirc (1859-1923)**” v letu 2011. Delo Gustava Pirca smo spoznali ob iskanju in proučevanju zgodovinskih virov. Knjiga je razdeljena v naslednja poglavja:

- Predgovor (prof. dr. Andrej Šalehar) ...7
- Prispevki k biografiji Gustava Pirca (Stane Rupnik, prof. dr. Andrej Šalehar) 9
- Prispevki Gustava Pirca k razvoju živinoreje na Kranjskem (prof. dr. Andrej Šalehar, Metka Žan Lotrič).... 25
- Pirčev Kmetovalec, strokovna kmetijska revija še sedaj (prof. dr. Andrej Šalehar) ...49
- Prvi urednik Kmetovalca Gustav Pirc med prvimi amaterskimi fotografi (prof. dr. Andrej Šalehar) ...63
- Prispevki k bibliografiji: Gustav Pirc (1859 – 1923) (prof. dr. Andrej Šalehar) ...73
- Slikovno gradivo (Stane Rupnik)....90

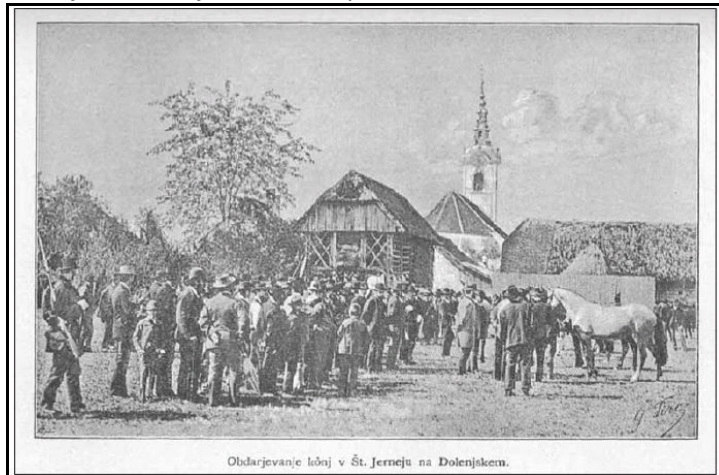
Gustav Pirc je veliko pisal in med drugim objavil tudi nekaj člankov, ki jih lahko štejemo med prve objave na področju ohranjanja biotske raznovrstnosti v živinoreji:

- Pirc, Gustav. Bohinjska goveja pasma. 26(1909)20, str. 204–205, Kmetovalec
- Pirc, Gustav. Star bohinjski konj. 37(1920)4, str. 49, Kmetovalec

Pirc, Gustav. Ovčja pasma v slovenskih Alpah. 39(1922)5, str. 42–43 in št. 6, str. 54–55, Kmetovalec

Pirc, Gustav. Ali kaže ovčerejo pospeševati? 36(1919)7, str. 74–75, Kmetovalec

Gustav Pirc je bil tudi amaterski fotograf. Med njegovimi objavljenimi fotografijami je v reviji »Dom in svet« v prvi številki leta 1891 objavljena fotografija, ki prikazuje »Obdarjevanje konj v Št. Jerneju na Dolenjskem«, ki je bilo 13. septembra 1890.

Fotografija, ki je zelo verjetno najstarejša živinorejska fotografija v Sloveniji, je zanimivo opisana z naslednjimi vrsticami:

6. Obdarjevanje konj v Št. Jerneju (dne 13. septembra 1890). Ta slika je narejena po fotografiji. Prizor, ki ga stavi slika pred oči čitatelju, moramo imenovati važen za našega poljedelca. Koliko se trudi naš kmet z živino! Da bi povzdignila konjerejo, deli vlada marljivim posestnikom, ki imajo lepe konje, tudi darila — premije; tako deljenje daril (obdarjevanje ali 'premieranje') nam kaže slika. Lep belec je na vrsti; njegov gospodar se pač nada lepega darila. A ta natančna gosposka ali komisija je našla, da spričevalo o konju ni prav v redu. (Tudi konj mora imeti spričevalo o svojem rodu — kaj ne čitatelj, čudno! Mislil si, da potrebuje samo človek rojstvenega lista). Kaj pa sedaj? Oni le blizu konja z uradnim pokrivalom se zdi jako osler človek: jako natančno gleda v list. A upajmo, da zatisne komisija eno oko in da boše naš kmet šel domov ponosno poleg obdarjenega belca, ako ne boše rajši nanj sedel.

Dom in svet, 4(1891)1

V predgovoru h knjigi je zapisano:

“V drugi polovici 19. stoletja in na začetku 20. stoletja je za razcvet kranjskega kmetijstva posebno zaslužen Gustav Pirc, kmetijski strokovnjak, potovalni učitelj za kmetijstvo na Kranjskem (1884–1914), tajnik (1884–1894), ravnatelj (1894–1917), generalni ravnatelj (1917–1919) c. kr. Kranjske kmetijske družbe in predsednik (1921–1923) Kmetijske družbe za Slovenijo, urednik Kmetovalca (1884–1918 (1–9)) in Kmetijskih in rokodelskih novic (1884–1893) in amaterski fotograf. Njegovo delo in zasluge je v jubilejni številki Kmetovalca v sestavku, posvečenem 160-letnici Kranjske kmetijske družbe, opisal Lah (1928):

»Pirčevo dobo, ki jo štejemo od leta 1884 do l. 1923, je smatrati kot dobo kmetijskega preporoda na Kranjskem. V tem razdobju je dosegla Kmetijska družba svoj pravi pomen ter se posvetila edino pospeševanju kmetijstva in izboljšanju gospodarskega stanja našega kmeta. Šele sedaj je prišel naš kmet do veljave in tudi beseda »kmet« je izgubila tisti zaničevalni pomen, ki ga je imela prej. To zaslugo je pripisati ravno tajniku Gustavu Pircu, ki je povsod poudarjal izredno važnost, ki jo ima kmečki stan za celokupno narodno gospodarstvo in obenem tudi za obstoj vsake države. V tem času je prešla Kmetijska družba v roke kmetov in

se je odpravilo s starimi predsodki, po katerih je smel biti njen predsednik samo pleminitaška oseba ali pa osebnost na visokem družabnem stališču. Zato je tudi šteti Pirčevo dobo med najsrečnejše dobe Kmetijske družbe in za naše kmetijstvo najbolj zaslužne, kar bo naš kmet znal še dolgo let primerno ceniti.«

Kot potovalni učitelj za kmetijstvo na Kranjskem v številnih predavanjih (okoli 40 predavanj letno) ni širil samo kmetijskega znanja, ampak je veliko prispeval k razvoju slovenske strokovne terminologije in uveljavljanju slovenskega jezika. Posebej je potrebno poudariti njegovo publicistično delo, številne strokovne knjige in sestavke ter urejevanje Kmetovalca, kar je opravljal 35 let. Rohrman (1928) se sprašuje: »Koliko je s tem koristil našemu kmetijstvu in našemu kmetu? Gustav Pirc je pisal za kmeta.«

Gustav Pirc je zelo zaslužen za razvoj in napredek kranjskega kmetijstva in živinoreje. Nikoli ni pristajal na neznanje, ampak je vedno v ospredje postavljaj in zahteval kmetijsko znanje in kmetijski pouk. Vedno se je postavil v bran kmetijstvu in še posebej živinoreji, ki je bila tudi v njegovem času najpomembnejša kmetijska dejavnost na Kranjskem. Iskal in našel je pot do pravega kmetovalca.

S spoštovanjem postavimo njegovo delo na častno mesto slovenskega kmetijskega slovstva in z globoko hvaležnostjo ohranjamo spomin na njegove zasluge za zlato dobo kranjskega kmetijstva.«

Z odkritjem spominske plošče Gustavu Pircu dne 22.6. 2011 na njegovi rojstni hiši v Škofji Loki, smo vsaj deloma popravili dosedanje krivico (slika 2).

Slika 2. Spominska plošča Gustavu Pircu na rojstni hiši v Škofji Loki, ki je bila odkrita 22. 6. 2011

VIRI

1. Šalehar, Andrej. Zgodovinski viri o slovenskih lokalnih (avtohtonih in tradicionalnih) pasmah domačih živalih - do leta 1945. Končno poročilo, str. 211-236 V: Kompan, Drago in sodelavci. Program varstva biotske raznovrstnosti v živinoreji. Poročilo za program za leto 2011. Rodica, februar 2012, 416 strani

4. ŽIVINOREJA V SLOVENIJI DO LETA 1945

Prof. dr. Šalehar Andrej
zaslužni profesor

Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale

Izveček

Živinoreja v Sloveniji do leta 1945 je predstavljena s podatki o staležu posameznih vrst domačih živali v obdobju 1869 - 1939. V drugem delu so opisana izbrana zakonska pravila, ki so objavljena v bibliografiji »Prispevki k bibliografiji: Zakonodaja na področju živinoreje za Slovenijo v letih 1740 – 1945«. V tretjem delu sta pod naslovom »Črtice iz zgodovine slovenske živinoreje« povzeta dva sestavka o razvoju slovenske živinoreje. Sestavek o delu prof dr. Hlubeka na Kranjskem v letih 1834 – 1840, je bil objavljen 1920 v Slovenskem narodu. Sestavek je priložen v celoti..

Ključne besede: Slovenija, živinoreja, stalež domačih živali, zakonodaja, zgodovina

SLOVENIAN LIVESTOCK UNTIL 1945

Abstract

Livestock production in Slovenia is presented with the informations regarding to the census of the domestic animals in period from 1869 to the 1939. The second part of the report describes certain legislative rules, which are published in the bibliography: "Contributions to the bibliography: Legislation in the field of animal husbandry in Slovenia in the years 1740 - 1945." The third part is entitled "Outlines from the history of the Slovenian livestock production," summarizes the two papers about development of Slovenian livestock. The article relating to the work of Prof. Dr. Hlubek from the 1834 to 1840 in Carniola, was published in 1920 in the newspaper: Slovenski narod. The article is attached.

Keywords: Slovenia, Livestock, census, domestic animals, law, history

4.1. STATISTIČNI PODATKI O ŽIVINOREJI

Statistični podatki o slovenski živinoreji, ki so prikazani v tabeli 1, so povzeti po Novaku (1970),

Tabela 1: Statistični podatki o slovenski živinoreji v letih 1869 – 1939 (Novak, 1970)

Leto	Konji	Govedo	Prašiči	Ovce	Koze	Oslji in mule	Perutnina
1869	63965	562046	287647	289623	71724	4969	
1880	67120	622692	342823	258785	50505	5214	
1890	73904	681084	426436	192346	42416	3281	
1900	73746	658733	375862	172142	33576	5920	897000
1910	72649	661618	653273	159704	30649	6469	974000
1921	64400	540100	331000	90400	29000	4700	1058000
1931	66500	521000	490300	61000	22000	4570	1258000
1939	64500	525000	470000	70000	22000	4400	1201026**
1939/1869	1,01	0,93	1,63	0,24	0,31	0,89	1,33*

* 1939/1900; ** Dravska banovina

Statistični podatki o slovenski živinoreji v obdobju od leta 1869 – 1939 so edina možnost za presojo staleža posameznih vrst domačih živali. V tem času so se pomembno spreminjale meje Slovenije in Novak (1970) jih je poenotil na sedanjo stanje meja. Iz podatkov razberemo, da sta v celotnem obdobju najbolj prevladovali reja govedu in prašičev. V obdobju od leta 1869 do leta 1939 so pri posameznih vrstah zelo različne spremembe. Še najmanj se je v tem obdobju spreminjal stalež pri konjih, oslih in mulah ter govedu. Zelo se je zmanjšal pri ovcah in kozah – za dobrih sedemdeset odstotkov. Povečal pa se je stalež pri prašičih – za dobro polovico. Ta vrsta kaže med leti največja spreminjanja in za leto 1910 je zabeležen zelo visok stalež, ki je biološko pri tej vrsti sicer mogoč, a je sodeč po podatkih o prašičereji iz tega obdobja malo verjeten.

4.2. ZAKONSKA PRAVILA V ŽIVINOREJI

Zakonska pravila v živinoreji so bila tudi v preteklosti številna. V delu »Prispevki k bibliografiji: Zakonodaja na področju živinoreje za Slovenijo v letih 1740-1945.« (Šalehar, 2011) je zbranih 459 bibliografskih podatkov o zakonskih pravilih na področju živinoreje. V slovenskem slovstvu so o takratni zakonodaji na področju živinoreje tudi pisali: Štefančič (1966), Bojkovski in Šalehar (2010), Šalehar (2008, 2009, 2010), Šalehar in Gregori (2009) in drugi. Iz teh objav povzemamo najprej nekaj izbranih in zanimivih poudarkov iz predpisov v 18. stoletju:

- v 17. stol. je cesar Karel VI. zaukazal izločiti iz čred ovne z zelo grobo volno,
- ustanovitev vzrejališča za plemenite ovce v Merkopalju,
- letno poročanje o napredovanju ovčereje in pošiljanje vzorcev volne,
- podatke o staležu živine je potrebno poslati v določenem času,
- presoja potomcev španskih in padovanskih ovnov,
- razširitev in izboljševanje ovčereje,

- uredba o prepovedi prostega tekanja prašičev,
- škoda, storjena po živini,
- zakon o prepovedi, da konjederči in rablji redijo in pitajo prašiče,
- instrukcija glede izboljšanja konjereje,
- zakon za razširjenje čebel,
- in številni drugi.

Že v letu 1764 smo dobili tiskani dvojezični (nemško-slovensko) zakonski predpis o *mesnem krajcarju*, ki je najstarejši do sedaj najdeni slovenski tisk na področju slovenske živinoreje. To je bil: »*Patent Marije Terezije, s katerim uvaja naklado mesni krajcar, ki se plačuje od vsake posamezne vrste živine Ministerialni bančni deputaciji*«. V skupini dvojezičnih tiskov »Osnanila« z zakonskimi predpisi in strokovnimi navodili na področju živinoreje do leta 1850 je bilo do sedaj najdenih 26 tiskov – Šalehar (2010).

V drugi polovici 19. stoletja je bil na Štajerskem v letu 1868 objavljen prvi zakon o živinoreji, ki ga je podrobno opisal Šalehar (2008). Namen zakona je bil rešitev številnih problemov, kot na primer:

- kdo je dolžan skrbeti za zadostno število plemenjakov (bikov),
- ali mora imeti plemenjak (bik) uporabno dovoljenje in kako se ga podeli,
- kako pogosto lahko bik plemeni,
- starost bikov in telic ob prvem plemenjenju,
- krma za živino,
- hlevi za živino,
- oskrba in reja živine,
- delitev premij in daril, ...

Za slovensko živinorejo je objava tega zakona pomemben mejnik. Njegovi snovalci so dobro poznali živinorejo. Takrat znana strokovna spoznanja so smiselno vgradili v posamezne člene in pri tem celovito zakonsko opredelili vsa pomembnejša področja živinoreje. Prav ta celovitost je velika odlika prvega zakona o živinoreji. Morda so bili sestavljavci zakona prav v strokovnem znanju preveč pred praktično živinorejo in tako nekatere zakonske rešitve za številne rejce niso bile razumljive.

Zakon je obsegal 32. členov in je bil vsebinsko razdeljen v naslednje strokovne skupine:

- uvod in vsebina zakona (1. in 2. člen)
- živinorejske strokovne (nadgledne) komisije in plemenski biki (3.– 15. člen)
- reja, hlevi, krma in ukrepi okrajnega odbora (16. – 21. člen)
- premije (darila) za vzpodbudo živinorejcev in izboljšanje govedoreje (22. – 30. člen)
- kazenske določbe (31. in 32. člen)

Zelo zanimiva so strokovna pojasnila posameznih členov zakona, ki jih je avtor z inicialkami A. B. objavjal v Slovenskem gospodarju (1870) v 13. nadaljevanjih od 35 – 47 številke in so kot nekakšen učbenik za živinorejo ter slika stanja živinorejske stroke v sedemdesetih letih 19. stol. V prvem pojasnilu je z izračunom škode zaradi neuspešnih pripustov pokazal, kako pomembno je na koliko krav je na voljo en bik. Opozoril je tudi na pomen pravilne razporeditve in na pojav jalovih krav zaradi nepravilne rabe (prepogostega pripuščanja) bikov. V drugem pojasnilu je svetoval, kako naj se živina zavaruje in pri tem je pojasnjeval pomen solidarnosti med živinorejci. Za preprečitev škod zaradi bolezni pri živini je bilo treba preprečiti delo mazačev in podpreti delo veterinarjev. V živinoreji je osnovnega pomena dobra krma in svetoval je katere krmne rastline naj pridelujejo živinorejci ter kako naj bi izboljševali svoja zemljišča. Veliko pojasnil je avtor namenil reji in ravnanju z živino. Pri tem

je opisal, kakšen mora biti plemenski bik (brez telesnih napak in podedovanih bolezni, dobrega zaroda, ...), plemenska krava, o plemenski zrelosti, optimalnem času pripuščanja, o krmljenju in napajanju, čistoči živali in v hlevu, o prostoru za živino, o obremenitvi pašnikov in na koncu:

10. Živinorejec in oni, ki ima s živino opraviti (govedar) mora imeti ljubezen do živali; priden živinorejec in govedar ne bijeta živine, jo ne preklinjata, ampak jej strežeta, kakor dobri stariši svojim otrokom; molita celo za svojo ljubo živino, kajti pravični se usmili tudi svoje živine.
Kdor s živino grdo in surovo ravna, tudi z ljudmi drugače ravnati ne zna, in pri reji živine ni za rabo. Zarad varstva imetja je treba take suroveže od živine odpraviti. Zapoditi jih je treba in gosposki naznaniti da jih kaznuje, ter jim v spričevalo ali služebne bukvice zapiše, da niso sposobni živine vredovati.

Slovenski gospodar (1870, str. 190)

Nekaj nasvetov in pojasnil je bilo namenjenih tudi prodaji živine in živalskih pridelkov. Poudarjal je pomen združevanja gospodarjev in osnovanje društev za skupne nastope na trgu in prodajo ter predelavo pridelkov (n.pr. sirarska društva). Nadalje je opisal pomen popisa plemenskih bikov, krav in telic, izboljševanja živine, vodenja evidence pripustov, podrobno o hlevih (o prezračevanju, osvetlitvi, velikosti in ureditev prostora za živino in drugem). V zadnjem trinajstem pojasnilu pa je avtor pisal o pomenu daril (premiij) za živino kot enem od načinov spodbujanja kakovosti plemenske živine in govedoreje.

Iz zapisov Stefančiča (1951 in 1966) lahko sklepamo, kaj je o zakonu menila kranjska kmetijska družba. Bili so do njega kritični in mnenja, da razmere za tak zakon še niso dovolj zrele in da bi se vsa določila tega sicer dobrega zakona iz objektivnih razlogov še ne bi mogla izvajati ter da bo marsikaj ostalo kot mrtve besede na papirju. Našteta nerešena vprašanja v govedoreji pa so vse bolj spodbujala tudi kranjsko kmetijsko družbo, da jih reši in v Naznanilih (1877) je objavljen govor dr. Bleiweisa, v katerem je poudarjal pomen sprejema »deželne postave za povzdigo domače naše živinoreje«. Pri tem je bil kritičen tudi do zakona o živinoreji, ki je bil sprejet leta 1868 na Štajerskem. Še posebej ga je motilo, da je zakon govoril tudi o pospeševanju pridelave krme, o razumnem oskrbovanju živine, o dobrem gospodarjenju s planinami in drugem. V Naznanilih (1978) je objavljen »Načrt deželne postave za vojvodino Kranjsko o ravnanji z junci za pleme«, ki ga je predlagala Kranjska kmetijska družba. Postava je bila sprejeta in je objavljena v Deželnem zakoniku za vojvodino Kranjsko v letu 1879. Ta zakon je predpisal dovolilnice (licence) za bike, ki so veljale eno leto in da so se za tujo živino smeli uporabljati le potrjeni plemenjaki. Vse ostalo, kar najdemo v prvem zakonu o živinoreji, pa v tej postavi ni bilo vključeno. Povše (1879) je to kranjsko postavo o ravnanju z junci za pleme predstavil še istega leta v Gospodarskem listu, da bi vzpodbudil k razpravi na deželnem zboru o sprejemu take postave tudi na Goriškem.

Štajerski zakon o živinoreji (govedoreji) je bil prvi, ki je bil sprejet v eni od 14. avstrijskih dežel. Po vzoru štajerskega zakona so praktično enakega ali z nepomembnimi spremembami pozneje sprejele zakone še druge dežele (Kranjska – leta 1890; Goriška – leta 1903).

V Deželnem zakoniku in vladnem listu za kranjsko kronovino (1849 – 1918) smo našli skupaj 26 zakonskih pravil na področju živinoreje in poleg zakona o živinoreji je potrebno vsaj omeniti predpise za preprečevanje trpinčenja živali (1855, 1904) in zakon o stavbah (1875).

Na Goriškem pa je bil leta 1879 sprejet in objavljen v slovenskem jeziku zakon o čebelarstvu – Šalehar in Gregori (2009).

Po prvi svetovni vojni je bil sprejet »Zakon o pospeševanju živinoreje«, ki je stopil v veljavo 1. februarja 1930. Zakon se nanaša na pospeševanje konj, goved, svinj, ovc, koz, oslov, bivolov in perutnine. Zakon določa, da se smejo uporabljati za pleme samo licencirani plemenjaki, ki so vpisani v poseben seznam. Predpisan je postopek licenciranja in sestava ocenjevalnega odbora. Pomembno je določilo, da je v primeru pomanjkanja licenciranih plemenjakov te dolžna nabaviti občina. Predpisano je vodenje živinskega katastra, predvideni so pasemski okoliši, odbiro plemenskih živali vodijo živinorejske selekcijske zadruga, elitne (odlične) selekcionirane živali so vpisane v posebne državne matične knjige in te živali se ob vojni ne jemljejo, razen v skrajnih primerih. Za živinorejske strokovnjake je bilo predpisano, da si morajo s posebnimi izpiti pridobiti kvalifikacijo za delo glede selekcije živine. Zapisane so tudi določbe o planinskem, travniškem in pašniškem gospodarstvu in o pospeševanju perutninarstva.

4.3. ČRTICE IZ ZGODOVINE SLOVENSKE ŽIVINOREJE

V drugi polovici 19. stoletja, ko je minevalo sto let po ustanovitvi kranjske kmetijske družbe, je tajnik dr. Janez Bleiweis leta 1855 objavil sestavek »*Stan kmetijstva na Kranjskem*«, kjer so podatki o stanju takratne živinoreje na Kranjskem. Najdemo jih tudi v delih: Novak (1970), Erben (1866), Ferčej (1996), Umek (2006), Stefančič (1951, 1966) in druga. Narejena bi bila napaka, če bi bila napisana zgodovina slovenske živinoreje samo v kratkih povzetkih. Možnost, ki jo daje naslov poglavja pa bomo uporabili za prikaz dela na razvoju slovenske živinoreje, ki ga je opravil prof. dr. Frančišek Ks. pl. Hlubek. To je na splošno slabo poznano in premalo cenjeno ter upoštevano. Povzeli bomo dve deli:

Pirc, Gustav. Prof. dr. Frančišek Ks. pl. Hlubek. 53(1920)57, str. 1 - 2 , Slovenski narod
Pirc, Gustav. Donesek k zgodovinskemu razvoju živinoreje v bivši Kranjski. 36(1919)24, str. 222-224 in 37(1920)1, str. 8-9 in šte. 2, str. 19 in šte. 3, str. 34-35 in šte. 4, str. 39, Kmetovalec

Gustav Pirc je z objavo obširnega zapisa o prof. dr. Frančišku Ks. Pl. Hlubeku (glej prilogo) v Slovenskem narodu (1920) predstavil velikega tedanjega kmetijskega učenjaka, ki je bil po rodu iz Češke in v letih 1834-1840 profesor naravoslovja in kmetijstva na ljubljanskem liceju. Bil je tudi član kranjske kmetijske družbe (v objavo je vključen pregled njenega razvoja) in njenega glavnega odbora. Hlubek je dobil 21. aprila 1836 dekret ljubljanskega gubernija z nalogo izdelati statistično poročilo o kmetijskih, industrijskih in trgovskih razmerah na Kranjskem. Po štiriletnem prepotovanju Kranjske je predložil obširen rokopis pripravljen za tisk, ki pa nikoli ni izšel in so ga hranili na kranjski kmetijski družbi. Gustav Pirc poudarja, da so Hlubekove zasluge za napredek kranjskega kmetijstva izredno velike in pri tem piše:

- da je Hlubek naglašal, da je potrebno našega kmeta poučevati v slovenskem jeziku in tožil, da ni slovenskih poljudnih strokovnih knjig;
- njegovo opozorilo, da je kranjski kmet zato tako ubožen in beraški, ker se peča v prvi vrsti s pridelovanjem žita namesto, da bi iskal boljši dohodek v živinoreji; še posebej je opozoril na posebno revščino na Dolenjskem;
- razpravo na občnem zboru kranjske kmetijske družbe dne 5. maja 1837, ko je predlagal, da je treba blagostanje kmeta dvigniti s preureditvijo gospodarjenja v umno živinorejo. Njegov predlog je naletel na velik odpor, celo tako daleč, da jo niso dovolili objaviti v družbenem glasilu »Annalen«.

Glavna zasluga dr. Hlubekova, ki se še danes ne more dovolj oceniti, je na njegova opozoritev na delstvo, da je kranjski kmet zato tako obožan in beraški, ker se peča v prvi vrsti s pridelovanjem žita, namesto da bi pri svojem kmetijskem obratu iskal boljši dohodek potom živinoreje.

Slovenski narod (1820, šte. 57, str. 2)

Pirc pa ob koncu sestavka ugotavlja, da so se Hlubekova teoretična razmišljanja tekom let uveljavila v praksi, da so doprinesla k umnejši živinoreji na Kranjskem in da je iz kranjskega kmeta – berača na ta način postal relativno dobro stoječ kmetovalec.

V drugem sestavku »Donesek k zgodovinskemu razvoju živinoreje na Kranjskem« (1919-1920) je Pirc v Kmetovalcu v nadaljevanjih objavil daljšo razpravo, v kateri uvodoma opisuje dvorni dekret iz leta 1807 z dovoljenjem, da se nagrajuje najlepšo živino in omenja tudi Osnanilo iz leta 1822, kjer so določena pravila za ocenjevanje živine in delitev nagrad. Pri teh vsakoletnih ocenjevanjih so lahko spremljali tudi razvoj živine in Pirc opisuje primer iz Idrije leta 1933:

L. 1833. se je vršilo premovanje „rogate živine“ v ozemlju c. kr. okrajne oblasti v Idriji. K temu premovanju so pripeljali neznatno število goveje živine, ki je bila izredno zanikerna in zato se je okrajna oblast poklicana na odgovor, zakaj je živina tamkaj tako slaba. Okrajna oblast v Idriji in pa tudi drugi veččaki iz tamošnjega okraja so obširno pojasnjevali vzroke. Podrobni tozadevni spisi se nahajajo v registraturi sedanjih Slovenske kmetijske družbe.

Prav temeljito poročilo o vzrokih zakaj je v idrijskem okraju in sploh na Kranjskem goveja živina tako slaba, je predložil Peter Leskovitz iz Veharš, ki je bil za takratne čase jako izobražen kmetovalec, kateri se je, kakor je iz njegovega poročila posneti, na en ali drug način umnega kmetijstva učil in je na svojih potovanjih marsikaj videl.

Leskovitzovo poročilo, ki je datirano z dne 23. oktobra 1833, ki nam podaja verno sliko takratne živinoreje v idrijskem okraju, ki je pa bila bržkone enaka kakor drugje v bivši Kranjski, je silno zanimivo in nam omogoči presojati, kako krasno smo v sto letih napredovali. Ravno v idrijskem okraju, in zlasti v občini Žire, imamo sedaj prav lepo živinorejo in pred vojno je bilo tamkaj tudi mlekarstvo prav posebno razvito.

Kmetovalec (1919, str. 223)

Pirc se v nadaljevanju spomni na spomenico z dne 7. septembra 1825, ki jo je napisal deželni živinozdravnik Emanuel Hayne in v njej opisal stanje živinoreje v ilirskem guberniju. Tam je zapisano tudi:

V splošnem najdem, da je govedoreja v tej provinci obsežnejša nego konjereja, ker je kraj zanjo primernejši kakor za konjerejo in ker tukajšnje gospodarske razmere zahtevajo večje število govedi. Navzlic splošnem razširjenju govedoreje in na njeno neizogibno potrebo za kmetijstvo, dasi ona tvori v mnogih pokrajinah glavni vir kmetovih dohodkov in hrano prebivalstva, sem vendarle našel, da je način vzrejevanja govedi silno napačen.

Poglavitne napake, ki se splošno delajo pri vzrejevanju govedi, so sledeče: napačna odbira plemenskih živali, slabo ravnanje z mlado živino in prezgodnja poraba živali za pleme in za delo.

V tej provinci se nikjer ne najde kake določene in zenačene goveje pasme, ker so vse živali splošno med seboj prekrizane, da, vsak posestnik ima v svojem hlevu različne živali, le nekateri graščaki drže zenačene črede.

Kmetovalec (1920, str. 8)

Tretji del sestavka je namenjeno predstavitvi dela prof.dr. Hlubeka. Najprej ga predstavi in opiše njegovo delo na Kranjskem:

L. 1834. je bil profesor kmetijstva na ljubljanskem liceju Franc Ksaverij Viljem Hlubek, ki velja kot znameniti učenjak za znanstveno raziskovanje kmetijstva tiste dobe v Srednji Evropi. Hlubek je bil zadnji zagovornik sprsteninske teorije proti rudninski, katero zadnjo je v neizmerni prid kmetijstva uveljavil prof. dr. J. Liebig.

Profesor Hlubek je služboval v Ljubljani od l. 1834. do 1840. ter je potem prišel za profesorja kmetijstva na tehniko v Gradec. Za časa njegovega službovanja v Ljubljani, je bil administrator poskusnega dvorca c. kr. kmetijske družbe kranjske na Poljanah ter je s tega njegovega posla posneti, koliko more naobražen kmetovalec storiti za napredek kmetijstva, četudi nima „žuljev“ na rokah. Profesor Hlubek je stal že takrat na edino pravem stališču, ki še danes velja in ki bo vedno veljal, da je zadostno pridelovanje prave krme prvi pogoj napredka v živinoreji, zato je on v tem zmislu delal, pri čemur je imel hude praske pri kmetijski družbi kranjski, pri kateri takrat kmetijstvo na znanstveni podlagi ni imelo še nikakih zastopnikov.

Profesor Hlubek je dobil nalogo spisati statistično sestavo kmetijskih, industrijskih in trgovskih razmer ljubljanskega gubernija ilirske kraljevine. V to svrhu se Hlubek ni poslužil samo tistih podatkov, ki so mu bili pri raznih uradih na razpolaganje, ampak je prepotoval od l. 1835. do l. 1839. celo kranjsko deželo, ter je na licu mesta proučeval takratne gospodarske razmere te dežele. Vsled gori omenjenega naročila, je predložil obširno razpravo o narodnem gospodarstvu na Kranjskem, ki pa žal ni nikdar v tisku izšla. Rokopis Hlubekove razprave obsega 398 strani folioformata, in se nahaja vezan v registraturi Slovenske kmetijske družbe. Kako je razprava prišla h kmetijski družbi, se danes ne da dognati. Iz rokopisa se pa da posneti, da je bila Hlubekova razprava obširnejša in da so se važni deli izgubili.

Hlubek piše v svoji razpravi jako veliko o živinoreji na Kranjskem in ker jo ocenja kot strokovnjak in učenjak, zato so njegove opazke jako dragocene za presojo naše živinoreje, kakršna je bila pred slabimi 100 leti.

Kmetovalec (1920, str. 19)

Hlubek v svoji razpravi najprej kritično presoja »zanikerno stanje travnikov in pašnikov«, kar je eden od vzrokov »žalostnemu stanju tukajšnje živinoreje.« Pri opisu planšarstva opozarja na preveliko število živine, za katero ni dovolj krme v zimskem času. Opisal je kolobarjenje in predstavil »velike hibe takratnega našega poljedelstva, kateremu je bila glavna naloga pridelovati kolikor mogoče mnogo žita in to na račun gozda ter s popolnim zanemarjenjem živinoreje..... da se mora gospodarjenje preurediti, pridelovanje žita zapostaviti in kot glavni vir dohodkov smatrati dobro živinorejo, zato se je z vso vnemo najprej poprijeti pridelovanja zadostne množine krme..«

Pirc je zaključil svojo objavo z naslednjim zapisom:

Kakor že preje povedano, je dr. Hlubek dajal krivdo veliki revščini kranjskega kmeta predvsem dejstvu, da se kmet peča veliko preveč s pridelovanjem žita, ki se mu ne izplača in pri tem popolnoma zanemarja živinorejo, ki jo smatra kot nepotrebno zlo, kateremu se seveda ne da ogniti. Odtod prihaja kranjskega kmeta majhna ljubezen do živine, ki jo slabo oskrbuje in ž njo grdo in neusmiljeno ravna.

Kmetovalec (1920, str. 39)

VIRI

1. A.B. Pojasnila postave glede povzdige reje goveje živine. Tečaj IV(1870)35, str. 141 – 142 in 36, str. 145 – 146 in 37, str. 150 in 38, str. 154, in 39, str. 158, in 40, str. 162 in 41, str. 165 – 166 in 42, str. 170 in 43, str. 173 – 174 in 44, str. 178 in 45, str. 181 – 182 in 46, str. 186 in 47, str. 189 – 190, Slovenski gospodar
2. Annalen der kaiserl. königl. Landwirtschafts-Gesellschaft in Laibach. 13 zvezkov za obdobje 1822-1849. Ljubljana 1830-1849
3. Bleiweis, Janez. Zgodovina ces. kralj. Kranjske kmetijske družbe s statističnim popisom kmetijstva na Kranjskem. Ljubljana, 1855, 32 strani
4. Bleiweis Janez. Zgodovinske črtice važnejšega delovanja c.k. kmetijske družbe na Kranjskem od pričetka njenega v letu 1767. do konca leta 1867. Ljubljana 1867, 40 strani
5. Bleiweis, Janez. O potrebi deželne postave za povzdigo domače naše živinoreje. Ljubljana, 1877, str. 62, 64, 66, 68, 70, 72, Naznanila-Mittheilungen.
6. Bojkovski, Danijela, Šalehar, Andrej. Zakonska pravila o reji ovac v 18. stoletju. Izbrani primeri. 78(2010)2, str. 22-24, Kmetovalec
7. Deželni zakonik in vladni list za kranjsko kronovino. Tečaj 1, del 1 (1. dec. 1849)- 1918, kos 22 (31. okt.), Ljubljana, 1849-1918
8. Ferčej, Jože. Razvoj živinoreje na Kranjskem v Bleiweisovi dobi. V: Dr. Janez Bleiweis in njegov čas. Gorenjski muzej Kranj, 1996, str. 65-75
9. Ferčej, Jože. Opis razvoja govedoreje v Sloveniji. 21(1998), str. 7-61, Znanost in praksa v govedoreji
10. Načrt deželne postave za vojvodino Kranjsko o ravnaji z junci za pleme. 1879, str. 38 in 40, Naznanila-Mittheilungen.
11. Novak, Vilko. Živinoreja. V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. Ljubljana 1970, str. 343–394
12. Osnanilo od zefarfiga kraljeviga Ilirskiga Poglavarftva v' Ljublani. Poftave, po ktirih fe bodo premiloftljivo dovoljne darila vfako leto delile, de bodo na Kranjfkim govejo shivino bol prav redili. Nro. 15564. Ljublana 14. grudna 1822, 5 strani (nem.- slov.); (SI AS 748 KRUMPERK, Fascikel 9, mapa V\14)
13. Patent Marije Terezije, s katerim uvaja naklado mesni krajcar, ki se plačuje od vsake posamezne vrste živine Ministerialni bančni deputaciji. Ljubljana, 16. julija 1764, 8 strani (nem.- slov.); (SI AS 748 KRUMPERK, Fascikel 14, mapa VII\17)
14. Pirc, Gustav. Donesek k zgodovinskemu razvoju živinoreje v bivši Kranjski. 36(1919)24, str. 222-224 in 37(1920)1, str. 8-9 in štev. 2, str. 19 in štev. 3, str. 34-35 in štev. 4, str. 39, Kmetovalec
15. Pirc, Gustav. Prof. dr. Frančišek Ks. pl. Hlubek. 53(1920)57, str. 1 - 2, Slovenski narod
16. Povše, Franc. Postava o plemenskih juncih. 10(1879)2 - 3, str. 25 - 27. Gospodarski list
17. Postava od 10. decembra 1868, veljavna za vojvodino Štajersko o povzdigi reje goveje živine. 1869, III, štev. 4, str. 6 – 11, Deželni zakonik in ukazni list za vojvodstvo Štajersko
18. Postava veljavna za vojvodstvo Štajersko glede povzdige reje goveje živine. 4(1870)33, str. 133 –134 in štev. 34, str. 137-138, Slovenski gospodar
19. Postava veljavna za vojvodino Kranjsko, o ravnaji z junci za pleme. 1879, IV, št. 11, str. 13-15, Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko
20. Postava od 18. junija 1879, veljavna za pokneženo grofijo Goriško in Gradiško zadevajoča čbelarstvo. Zakonik in Ukaznik za Avstrijansko-Ilirsko primorje. Leto 1879, IX. Izdatek. Trst 1880, str. 27-30
21. Postava od 25. oktobra 1875 veljavna za vojvodino Kranjsko (postava o stavbah). 1875, št. 26, XI, str. 70-102, Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko
22. Razvoj živinoreje od začetka XVIII do konca XIX stoletja. Str. 11-27. V: Ante Stefančič. Začetek in razvoj veterinarstva na Slovenskem do prve svetovne vojne. SAZU, Ljubljana, 1966, 141 strani
23. Stefančič, Ante. Slovenska živinoreja v 19. stoletju. 1(1951)1, str. 28–31 in štev. 2, str. 33–36 in štev. 3–4, str. 95–105, Živinorejec
24. Stefančič, Ante. Razvoj živinoreje od začetka XVIII. do konca XIX. stoletja. V: Začetek in razvoj veterinarstva na Slovenskem do prve svetovne vojne. SAZU, Ljubljana 1966, str. 11-27
25. Stoletnica ces. kralj. Kranjske kmetijske družbe 24 oktobra 1867. Ljubljana 1868, 16 strani

26. Šalehar, Andrej. 140 let prvega zakona o živinoreji v Sloveniji. 76(2008)10, str. 14–16, Kmetovalec
27. Šalehar, Andrej. Praktični nauki o reji ovc iz leta 1771. 77(2009)4, str. 15, Kmetovalec
28. Šalehar, Andrej, Gregori, Janez. Nujno potrebujemo čebelarški zakon. 111(2009)2, str. 45–46, Slovenski čebelar
29. Šalehar, Andrej, Gregori, Janez. 130 let prvega zakona o čebelarstvu v slovenskem jeziku. 11(2009)7-8, str. 250, Slovenski čebelar
30. Šalehar, Andrej, Osterc, Jože, Kompan, Drago: Na pariški razstavi leta 1856 nagrajena tudi slovenska živina. 78(2010)8, str. 12, Kmetovalec
31. Šalehar, Andrej. Zakonodaja na področju živinoreje za Slovenijo v letih 1740-1945. Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 2011., 49 strani. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-TOXDLOSR>
32. Šalehar, Andrej, Žan Lotrič, Metka. Prispevki Gustava Pirca k razvoju živinoreje na Kranjskem. str. 25 – 48. V: Šalehar, Andrej, Rupnik, Stane, Žan Lotrič, Metka. Gustav Pirc !859 – 1923). Slovenj Gradec 2011, 89 strani
33. Ukaz c. k. ministerstva notranjih opravil po dogovoru z c.k. najvišjo policijsko oblastnijo 15. Februarja 1855, veljaven za vse kronovine, razen vojaške krajine, s katerim se daje postava zoper terpinčenje ali tarpljenje živali. 1855, šte. 75, str. 325, Prvi razdelek, Deželni zakonik in vladni list za kranjsko kronovino
34. Ukaz c. kr. deželnega predsednika na Kranjskem z dne 11. julija 1904., št. 1813 pr., o odvrčanju trpinčenja živali. 1904, št. 12, X. Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko, str. 38 - 41
35. Umek, Ema. Kranjska kmetijska družba 1767–1787. 29(2006)1, str. 1-34, Arhivi
36. Upravno poročilo glavnega odbora c. kr. kmetijske družbe kranjske občnemu zboru za leti 1899, in 1900. Ljubljana 1901, 30 strani
37. Zakon z dne 11. avgusta 1890., veljaven za vojvodino Kranjsko, o povzdigi reje goveje živine. 1891, št. 4, IV. Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko, str. 10-15 ali 1891, 4, Landesgesetzblatt fuer Krain, str. 10-15
38. Zakon z dne 13. maja 1903, veljaven za pokneženo grofovino Goriško in Gradiško zastran pospeševanja govedoreje. (1903) XVI, št. 24. Zakonik in Ukaznik za Avstrijsko-ilirsko primorje, str. 51–56
39. Zakon o pospeševanju živinoreje. 1(1930)35. Službeni list kraljevske banske uprave dravske banovine, str. 458 - 469
40. Zakon o pospeševanju živinoreje. 6(1930), s. 49 – 51, Veliki koledar kmetijske matice za leto 1931
41. Živinoreja. V: Erben Jožef: Vojvodstvo Kranjsko v zemljepisnem, statističnem in zgodovinskem spregledu. Matica slovenska v Ljubljani, Ljubljana 1866, str. 49 - 50

4.3.1. PRILOGA

Govor Prof. dr. Frančiška Ks. pl. Hlubeka.

Dandanes je malo kateremu Slovcu znan veliki pomen sedanje Slovenske kmetijske družbe (do prvé vrata c. kr. kmetijske družbe kranjske) za gospodarski in kmetijski razvoj Slovenije in nasechi bivše kranjske dežele. Kmetijska družba je ena najstarejših takih strokovnih zavodov v Evropi, saj obstaja neprestano že 153 let in ni prenehala delovati niti za časa francoske okupacije.

Razmere ob ustanovitvi družbe so nanesele, da se v prvi polovici svojega obstanka ni omejevala samo na delo v prid pospeševanja kmetijstva, ampak na kulturno delo sploh. Pod okriljem kmetijske družbe se je postavil temelj sedanjemu muzeju, sedanjim Kranjskim hranilnici in realki v Ljubljani in naša kmetijska družba je po velikih težavah dobila L. 1843. pravico izdati slovenski list »Novice«, ki ima neveljavno zasluge za napredek slovenskega kmetijstva, za narodno probujo in za razvoj našega slovstva. Da so pred 52. leti bili vedeli omeniti tudi v krogih izven kmetijske družbe njeno kulturno važnost in sploh pomen družbe za Slovenijo, je razvidno iz zadnjega odstavka spisa, tiskaneza o slavnostnem obnem zboru za družbeno 100letnico, ki slove: »Zvečer pa je bila kmetijska družba na čast Narodna Citalica uvarovala sija ino muzikalno »bedno« z sledičnim igrn.«

Več kakor 100 let je bil ustroj kmetijske družbe enak akademijam in je bil tudi nozneto bolj odoben akademiskemu značaju. To takrat ni bila drugače mogoče, saj je družba sama izšla iz bivše ljubljanske, v L. 1693. ustanovljene »Academiae onerosorum«. Prvotno ime v L. 1767. ustanovljene kmetijske družbe je bilo »Društvo za kmetijstvo in koristne umetnosti na Kranjskem«. Kmetov v takratnih razmerah in v takih okoliščinah sploh ni bilo pritegniti k sodelovanju. Pozneje so se seveda razmere korenito izmenile, in šele po dr. Janez Blewelsovi smrti, in sicer od L. 1884. naprej, se je vedno bolj sklopo tudi kmetja samozaprtežiti k sodelovanju za družbene smote.

Ob slavni družbeno stoletnice, dne 24. oktobra L. 1867. je delal izbrani družbeni tajnik, dr. Janez Blewels v svojem slavnostnem govoru: »Ko je pred nekimi 20 leti neznanljivi nadvojvoda Ivan bil v našem zboru, milo je poročal kmetov vmes. Na vprašanje: Kako to? dobil je odgovor: da ne razumejo pitjeza zborovne jezika.«

Pri kmetijski družbi so kot odborniki glavnega odbora in kot dopisnoči udje sodelovali naučedelneži može iz Kranjske, a družba je tudi vzdrževala zveze s priznanimi kmetijskimi večskimi in sosedki v ostali bivši Avstriji ter je bila v stikih s prvoborilnih umovca kmetijstva na znanstvenih podlagi, s kmetijskimi strokovnjaki in z znamenitimi zavodi v Nemčiji, Franciji in Italiji.

Imed domačih udeležnih in zaščitnih inženirskih delavcev pri kmetijski družbi imenitnem imed mornosi n. n. slov. m. cema in omenjaka barona Žiro Zojza (družbeni predsednik od L. 1815. do L. 1816.); zedovinarja Antona Linhartza; za osveševanje ljubljanskega barja in sploh silno zaslužnega ljubljanskega žmarna Jamesa N. Hradicekeja, ki je bil družbeni glavni odbornik od leta 1821. do L. 1846.; slovenskega mecenarja knezovka Antona Alojzija Wolfa, družbenega predsednika od L. 1844. do L. 1836.; Ferdinanda Topiča, lastnika takratnega imed najvzornjših graščinskih posestev Avstrije v Ptužinah od Ljubljane, častnega predsednika akademije kmetijstva v Parizu in družbenega predsednika od L. 1849. do 1867. itd.

Imed tujcev družbi v Ljubljano, ki so delovali pri kmetijski družbi so svetovni etas, le omeniti Italijana Scenaria Francaza Haquetta in Ceha Hlubeka.

Ivan Anton Scopoli je bil eden imed maloštevilnih imenovanih pravih udov takratne družbe kmetijstva in kvantitnih umetnosti. Umril je L. 1788. kot vsenščični profesor v Paviji ter se je za nas obovečil s spisanim knjigo »Flora carniolica«.

Rudarski svetnik, vsenščični profesor dr. Baltazar Haquet je bil za časa svojega bivanja v Ljubljani stalni kancelar (tajnik) kmetijske družbe in se po njem načelno prenotoval kranjsko deželo. Plod njegovega potovanja je bilo njegovo slavno delo »Ortyctographia carniolica«; z njemu prirojeno vedomeno je nastopal proti plančevanju na Kranjskem, deloval proti nepotrebnemu onastoševanju gozdov ter je bil urednik pravca družbenega radnega vlasti »Tedeski Glasnik« (»Der wöchentliche Kundschafter«), ki je v nemškem jeziku izhajal v Ljubljani v L. 1775. in 1776. Haquetovo delovanje pri kmetijski družbi bo vsakakor kazalo v daljšem spisku popisati in oceniti.

Ta spis na veliki tretjemu gori imenovanemu, in sicer Cehu dr. Hlubeku.

Dr. F. Ks. Hlubek je bil rojen 11. septembra L. 1802. v Hradiški ceski vasi Chaitšovo, je študiral na vsenščičnih v Brnu in na Dunaju pravoslovja, kamlo la kmetijstvo ter je bil L. 1830. profesor kmetijstva na Dunaju, L. 1832. v Lvovu, L. 1834. v Ljubljani in od L. 1840. naprej na tehniški visoki šoli v Gradcu.

Kot kmetijski pisatelj si je pridobil dr. Hlubek svetovno slavo. V vseh knjigah zoodovne nemškega kmetijstva ga navajajo kot nemškega učbenika in posepevatelja nemškega kmetijstva, dasi je bil Ceh in so takratne razmere vzrok, če je svoje učene razprave objavjal v nemškem jeziku in je tako po krivici začel med Nemce. Dr. Hlubek je bil zadnji znanstveni zavedni sorstniški teorije napram rudinski prof. dr. J. Liebiga.

Njegova znanstvena in kmetijska dela so: »Die Ernährung der Pflanzen und die Statistik des Landbaues« (Praga, 1841.); »Beleuchtung der organischen Chemie des Dr. Liebig« (Gradec 1842.); »Versuch einer neuen Charakteristik und Classification der Roborten« (Gradec 1841.); »Die Landwirtschaftslehre in ihrem gesamten Umfang« (v dveh zvezkih Dunaj 1846. druga izdaja 1853.); »Die Betriebslehre der Landwirtschaft« (Dunaj 1853.); »Die Bevölkerung des Karstens« (Gradec 1858.); »Der Weinbau in Österreich« (Gradec 1854.); »Die wichtigsten Lehren der Landwirtschaft« (Gradec 1867) in »Maulbeerbaum und Seidenzucht« (Gradec 1868).

Zadnji knjigo je bolj prelozil na slavoslovi jeziki dr. J. Blewels pod naslovom »Nudi murvo in svilode rediti«. Nabirke na dr. Blewels te knjige ni sam poslovel, ampak kdo drugi in je Blewels dal je svoje ime, kakor je bilo neke nečova navada, kar sam ni veliko misal in sploh ni dovolj obveladal slovenskega jezika.

Dr. Hlubek je bil za svoje zaslužne novične v omeniti stan, je stopil L. 1867. kot profesor graške visoke tehniške šole v pokoj ter je umrl 10. februaria L. 1890. v Gradcu.

V Ljubljano je prišel L. 1834. na hodi kot profesor za naravoslovje in kmetijstvo. Tu je ostal do L. 1840. Kot profesor kmetijstva je prevzel uravno preskusnega dvorca c. kr. kmetijske družbe kranjske in je bil izvoljen adom družbenega glavnega odbora. Od kmetijske družbe je dobil naročilo prepotovati kranjsko deželo, popisati njene kmetijske razmere in staviti svoje predloge za poplavo kmetijstva. Z dekretom z dne 21. aprila L. 1836. je dobil Hlubek od ljubljanskega gubernija nalogo izdelati statistično poročilo o kmetijski, industrijski in trgovski razmerah na Kranjskem. Kot plod te naloge in štiritletnega prenotovanja dežele je dr. Hlubek predložil obilnen roknilis, prišel se tisk, ki naš 241. nikdar ni izšel in se ta roknilis sedaj brani v registrirani Slovenske kmetijske družbe.

Ni pretirano, če trdim, da je takrat dr. Hlubek kranjsko deželo in njen gospodarski položaj poznal bolje kakor katerikoli domača, ter je iz njegovega roknilisa posneti, da je ob svojem potovanju začel v narodnjeneške govore koto naše dobele. Dr. Hlubekove zasluge v mrosnah kranjskem kmetijstvu so nesomerno velike in jih med danes živčimi govore ni hče več ne pozna.

Ze za časa svojega slobhovanja v Ljubljani je dr. Hlubek načeljal, da je potrebno našega kmetja počevati v slovenskem jeziku ter je tožil, da ni slovenskih strokovnih poljudnih kmetijskih listov, iz katerih bi se moče slovenski kmet bolje izveščati za svoj poklic.

Glavna zasluga dr. Hlubekova, ki se še danes ne more dovolj oceniti, le ne njegova pozornost na delstvo, da je kranjski kmet zato tako obznan in harski, ker se neča v prvi vrsti s pridelovalom žita, namesto da bi pri svojem kmetijskem obratu iskali boljši dohodek potom živinoreje.

Kranjski kmet je bil za časa dr. Hlubeka tako raven, da bi teza danes skoraj nihče ne hotel verjeti. Preobilno pridelovalne žita mi ni neslo nič, kajti žitne cene so vedno bolj padale, ker le dohajalo vedno več in boljšeza žita s Prvatskeza in iz Banata ter celo iz Rusije preko Odese po Donavi in Savi in iz Egipta preko Trsta. Živinoreja je bila izko zamernarica, da so ljubljanski mesarji morali dohajati glavno žitno s Koroskeza, Stajerskeza in z Qaraksza, in kdor je hotel imeti dobro mlozno kravo, jo je moral kupiti na Koroskem ali Stajerskem. Domača žitna se je večinoma preživljala na popolnoma zamernarjenih pašnikih. Trgovci in nihče onsi in Cez zimo so imeli živino v hlevih, podobnih boli brzogom. Žitno so za silo pri življenju ohranjali samo s pokladanjem slame in z veliki z raznega drevesja. Kmetijstvo je životarilo izredni na račun zoodovstva, ki je pri tem silno trpelo; hlevskeza gnoja ni bilo skoraj nič in kmetie ob cestnih vajah so se najrajši pečali s »hranjeno«, pri čemer so gnoj izgubili. Žitno mušič, čaa travili in povalili.

V takih razmerah se ni bilo čuditi takratnemu ubožanju kmetijskega prebivalstva, ki je vrhu vsega imelo odpravovati zveščizem narodne dovčine pod raznimi nastovi in oblikami, saj so takrat steli na Kranjskem 71 vrst živčnih datatev v domarju, 23 vrst v blazu, žitna dovaloma, lan, druga, viano, kokoli, laka itd. in 17 vrst tlake s roko in vprečno živino.

Posebna revščina je vladala na Dolenskem, kjer je neracionalno vladavilo-žitno prenotanje se preobčilo, žitna kmetija vseh mto dosti bolje štveli od nosov, in kakor Hlubek ni le, an obilni nastala, saj no ljubljanski listi kmetijstva vabo dober ne preobčilo, ker je bilo najhče dovalno obilno, samo da pridelo do dobro hrano v ljubljanske joča.

K vsemu temu je le prišlo, da je bilo za časa dr. Hlubeka pridelovanje krompirja šele v prvem razvoju in je zato ljudem hodilo sploh zelo pičlo s hrano.

Z načelno razpravo, da je biogostanje kmetia dvigniti s prenotativno njegovega načina gospodarskega obratovanja, in sicer z narlašanjem, da je večji donos kmetovanja iskati predvsem iz umne živinoreje in ne iz dohodkov pridelovanja žita za prodaj, je dr. Hlubek privratal sploh v laavnost na obnem zboru kmetijske družbe 5. maja 1837. Ta nastoj mu je glasom njegovega spisa prinesel »govore« ter »strastne nepriščice«, ki jih je bil usno in pisano deloval, ter osebno žaliliva. Dr. Hlubekova izvajanja so takrat napravila na Kranjskem velik vtis med kmetovalci; občitalo se mu je, da spravila deželo ob dobro me in prišlo je celo tako daleč, da je permanentni odbor kmetijske družbe, kakor se je takrat imenoval glavni odbor, proročaji sprejel dr. Hlubekove razprave v družbene tiskane »Anale«.

Kdo naš se temu žudi? Saj še danes, čez starih 100 let, ni dosti bolje, ko niti oemna večina inteligence ne ve, da je kmetijstvo umetnost enaka medicini, ki stini zroj na znanstveni podlagi in da so zato nobiljeni kmetijstvo posepevati odnalo napredno in strokovno izobrazeni kmetovalci, ne pe imoglavli ali celo strokovnjaki kmetijski družbe.

Polosoma na so se dr. Hlubekova teoretična izvajanja vendarle prenesla v prakso, in ob začetku teča stoletja je bilo njegovo načelo glede razumnejšega kmetijskega obratovanja na Kranjskem popolnoma uveljavljeno. Samo število govovne živine se je v tem času dvignilo za 40%, njena živa teža za več kakor 100%; zanimarno pishstvo in žitnsko preotradanje živine v brlogih se je izpremenilo v vseletno dobro krmiljenje po hlevih, ki so povprečno boljši nego v sosednih deželah; mlekarstvo se je jelo razvijati; glavne živine pred vojno nimso le imeli več kot dovolj za dom, ampak smo jo v znatni množini celo izvažali. Kakovost naše živine v marsikaterih pokrajinah nadkraluje omo sosednih deželah, ki so nam bile posrej vzor.

Po dr. Hlubekovih navodilih je postal iz kranjskega kmetia - berata relativno dobro stoječ kmetovalec. Učenjak dr. Hlubeku, kot duševnemu očetu teza prevrata, veljaj torej ta spis v spomin njegovih velikanskih zasluge za narodno - gospodarski precvit naše dežele, ki za je, žal, svetovna vojna tako silno oskodovala.

Slovenska kmetijska družba na mora biti pomnosa na teza nekdanjevo slavo njeneza glavnega odbornika, saj eredo doseženi kranjski spishi tudi na račun njeneza dobrega imena, ki so il za vedni priborili kmetijski strokovnjaki.

5. STARE PASME DOMAČIH ŽIVALI V SLOVENIJI

5.1. KONJI

Prof. dr. Šalehar Andrej
zaslužni profesor

Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale

5.1.1. STARE PASME KONJ V SLOVENIJI

Prof. dr. Šalehar Andrej, zaslužni profesor
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale

Izveček

O reji konj na Kranjskem je pisal že Valvasor (1689). Na več mestih v knjigi »Slava vojvodine Kranjske« piše o kraškem konju. Ostale pasme, ki so zapisane v objavah do leta 1945, so: noriški konj, lipicanski konj, belgijski konj, ljutomerski kasač, medžimurski konj in drugi konji. Po odredbi kmetijskega ministrstva je bila nekdanja Dravska banovina, leta 1934 razdeljena v področje hladnokrvnih konj s tremi okoliši (medžimurski konj, srednje težki noriški konj, lahki noriški konj) in v dva pasemska okoliša toplokrvnih konj (amerikanski dirkač, lipicanec)

Ključne besede: Valvasor, kraški konj, pasme, pasemski okoliši

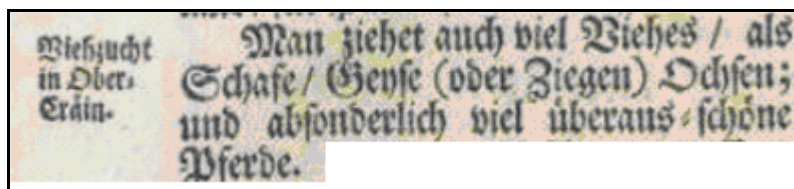
OLD SLOVENIAN HORSE BREEDS

Abstract

Valvasor in 1689 writes about rearing horses in Carniola region. In the specific parts of the book "The Glory of the Duchy of Carniola" he was writing about the Karst horse. Other horse breeds, named in the publications until 1945 are: Noric horse, Lipizzan horse, Belgian horse, Ljutomer trotter, Međimurje horse and other breeds. By directive of the Ministry of Agriculture, the former Dravska Banovina, was in 1934 divided into the region of cold-blooded horses with three districts (Međimurje horse, medium heavy Noric horse, light Noric horse) and in two districts with warmblood horses (American racer horse and Lipizzaner).

Keywords: Valvasor, Karst horse, breeds, breed districts

Razvoj konjereje v Sloveniji opisujejo Stefančič (1951, 1966), Novak (1970) in drugi. O konjereji na Kranjskem piše tudi Valvasor (1689). V drugi knjigi piše o živinoreji na Gorenjskem:

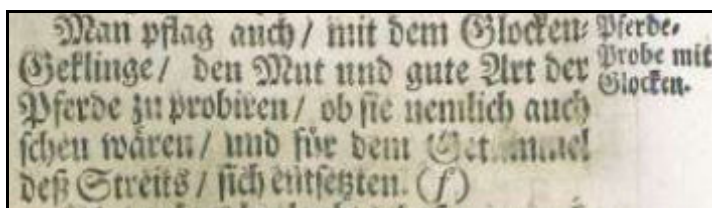

Valvasor (1689, druga knjiga, str. 112)

Prevod: »Na Gorenjskem redijo veliko živine: ovce, koze, vole in posebno veliko lepih konj.«

V X. poglavju v drugi knjigi na str. 136 je Valvasor zapisal: »Tam vzredijo veliko število prelepih konj, ki jih vodijo na pašnike v Italijo in tam prodajo. Te konje običajno narobe (to je prav preveč) krmijo in jih zato doma kaj dosti ne uporabljajo. Kajti kranjsko plemstvo uporablja samo koroške in večinoma hrvaške ali turške konje.«

Zanimiv zapis v povezavi s konji je tudi v Valvasorjevi enajsti knjigi:

Valvasor (1689, enajsta knjiga, str. 410)

Prevod: »Preizkus konj z zvonovi: Imeli so tudi navado, da so z zvonjenjem zvončkov preizkušali pogum in naravo konj, namreč ali se bi splašili in ali bi zdržali hrup bitke.«

Novak (1970) piše, da je od sredine 18. stoletja dalje za izboljšanje konjereje v Avstriji vse bolj skrbela vlada zaradi vojaških potreb. Prepovedano je bilo pripuščanje nelicenciranih žrebcev, in obvezno je bilo vsakoletno pregledovanje konj (komisije za premiranje). Omenjene so pasme: ljutomerski kasač, noriški konji, belgijski konji, lipicanski konji, medžimurski konji in drugi konji.

Hlubek (1846) ugotavlja, da je na Štajerskem v reji težki zgornje štajerski ali noriški konj. Drugi konji so potomci državnih žrebcev in najmanjše konje redijo v celjskem okraju.

Zalokar (1854) omenja solnograške konje, ki so veliko vredni za težko vožnjo. Konje pa deli po namenu rabe v:

- veliki težki konji,
- konji za kmetovanje,
- konji za ježo,
- in konji za tek, za kočije.

Bleiweis (1855) piše, da so najboljši konji na Gorenjskem in najslabši na Notranjskem. Hvali lipicanske konje. V knjigi »Nauk od reje domače živine« (1858) Bleiweis med opisi številnih pasem konj omenja tudi »štajarskega« konja, ki je močan in težak ter prav dober za počasno in težko vprego in lipičane (lipicanske konje), ki so lepi konji s trdnimi kostmi ter so urni in

trpežni. Še obširneje je Bleiweis opisal konje in konjske pasme v drugi knjigi »Nauk o umni živinoreji« (1871). Ponovno je predstavil »lipičane« za katere piše »so lepi žlahni konji s trdnimi kostmi in posebno trdnimi kopiti, imajo tanko glavo, so urni in trpežni.« Predstavi tudi noriškega konja, ki izhaja iz gornjega Štajerskega in je najtežji konj »našega cesarstva. On je močen in težak, ima debelo glavo, velika ušesa, široke prsi, širok život, debele noge in večkrat plošnjata kopita.«

Poročilo o občnem zboru konjerejskega odseka (1881) poroča o premovanih konj v letu 1880 v Šentjerneju (pasma ni zapisana), Cerknici (potomstvo lipiškega plemena), Kranju (noriško pleme) in Ljubljani (pasma premovanih konj ni zapisana). V letu 1881 so bila premovanja v Ribnici (večinoma konji lažje vrste Lipiške krvi), Šentjerneju (konji so bili največ srednje težkega vprežnega plemena Anglo-normanskih žrebcev mešane krvi), Vrhniki (pasma ni zapisana, piše pa, da so bile kobile čvrste, precej velike, široke in globoke, s primerno podstavo in hojo) in Kranju (noriško pleme).

Kramer (1887) piše: »Naši domači konji niso posebne vrednosti, torej so gospodarji in posebno vlade uže dalj časa trudijo, da bi vpeljale v deželo boljše pasme, s katerimi se križa naša domača pasma, ki se tako zboljšuje. Najvažnejše konjske pasme, s katerimi se zboljšuje domača pasma, so: Arabski konj, Angleški konj in Noriški konj.«

Dular (1895) opisuje konje avstrijsko-ogrske države. Zanimiva je že prva predstavitev: Pincgavski ali noriški konj. Avtor poučuje o sorodnosti med pasmama in kako so se pincgavski konji (noriški konji iz okraja Pincgau) razširili tudi po Gorenjskem in deloma po Goriškem. V nadaljevanju piše »V tržaški okolici in na Notranjskem imajo precej lepe, deloma požlahtnjene konje, ktere so zboljšali žrebci plemenjaki iz dvorne kobilarne v Lipici in Prestranku.« Opisuje tudi nastanek lipicanskega konja, a med pasmami iz katerih je nastal ni omenjen kraški konj.

O prvem konjskem sejmu dne 2. avgusta 1897 v Novem mestu je v Novicah (1897) objavljen daljši članek, kjer je zapisano:

Na semnju dne 2. avgusta t. l. smo videli našo dolenjsko konjsko rejo. Bil je ta semenj dober pouk za naše konjerejce in le želeti je, da ga ne pozabijo. Videli smo, in tega nikakor ni prezreti, da redimo preveč polnokrvnežev in premalo čvrstih težjih konj noriške pasme.

V Novem mestu se je na semanji dan, 2. avgusta, popoldne zbralo več konjerejcev in mej njimi tudi gosp. Perdan. Vsi so bili jedini in popolnoma složni v tem, da moramo Dolenjci začeti z ono konjsko pasnijo, katera se po vsi pravici v lepi Savinski dolini tako visoko čisla, to je, da začnemo rediti lahkješe noriške konje.

Kmetijske in rokodelske novice (1897, str. 319)

Kmetovalec (1898) poroča, da je kmetijsko ministrstvo izdalo odredbo za razvoj konjereje na Kranjskem. Deželo so razdelili z ozirom na konjerejo v štiri pokrajine:

I. pokrajina, v kateri naj se goji težko noriško konjsko pleme; v to pokrajino spadajo vsi okraji iz političnih okrajnih glavarstev v Radovljici, v Kranju in v Kamniku;

II. pokrajina, v kateri naj se goji reja težkega konjskega plemena za težko vožnjo; v to spadajo okraji: Ljubljanska okolica in sodni okraji: Logatec, Idrija in Litija;

III. pokrajina v kateri naj se goji srednje težko konjsko pleme za voz in ježo; v to spadajo vsi okraji iz okrajnih glavarstev: Krško, Novo Mesto in sedni okraji: Zatičina, Lož in Cerknica;

IV. pokrajina, v kateri naj se goje lahki konji za ježo in brzo vozarenje; v to spadajo vsi okraji iz političnih okrajnih glavarstev: Postojna, Kočevje in Črnomelj.

Odreja se, da se morajo rabiti za plemo žrebci, in sicer za I. pokrajino čistega noriškega težkega plemena, le v ravnini okraja Kranjskega se morejo rabiti srednje težki noriški žrebci; za II. pokrajino mrzlokrvnega plemena lahke narave, torej mali Noriki, Ardenci ali Burgundci; za III. pokrajino angleškega ali orijentalnega srednje težkega plemena. Osobito v okraje Krško in Novo Mesto se morajo pošiljati le žrebci sicer vročokrvnega, pa najtežjega plemena; za IV. pokrajino se morajo rabiti žrebci lahkega angleškega ali orijentalnega in lipičanskega plemena. V okraj črnomeljski se mora prideliti manjši žrebec burgundskega plemena (Aubry). Ces. kr. žrebčarski depot mora sporazumno s konjerejskim cdsekom c. kr. kmetijske družbe vedno strogo paziti na to naredbo, ko odloča razdelitev žrebcev za posamezne okraje.

Kmetovalec (1898, str. 143)

Gospodarski glasnik za Štajersko (1909) seznanja s sklepi Osrednjega sveta za konjerejo o določitvi štirih velikih plemenskih okolišev. Prvi je Kraški okoliš, kamor je uvrščen južni del Kranjske, kjer je področje toplokrvnih konj (lipicanci, orijentalni konji). Drugi okoliš so Alpske dežele, kjer uvrščena tudi Kranjska in Štajerska. Tu je bila določena reja noriškega konja.

Konjerejec (1912, 1913) je objavil dolg sestavek »Naši noriki« z navodili za njihovo rejo in z opisom pasme:

je noriška pasma pravzaprav edino, danes še prvotno konjsko pleme naše države. Da je to pleme zelo staro, je zgodovinsko potrjeno dejstvo, težki konj noriških alp se omenja že v rimskih časih. Noriški značaj najdemo na mnogih narisanih konjih iz srednjega veka, mnogokrat najdemo na slikah za to pasmo značilno tigrasto barvo.

Konjerejec (1912, str. 80)

Sestavek z istim naslovom je bil objavljen leta 1916 v Gospodarskem glasniku za Štajersko. Omenja se tudi alpski konj, ki da je »eden izmed najdragocenejših produktov cele monarhije... najboljši težki konj sveta....«

Sustič (1926) piše o reji težke noriške pasme na Gorenjskem:

V Sloveniji, posebno v radovljiškem okraju, se bavi marsikateri kmetovalec še danes poleg govedoreje in ovčereje tudi precej intenzivno s konjerejo težke noriške pasme in sicer v smeri kupčije s plemenskimi žrebeti in kobilami. Radovljiški okraj je v tem pogledu znan širom alpskih dežel bivše Avstrije, od koder so prihajali redno kupci, ki so plačevali lepe cene za žrebeta. Odjem plemenskih žrebet je bil svojčas siguren in reja težkih noriških konj se je Gorenjcu takrat dobro izplačala. Poleg tega je Gorenjec vzljubil konjerejo, katero goji takorekoč z ljubeznijo in ponosom.

Planšarstvo in kmetijstvo na naših planinah (1926, str. 275)

O licencovanju v Međimurju poroča Konjerejec (1926), ki je bilo v Prelogu in v Čakovcu. V prvem je bilo pripeljanih 48 žrebcev (od tega jih je bilo licenciranih 23) in v drugem 36 žrebcev (od tega jih je bilo licenciranih 20), med njimi je bilo nekaj originalnih Belgijcev. Za plemenjake se po vojni ne vodi nobene rejske dokumentacije, kar je po mnenju komisije velika pomanjkljivost.

Konjerejec (1926, 1927) je v dveh objavah predstavil nastanek nonius pasme in njene najpomembnejše značilnosti. Znani so trije tipi noniusa: težki tip noniusa, srednje težak nonius (nastal je s križanjem težkega noniusa s čistokrvnimi angleži) in mali, lahki noniusi (zelo vztrajni in hitri konji).

V slavnostni številki ob petdesetletnici izhajanja »Kmetovalca« (1934) je Veble opisal konjerejo v dravski banovini. Uvodoma opozarja na pisanost konjskih pasem, ker se lahko najde: belgijca, norika od hladnokrvnih pasem, od toplokrvnih pa arabca, angleža, njihove polkrvce, amerikanca, noniusa, furiosa, przedswita, gidrana in lipicanca. Po obširni razpravi o potrebi po spremembi konjereje je zaključil:

v Dravski banovini zahtevajo podnebne (klimatične) razmere in sedanje gospodarske prilike gojitev mrzle in tople konjske krvi. Kot predstavnik hladnokrvnih konj odgovarja norik srednjetežkega in lažjega tipa, morda tu pa tam tudi medjimurec ter lipicanec, ki sta prilagojena našim zahtevam že več desetletij. Ostanimo torej pri teh dveh!

Kmetovalec (1934, str. 96)

Murska krajina (1933) je objavila serijo člankov povezanih s konjerejo v Prekmurju. Predstavljeno je stanje konjereje potem, ko je zelo čislana in za Prekmurje primerne konja - Medžimurski konj nadomestil težki belgijski konj. Na zborovanju konjerejcev dne 12. februarja 1933 v Murski Soboti so sprejeli resolucijo, kjer je zahtevano, da se uradno za ta okoliš priznana pasma belgijec črta. »Drage belgijske žrebce pa naj nadomestijo Nonius žrebci, s katerimi se bo postopoma vzgojila Prekmurju primerna konjska pasma. Tukajšnji prejšnji konj, poznan in cenjen daleč po svetu pod imenom Medjimurec je z importiranimi belgijskimi plemenjaki uničen, tako da se ga ne da več rešiti.« O tej zahtevi prekmurskih konjerejcev je poročal tudi Kmetovalec (1933). Tej so resoluciji so se pozneje zoperstavili nekateri prekmurski konjerejci, ki pa strokovnega mnenja, da je treba vpeljati Noniusa, niso spremenili in obširno je to utemeljil Kühar (1933). Podgrajski (1935) je podrobno opisal medjimurskega konja:

V vzhodnem delu Slovenije se že od nekdanje goji srednje težki konj, ki mu mnogi niso vedeli pravega imena in so za to predlagali, da bi ga bilo treba nadomestiti z noniusom iz Slavonije. Pa je dober ta naš domači in preizkušeni konj, hitro rasle in je kmalu sposoben za delo, je zelo skromen v hrani, pri delu pa vztrajen. Zelo sposoben je za delo v ravnini in v bregu, če je treba, pa se človek tudi postavi z njim, če ga vpreže v zapravljičec. To je naš medjimurski konj.

Pravzaprav razlikujemo dva tipa medjimurskega konja. Za vzgojo lažjega tipa so služile arabske in angloarabske kobile, ki so jih križali z žrebci noriške krvi. Repräsentanti tega tipa so torej bili proizvod križanja toplokrvnega in mrzlokrvnega konja v prvi generaciji. Težji tip medjimurskega konja je nastal s križanjem arabskih in angloarabskih kobil z noriškimi, pozneje z belgijskimi žrebci; ta konj je torej proizvod križanja medjimurskih kobil lažjega tipa s težkimi žrebci v tretji in četrti generaciji.

Slovenski gospodarski list (1935, str. 240 - 241)

Veble (1934) je v letnem poročilu za leto 1934 podal pregled banovinskih žrebcev na banovinskih plemenilnih postajah in v zasebni rabi, ki so bili naslednjih pasem: noričan, ameriški kasač, haflinger, lipicanec, belgijec, normanec in križanci. Veble (1936) je v poročilu za leto 1936 v pregledu žrebcev naštel poleg teh pasem še pasmi: nonius in medžimurec.

Veble (1934) poroča o konjerejski anketi, ki je potekala 12. marca 1934. Glede pasem konj v dravski banovini so tako odločili, da se ohrani norik, lažji tip norika ali celo nonius, medjimurski konj, amerikanci (kasači) in lipicanci. O sklepih te konjerejske ankete in odločitvah glede pasem konj piše tudi Oblak (1938, 1939).

Veble (1934, 1936) je objavil dva sestavka o zakonskih osnovah konjereje. Predstavil je pravilnike, ki so bili sprejeti na osnovi določil zakona o pospeševanju živinoreje iz leta 1929. Za našo razpravo je pomemben »Pravilnik o pasemskem rajoniranju konjereje v dravski banovini«, kjer so določili:

§ 1.	§ 2.
<p>Ozemlje Dravske banovine se deli v področje mrzlokrvne konjereje ter v dva toplokrvna pasemska okoliša. Poslednja sta:</p> <p>1. Pasemski okoliš ameriškega dirkača, ki obsega sodni okraj Ljutomer, izvzemši občino Štrigovo, sreza Ljutomera.</p> <p>2. Pasemski okoliš lipicanca, ki obsega sreze Brežice, Črnomelj, Kočevje Krško, sodni okraj Višnja gora sreze Litije, sreza Novo mesto in Metliko. Rejski cilj je težji tip lipicanca temne barve.</p> <p>Preostali deli banovine spadajo v področje mrzlokrvne konjereje.</p>	<p>Področje mrzlokrvne konjereje se deli v tri rejske okoliše:</p> <p>1. Okoliš medjimurskega konja, ki obsega sreze Dol. Lendavo, sodni okraj Gor. Radgono ter občino Štrigovo, sreza Ljutomera, sodni okraj Sv. Lenart v Slov. goricah, sreza Maribor levi breg sreza Mursko Soboto in sreza Ptuj.</p> <p>Rejski cilj je srednjetežki do težki konjski tip kakor je nastal v rejskem okolišu iz starega medjimurca z dovanjem belgijske krvi.</p> <p>2. Okoliš srednjetežkega noriškega konja, ki obsega sreze Celje, Konjice Laško, sodni okraj Litijo sreza Litije sreza Ljubljana, Logatec, Maribor desni breg, sodni okraj Maribor in sreza Maribor levi breg in Šmarje.</p> <p>3. Okoliš lahkega noriškega konja, ki obsega sreze Gornji grad, Kamnik Kranj, Prevalje, Radovljico in Slovenjgradec.</p> <p>Rejski cilj je tu izrazito mali gorski tip norika.</p>

Konjerejec dravske banovine (1934, str. 27)

O pasmah konj v Sloveniji podrobno piše Hinterlechner (1937). V Sloveniji so bile naslednje pasme: težki konji (Noričan, Belgijec), srednje težki konji (savinjski konj, nonijec, haflinger) in lahki konji (lipicanec, arabski konj, angleški polnokrvni konj, ameriški dirkač).

Leto dni pred koncem druge svetovne vojne je Oblak (1944) v članku »Obnova konjereje« razpravljal o povojni obnovi kmetijstva ter pri tem poudaril pomen delovne živine, predvsem konj in zadostne količine hlevskega gnoja. Poudarja, da je potrebno že sedaj v času vojne obrežiti čim več kobil. Glede pasem svetuje lažji tip noričana, za nekatere kraje omenja lipicanca, ki bi pa moral biti malo močnejši.

VIRI

1. Bleiweis, J. Zgodovina ces. kralj. Kranjske kmetijske družbe s statističnim popisom kmetijstva na Kranjskem. Ljubljana, 1855, 32 strani
2. Bleiweis, Janez. Nauk od reje domače živine. Ljubljana, 1858, 72 strani. URN:NBN:SI:DOC-VTPVWG4Y from <http://www.dlib.si>
3. Bleiweis, Janez. Konj in rodovi konjski. V: Nauk o umni živinoreji. Ljubljana 1871, str. 28 - 37
4. Hinterlechner, Hugon. Konjereja. Pasma konj. str. 711 – 714. V: Domače živali. (1937). II. str. 710-754, Za vsak dan.
5. Juvan. Osrednji svet za konjerejo in razdelitev konjerejskih plemenskih okolišev. 58(1909)4, str. 25 – 26. Gospodarski Glasnik za Štajersko
6. Konjereja. 55(1897)33, str. 319 – 320, Kmetijske in rokodelske novica
7. Konjerejci zahtevajo Noniusa. 2(1933)25, 4, Murska krajina.
8. Konjereja v Prekmurju. 2(1933)7, 3-4 in 9, 4 in 10, 3-4 in 11, 4, Murska krajina.
9. Konji. V: Zalokar, J. Umno kmetovanje in gospodarstvo. C.K. kranjska kmetijska družba, Ljubljana 1854, str. 154 – 159
10. Konji avstrijsko – ogerske države. V: Dular, Franjo. Umna živinoreja. II. knjiga. O pasmah in umni reji domače živine. Celovec 1895, str. 59 - 68
11. Kühar, Štefan. Težki ali lahki konj. 2(1933)42, 3-4, Murska krajina.
12. Licencovanje v Međimurju. 3(1926)1, str. 6, Konjerejec
13. Naši noriki. 41(1912)12, str. 80 – 81 in 42(1913)4, str. 34 – 36, Konjerejec
14. Naši noriki. 65(1916)20, str. 156, Gospodarski Glasnik za Štajersko
15. Novak, Vilko. Živinoreja. V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. Ljubljana 1970, str. 343 – 394
16. O konjarstvu. V: Kramer, E. Kmetijsko berilo za nadaljevalne tečaje ljudskih šol in gospodarjem v pouk. Trst, 1887, str. 209 – 216
17. O konjereji. V: Spiller- Muys. Planšarstvo in kmetijstvo na naših planinah. Sustič Josip. O konjereji. Ljubljana 1926, str. 275 - 278
18. Oblak, Ivan. Pasemsko vprašanje. V: Živinoreja, III. Konjereja. Ljubljana 1938, str. 5 - 7
19. Oblak, Ivan. Konjereja. V: Za izboljšanje življenjskih pogojev našega kmetijstva. Poročilo o kmetijski anketi, Ljubljana 30.5 – 3.6 1938, s. 279 – 290
20. Oblak, Ivan. Obnova konjereje. 1(1944)5, str. 33 – 34, Kmetijske novice
21. Okrožnica deželnega odbora, zadevajoča konjerejo. 15(1898)6, str. 43, Kmetovalec
22. Pferdezucht. V: Hlubek, F.X. Die Landwirtschaft des Herzogthumes Steiermark. Gratz 1846, str. 109 – 115.
23. Podgrajski, Fr. Medjimurski konj. 2(1935)20, str. 240 - 242, Slovenski gospodarski list
24. Poročilo o občnem zboru konjerejskega odseka 23. novembra 1881. Naznanila konjerejskega odseka c. k. kmetijske družbe Kranjske, Ljubljana 1881, str. 14 – 28
25. Stefančič, Ante. Slovenska živinoreja v 19. stoletju. 1(1951)1, str. 28 – 31 in št. 2, str. 33 – 36 in št. 3 – 4, str. 95 – 105, Živinorejec
26. Stefančič, Ante. Razvoj živinoreje od začetka XVIII do konca XIX stoletja. V: Začetek in razvoj veterinarstva na Slovenskem do prve svetovne vojne. Ljubljana 1966, SAZU, str. 11-27
27. Šerbec. Konjerejci v srezu M. Sobota zahtevajo »Noniusa«. 50(1933)5, str. 58 – 59, Kmetovalec
28. Šl. Nonius. 4(1927)2, str. 1- 2, Konjerejec

29. Valvasor, Vajkard. Slava vojvodine Kranjske. 1689, 2. knjiga, str. 112 in 136 in 11. knjiga, str. 410
30. Veble. Naša konjereja ob jubileju »Kmetovalca«. 51(1934)4, str. 93 - 96, Kmetovalec
31. Veble. Stanje naše konjereje leta 1934, v številkah, slikah in tabelah. V: Konjerejec dravske banovine. Letno poročilo za leto 1934. Ljubljana 1934, str. 4 - 19
32. Veble. Uspehi konjerejske ankete v Mariboru. V: Konjerejec dravske banovine. Letno poročilo za leto 1934. Ljubljana 1934, str. 19 - 26
33. Veble. Zakonska osnova naše konjereje. V: Konjerejec dravske banovine. Letno poročilo za leto 1934. Ljubljana 1934, str. 26 – 33
34. Veble. Stanje naše konjereje leta 1936 v številkah, slikah in tabelah. V: Konjerejec dravske banovine. Letno poročilo za leto 1935 in 1936. Ljubljana 1936, str. 7 – 16
35. Veble. K zakonski osnovi naše konjereje. V: Konjerejec dravske banovine. Letno poročilo za leto 1935 in 1936. Ljubljana 1936, str. 52 – 59
36. Znaki nonius-plemena. 3(1926)6, str. 6, Konjerejec

Poskus zootehniške karakterizacije

5.1.2. BOHINJSKI KONJ

Prof. dr. Šalehar Andrej, zaslužni profesor

Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale

Izveček

Pasmo prvi omenja dr. Bleiweis (1855). Bohinjski konj je bil visok, širok in močan. Nastal naj bi na začetku 18. stol. z oplemenjevanjem domačih kobil z žrebci nonius pasme (ogrskimi žrebci). Prvotni star bohinjski konj je izginil z uvajanjem težkih noriških žrebcev.

Ključne besede: Bohinjski konj, oplemenjevanje, noriški žrebci

BOHINJ HORSE

Abstract

The breed was first mentioned by Dr. Bleiweis in 1855. The Bohinj horse was tall, broad and powerful. Origin of the breed is the early 18 century. The domestic mares were crossbred with stallions of Nonius breed (Hungarian stallions). With the introduction of heavy Norican stallions the original Bohinj horse disappeared.

Keywords: Bohinj horse, crossbreed, Noric stallions

Novak (1970) je zapisal: »Na Gorenjskem je bil bohinjski konj posebna zvrst alpskega konja in je postal zlasti primeren za tovorjenje ter za pašo v gorah. Odlikoval se je po velikih močnih kosteh, drobnejšem vratu in pošinjenem križu.«

Prvo omembo pasme smo našli v knjižici »Zgodovina ces. kralj. Kranjske kmetijske družbe s statističnim popisom kmetijstva na Kranjskem«, ki jo napisal Bleiweis (1855). Po statističnem popisu iz leta 1851 je bilo na Kranjskem 20269 konj od tega 6480 kobil, 13234 konj, 88 žrebcev in 467 žrebet. Pri opisu konj na Kranjskem je zapisano:

Konji so sploh srednje baze; naj boljši se nahajajo po Gorenjskem, kjer je nekdanje težko pleme bleško in bohinsko, zelo enako koroškimi in solnograškimi težkim konjem za vprego, še dosti slovelo. Slednje leta pa se je to pleme po drobnonožnih žebcih izverglo, ter je oslabelo.

Bleiweis (1855, str. 23-24)

V knjigi »Nauk o umni živinoreji« (1871) je Bleiweis zapisal: »Iz noriškega (gorno-štajarskega konja) so se zaplodili težki konji bližnjega Koroškega in menda tudi kranjskega Bohinja, ki so nekdanje imenitni težki konji bili.«

Kmetijske in rokodelske novice (1872) pišejo, da je Bohinjski konj visok, širok in močan, da bi Triglav pretegnil in ga je veselje gledati. Naslednje leto (1873) pa, da so tudi Bohinjski konji že tako imenitni, da jih koroški gospodarji radi drago plačujejo.

Iz Kmetijskih in rokodelskih novic (Iz Bohinja..., 1873) razberemo tudi, da je cesarska vlada verjetno na pobudo deželne komisije dodeljevala konje v okraje. Tako so Bohinjci leta 1873 dobili dva plemenska žrebca pincgavske pasme za oplemenjevanje domačih kobil. Ker pa pincgavska pasma konj izvira iz avstrijskih pokrajin, kjer je bila nekoč rimska provinca "Noricum" in seveda noriški konj, lahko na podlagi tega zapisa povzamemo, da star bohinjski konj izvira iz težke noriške pasme konj. Kramer (1887) meni, da so se od noriškega (zgornjo-štajarskega) konja zaplodili težki koroški in menda tudi bohinjski, ki sta bila nekdanje imenitna težka konja.

Cividini in sod. (2009) so predstavili objavo Gustava Pirca: »Iz prispevka "Star bohinjski konj" v reviji Kmetovalec pa lahko razberemo dvojno tolmačenje Pirca (1920) o izvoru bohinjskega konja. Pirc (1920) namreč ugotavlja, da stari bohinjski konj iz začetka 18. stoletja ni nastal z oplemenjevanjem domačih kobil z noriškimi žrebci ampak z žrebci pasme nonius (ogrski žrebci). Žrebce iz državne žrebčarne v Mezöhögyes na Madžarskem (Ogrskem) je namreč imela žrebčarska postaja na Bledu. Da so bili žrebci iz žrebčarne v Mezöhögyes pasme nonius potrjuje tudi zapis iz leta 1937 (Hinterlechner, 1937). Po teh ogrskih žrebcih naj bil star bohinjski konj dobil svojo stalno obliko in je bil nekaj posebnega (Pirc, 1920). Nadalje opisuje, da je bil star bohinjski konj velik in trpežnih, močnih toda ne predebelih kosti in je imel drobnejši vrat in povešen križ. Bil je živahnega temperamenta in primeren za strme in razdrapane bohinjske planine. Pasel se je v visokih konjskih vrhovih in Pirc (1920) ga opisuje kot "hribolazca", kar je v nasprotju z značilnostmi težkega noriškega konja. Po drugi strani pa Pirc (1920) v istem prispevku piše, da je bila prvotna pasma konj v Julijskih Alpah (tudi v Bohinju in Goriški pokrajini) noriška. Primerno krajevnim razmeram, predvsem glede na količino in kakovost krme pa naj bi se izoblikoval lažji ali težji tip noriških konjev. Po tej teoriji lahko zaključimo, da je prvotno obstajal star bohinjski konj, ki je živel nekje ob koncu 17. in v začetku 18. stoletja in je najverjetneje nastal z oplemenjevanjem domačih kobil z žrebci

pasme nonius. Kasneje, v drugi polovici 18. stoletja in v prvi polovici 19. stoletja pa so večji vpliv dobile težje pasme konj, kot je noriška. Žrebčarske postaje v Bohinju so začele dobivati najtežje noriške konje za oplemenjevanje zaradi česar je izginil prvotni star bohinjski konj. Izoblikoval se je drugačen, težji bohinjski konj (Pirc, 1920).«

Bohinjske konje omenjajo tudi Porenta (1875), Slovenec (1899). Slovenski narod (1901), Jutro (1939) in Planinski vestnik (1991).

VIRI

1. Bleiweis, J. Zgodovina ces. kralj. Kranjske kmetijske družbe s statističnim popisom kmetijstva na Kranjskem. Ljubljana, 1855, 32 strani
2. Bleiweis, Janez. Konj in rodovi konjski. V: Nauk o umni živinoreji. Ljubljana 1871, str. 28 - 37
3. Cividini Angela, Šalehar Andrej, Mojca Simčič. An attempt to determine the zootechnical characterization for some old Slovenian horse breeds. I. međunarodni simpozij o konjičkoj industriji i 3. hrvatski simpozij o lipicanskoj pasmini. Slavonski Brod, 12. prosinca 2009, str. 71 – 75.
4. Iz Bohinja. 31(1873)4, str. 31, Kmetijske in rokodelske novice
5. Hinterlechner, Hugon. Konjereja. Pasma konj. Str. 711 – 714. V: Domače živali. (1937), II ,str. 710-754
6. Iz Bohinja na sv. Lukeža dan. 30(1872)44, str. 352 – 353, Kmetijske in rokodelske novice
7. Iz Bohinja. XXVII(1899)291, Slovenec
8. Izlet v Kropo. 20(1939)152, str. 5, Jutro
9. Kramer, Ernest. Kmetijsko berilo za nadaljevalne tečaje ljudskih šol in gospodarjem v pouk. Trst 1887, 245 strani.
10. Otvoritev koč na Krnu. XXXIV(1901)181, Slovenski narod
11. Novak, Vilko. Živinoreja. B V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. Ljubljana 1970, str. 343 - 394
12. Porenta, Luka. Novi kranjski panj po Dzierzonovi osnovi. 33(1875)13, str. 114, Kmetijske in rokodelske novice
13. Pirc, Gustav. Star bohinjski konj. 37(1920)4, str. 49, Kmetovalec, priloga Konjerejec 4(1920)2
14. Šalehar, Andrej. Bohinjski konj. 17(2009)5, str. 26, Revija o konjih
15. Trilerjeva koč na Krnu. XCI(1991)7-8, str. 397, Planinski vestnik

Poskus zootehniške karakterizacije

5.1.3. KOBARIŠKI KONJ

Prof. dr. Šalehar Andrej, zaslužni profesor

Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale

Izvleček

Kobariški konj je težka vprežna konjska pasma, ki so jo redili že od nekdanje soške doline in na njenem obrobju. Pasma je bila zelo čislana tudi v Furlaniji. Prva svetovna vojna je povsem pomešala pasemsko strukturo in o usodi kobariškega konja po letu 1928 ni podatkov. Priložena je slikovna priloga s slikami kobariškega konja v letu 1909 in ena iz leta 1927.

Ključne besede: Kobariški konj, prva svetovna vojna, slikovno gradivo

KOBARID HORSE

Abstract

The Kobarid horse is a strong carrier breed, previously bred at the Soška dolina and on its outskirts. Breed was highly valued in the Friuli region. The First World War was quite confusing, regarding breed structure, and there is no available information about the Kobarid horse since 1928. The pictures of the Kobarid horse in 1909 and one from 1927 are attached.

Keywords: Kobarid horse, the First World War, illustrations

Gabrščik (1907) je v Soči v treh nadaljevanjih objavil članek z naslovom »Obdarovanje konj na Tolminskem«. V njem avtor med drugim poudari: »Naši konji so bili v prejšnjih letih in tudi še od leta 1870 – 1880, v sosednih kronovinah in tudi v sedanjih laških na jako dobrem glasu.«

Zanimiva je novica, ki jo je objavila Soča (1909) in seznanja, da je deželno kmetijsko društvo v Vidmu izdalo brošuro »Il cavallo caporetano (kobariški konj)« v kateri hvali in priporoča konje iz kobariškega okraja. Brošura bo koristila, ker se je s tem dvignila cena kobariških konj po trgih v Vidmu in Čedadu. V brošuri so slike kobariških konj.... Dostavljamo, da razpošiljajo iz Vidma slovenske lepake v naša kobariška županstva, da bi privabili tim več prodajalcev konj s Kobariškega.« V novici je tudi spodbuda, da bi tudi goriški deželni odbor v Gorici poskrbel za tako brošuro. Soča (1909) je objavila vest o velikem sejmu za konje v Vidmu na Furlanskem in da je županstvo v laškem Vidmu poslalo med Slovence v goriških gorah slovenske letake za sejem. V Vidmu kobariški konji slovijo. Je pa pri tem na mesto Udine zapisal Videm, kar je naletelo med Lahi na splošno negodovanje.

Primorski gospodar, list za pospeševanje kmetijstva v slovenskem Primorju, ki ga je izdajalo »Goriško kmetijsko društvo«, je leta 1909 objavil v dveh nadaljevanjih članek »Kobariški konj«, ki ga je napisal Umberto Selan. To je skrajšani prevod sestavka, ki je bil objavljen v »Bolletino dell'Associazione Agraria Friulana«. Podrobno je opisana težka vprežna konjska pasma, ki so jo v in na obrobju soške doline redili že od nekdaj in je znana pod imenom kobariška ali tolminska pasma. To je pasma hladnokrvnih noriških konj. Objavljen je naslednji opis kobariškega konja:

Vobče je kobariški konj krepka, prikupljiva, razumna in prihtna žival, pa posebno uporabna za težke vprego. Njegovo telo je močno, zastavno in široko, prepreženo z nagromadenim mišičjem; životne oblike so masivne, zaokrožene; vrat je kratek in močan, okrašen z valovito, včasih dvojno grivo; po hrbtu ima lahko vsedlano črto; ledje je kratko in obilno; križ je po sredini razklan in vpognjen. prsi so široke in globoke in trebuh obširen. Udi so žilavi in krepki; kostni sklepi so suhi in široki; skolk je mišičnat, golenica pa močna in kratka; kopita ne prevelika, ustrajna, zadej ob koncu golenice zaraščena s čopom dlake, kojo zovejo navodno bincelj.

Glava je brže težka, osobito doljni del glave ob čeljusti je močno razvit. Po barvi dlake so konji te pasme različni, najnavadnejši so kostanjevci (prami), rujavci (fuksi) in belci s primešanimi rudečimi dlakami; redkeji so plavci (falbi); prav redki pa tigri in šeki, kateri so skoro popolnoma izginili, od kar so se začeli izbirati konji samo za kupčijo.

Primorski gospodar (1909, str. 114-115)

Konji kobariške pasme imajo naslednje poprečne mere:				
	Visokost	Prsni obseg	Obseg golenice	Razmerje med kopitom in oprsem
	'''	'''	'''	
Žrebec	1·99	2·10	26	1 : 8
Kobila	1·55	1·98	23	1 : 8·2

Izmed konj, od katerih se zahteva, da ročno opravljajo težke vožnje, je kobariški konj priznan kot dober, Skratka kobariški konj je pravi tip kmetijskega konja.

Primorski gospodar (1909, str. 115-116)

V nadaljevanju avtor seznanja, da se je v zadnjih letih (1904 – 1906) zmanjšal obseg konjereje. Vzroke išče v tem, da vlada v letih 1902 – 1904 ni poslala v Kobarid nobenega državnega žrebca, ker je bila takrat pokrajina okužena s konjsko smrkavostjo, da ni nobenega pravega središča, kjer bi se naročale živali te pasme, zaradi velikega zanimanja koroških konjskih trgovcev, razdelitve občinskih pašnikov in prodaje domačih kobil.

Primorski gospodar (1909) poroča, da so v Vidmu ustanovili žrebčarsko postajo in da so tamkajšnji konjerejci nakupili lepe kobile, med njimi tudi kobariške pasme.

TedANJI pomen in priljubljenost kobariškega konja dokazuje tudi namera in vabilo furlanskega konjerejskega društva, da bi slovenski posestniki pristopili k njihovem društvu. Živinorejski odsek Goriškega kmetijskega društva, kakor poroča Primorski gospodar (1909), te namere ni sprejel, ampak je sklenil, da se pri njihovem društvu osnuje poseben konjerejski odsek ter je s posebno prošnjo to pisno zaprosil c. kr. namestništvo v Trstu. Prošnja je bila ugodno rešena. Primorski gospodar (1909) objavlja vest o seji konjerejskega odseka Goriškega kmetijskega društva dne 17. novembra 1909. Posebna zanimivost v sestavku je: » K tej seji je prinesel g. Ivan Gruntar, župan iz Kobarida fotografične slike konj kobariške pasme in predlagal v seji, naj bi se kaj ukrenilo tudi za povzdigo konjereje s kobariškim konjem. Slike, ki jih je dal napraviti prej omenjeni gospod, so jako potrdile opravičenje te zahteve...« Primorski gospodar (1910) poroča o ustanovitvi konjerejskega društva za Tolminsko. Primorski gospodar (1910) in Soča (1910) sta objavila zapisnik seje osrednjega odbora »Goriškega kmetijskega društva« z dne 2. julija 1910. V zapisniku je zapisano: »Konjerejski odsek je imel več sej, v katerih se je v glavnem posvetovalo na kakšni podlagi naj bi se pričelo delati v prid konjereji. Sklep in uspeh posvetovanja je ta, da ostane konjerejski odsek društva v veljavi in da se ustanovi konjerejsko društvo za rejo kobariškega konja; to društvo ima že potrjena pravila in bode pričelo poslovati v kratkem.«

Poročilo o občnem zboru Kmetijskega društva za Goriško (1910), kjer so razpravljali tudi o konjereji:

»Za povzdigo konjereje se je ustanovilo posebno konjerejsko društvo, ki prične v kratkern delovati, ker se je izkazalo, da bi se samo s samostojnim odsekom ne moglo izhajati radi posebnih razmer, ki vladajo pri nas. Imamo kot znano v naših hribih prestaro rejo kobariškega konja, ki je mrzle krvi, v ostalem delu dežele pa se naslanja konjereja na vročekrvno pasmo.

Kobariški konj je nekdanj slovel daleč po svetu po svojih vrlinah kot težka vprežna žival. Reja istega pa je skoraj propadla, ker ni dobila od merodajnih strani potrebne podpore in vzpodbude.

Vzlic temu pa je to pleme doma in v bližnji Italiji visoko čislano in želeti bi bilo, da bode delovanje društva za povzdigo te živali imelo ugodne uspehe. Sprejeta je bila resolucija, kjer so med drugim zapisali:

O p o z a r j a se vis. vlada, da obstoji vže od pamtiveka v gorskem delu Goriške reja hladnokrvnega kobariškega konja, pasmine noriškega, ki je za te kraje neprecenljive vrednosti kot težka vprežna žival;

p r i z n a v a se, da je ta konjereja v zadnjem času zelo nazadovala;

z a g o t a v l j a se pa, da bi se z razmeroma malim trudom in žrtvami reja kobariškega konja kot tacega zopet oživila;

p r o t e s t i r a se odločno proti upeljavi belgijskega konja v omenjene okraje, ker bi tu ne uspevali in bi ne bil uporaben;

p o z i v l i a se vis. vlada, da s potrebnimi denarnimi sredstvi pospeši zopetni razvoj reje kobariškega konja.«

Leta 1911 je Soča objavila članek ob petdesetletnici delovanja deželnega zbora in v njem je kritično presodila njen odnos do kobariškega konja:

»Kobariški konj je slovel. V sosedni Italiji vedo dobro ceniti kobariškega konja; pridno so kupovali in še kupujejo konje s Kobariškega ter jih vodijo v Italijo; italijanska vlada je hotela potom kmetijskega društva v Vidmu kupiti na Kobariškem celo svet za konjerejo — ali kaj je storil goriški deželni zbor za ohranitev in gojitev konjereje na Kobariškem, bogatega, vira dohodkov za živinorejo? Nič!«

Leta 1911 je Primorski gospodar objavil Zapisnik ustanovnega občnega zbora Konjerejskega društva, ki je bil 7. maja 1911. Pri zadnji točki je navzoči c. k. polkovnik Ableitinger podal predloge, kako je treba ravnati, da se konjereja v hribih povzdigne. Priporočal je rejo konj noriške pasme in podprl ustanovitev konjerejskega društva.

V članku Reja drobnice na Goriškem je Primorski gospodar (1913) je med ostalim zapisano: *»...Tu so se nekdanj brigali tudi za vzgajanje tako zvanih kobariških konj, do katerih so imeli furlanski kmetovalci posebno zaupanje; a sedaj pojema to domače pleme in se poizgublja čedalje bolj...«*

Slovenski narod (1915) v notici Kobarid poroča, da je na Kobariškem cvetela konjereja, kobariške konje se je prodajalo v Italiji prodajalo za drag denar.

Pirc (1920) v članku »Stari bohinjski konj« omenja tudi tolminskega konja:

V Tolminskem okraju so imeli pred več desetletji konja noriške pasme lahkejše oblike nego danes, ko imamo tam vsled plemenjenja s težkimi noriškimi žrebci konje znatno težje oblike. Tolminski konji so bili in so še danes na jako dobrem glasu v Italiji, kamor se izborno prodajajo pod imenom kobariški konj (cavai di Caporetto). Konjerejci tamkajšnjih krajev so mi pravili, da sedanji težki konj ni tako primern, ni za ondotne strme gore in Italijanom ni več tako všeč kakor nekdanj.

Kmetovalec (1920, str. 49)

Prva svetovna vojna je imela velik vpliv na konjerejo in tudi na kobariškega konja. Jutro (1925) s kratko notico obvešča, da bo v Kobaridu razstava goveje živine belanske pasme skupaj z razstavo žrebet kobariške pasme. Na koncu pa dodaja, da so svoj čas kobariški konji zelo sloveli. V Gospodarskem vestniku (1925) je objavljeno poročilo o poteku razstave živine v Kobaridu in na razstavo je bilo privedenih 34 žrebet kobariške pasme. O tej razstavi piše tudi Gospodarski list (1925), ki je objavil program in pravilnik razstave. Gospodarski list (1926) v kratkem sestavku »Furlanski konji« poroča, da je bila pred vojno po Furlaniji razširjena vrsta konj, ki ni bila zelo nagla, pač pa zelo dobra za delo. Med vojno so skoraj vsi ti konji zginili, kar je bilo tudi umljivo. Po vojni so tu ostali konji številnih pasem, prignanih iz različnih pokrajin bivše Avstroogrske, pa tudi iz Rusije, Nemčije, Balkana in od drugod. V nadaljevanju poroča, da je več glasov, da se mora obnoviti znana kobariška pasma konj, ki je med vojno skoraj izginila. V Gospodarskem listu (1926) je objavljen razpis in pravilnik za jesenske razstave mladih bikov belanske in žrebet kobariške pasme. O razstavi mladih bikov in žrebet v Kobaridu in Tolminu poroča Gospodarski list (1926) in na začetku poročila je zapisano: »Zadnja razstava bikov rdeče cikaste hribovske pasme je zopet pokazala, da je gornja Soška dolina ustvarjena za središče, ki naj bi odgajalo plemensko živino in preskrbovalo vse območje rdeče cikaste gorske pasme s plemenskimi biki in furlansko nižino s kobariškimi žrebeti«. O tej razstavi je objavljen zapis tudi v Gospodarskem vestniku (1926). V Gospodarskem vestniku (1927) pa je objavljena slika žrebet, ki so bila odlikovana na razstavi 15. novembra 1926 v Tolminu.

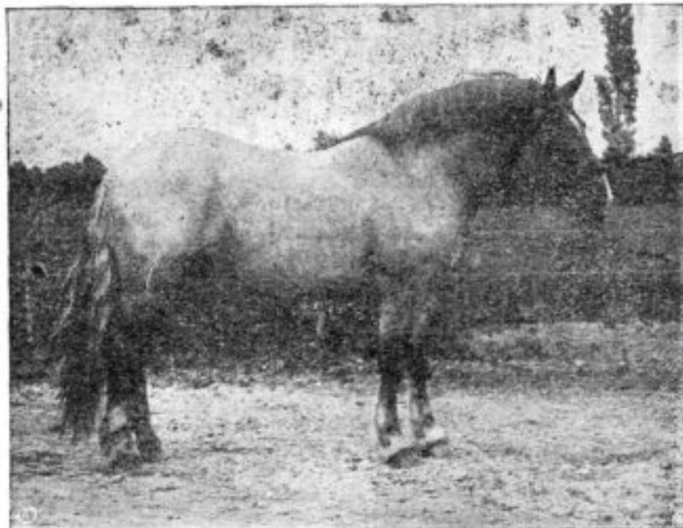
Leta 1928 je bil velik italijanski pregon slovenskega časopisja in ukinjeni so bili tudi slovenski strokovni časopisi. O nadaljnji usodi kobariškega konja ni bilo najdenih poročil.

VIRI:

1. 50 let delovanja našega deželnega zbora - II. XLI(1911)41, str. 1, Soča
2. Cividini, Angela, Šalehar, Andrej, Mojca Simčič. An attempt to determine the zootechnical characterization for some old Slovenian horse breeds. I. mednarodni simpozij o konjičkovi industriji i 3. hrvatski simpozij o lipicanskoj pasmini. Slavonski Brod, 12. prosinca 2009, str. 71 – 75.
3. Deželno kmetijsko društvo v Vidmu. XXXIX(1909)43, str. 3, Soča
4. Dr. M – G.F. Potek razstave živine v Kobaridu. 3(1925) 12, str. 249 – 250, Gospodarski vestnik
5. Dve sliki z razstav bikcev in žrebet v Kobaridu in Tolminu. 5(1927) 1, str. 8, Gospodarski vestnik
6. F.G. Razstava bikcev in žrebet v Kobaridu in Tolminu. 4(1926)12, str. 234 – 235, Gospodarski vestnik
7. Furlanski konji. 5(1926)1, str. 4-5, Gospodarski list.
8. Gabršček, Oskar. Obdarovanje konj na Tolminskem. 9. 11. 1907, šte. 128, str. 3-4 in 12.11.1907, šte. 129, str. 3-4 in 14.11.1907, šte. 130. str. 4, Soča

9. Jesenske razstave mladih bikov in žrebet kobariške pasme. 5(1926)9, str. 178 – 179, Gospodarski list
11. Jesenske razstave živine. 4(1926)8, str. 169 - 170, Gospodarski vestnik
13. Kmetijsko društvo za Goriško. XL(1910)72, str. 3, Soča
14. Kobarid. XLVII(1915)291, str. 3, Slovenski narod
15. Kobariški konj v Italiji. 5(1909)23, str. 360 - 361, Primorski gospodar.
17. Konjerejski odsek. 5(1909)24, str. 379 – 380. Primorski gospodar
18. Pirc, Gustav. Star bohinjski konj. 37(1920) 4, str. 49, Kmetovalec, priloga Konjerejec, 4(1020)2
19. Ravnik. Razstava goveje živine belanske in žrebet kobariške pasme. Kobarid, 16. novembra 1925. V: Živinoreja in živinozdravstvo. (6 člankov). 4(1925)11, str. 214 – 218, Gospodarski list
20. Razstava v Kobaridu. 6(1925)238, Jutro
21. Razstava v Kobaridu. 3(1925)11, str. 227 - 228, Gospodarski vestnik
22. Razstava goveje živine in žrebet v Kobaridu. 4(1925) 12, str. 240 – 241, Gospodarski list
23. Razstava goveje živine belanske in žrebet kobariške pasme. 4(1925)11, str. 216 - 217, Gospodarski list
25. Razstava mladih bikov in žrebet kobariške pasme. 5(1926)12, str. 245-246, Gospodarski list
27. Reja drobnice na Goriškem. 9(1913)22, str. 337 – 340, Primorski gospodar
28. Selan, Umberto. Kobariški konj. 5(1909)8, str. 113-117 in št. 9, str. 129 – 132, Primorski gospodar.
29. Šalehar, Andrej. Kobariški konj - poskus zootehniške karakterizacije pasme : stara slovenska pasma. 18(2010)5, str. 24 – 25, Revija o konjih
30. Ustanovitev konjerejskega društva za Tolminsko. 6(1910)9, str. 138-140, Primorski gospodar.
31. Velik sejem za konje v Vidmu na Furlanskem. XXXIX(1909)47, Soča
32. Za povzdigo konjereje v slov. delu Goriško - Gradiščanske. 5(1909)10, str. 157-159, Primorski gospodar.
33. Zapisnik seje osrednjega odbora »Goriškega kmetijskega društva« od dne 2. junija 1910 ob 10 uri dopoldne. 6(1910)11, str. 172 – 175, Primorski gospodar.
34. Zapisnik občnega zbora »Goriškega kmetijskega društva« v Gorici, ki se je vršil dne 16. junija 1910. 6(1910)13, str. 206 – 208 in šte. 14, str. 217 - 223, Primorski gospodar.
35. Zapisnik ustanovnega občnega zbora Konjerejskega društva od dne 7. maja 1911, ki se je vršil ob 21 uri popoldne v prostorih Občinskega doma v Kobaridu. 7(1911)10, str. 157-160, št. 11, str. 173-175 in št. 12, str. 191-192, Primorski gospodar.

5.1.3.1. SLIKOVNA PRILOGA

Pod. 1. **Mago**. Kobariški žrebec, star 4 leta in 6 mesecev.
(Lastniki: Bratje Mulinaris v Vidmu).

Primorski gospodar (1909, str. 114)

Pod. 2. Kobile in žrebe kobariške pasme.

Primorski gospodar (1909, str. 115)

Pod. 3. Dvovprega kobariški konj.
(Videmska konjska razstava aprila 1908).

Primorski gospodar (1909, str. 116)

Pod. 1. Dvovprega kobariški konj.
(Videmska konjska razstava aprila 1908).

Primorski gospodar (1909, str. 130)

Primorski gospodar (1909, str. 131)

Gospodarski vestnik (1927, str. 8)

Poskus zootehniške karakterizacije

5.1.4. KRAŠKI KONJ

Prof. dr. Šalehar Andrej, zaslužni profesor
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale

Izvleček

Kraški konj je omenjen že v arhivski listini iz leta 1582. Omenja ga tudi Valvasor (1689) in o njem piše Illyrisches Blatt (1828). To so bili močni konji znani tudi po svoji dolgoživosti. Kraški konj je stara slovenska pasma, ki je od 16. stoletja dalje neposredno sodelovala pri nastanku lipicanskega konja. Pasma sama pa je izumrla.

Ključne besede: Kraški konj, dolgoživost, razvoj lipicanskega konja

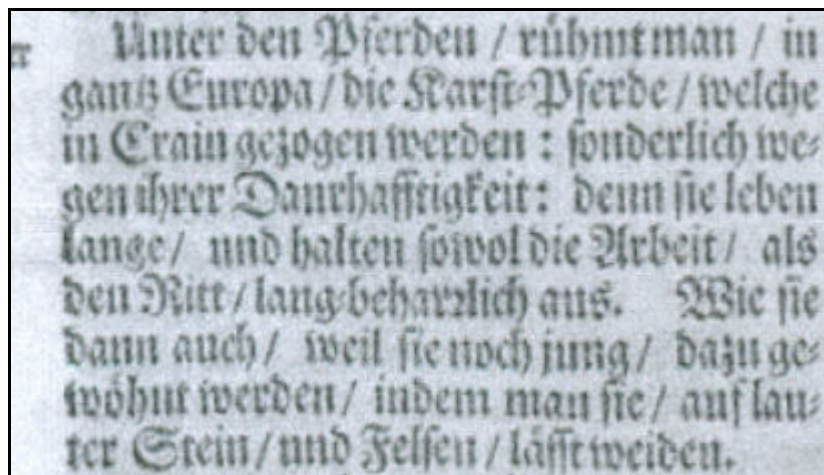
KARST HORSE

Abstract

The Karst horse was named in the historical records from 1582. It was mentioned by the Valvasor (1689) and the Illyrisches Blatt (1828) writes about it. The horses were strong animals famous for their longevity. The Karst horse breed is the old Slovenian breed, which directly participated in the formation of The Lipizzan horse from 16. century onwards. The breed alone is extinct.

Keywords: The Karst horse, longevity, development of the Lipizzaner horse

Ime kraški konj odkriva, da je ta pasma konj doma na Krasu. Omenjajo jo številni viri, ki poudarjajo njeno pomembno vlogo pri nastanku pasme lipicanski konj. Arhiv Slovenije hrani listino iz leta 1582, kjer je zapisano, da avstrijski nadvojvoda Karel naroča šest lepih kraških kobil. Valvasor (1689) piše o kraških konjih v knjigi Slava vojvodine Kranjske:

Valvasor (1689, tretja knjiga, str. 437)

Prevod: »Med konji hvalijo po vsej Evropi kraške, ki jih gojijo na Kranjskem - zaradi njihove vzdržljivosti: kajti živijo dolgo in prav dolgo vztrajno prenašajo tako delo kot tudi ježo. Saj jih potem tudi, ko so še mladi, privadijo na to, ko jih pasejo po samih kamnih in skalah.«

Nadalje piše Valvasor v poglavju o Notranjski v II. knjigi na 263. strani naslednje:

»..... Na nekaterih krajih se sicer človek lahko par milj daleč ozira okoli sebe, vendar vidi vse sivo in malo zelenega. Ponekod med kamni pa le raste najlepša in najplemenitejša trava, ki služi živini za pašo. Prebivalci namreč na nekaterih krajih redijo veliko živine. **In tu vzrejajo kar najboljše konje, ki jih imenujejo kraški konji in jih izvažajo v vso Evropo. Prav zato ima kraljevo-cesarsko veličanstvo na Krasu lastno kobilarno v Lipici, kot imenujejo ta kos dežele, sicer na Tržaškem, vendar takoj na kranjski meji.**«

in v XI. knjigi na 304. strani pri gradu Klana:

»In Nemeč ima res dosti razloga za svoje začudenje, kajti z nemških konjem ni mogoče priti preko tega terena, ker ni navajen na take neravne pori in tudi ni vzgojen za tako vzdržljivost. Če človek jaha iz Ljubljane do Št. Vida na Reki (danes Reka) po ravni deželni cesti z nemškim konjem, je ta konj potem čisto zvit, trd in ni več sposoben, da bi šel naprej. **Toda naši deželni konji, zlasti kraški konji, hrvaški konji in konji iz predelov, ki mejijo na Dalmacijo, pa tudi turški konji, so na take razmere navajeni in gredo mirno naprej, kot da gre za ravno polje.**«

O kraških konjih je leta 1828 v sestavku »Das k.k. Karstner Hof-Gestüt Lippizza und dessen Filiale Prästraneg« pisal Illyrisches Blatt: »Narava je mačevska na tem območju do poljedelstva, ki pa je zelo primerno za rejo ovac in konj. Tukajšnje konje so zaradi hitrosti, moči in vzdržljivosti iskali za vojaške potrebe že Rimljani. Že Dionis naj bi na ustju Timava uredil rejo konj in mul.«

O »visoko cenjenih Kraških konjih« pišejo v opisu Vremske doline Kmetijske in rokodelske novice (1852). Bleiweis (1871) pri opisu konj v svoji knjigi »Nauk o umni živinoreji« pod črto sporoča: »Slovani so od nekdanj sloveli kot izvrstni konjerejci. Že Homer hvali mule in konje Venetov (Slovenov), kateri so pri svojem preseljevanji iz azijske pradomovine v mali Aziji v tako zvani Paflogoniji ob severnem primorju črnega morja zaostali. Tudi Veneti ob Adriji

stanujoči so redili izvrstne konje, in že za Rimljanov je slovela ergolia (Gestütt) blizu Akvileje, brž ko ne na Krasu v današnji Lipici. Stari letopisci radi trdijo, da se je v Lipici ohranila še »pleha« starovenetskih konj.»

V monografiji »Das K. K. Hofgestüt za Lippiza: 1580-1880«, ki je bila izdana ob tristoletnici kobilarne (1880) je zapisano, da so imeli knezi Auerspergi v Postojni (Adelsberg) odlično kobilarno kraške pasme. V nadaljevanju je zapisan opis kraških konj od Stubenberga: »Zelo slavni so bili konji s Krasa, tako zaradi njihove moči, kakor tudi njihove dolgoživosti, da so pogosto še pri starosti tridesetih let sposobni za delo.« Gospodarski list (1923) poroča, da je bila kobilarna v Postojni opuščena leta 1736.

Ob tristoletnici Kobilarne Lipice (1880) so Kmetijske in rokodelske novice zapisale: »Kobilstvo v Lipici je leta 1580 ustanovil tedanji vladar Notranje Avstrije nadvojvoda Karel, kajti izvrstni kraški konji so sloveli uže v predrimskem času in še danes je Lipiško kobilstvo imenitno.«

V časopisu Slovenski narod (1880) je izšel daljši sestavek »Kraške dvorne kobilarne«, kjer uvodoma piše: »Uže za časa Rimljanov so sloveli kraški konji zarad svoje moči, posebne vrline ter vstrajnosti, in še danes si je ohranilo to pleme svoje dobro ime.« Edinost (1880) v krajši notici obvešča o praznovanju 300letnice kobilarne v Lipici, ki jo je ustanovil nadvojvoda Karel, ker so »kraški konji od nekdej jako sloveli.«

Skalovič (1880) je v Edinosti objavil daljši sestavek »Iz Kraške bisage«, v katerem omenja tudi Valvasorjeve zapise in pravi: »Na Krasu se izreja plemenita vrsta konj, imenitni kraški konji so po vsej Evropi znani. Prav zato je c. k. konjušnica na Krasu v Lipici, kakor pravijo temu kraju v tržaškoj okolici, ne daleč od kranjske meje.«

Skalovič (1880) v drugem sestavku piše: »Konji in kobile v Lipici in Prestranku, (katerih je neki okoli 159) so bili prvotno španjskega plemena pomešanega s kraškim, potem so še angleško in arabsko pleme pridevali. Služijo za jahanje in za vprego kočij najvišej vladarskoj obitelji.«

Ob 350 letnici kobilarne Lipica je Turk (1930) zapisal:

Slovenski Kras je pradomovina kraškega konja ali Lipicanca, ki je pod tem slovenskim imenom svetovno znan in izredno čislán. V naselju Lipica je namreč ustanovil 19. maja 1580. l. habsburški nadvojvoda Karel konjarno, ki leži kakih 13 km od Trsta in 415 m nad morjem, ter umetno ustvaril rodovitni otok sredi pustega in golega Krasa. Tukaj so postavili kobile domačega kraškega plemena in z uvozom plemenitih španskih in arabskih žrebcev ter italijanskih Polesina-kobil in s križanjem domačih plemenskih živali je nastala tekom dolgih deset- in stoletji sloveča toplokrvna konjska pasma Lipicanca z mnogobrojnimi rodovi.

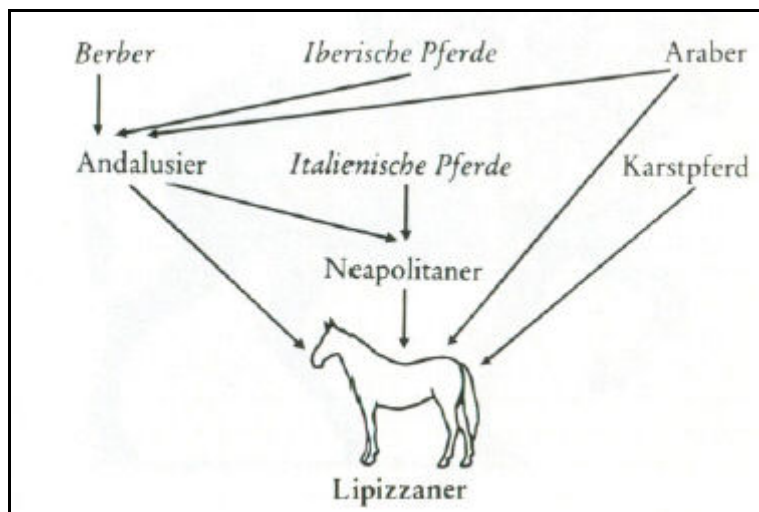
Ilustrirani Slovenec (1930, str. 214)

V Kmetovalcu (1930) je Turk tudi poročal »O 350 letnici Lipicanca« in tam piše, da je bilo leta 1580 »brez dvoma v tej kobilarni več ali manj kobil domačega kraškega plemena in slovenske reje, vsaj se je imenoval ta rod dolgo časa »kraški konj«, ki uže za časa starih Rimljanov,

posebno v dobi Rimskih cesarjev, igral veliko vlogo pri osvojitvi sveta pod starorimskim orlom.«

Stopar Marija (1962) v diplomski nalogi piše: »Lipicanska pasma je v stoletjih nastajala s kombinacijskim križanjem domačih kraških kobil s španskimi, andaluzijskimi, napolitanskimi, danskimi, kladbruškimi in arabskimi konji.... Ob izviru reke Timav so že v starem veku gojili konje, ki so bili pradedi, kasnejši kraški konj, ki so sloveli po svoji hitrosti, moči in vztrajnosti.«

O kraškem konju obsežno pišejo tudi Potočnik in sod. (2009), ki na začetku poudarjajo, da so kraški konji znani že iz pradavnih časov in da so jih cenili že Romani. V nadaljevanju so predstavili genealogijo lipicanskega konja po Nürnbergu (1993), kjer je nazorno predstavljena vloga kraških konj pri nastanku lipicanskega konja:

Genealogija lipicanskega konja (Nürnberg, 1993, str. 7)

Pojasnila:

Andalusier – Andaluzijski konj

Araber –Arabski konj

Berber – Berberski konj

Iberische Pferd – Iberski konj

Italianische Pferd – Italijanski konj

Karstpferd – Kraški konj

Lipizzaner – Lipicanski konj

Neapolitaner – Neapolitanski konj

Kraški konj je stara slovenska pasma, ki je od 16. stoletja dalje neposredno sodelovala pri nastanku lipicanskega konja. Pasma sama pa je izumrla.

VIRI

1. Bleiweis, Janez. Nauk o umni živinoreji. Ljubljana 1871, 119 strani in 18 tab. podob
2. C. kr. Dvorno kobilišče v Lipici na Krasu. 5(1880)20, Edinost
3. Cividini, Angela, Šalehar, Andrej, Simčič, Mojca. An attempt to determine the zootechnical characterization for some old Slovenian horse breeds. I. međunarodni simpozij o konjičkoj industriji i 3. hrvatski simpozij o lipicanskoj pasmini. Slavonski Brod, 12. prosinca 2009, str. 71 – 75.
4. Das K. K. Hofgestüt za Lippiza : 1580-1880. Wien: K. K. Oberstallmeisteramte, 1880, 167 strani
5. Das k.k. Karstner Hof-Gestütte Lippizza und dessen Filiale Prästraneg. 10(1828)12, str. 45-46 in št. 13, str. 52, Illyrisches Blatt
6. Državno posestvo Prestranek. 2(1923)3, str. 51-52, Gospodarski list
7. Herkunft und Zuchtgeschichte. Verbreitung der Lipizzaners. Literatur. V: Heinz Nuernberg. Der Lipizzaner mit einem Anhang ueber Kladruber. Die Neue Brehm-Buecherei Bd. 613. Magdeburg, Essen – 1993, str. 7 – 27 in str. 39 – 41 in str. 245 – 250.
8. Iz Vremske doline. 10(1852)3, str. 12, Kmetijske in rokodelske novice

9. Kraške dvorne kobilarne (Dopis s Krasa, v spomin 300letnico v Lipici). XII(1880)103, str. 1-2, Slovenski narod
10. Potočnik, Klemen, Šalehar, Andrej, Simčič Mojca, Cividini Angela. Contributions to historical facts on the origin of the Lipizzan horse. I. međunarodni simpozij o konjičkoj industriji i 3. hrvatski simpozij o lipicanskoj pasmini. Slavonski Brod, 12. prosinca 2009, str. 106 – 108
11. Skalovič, M.S. Iz Kraške bisage. 1. Burja. 5(1880)1, str. 1-3, Edinost
12. Skalovič, M.S. Lipica. 5(1880)20 in št. 22, Edinost
13. Stopar, Marija. Kratek pregled zgodovine Lipice in rejske metode Lipicanca. Diplomaska naloga, Ljubljana 1962, 29. strani in 2 prilogi
14. Turk, Hugon. Ob 350 letnici lipicanskega konja. 6(1930)27, str. 214, Ilustrirani Slovenec
15. Turk, Hugon. Ob 350 letnici Lipicanca. 47(1930)8, str. 70-71, Kmetovalec
16. V spomin 300 letnega obstoja c.k. dvornega kobilstva v Lipici na Krasu. 38(1880)15, str. 121, Kmetijske in rokodelske novice
17. Vicedomski arhiv - ARS, fond AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko (gradivo posredovano od mag. Janeza Rusa 6.2.2012)
18. Von den Thieren in Crain und zwar sonderlich von dem sogenannten Thierlein Bilich. V: Valvasor Vajkard Janez. Die Ehre dess Hertzogthums Crain:...,III. Buch, Kapitel XXXI, 1689, str. 437 – 442
19. Valvasor Vajkard Janez. Čast in slava vojvodine Kranjske. Slovenski prevod. Ljubljana 2009, II. knjiga, str. 263 in Ljubljana 2011, XI. knjiga. str. 304
20. XXXI. O živalih na Kranjskem, zlasti o tako imenovanem polhu. V: Valvasor Vajkard Janez: Slava Vojvodine Kranjske.. Ljubljana, 1989, str. 80 – 82

Poskus zootehniške karakterizacije

5.1.5. POSAVINJSKI (SAVINJSKI) KONJ

Prof. dr. Šalehar Andrej, zaslužni profesor
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale

Izveček

Posavinjski konj, imenovan tudi savinjski, je bil vzgojen v Savinjski dolini. Nastal je s križanjem noriške in ardenske pasme konj. To je srednje težki konj, ki je izumrl.

Ključne besede: Posavinjski konj, nastanek, srednje težki konj

POSAVINJE HORSE

Abstract

The Posavinje horse was also called Savinje horse and was brought up in the Savinjska dolina. It was developed by crossbred of Noric horse and Ardenes horse breeds. This medium heavy breed of horse is extinct.

Keywords: Posavinjski horse, development, medium heavy horses

Na sedežu štajerskega konjerejskega društva v Grazu so leta 1880 celotno deželo razdelili v pet konjerejskih okrajev. In v petem so bili kraji ob Savinji in gornji Dravi - Slovenski gospodar (1880), ki v nadaljevanju obrazloži: .... *Tukaj redijo težke vprežne konje valonskega in burgundskega plemena. Moramo priznati, da požlahtnovanje konj močno in veselo napreduje. Kmetje so se začeli vedno bolj zanimati za žrebčarske štacije, kder se nahajajo žrebci omenjenih pasem.....Žrebec Aubry ... burgundec, je izvrsten... »* O reji konj na območju Savinjske doline piše tudi Slovenski gospodar (1881) v sestavku »Premiranje in dirka v Žavci«. Pasma konj sicer neposredno ne imenuje, ampak jo omeni na splošno: »...se je Savinjčanom moglo ponosno srce veselja smejati, ko je bilo videti, da imamo tako lepe konje v naši krasni okolici...« Slovenski narod (1881) pa pri pravilih za dirko že poimenuje pasmo konj, ko govori o »konjih plemena Savinjskega.« Enako poimenovanje pasme je zapisano še v Slovenski gospodar (1882, 1883), Slovenec (1882, 1883), Kmetijske in rokodelske novice (1882, 1883) in Slovenski narod (1883). Slovenski gospodar (1884) poroča o premiranju konj in dirki v »Žavci«, kjer uvodoma graja slabo rejo konj »kajti lepe, izvrstne konje imajo večinoma celo leto v hlevu in njih redijo, da so okrogli in debeli, kakor rejeni prašiči ali hoditi ne znajo...«. Slovenec (1886) poroča, da bo c.kr. topništvo poskusilo savinjske konje za vprego in da je oddelek takih konj odšel iz Celja na Dunaj. Kratek opis pasme Posavinjski konj je objavil Gajza (1886) v Gospodarskem glasniku za Štajersko. Nastanek pasme opisuje na začetku članka:

Vsled dolgoletnega, naprej do-
ločenega in vstrajnega napora posrečilo
je se našemu konjerejskemu društvu
iz konj v Savinjske dolini vzgojiti
posebno konjsko pleme, katero je za
Štajersko velike važnosti.

Rabili so Aubry-žrebce. Ker pa
teh ni bilo dovolj na razpolago,
omislili so ovim žrebcom sorodnih
pastuhov belgijskih. Tako so prišli
sčasoma do novega plemena, prav do
posavinjskih posebnih konj. Ti so na
kratkih nogah, široki, krepki, lični
in živahni.

Gospodarski glasnik za Štajersko (1886, str. 302)

Žrebce so uporabljali za pripuščanje v Posavinju in drugod po Štajerskem. Posavinjske kobile so uporabljali v vojski pri artileriji, kjer so se dobro obnesle pri vleki topov. Na dirki v Gradcu so se leta 1885 dobro izkazali štiri posavinjski žrebci. Svetuje, da bi za vzrejo žrebcev skrbele z nakupom žrebet tudi državne žrebčarne.

V Gospodarstveni prilogi k 51. številki Slovenskega gospodarja (1888) je predstavljena tedanja štajerska konjereja, ko so Štajersko razdelili v 4 plemenske okraje in eden vzrejni okraj. Savinjska je spadala v tretji plemenski okraj, kjer so nekaj manjše živali vendar še primerne za težko vožnjo. V članku »Konjska dirka v Žalci« (1891) avtor J.K. sporoča, da se je na dirki pokazalo: «... Zopet, kakor že tolikokrat, pokazalo se, kaj da premorejo Savinjski konji v diru; in da so naši konji jako iskani od konjskih kupcev, celo iz inozemstva, kakor tudi to, da so taisti večjideli pri konjskih železnicah na Dunaju, v Gradcu, Budapeštu, Zagrebu, vam je v dokaz, da je to pleme čilo in čvrsto...«. Domovina (1891) piše, da se je dirkanja udeležilo »18 konj našega domačega Savinskega plemena.... Da so posebno naši savinjski konji na jako dobrem glasu, kot čvrsti in brzi konji....«

O slovesu konj iz Savinjske doline priča tudi članek »Konjereja«, ki so ga objavile Kmetijske in rokodelske novice 1897 leta. Poroča o prvem konjskem sejmu, ki je bil 2. avgusta 1897 v Novem Mestu. Na sejmu se je zbralo več konjerejcev in med njimi g. Perdan (predsednik trgovske in obrtniške zbornice kranjske in državni poslanec ter član konjerejskega odseka kmetijske družbe). Skupaj so menili: » Vsi so bili jedini in popolnoma složni, da moramo Dolenjci začeti z ono konjsko pasmijo, katera se po vsi pravici v lepi Savinski dolini tako visoko čisla, to je, da začnemo rediti lahkejša noriške konje. Pristav deželne vinarske, sadjarske in poljedelske šole na Grmu gospod Rohrman je v imenu kmetijske družbe kranjske vzel izrečene želje konjerejcev na znanje, da jih sporoči kmetijski družbi, ta pa zopet poljedelskemu ministerstvu. Povrh je gospod Perdan obljubil, da stori vse, kar je v njegovi moči, da dobimo v deželo nekaj laških noriških žrebcev-plemenjakov. Brez kobil seveda ta reja ne bo kaj prida. Treba bo, da pojdejo Dolenjci po te kobile v druge kraje, namreč v Savinsko dolino in v hribe okoli Sevnice, okoli Jurjevega kloštra in Planine.«

Dve kobili savinjske pasme sta bili skupaj z osmimi kobilami noriške pasme predstavljeni na dunajski razstavi konj (1910). Ta skupina je prekosila vse ostale razstavljene kobile iz drugih avstrijskih kronovin in ji je bila priznana najvišja nagrada, državna diploma.

Opis posavinjskega konja najdemo tudi v sestavku »Konj ali govedo. S posebnim ozirom na Savinsko dolino« (1912):

Ljubezen do konj se je pojavila pred desetletji v intenzivni konjereji. Vsled prizadevanja vi-teza pl. Haupta i. dr. je zaslovelo savinsko pleme daleč naokrog. Čeravno imamo še vedno mnogo zares krasnih konj, moramo vendar pribiti žalostno dejstvo, da naša konjereja ne napreduje tako kot bi bilo želeli in ne vem, če že nismo postali pasivni; to se pravi, da se uvaža v Savinsko dolino več konj nego se jih v tujino proda. Tega so krivi konjerejci sami, ki oddajajo najlepše živali, pa tudi komisije, ki pri premiranju gledajo večkrat bolj na meso nego na celo konštitucijo. Posledica tega je, da nekateri gospodarji svoje konje naravnost pitajo; poleg vseh vrst žita jim dajejo dan za dnem kuhano korenstvo in celo kruh. Ni se čuditi, da vsled te mehkužnosti pogosto baš potomci s prvimi darili premiranih konj niso niti za pleme niti za vprego. Ne nameravamo spraviti Savinskih konj ob dober glas ter z veseljem priznam, da polaga večina konjerejcev na u-trdbo mladih živali isto važnost kakor na dobro rejo.

Narodni list (1912, str. 6)

Časopis Jutro (1934) je v kratki notici o seji srezkega kmetijskega odbora za konjiški srez zapisal: »Srezki veterinar Kulterer Filip je zastopal mnenje, da je treba ostati v srezu pri konju noričancu, če ne bo tehtnih vzrokov za starega savinjskega konja.« Jutro (1935) in Slovenski gospodar (1935) sta ob sedemdesetletnici Karla Adamoviča poudarila tudi njegove zasluge za rejo težkih savinjskih konj.

V opisu pasem konj je Hinterlechner (1937) opisal tudi bivšega savinjskega konja, »...ki je nastal iz križanja noriške in ardenske pasme (Aubry). Ardenska pasma je plod belgijske in arabske krvi. Savinjski konji so bili zelo iskano blago. Uvrstil jih je med srednje težke konje....«

Ob ustanovitvi konjerejske podružnice za Slovenijo v Petrovčah (1939) je bila izražena tudi misel, da bi se priključila tudi gornja savinjska dolin, kjer so še ostali tipi savinjskega konja. Slovenski gospodar (1939) pa poroča o predavanju o zgodovini savinjskega konja.

Celjski tednik (1963) v članku Na barikadah novega časa obuja spomine »... po kolovozih in med brazdami so hrzali razpenjeni težki savinjski konji. Sedaj je konja, nekdanji ponos savinjskega hmeljarja. Že skoraj popolnoma zamenjal stroj.«

Jurkovič (1966) v sestavku Reja hladnokrvnega konja v Sloveniji opisuje tretje rejsko področje, ki je obsegalo okraje Celje, Slovenj Gradec, Rogatec in Brežice. Tu so največ plemenili valonski, ardenski in burgundski žrebci. Težišče reje je bilo v savinjski dolini, zato so konja s tega področja tudi imenovali »savinjski konj« (Santhaler Pferd).

VIRI

1. B. Fl. Dopisi. Od Savinje (Konjska dirka v Žavci). 15(1881)31, str. 244 – 245, Slovenski gospodar
2. Cividini, Angela, Šalehar, Andrej, Simčič, Mojca. An attempt to determine the zootechnical characterization for some old Slovenian horse breeds. I. mednarodni simpozij o konjičkoj industriji i 3. hrvatski simpozij o lipicanskoj pasmini. Slavonski Brod, 12. prosinca 2009, str. 71 – 75.
3. Domače novice (C. kr. topništvo). 14(1886)237, Slovenec
4. Gajza Wachtler. Posavinjski konj. (1886)24, str. 302. Gospodarski glasnik za Štajersko
5. Gospodarske stvari. Premiranje in dirka v Žavci. 15(1881)37, str. 290 – 291, Slovenski gospodar
6. Gospodarske zanimivosti. 73(1939)20, str. 11, Slovenski gospodar
7. Haupt, Karol. Gospodarske stvari. Konjska dirka v Savinjski dolini. 15(1881)31, str. 242-243, Slovenski gospodar
8. Hinterlechner, Hugon. Konjereja. Pasma konj. Str. 711 – 714. V: Domače živali. [1937] II 710-754,
9. Iz Žavca. 14(1881)196, Slovenski narod
10. Iz Žavca. 41(1883)34, str. 272, Kmetijske in rokodelske novice
11. J. K. Savinjski. Konjska dirka v Žalci. XXV (1891)39, str. 314, Slovenski gospodar
12. J. S.ML. Konj ali govedo? 7(1912)6, str. 6, Narodni list.
13. Jurkovič, Jože. Reja hladnokrvnega konja v Sloveniji. XIII. Zvezek Veterinarstvo, 1966, Zbornik Biotehniške fakultete univerze v Ljubljani
14. Konjereja. 55(1897)33, str. 319 – 320, Kmetijske in rokodelske novice.
15. Konjska dirka. 10(1882)100, Slovenec
16. Konjska dirka v Žavci v Savinjski dolini. XVI(1882)35, str. 273-274, Slovenski gospodar
17. Konjska dirka v Žavci. XVII(1883)34, str. 267-268, Slovenski gospodar
18. Konjska dirka v Žalci. I(1891)10, str. 100, Domovina
19. Mož, ki ga Saleška dolina ne pozabi. XVI(1935)98, Jutro
20. Načrt za konjsko dirko. 40(1882)35, str. 274 -275, Kmetijske in rokodelske novice
21. Načrt za konjsko dirko. 11(1883)116, Slovenec
22. Poročilo o petem konjerejskem okrogu štajerskem. 14(1880)49, str..387, Slovenski gospodar.
23. Premiranje konj in dirka v Žavci. 18(1884)37, str. 418, Slovenski gospodar
24. Srezki kmetijski odbor za konjiški srez., 15(1934)74, Jutro
25. Šalehar, Andrej. Posavinjski konj. 17(2009)9, str. 48, Revija o konjih
26. Štajarska konjereja. (1888)12, str. 45 – 46, Gospodarstvena priloga 51. številki Slovenskega gospodarja
27. Štajerski konji na Dunaju. 16. novembra 1910, (1910)22, str. 176, Gospodarski glasnik za Štajersko
28. Ustanovitev konjerejske podružnice za Slovenijo v Petrovčah. LXVII(1939), Slovenec
29. Velenje. 69(1935)17, Slovenski gospodar
30. Veliko premiranje konj v Žavci. XVI(1883)190, Slovenski narod

5.2. GOVEDO

Prof. dr. Šalehar Andrej, Dr. Žan Lotrič Metka
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale

5.2.1. STARE PASME GOVEDI V SLOVENIJI

Prof. dr. Šalehar Andrej
zaslužni profesor,
dr. Žan-Lotrič Metka

Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale

Izvelek

Govedo v 16 – 18. stoletju je bilo majhnega okvirja in po navedbah iz literature je imelo dobro mlečnost. Med seboj je bilo zelo skrižano in ni bilo poimenovano kot pasma. Govedo na Štajerskem pa je Hlubek (1846) že poimenoval po pasmah. V času prve kranjske kmetijske družbe (1767 – 1887) so že pospeševali govedorejo z uvozom tujih plemenskih bikov. Po letu 1807, ko je bilo v državnem proračunu določeno letno 600 goldinarjev, so s premijami nagrajevali najlepše živali. Pospeševanje govedoreje, z uvozom tujih plemenjakov in plemenic, se je povečalo v šestdesetih letih 19. stoletja. To je odločilno vplivalo na pasemsko sestavo goveda v naslednjih desetletjih. Prvotne govede, kakršna je bila do druge polovice 19. stoletja na Kranjskem ni več. Vsa naša goveja živina je bila že skrižana s tujo in sicer največ s pincgavsko (belansko, kar je isto), z muricodolsko, s pomursko, s simodolsko .... pasmo. V zadnjih 40 letih 19. stol. je prišlo v deželo kakih 3000 čistopasemskih bikov in poleg njih nekaj ženskih čistopasemskih živali omenjenih pasem.

Sestavku so dodana pravila za premiiranje goveda in razglasa za dražbe plemenskih bikov ter telic. Na koncu je priloženo še slikovno gradivo pasem govedi iz leta 1894 in z začetka 20. stoletja.

Ključne besede: velikost prvotnih govedi, prekrižavanja, geografija, tuji plemenjaki, uvožene pasme, priloge

OLD CATTLE BREEDS IN SLOVENIA

Abstract

The cattle in the period from the 16 to 18 century at today's territory of Slovenia was small in size and with good milk yield. At that time cattle were heavily crossbred out and the breeds were not named except for the Styria region. There Hlubek (1846) already named the breeds. During the first Carniolan Agricultural Society (1767 - 1887) cattle-breeding was improved with the import of foreign bulls. After 1807, the state budget provided 600 florins a year for the premiums, to reward the most beautiful animals. Improvement of cattle breeding with import of foreign cattle males and females increased in the sixties of the 19 century. Such a promotion had a strong influence on the cattle breeds in the forth coming decades. The original cattle breed, as it was until the second half of the previous century in Carniola region, we can not be found any more. All Slovenian beef cattle has been crossed with imported breeds, mostly with Pinzgauer resp. Bela (Mölltaler) breed, Muricodol breed, Pomurje and Simodol breed. In the last 40 years in the 19 century the 3000 pure-bred bulls was imported and few female animals of the same breeds.

Rules for the cattle premiums and announcement for the auction of breeding bulls and heifers are attached. Illustrations of cattle breeds in 1894 and the early 20 century are added.

Keywords: size of the original cattle, cross-breeding, geography, foreign males, imported breeds, attachments

5.2.1.1. UVOD

Ferčej (1998) je opisal razvoj govedoreje v Sloveniji. V izvlečku je zapisal:

V drugi polovici 18. stoletja je začela država pospeševati kmetijstvo. Ustanovili so prve deželne kmetijske družbe za proučevanje razmer v kmetijstvu. Pomembno vlogo so dobile deželne kmetijske družbe od sredine 19. stoletja dalje. Izdajale so strokovne liste v slovenščini, sprejemale kmete v članstvo in opravljale naloge pospeševanja z državnimi subvencijami. Pomembna je postajala govedoreja, ker se je odprl ugoden trg za prodajo delovnih volov, klavne živine ter za prodajo mleka in mlečnih izdelkov v mesta. Kmetijske družbe so uvajale in utrjevale rejo uveljavljenih pasem goved za kombinirano proizvodnjo. Prve organizacije rejcev za skupno predelavo mleka so nastale na ozemlju Slovenije od 1873. dalje, prve rejske organizacije pa od 1899 dalje. V letih 1932 in 1933 so ustanovili šest zvez rejcev za pasme, ki so vodile selekcijo in kontrolo mlečnosti krav. V drugi polovici 20. stoletja so se organizacije rejcev večkrat spreminjale.

Znanost in praksa v govedoreji (1998, str. 7)

To delo in še objave: Novak (1970), Stefančič (1951, 1966), Pirc (1884, 1919), Ferčej (1996), Šalehar in Žan (2011) so bile osnovne smernice za raziskavo starih pasem govedi v Sloveniji. Govedo je bilo po upadu pomena drobnice ob koncu 18. stoletja naša najpomembnejša vrsta domačih živali, kar se je ohranilo vse do danes. In kako je bilo s pasmami goveda? K odgovoru bo prispevala tudi ta študija.

5.2.1.2. PRVOTNA SLOVENSKA GOVEDA

Valvasor (1689) v svoji drugi knjigi pogosto piše o živinoreji, kot na primer na 188. strani: »Prebivalci veliko kupčujejo z voli in drugo živino.« in na 265. strani: »...katerih prebivalci se bolj preživljajo z veliko živino kot drobnico...«

O prvotni govedi imamo splošne opise, ki so jih objavili: Ferčej (1996, 1998), Novak (1970), Stefančič (1966), Bleiweis (1855), Pirc (1919 – 1920) in drugi. Marija Terezija je z dvornim dekretom 27. januarja 1770 priporočila, da naj se goveda večjih vrst vzreja z rejo sposobnih bikov. Klavžar (1891) je opisal ljudske razmere na Tolminskem, v Brdih in na Krasu v 18 stoletju. Ob vojnem naboru na Bovškem leta 1771 so zbirali tudi podatke o tamkajšnjih razmerah In med drugim zapisali: »da je goveda v dotičnih okrajih revne rašče in da jo treba nadomestiti z večjim plemenom in pa uvesti konje.« Novak (1970) piše, da so po mnenju nekaterih stari Slovani privedli ob priselitvi dolgorogato, svetlo, enobarvno hunsko-slovansko stepsko govedo, drugi pa sodijo, da so to govedo prevzeli v Noriku. Iz teh je nastala srebrnobela do rjavorumena stara kranjska pasma. Bleiweis (1855) ugotavlja, da je bila kranjska goved večinoma majhna in da se na kravo dobi okoli 600 bokalov (1 bokal = 1,415 litra; cca 850 litrov) mleka, ki ga tudi prodajajo v mesta. Sir so delali predvsem na gorenjskih planinah, vole za vožnjo pa prodajali na Beneško in v Furlanijo. Ferčej (1998) povzema po Pircu (1920) Hlubekov opis stanja kranjske govedi:

Stanje v kmetijstvu na Kranjskem v tridesetih letih natančno opisuje Franc Hlubek, ki je bil profesor naravoslovja in kmetijstva na liceju v Ljubljani, v letih 1833 do 1840 (G. Pirc, 1920). Hlubek navaja, da je bila govedoreja tedaj v zelo slabem stanju. Krave so bile težke 250 do 400 funtov, torej 140 do 220 kg. Od krave so pridobili na leto po 600 bokalov, to je 850 litrov mleka. Za potrebe prebivalcev Ljubljane je bilo premalo klavne živine iz domače dežele. Kupovali so jo iz Panonskih dežel. Kmetje ob mestih, ki so redili krave za prodajo mleka, so krave kupovali na Štajerskem in na Koroškem. Glavni razlog za tako slabo stanje govedoreje navaja preskromne pridelke krme. Travniki in pašniki so bili izčrpani, zanemarjeni. Pridelovanje krme na njivah je bilo skromno, obremenjeno s pomanjkljivostmi v kolobarju in obdelovanju zemlje. Pomanjkljivo so zrejali mlado živino, ki je premalo odrasla do uporabe za delo ali za pripuščanje. Večina kmetov je redila več živine, kot so jo mogli zadovoljivo prerediti s pridelki krme, s slamo in z vejniki.

Znanost in praksa v govedoreji (1998, str. 10)

Opis govedi na Kranjskem je v sestavku, ki je bil za leto 1822 objavljen v Annalen der k. k. Landwirtschafts-Gesellschaft in Laibach (1830) in opisuje kmetijstvo v okrožju Ribnica na Dolenjskem. Za govedo piše, da ga kmetje radi redijo. O goveji živini je zapisano:

Das hiesige Rindvieh ist ursprünglich von kleinem Schlage und meist röthlicher Farbe. Durch häufige Vermischung mit steyerischem Viehe hat man aber auch nun zum Theil eine Bastardrace erhalten, die zwar etwas größer ist, sich jedoch weder hinsichtlich ihrer Schönheit noch Güte auszeichnet, und überdies in der schmalen Gestalt des Hintertheils des Körpers einen wesentlichen Fehler besitzt.

Durch Stiere von der Tyroler oder von der Schweizer Bergrace, die sich beide für Gebirgsgegenden gut eignen, könnte zuverlässig eine zweckmäßige Verbesserung bewerkstelligt, und dadurch dieser Gegend eine große Wohlthat erwiesen werden.

Annalen der k. k. Landwirtschafts-Gesellschaft (1830, str. 69)

Prevod: Tukajšnje govedo je bilo prvotno majhno in večinoma rdečkaste barve. S pogostim mešanjem s štajersko živino so dobili deloma križance, ki so bili nekaj večji, niso pa se odlikovali niti po lepoti niti po kakovosti, v zadnjem delu telesa so bili ozki. Z biki tirolske in švicarske gorske pasme, ki so primerni za tukajšnje hribovje, so bila dosežena zadovoljiva in pomembna izboljšanja za ta področja.

V sestavku, ki ga je napisal Schanda (1838), so opisani znaki in barva premiranih govedi v letu 1829 v ljubljanskem, postojnskem in novomeškem okrožju - Annalen der k. k. Landwirtschafts-Gessellschaft (1838):

Ljubljansko okrožje		
spol	barva	Posebni znaki
bik	črnosiva	bel smrček, črne noge
telica	bela	črne proge po telesu
telica	mlečno bela	
bik	črnosiva	Bel smrček in črne proge po hrbtu
telica	žemljasta	
telica	srnasta	bel smrček
bik	rdečkasta	bel rep
telica	črna	bel hrbet in rep
bik	kostanjevo rjava	
telica	rdeča	bel hrbet in rep
Postojnsko okrožje		
bik	žemljasta	
telica	pšenična	
telica	bela	
bik	rdečerjava	
telica	temnordeča	
telica	rjava	
Novomeško okrožje		
telica	siva	
telica	žemljasta	
telica	rdeča	bele proge
telica	rdeča	
bik	belo siva	
telica	črna	siv smrček
telica	železnosiva	
telica	pepelnatosiva	
telica	kostanjeva	

Annalen der k. k. Landwirtschafts-Gessellschaft (1838, str. 59-62)

Podatki v tabeli odkrivajo »pisanost« premiranih govedi. Pojasnila najdemo že v predhodnih odstavkih, kjer se med vrsticami razbere mešanja (prekrižavanja) govedi. Ta so bila v tem obdobju povsem naključna. Niso pa še najdeni zapisi, ki bi pojasnili koliko plemenjakov ter plemenic, katerih tujih pasem je bilo vpeljanih v kranjsko govedorejo v 18. in v prvi polovici 19. stoletja.

Hlubek (1846) je opisal govedorejo in govejo živino na Štajerskem, kamor sta bili uvrščeni mariborsko in celjsko okrožje. Pripominja, da je težko predstaviti pravo pasemsko sliko govedi zaradi številnih križanja in ker je križance pogosto težko ločiti od čistopasemskih živali. Na koncu opisa posameznih populacij (pasem) je zaključil, da bi lahko na Štajerskem ločili naslednje pasme:

1. sivo muriško govedo (die dachgraue Mürzthaler)
2. žemljasto marijadvorsko govedo (die semmelfarbige Mariahofer)
3. lisasto govedo z belo glavo in belim vratom ter lisasto govedo z belo glavo (pri Unzmarkt) (die Kampete oder Pusterwalder und die Helmete (bei Unzmarkt)
4. pincgavsko govedo in temnorjavo grobmingersko govedo (die Pinzgauer und die dunkelbraune Gröbminger)
5. temnorjavo govedo iz Wildalpe (die schwarzbraune Race auf der Wildalpe)

Pri marijadvorski pasmi piše, da se v nekaterih okrožjih, med njimi tudi v mariborskem, pojavljajo živali, ki so rdečerjavo obarvane. V ravninah ob Sotli se pojavlja goveja živina, ki je zelo sorodna stari pasmi »kamnito govedo (Steinvieh)«, temnorjava živina s sivimi hrbtnimi trakovi, ki jo imajo v celjskem okrožju za najboljšo.

Scholmayr (1872) je zapisal:

Kranjska živina izhaja iz tolikih raznovrstnih navskrižjev med sabo, da se nahajajo pri nji, izvzemši splošno podobo života, vsakovrstne različnosti barve na dlaki, črna ali bela barva kože, nébes, parkljev in rogov, ravno tako vse stopinje velikosti in teže, in da skoro ena živina v glavnih znamenjih ni podobna drugi. Kranjska živina je kot pleme brez imena, vse prizadevanje, ki je segalo celó v daljne čase, da bi se, gledé prihoda ali imena plemena, našel kak začetek, bilo je brez vsega vspeha. Pač pa se sme po vseh nahajajočih se znamenjih trditi, da so pri večem delu Kranjske goveje živine v krvi še zmiraj elementi južnega, iz ogerskih prvotnih plemenov izhajajočega plemena Hrvaškega in Slavonskega. Največ se nahaja v deželi, posebno po Dolenjskem, rumene in rumeno rudeče, in za to tudi bele barve. —

Scholmayr (1873, str. 42, 44)

Strekelj (1907) se je spomnil na staro tolminsko živino, ki jo opisuje takole:

Prejšnje čase je bilo po Tolminskem staro domače pleme, ki se je odlikovalo osobito z izvenredno obilno mlečnostjo. Še sedaj se spominjam na tolminske krave, ki so jih gonili pred kakimi 25 leti kravji prekupci mimo mojega doma v Trst. Kar po cel škač mleka so dale. Otročaji, ki se nam je zdel polič mleka že dosti, se kar nismo mogli načuditi. Velik možak bi kravče lahko nesel, pa toliko mleka! Telesne oblike pa te krave niso imele prave. Bile so jako mičkene in tudi, kakor so možaki govorili, nič prav „vštavné“. Potrpežljive pa so bile in zadovoljive tudi. O tem sem se prepričal pri bližnjem sosеду, ki je imel tudi „tolminko“ a revež, kakor je, ji je jako slabo stregel. Pravzaprav nič ji ni stregel, edino „fant“ jo je gonil na „gmajno“ past. Kdor je kedaj videl kraške gmajne, ta pa bo že vedel, kako se živina tu pase in koliko mora trpeti.

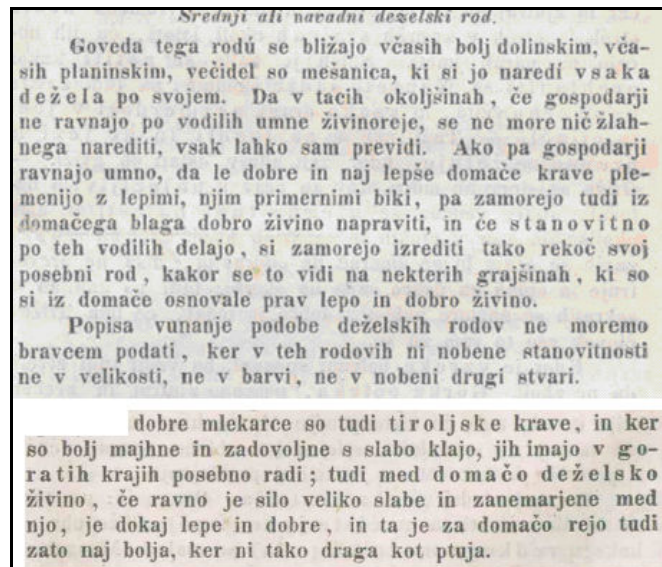
Strekelj (1907, str. 371)

5.2.1.3. PRVA IZBOLJŠEVANJA IN OPLEMENJEVANJA SLOVENSКИH GOVEDI

O načrtih izboljševanja govedoreje na Kranjskem piše Umekova (2006) v delu »Kranjska kmetijska družba 1767–1787«: »Družba je pomagala pri načrtu, kako naj bi izboljšali na Kranjskem govedorejo, za kar so uvozili plemenske bike.« Podrobnejših podatkov o uvozu bikov nismo odkrili. V nadaljevanju avtorica piše: »Že z odlokom 11. januarja 1772 je vladarica izražala skrb za izboljšanje govedoreje. Deželno glavarstvo je sklenilo leta 1774, da se bo za izboljšanje pasme uvozilo na stroške erarja plemenske bike, ki naj bi se delili v prihodnjih treh letih, in sicer v vsako okrožje po trije ... Kmetijska družba naj bi naredila načrt, kako in koliko plemenskih bikov naj bi se razdelilo. Kmetijska družba je predlagala, da bi se za Kranjsko uvozilo 30 bikov, ki bi jih razdelile gosposke med podložnike, ki se zanje zanimajo. Podložnike bi morali podučiti o reji plemenske živine s podukom.« Scholmayer (1880) je v obširnem članku v Laibacher Zeitung predstavil ukrepe za izboljšanje govedoreje na Kranjskem med leti 1771 do 1877. Med drugim piše o dvornem dekretu iz leta 1807, s katerim je bilo Kranjski dodeljeno 600 goldinarjev letno za premiranje najlepših govedi (17 premij po 50, 40 in 30 goldinarjev). Leta 1822 je izšlo »Osnanilo zesariskiga kral. Ilirskiga Poglavarstva v Ljubljani« v katerem so »Postave, po kterih se bodo premilostlivo dovoljene darila vsako leto delile, de bodo na Kranjskem govejo shivino bol prav redili«. Določene so tudi lastnosti po katerih se presoja živina za dodelitev premije. V zbirki »Annalen der kaiserl. königl. Landwirtschafts-Gesellschaft in Laibach«, ki jih je izdajala Kranjska kmetijska družba za leta 1822-1849, je več zapisov in poročil o delitvi premij za govejo živino, tudi v smislu predlogov, da bi bilo bolje uporabiti denar za nakup plemenjakov. To je bilo predlagano dunajski vladi že leta 1816, ki pa je prošnjo upoštevala šele leta 1838. Vendar se zaradi slabe reje plemenskih bikov in prepogoste rabe - pripuščanja to ni obneslo in ponovno so vpeljali premije. Leta 1844 so spremenili določila za premiranje govedi tako, da so razpotegnili dodelitev 600 goldinarjev na tri leta. Kmetijske in rokodelske novice (1845) so predstavile živinorejo na Tirolskem, ker »naši bravci vedo, kako visoko obrajtane so sploh goveda tirolskega plemena.« O tirolskem plemenu je tekla razprava na izrednem občnem zboru kranjske kmetijske družbe dne 5. maja 1850 (1850). Veterinar dr. Strupi je predlagal, da bi kmetijska družba »dobriga bika za pleme kupila, in ga v povzdigo goveje reje na družbinim dvoru na Poljanah za Ljubljano imela.« Prisotni nadvojvoda Janez je priporočil tudi Tirolsko živino. V sestavku »Vodnik pri živinoreji« (1851) so predstavljena »plemena« goveda, ki jih delijo v tri skupine: dolinske, gorate in mešana. Za gorate kraje, kjer ni obilo krme, priporočajo tirolsko pasmo: »Tirolsko pleme je zavolj mleka obrajtano, pa nima žlahniga mesa, ima posebno debelo kožo, zato se na videz med vsemi plemeni nar hitrejši odebeli, in tudi pri slabi piči ne shujša berž.« Članek »Ali imamo res malo dobrih domačih krav za molžo?« (1854) v treh nadaljevanjih poučuje, da dobra tuja živina ne bo pomagala k izboljšanju govedi, če ne bomo uredili reje, oskrbo in prehrano. Prav zaradi teh pomanjkljivosti so domače krave po krivici na slabem glasu. Svetuje, da naj se dobra molzna živina vzredi doma in da jo ni potrebno iskati na tujem. Objava »Od stanovitnosti živinskih plemen« (1855) je strokovno zanimiva s takratnimi osnovnimi živinorejskimi pravili: »*pari naj boljo živino z naj boljo in enako z enako.*« V nadaljevanju je zapisano, da je pri tem potrebna stanovitnost, stalno so potrebna pravilna plemenjenja, požlahtnjevanja s tujimi plemenjaki skozi pet rodov, ko tako korakoma prevlada »žlahtna kri.« Skušnje (1855) povzete po Bleiweisu »o prenašanji životnih lastnost staršev na mlade« uče o umnem plemenjenju. Kratka novica (1855) sporoča, da so gnali skozi Ljubljano 29 švicarskih govedi, ki so po dvaindvajset dnevnem potovanju prispele neposredno iz Švice. Namenjene so bile na graščino Lisičje. V sestavku »Živo priporočilo našim živinorejcem« (1855) je obvestilo o možnosti nakupa »prava švajcarska živina za majhen denar« pri vitezu Šornu, ki se je preselil iz Švice na Lesičje nad Lavrico.

5.2.1.4. STARE SLOVENSKE PASME GOVEDI SREDI 19. STOLETJA

Zalokar (1854) je razdelil govedo v dva glavna »rodova, v velikega in pa mahnega.« Novice (1856) so objavile »Pregled mnogoverstnih govejih rodov«, ki so razdeljeni v: dolinske ali ravninske, planinske ali hribovske in v srednje ali navadne deželjske. Zanimivo je predstavljen prav slednji:

Kmetijske in rokodelske novice (1856, str. 283)

Povsem enak zapis o govejih »rodovih« je v knjigi »Nauk od reje domače živine«, ki jo je napisal Bleiweis (1858) in nekoliko razširjen s podrobnejšim opisom »rodov« v Bleiweisovi drugi knjigi »Nauk o umni živinoreji« (1871), kar povzema tudi Osterc (2008).

Novice (1857) so poročale, da je bila na dunajski razstavi podeljena srebrna mala svetinja tudi za govedo »kranjskega gorenskega rodu.« Slovenski gospodar (1868) piše o potrebi po požlahnitvi domače živine in kot primer navaja, kako koristen je bil nakup lepih krav in bika »imenitnega koroškega rodu.«

Scholmayr (1972) je raziskoval »Goveja plemena na Kranjskem« in ugotovil, da kranjska živina izhaja iz številnih raznovrstnih, v glavnem nenačrtnih, križanj in da je kot pleme (pasma) brez imena. V zadregi, kako bi določil pasmo posameznega goveda, je naštel in opisal ljudska poimenovanja (mavra, dimka, plavka, ... skupaj 21 poimenovanj) in jih razdelil po barvi. To razporeditev raznih govedi na Kranjskem je tudi upodobil.

Schollmayer (1873, priloga)

V Naznanilih (1877) lahko beremo: »Sploh Kranjska govedina kakor pleme nima imena; bila je, predno je kmetijska družba l. 1868 začela delovati z državno podporo, razven po nekaterih kmetijah, zelo raznovrstno razkrižana. Dobro jo je zadel gospod Schollmayer v svojem poročilu »o kranjskih govedenih plemenih«, rekoč, da kranjski živinorejec svoje govedine od nekdaj ne imenuje po plemenu, temuč po barvi in ima takovih imen več nego 20«.

Štajarski gospodar (1874) piše o licitaciji plemenske govedi v Mariboru, Celju in Grazu. Na licitacijo je prišlo naslednje število živine:

	v Celji, Mariboru, Gradci, vkup			
bike marijadvornega plemena	2	16	18	36
junice	4	15	25	44
bike muricodolenskega	3	10	13	26
junice	4	6	6	16
bike marogasto gorskega	—	3	—	3
junice	—	3	2	5
	vkup 13	53	64	130

Štajarski gospodar (1874, str. 106)

Poleg marijadvorske in muricodolske pasme je omenjena tudi marogasta gorska pasma.

5.2.1.5. IZBOLJŠEVANJA IN OPLEMENJEVANJA SLOVENSКИH GOVEDI V DRUGI POLOVICI 19. STOLETJA

Stefančič (1966) povzema po Povše-tu (1908), da je kranjska kmetijska družba v letih 1860 – 1869 prejela od dunajske vlade podporo za nakup 226 bikov in 349 telic. V istem obdobju so premirali 41 bikov, 30 krav in 17 telic. Pasma govedi, ki jih je preko državnih subvencij razširjala Kranjska kmetijska družba so bile pincgavsko in belansko govedo za gorate predele ter muricidolsko in marijadvorsko govedo namenjeno za ravninska območja. Podobno sta pospeševali govedorejo kmetijski družbi V Gorici in na Štajerskem. Na Tolminsko so dodeljevali plemenske živali beljaške pasme (lažji tip pincgavca), na Kras najprej marijadvorske plemenjake in pozneje govedo iz Švice (Unterwalden), za Istro bike sivo romanske pasme, za slovenski del Štajerske pa bike muricodolske in marijadvorske pasme. Pušnik (2002) je v diplomski nalogi z naslovom »Pospeševanje govedoreje v drugi polovici 19. stoletja na Slovenskem« opisal naslednje pasme govedi in tedanje rejske ukrepe:

- Svetlo noriško govedo kot prvotno govedo v krajih, ki so jih naselili Slovenci
- Koroško plavo, slovensko belo govedo
- Bohinjsko in rdeče cikasto govedo na Gorenjskem
- Cikasto govedo na Tolminskem
- Uvajanje muricidolskega goveda na Dolenjsko in Notranjsko
- Pomursko in sivopšenično govedo na Dolenjskem, Kozjanskem in Celjskem
- Uvajanje rjave pasme na Kras in na Dolenjsko
- Uvajanje reje simentalke pasme v okolico Ljubljane in v Prekmurje
- Pincgavska pasma na Dravskem polju in v Prlekiji
- Južnoštajersko govedo

Na velikem zboru kranjske kmetijske družbe, ki je bil 24. novembra 1868 v Ljubljani, je odbornik g. Seunig poročal, da je kmetijsko ministrstvo družbi odobrilo za premije goveje živine 2200 goldinarjev in za nakup dobrih bikov 1500 goldinarjev, ki naj bi bili »iz rodu Mürške in Möllsko doline in pa Mariahoferskega.« Nekateri prisotni člani so predlagali, da bi namesto marijadvorskih bikov kupili pincgavske in zbor je sklenil, da se kupi tudi te. Schollmajer (1868) je kot odgovor na slaba mnenja o marijadvorski pasmi to opisal in predstavil njene lastnosti v posebnem sestavku. O marijadvorski pasmi je pisal tudi Slovenski gospodar (1873). Novice (1869) pa so opisale pincgavska goveda. Pernišek (1874) piše, da je za srednje hribe na Slovenskem najboljše govedo »*muriškega rodu*« in za doline govedo »*Labodniškega rodu*.«

Glavni odbor kranjske kmetijske družbe je dne 30. januarja 1869 izdal razglas, kako se bodo državne premije za zboljšanje goveje živine na Kranjskem delile (1869) (priloga). V prvem členu je določeno za katero lepo govejo živino so namenjene premije. To so plemena: Muricodolsko, Belansko, Marijadvorsko in Pincgavsko. V nadaljevanju: »*Če ne bi bilo lepe živine čistih teh plemen, se smejo premije dajati tudi taki, ktera se je iz dveh teh plemen ali pa iz domačega kranjskega in iz enega teh plemen zaredila. Naposled pa se smejo premije deliti tudi posebno lepim in dobrim domačim govedom.*« V nadaljnjih členih so določeni kraji kjer in kdaj se bodo premije delile, višine premij, postopke ocenjevanja in zahtevane zootehniške karakteristike živine, obveze za nadaljnjo rejo premiranih živali in vodenja zapisnika, ki ga podpišejo vsi člani ocenjevalne komisije. V istem Oglasniku (1869) so določeni pogoji pod katerimi se bodo dajali biki za zboljšanje domače živine, ki so bili kupljeni iz državnega proračuna. Med pogoji so:

1. Bik ostane skoz 2 leti lastnina kmetijske družbe, in se proti škodi kake bolezni, kuge ali druge nezgode na njene stroške zavaruje pri kakošni avstrijski asekuraciji;

2. prejemnik ima bika na svoje stroške rediti in oskrbovati;

3. on mora bika na prignane krave posestnikov majhnih kmetij ne le iz domače občine, temuč tudi iz sosednih občin brez plačila spuščati;

4. ne sme ga pa na dan več kot samo enkrat spuščati;

5. rejunik ima pravico, da bika ne spušča na krave, ktere se mu zarad starosti ali postave za pleme sploh ali pa ne zdijo pripravne ravno za tega bika, ktere ga on na reji ima. — Pritožbe zarad tega razsoja župan tiste občine z dvema izvedencema, ktera izvoli srenjski odbor tiste občine, kjer je bik na reji. Zoper le-te razsodbe ni nobene pritožbe več;

Oglasnik št. 4 – 24. 2. 1869 (1869, str. 2)

V Oglasniku št. 9 (1869) je objavljen razglas o delitvi državnih premij v letu 1869.

(41-1)

Razglas

kje in kdaj se bojo letos državne premije delile takim bikom, telicam in kravam, ki se rabijo za pleme.

Nanašaje se na razglas od 30. januarja letošnjega leta, v katerem je naznanjeno bilo, kakošnim plemenskim bikom, telicam in kravam, in pod katerimi pogoji se bojo premije delile, oklicuje podpisani odbor danes, da letos se bojo delile:

1. v Ljubljani 3. dan majnika (to je, v ponedeljek na dan ljubljanskega velikega sejma) in sicer za živino ljubljanskega mesta in tistih družih krajev, kateri spadajo pod cesarsko davkarsko gosposko ljubljanske okolice in pod davkarsko gosposko vrhniško;
2. v notraunjski Bistrici 10. dan majnika za živino takih krajev, kateri spadajo pod cesarsko davkarsko gosposko bistriško in pa davkarsko gosposko postojnsko;
3. v Kostanjevici 14. dan majnika za živino takih krajev, kateri spadajo pod cesarsko davkarsko gosposko krško in pa mokronoško;
4. v Idriji 19. dan majnika za živino takih krajev, kateri spadajo pod cesarsko davkarsko gosposko idrijsko in pa vipavsko;
5. v Žužemberku 20. dan majnika za živino takih krajev, kateri spadajo pod cesarsko davkarsko gosposko žužemberško in pa trebansko.

Iz drugih krajev prignana živina ne dobi tukaj premij, zato ker jih dobi prihodnja leta na drugih krajih, kateri pridejo poredoma na vrsto.

Mesto, kamor se ima v gori imenovanih krajih živina postaviti, odloči župan tistega kraja; v Ljubljani pa naj se pelje na spodnje Poljane na vrt kmetijske družbe, kjer je tudi živinozdravnišnica.

Na vsakem kraji se bojo premije delile dopoldne od 10. do 12. ure.

Gospodje župani vseh gori imenovanih davkarskih okrajev se ob enem prosijo, naj dve nedelji pred delitvijo premij v svoji fari dajo gotovo oklicati dan delitve, in naj gospodarje, ki niso brali razglosa od 30. januarja 1869, podučijo, kakošni biki, telice in krave dobijo premije, kolikošne, in pod katerimi pogoji. Ne bi bilo prav, da bi kak gospodar, ki ima lepo živino, ne vedel za to, da more premijo dobiti, ki je namenjena njegovemu okraju.

Odbor c. k. kmetijske družbe
v Ljubljani 28. sučca 1869.

Oglasnik št. 9 – 31. 3. 1869 (1869)

Na občnem zboru (1869) so poročali o državnih podporah za leto 1868 in med drugim »za povzdigo reje goveje živine«:

a) Kar se tiče premij, bila je ta delitev letos meseca maja na 5 krajev: v Ljubljani, v notranjski Bistrici, v Idriji, v Kostanjevici in Žužemberku.

Pripeljalo se je na vse kraje skupaj 34 bikov, 82 krav in 101 telica.

Na vsaki štaciji so dobili premije 3 biki, 2 kravi, 3 telice, prejelo je tedaj v vsem premije:

15 bikov, in sicer 6 čisto miricodolskega, 2 čistega pingavskega, 1 belanskega (Möllthaler) rodú, 6 ostalih so bili mešane miricodolske in domače krvi, —

10 krav, in sicer 3 čistega miricodolskega, pingavskega in belanskega rodú, 7 ostalih pa s temi mešane domače krvi, —

15 telic, in sicer 3 miricodolskega, pingavskega in belanskega rodú, 7 domačega plemena, 5 pa mešane krvi.

Dotične komisije so poročale glavnemu odboru, da povsod se je zbralo obilo ljudi kmetiškega stanú in da je razdelitev premij povsod vrlo dober vtisek naredila.

b) Za denar, ki ga je družba prejela za nakup bikov, je družba s prijazno pripomočjo nekterih velikih posestnikov na Štajarskem in Koroškem, in družbe kmetijske v Salzburgu kupila 4 bice čisto miricodolskega rodú, 2 bika čistega pingavskega, 2 bika čistega marijahoferskega, 1 bika čistega belanskega rodú. In teh 9 bikov je primerno krajem razdelila po Gorenškem (5), Dolenskem (2) in Notranjskem (2), ki so jih dobili gospodarji proti temu, da so se zavezali, ž njim skozi 2 leti ravnati tako, kakor zapoveduje razglas od 30. januarja 1869. leta.

Kmetijske in rokodelske novice (1869, str. 399)

Poročali so tudi o državnih subvencijah za leto 1869:

1. Za povzdigo reje goveje živine je sl. ministerstvo družbi poslalo 5000 gold. (tedaj 1300 gold. več kakor za leto 1868) in reklo je, da popolnoma potrdi misel odborovo, da se za premije, kakor prvo leto, odloči 2200 gold., za nakup plemenskih bikov pa obrne 2800 gold.

Premije se bodo delile spet prihodnjega meseca maja.

Bikov pa je nakupil že 17, in sicer 13 miricodolskih, 2 Marijahofenska, 2 Belanska, ki so se razdelili po deželi.

Ako se došteje iz subvencije za 1868. leto po deželi razdeljenih 8 bikov, ker eden se je moral zavoljo prevelike plemenske lenobe mesarju prodati, tedaj je po deželi zdaj že 25 kupljenih plemenitih bikov; če tem kupljenim prištejemo še 14 premiranih, ker eden se je moral zaradi divjosti mesarju dati, imamo dandanes 39 bikov žlahnega rodú za pleme na deželi.

To je gotovo zdatna pomoč za povzdigo reje goveje živine.

Kmetijske in rokodelske novice (1869, str. 400)

V Novicah in od leta 1884 tudi v Kmetovalcu so po letu 1869 vsako leto objavljeni razglasi o delitev premij za govedo in o razdeljevanju, dražbah oz. nakupih tujih plemenskih bikov, krav in telic (glej primere v Prilogah). V obeh publikacijah in v Naznanilih so objavljena vsakoletna poročila o zborih kmetijske družbe, kjer so opisane državne subvencije za izboljšanja goveje živine. Pernišek (1871) v Gospodarske listu piše o živinoreji in poudarja pomen oplemenjevanja domače živine s pravilno izbrano tujo pasmo. Podrobneje predstavi dve pasmi: »muriško in marijedvorskó pleme«. Novice (1875) poročajo, da je bilo od leta 1869 do vključno leta 1875 za »zboljšanje domačega govejega plemena« na Kranjsko vpeljano:

Pasma	Biki	Krave in telice
Muriška	138	193
Pincgavska in belanska	84	156
Marijadolska	4	
Skupaj	226	349

Hitz (1875 cit. po zapisu Žan - 2012) piše, da se pogosto sliši o prizadevanjih kmetijskih društev in drugih zavodov, da za izboljšanje domače pasme goveda kupujejo boljše pasme po tujih deželah, jih potem redijo naprej ali pa z njimi pripuščajo domačo pasmo ter na ta način vzrejene živali redijo naprej. Avtor jim očita, da nič prej ne poizvedo ali se prepričajo o vrednosti »domačega plemena«, ampak ga tako rekoč takoj obsodijo in segajo po tujem. Nadalje piše, da če že priznavamo, da so z uvažanjem boljših pasem in njihovim oplemenjevanjem domačega goveda dosegli lepi uspehe, smemo z enako pravico trditi, da smo mnogo storili in dosegli, morda celo več, z rejo domače živine, če smo v ta namen odbirali boljše plemenske živali, ki so jih pravilno krmili in oskrbovali. Kritizira nepravilno krmljenje živali. Poudarja, da molzna krava pri skromnem krmljenju ne more dati veliko mleka. O izboljševanju govedoreje v Goriško-Gradiščanski po letu 1868 poroča Samouprava (1911) in pri tem navaja:

Leta 1869. je društvo sklenilo nakupiti plemenjake križane pasme, benečanske vrste za nižino in tirolske pasme za gorati kraj.

Leta 1869. so se prodali na javni dražbi v Gorici „Murbodenski“ in „Marijinodvorski“ biki; toda, onega leta dežela ni še bila razdeljena v tri govedorejska okoliša. Še-le leta 1872. se je zdelo umestno napraviti razdelitev in določiti za vsak okoliš — nižino, srednjo pokrajino in gorati kraj — posebno pasmo goveda.

Istega leta se je prvič uvedla v nižini tirolska pasma, marijinodvorska pasma v srednjem okolišu in švicarska pasma v goratem kraju dežele.

Leta 1873. so se napravili poskusi s pasmo „Pinzgau“ in so se kupili en bik in 4 krave; v nižini pa so uvedli savojsko pasmo in 4 krave čiste furlanske vrste z namenom, da bi žnjimi dobili vzorno živinsko pasmo.

Leta 1874. so nakupili delavno živino za nižino; leta 1877. so se ustanovile postaje za spuščanje bikov ki so jih preskrbeli s pasmo „Reggiana“ za nižino, z belansko za gore, in leta 1878. se je uvedla v Furlaniji friburška pasma in v gorah, razun belanske, razne vrste rujave švicarske pasme.

Tako je imela naša dežela leta 1879. šestintrideset postaj za spuščanje bikov, in sicer

4	postaje pasme „Reggiana“
15	postaj „belanske“
8	„ „ „friburške“
6	„ „ „rujave švicarske“.

Leta 1899. se je nadomestila rujava švicarska pasma z gorenje inodolsko.

To čudno romanje pasem v našo deželo, ki se ni vršilo, da bi se dokazala sposobnost živine za nove kraje, marveč le, da se je bivališče goveda menjalo, se je ustavilo leta 1900.

Samouprava (1911, str. 47)

Povše (1876) meni, da je velika pomanjkljivost v govedoreji neenotna živina in predlaga:

Pri nas na Goriškem bi imeli razdeliti celo de-
želo v 4 živinorejske oddelke:

I. živinorejski oddelek Tominski, ki bi obsegal cel
Tominski, Bovški in Cerkljanski sodnijski okraj in
Kanalski.

II. živinorejski oddelek Goriški, ki bi obsegal,
Gorico z okolico, Brda, Grgar-Čepovan, Trnovo in
Ajdovski okraj.

III. oddelek Kraški, sod. okraja Komen in Sežana.
Ta bi se razširil tudi na Tržaško okolico in en kos
Istrije.

IV. oddelek „Furlanija“.

Po našem menenju bi morali za I. oddelek to je
za Tominske okraje vpeljavati in zaboljšanje To-
minske govede posluževati se le Belanskega plemena
(Möllthal-Kärnthen), za IV. oddelek milanske pšenič-
nobarvene živine, za II. in III. morda za oba enako
Marijadvorskega plemena.

Gospodarski list (1876, str. 2)

Povše (1875) je objavil v Novicah obsežno razpravo o stanju govedoreje na Gorenjskem. Po ogledu številnih govejih čred zaključuje, da državno subvencioniranje nakupa plemenskih bikov in krav različnih pasem uspešno pripomore h kakovosti goveda na Gorenjskem. Podobno kot Scholmayr (1872) je tudi on ugotovil številna mešanja in prekrživanja. Posebej piše tudi o bohinjki živini, za katero meni, da mora za uspešno pašo na planinah ohraniti sedanje telesne značilnosti. Avtor z inicialkama F.P. (verjetno Franc Povše) je objavil članek »Ali so Muricodolske krave dobre mlekarice?« (1876), kjer je povzel podatke o muricodolski, marijadvorski in cikasti hribski pasmi. Največ mleka na enoto telesne mase dajo muricodolske krave. Kristan (1876) je v goriškem Kmetovalcu objavil v nadaljevanjih sestavek »Živinoreja«, kjer je opisal tudi nekaj govejih pasem. V skupini planinskih pasem je predstavil bernsko, pincgavsko in belansko pasmo.

Zanimivo je Poročilo o porabi državnih podpor dovoljenih c. k. kmetijski družbi v Gorici od leta 1869 do konca l. 1875, ki ga je objavil Gospodarski list (1876). Podpore za živinorejo so prvič dobili v letu 1868 in v prvih treh letih je dobilo društvo 3000 goldinarjev, ki so jih uporabili za premije za najboljše živinorejce. Leta 1871 so sklenili, da bodo sredstva zaboljšanje domače govedoreje uporabili za nakup plemenjakov in sicer za Furlanijo reggiansko pleme, za Kras marijadvorsko pleme in za hribovite tolminske kraje belansko-pincgavsko pleme. Leta 1871 so kupili dvanajst bikcev (*mariadvorski in muriški junci*), ki so jih prodali v Gorici po polovični ceni. Leta 1873 so kupili 4 živali pincgavskega in tri marijadvorskega plemena, ki so jih podelili kmetijski šoli.

Novice (1878) so povzele, kaj je Hitz pisal o bohinjki in tolminski živinoreji – opisuje bohinjko živino in njeno prekrživanje z belanskimi biki, tako da čistega bohinjkega rodu ni več. Novice (1879, 1880) opisujejo nastanek belanskih govedi (parjenje domače živine iz belanske doline s pincgavci), morfologijo in proizvodne sposobnosti. Povše (1881) je članek »Katera goveja plemena so najprimerniša za slovenske pokrajine?« v času velikega uvažanja plemenskih govedi tujih pasem za oplemenjevanje domače živine. Opozarja, da je treba pri izbiri tuje pasme vedeti za namen uporabe – za vprežno, mlečno ali pitovno živino. V nadaljevanju je opisal posamezne tuje pasme in dodal spodbudo, da se ne sme »zametavati domačega blaga, vsaj tudi doma se tu in tam marsikaj dobrega nahaja.« O pospeševanju govedoreje na Kranjskem z uvajanjem tujih pasem (muricodolsko in belansko govedo) v letih 1874-1886 so pisali tudi v poročilih kmetijskega ministrstva (1875, 1877, 1881, 1888).

Pirc (1884, 1885) v obsežnem sestavku »O naši živinoreji« uvodoma piše, da si je živinoreja na Kranjskem priborila razvojno prednost. V nadaljevanju je med drugim zapisal:

Prvotni goveji rod na Gorenjskem je manj ali več soroden pingavskemu ali belanskemu ne le po precej enaki barvi in pa po natornih razmerah, v katerih pingavsko pleme in pa naše domače, prvotno gorenjsko pleme živita, ampak tudi po enem in istem izviru obeh plemen, zato je pa zboljševanje gorenjske živine z belansko tudi zelo uspešno. Da gorenjska živinoreja

Ne upam si naravnost trditi, da prvotna notranjska goved izvira od „prvotnega rodu“ (*Bos taurus primigenius*), ali kolikor mi je bilo mogoče se osebno prepričati o sedanjem stanju, na katero ga z muricodolskim plemenom zboljšali, se vsaj meni verjetno zdi, da na Notranjskem udomačena goved po veliki večini pripada k prvotnemu rodu.

Na Dolenjskem je živinoreja po številu kakor po kakovosti še daleč nazaj. Njen značaj se bliža deloma značaju hrvatske živine, deloma pa opazimo zamrle ostanke goved, koje so priično grajščine tu in tam vpeljevale. Zboljšanje po muricodolskem plemenu se še le sem ter tje komaj vidi in le grajščaki (pa ne vsi) poskušajo govejo živino boljše rediti. Na Dolenjskem se je treba energično in radikalno živinoreje poprijeti in jo na radikalni način zboljšati.

Preiskavanje naše domače goved pokazalo je, da imamo na Kranjskem dva glavna tipusa živine: 1) belkasto, belo-rumenkasto ali tudi sivkasto pleme, in 2) rudečo, rudečo-cikasto pleme. Izmed bližnjih plemen, kateri slovijo po svetu kot dobri, in od katerih je bilo upati, da vsled razmer, v katerih živijo, znali bi najbolj ugajati našemu domačemu plemenu, so muricodolsko pleme za prvo vrsto naše domače govede, belansko pa za drugo vrsto.

Kmetijske in rokodelske novice (1884, str. 371, 372, 388)

Povše (1886) je zbral podatke o vpeljanih plemenskih bikov in telic muricodolske in belanske pasme v letih 1869 – 1885 po posameznih kranjskih okrajih in jih povzema v disertaciji Žan-ova (2012).

Okraj	Muricidolsko govedo		Belansko govedo	
	Biki	Telice	Biki	Telice
Radovljica	3	3	51	54
Kranjska Gora			24	17
Tržič	7		6	13
Kranj	7		30	63
Škofja Loka	12	21	22	28
Kamnik	15	11	4	
Brdo	17	5		2
Okolica Ljubljane	63	94	28	20
Litija	6	2	1	2
Stična	13	3	1	2
Trebnje	3	8		
Radeče	5	1	4	1
Krško	10	14		
Kostanjevica	2	3		
Novo Mesto	17	10		
Mokronog	2	3		
Metlika	4	1	3	
Črnomelj	1			
Kočevje	9	3	3	
Velike Lašče	3	2		
Ribnica	7	2		
Lož	8			
Logatec	22	12		
Vrhnika	16	2		
Postojna	14	22	2	
Vipava	9	10	1	
Idrija	5	3	4	3
Ilirska Bistrica	3	2		
Senožeče	2	3		
Skupaj:	268	238	184	277

Iz uradnih zapisnikov o razdelitvi plemenske govedi je bilo razvidno, da je od leta 1869, ko je kmetijsko ministrstvo povečalo podpore za »povzdigo« govedoreje, prišlo v posamezne okraje skupno 268 bikov in 238 telic muricidolske ter 184 bikov in 277 telic belanske pasme.

Posamezni okraji so dobili različno število plemenjakov in Povše (1886) je v zvezi s tem zapisal: *»Res je, da so okraji, ki so le malo plemenjakov dobili sami krivi, vendar mora modro postopanje vedno jemati v poštev poleg revščine tudi maloskrbnost, indolenco ljudstva, katero se skuša prav z darili odpraviti. Upajmo, da bo naša kmetijska družba se tudi na te zanemarjene okraje ozrla in poskusila tudi ondot živinorejce k boljšemu dovesti.«* Iz tega sestavka so podatke za Dolenjsko povzele Dolenjske novice (1887). V isti publikaciji je med vestmi (1887) sporočilo, da je kupilo *»vodstvo deželne vinarske, sadjarske in poljedelske šole na Grmu te dni bika, čistega švickega plemena...«* Dolenjske Novice (1887) pišejo o stanju živinoreje v krškem okraju: *»Goveda v tem okraji so po večini še "hrvaške buše", nekaj pa je že goveje živine muriškega plemena.«* Že naslednje leto (1888) pa za govedorejo za isti okraj poročajo: *»Govedoreja kaže največ muriško pleme, pa še tudi veliko hrvaških buš; bikov je bilo 24 muriškega plemena, 19 domačega; malo drugih«.* V članku »Povzdiga govedoreje

na Dolenjskem« - Dolenjske novice (1891) je neznan avtor kritičen do uvajanja muricodolske pasme na Dolenjsko in se zavzema za oplemenjevanja in nakup »sivih švicarskih bikov.«

Tudi druge kmetijske družbe, ki so delovale na področju sedanje Slovenije – Štajerska in Goriška, sta pospeševale žlahtnenje in izboljševanje govedoreje. Slovenski gospodar (1875) poroča o prodaji bikov marijadvorskega plemena v Mariboru 25. septembra po za 30% nižji ceni. Pri tem je na kratko opisan razvoj, morfologija in gospodarske lastnosti pasme. »Goveda švickega plemena« je opisal Rohrmann (1887) in »Govedo unterwaldskega plemena« Kramer (1887), ki meni, da je ta pasma, ki je doma v Švici, zelo primerna za večji del Primorske (Kras, del Notranjske, okolico Trsta, zgornji del Istre). Kramer (1885, 1886) piše o živinoreji na Goriškem. Za domačo govedo pravi, da je zelo pomešano, vendar je lahko razločevati naslednje domače rodove: furlanskega, kraškega, tolminskega, bovškega, kanalskega in mešano živino goriške okolice in vipavske doline. Vse rodove v nadaljevanju tudi opiše, predstavi njihove lastnosti in oplemenjevanja s tujimi pasmami. Rubbia (1888) je predstavil tri pasme govedi: beljansko, marijadvorsko in unterwaldensko. Gospodarski list (1890) objavlja mnenje društva v kanalski dolini, s katerim sporoča, da se rejci ne morejo sprijazniti z izboljševanjem domače živine z »belanskim plemenom« in da želijo dobiti muricodolsko ali pa domače štajersko pleme. Gospodarski list (1896) poroča, da je državni mlekarški nadzornik pregledoval mlekarnice in poizvedoval o živinoreji na Tolminskem. O živini sodi, da je jasno videti, kako se zaradi uvajanja belanskih plemenjakov izboljšuje domače govedo ter približuje čisti belanski pasmi. Tudi v članku »Goved belanske pasme« (1897), kjer je pasma podrobno opisana, poročajo, da se je domača živina v zadnjih dvajsetih letih, odkar kmetijska družba v gorate kraje uvaja plemenjake belanske pasme, močno izboljšala.

Kranjska kmetijska družba je po dvajsetletnem delu na izboljševanju domače goveje živine (1892) preko svoje strokovne revije Kmetovalec s posebno anketno dopisnico zaprosila dolenjske in notranjske gospodarje, da ji sporočijo, kako so zadovoljni z muricodolskim govedom. Kmetovalec (1894) je dobro opisal in slikovno (glej prilogo) predstavil pincgavsko in beljansko pasmo.

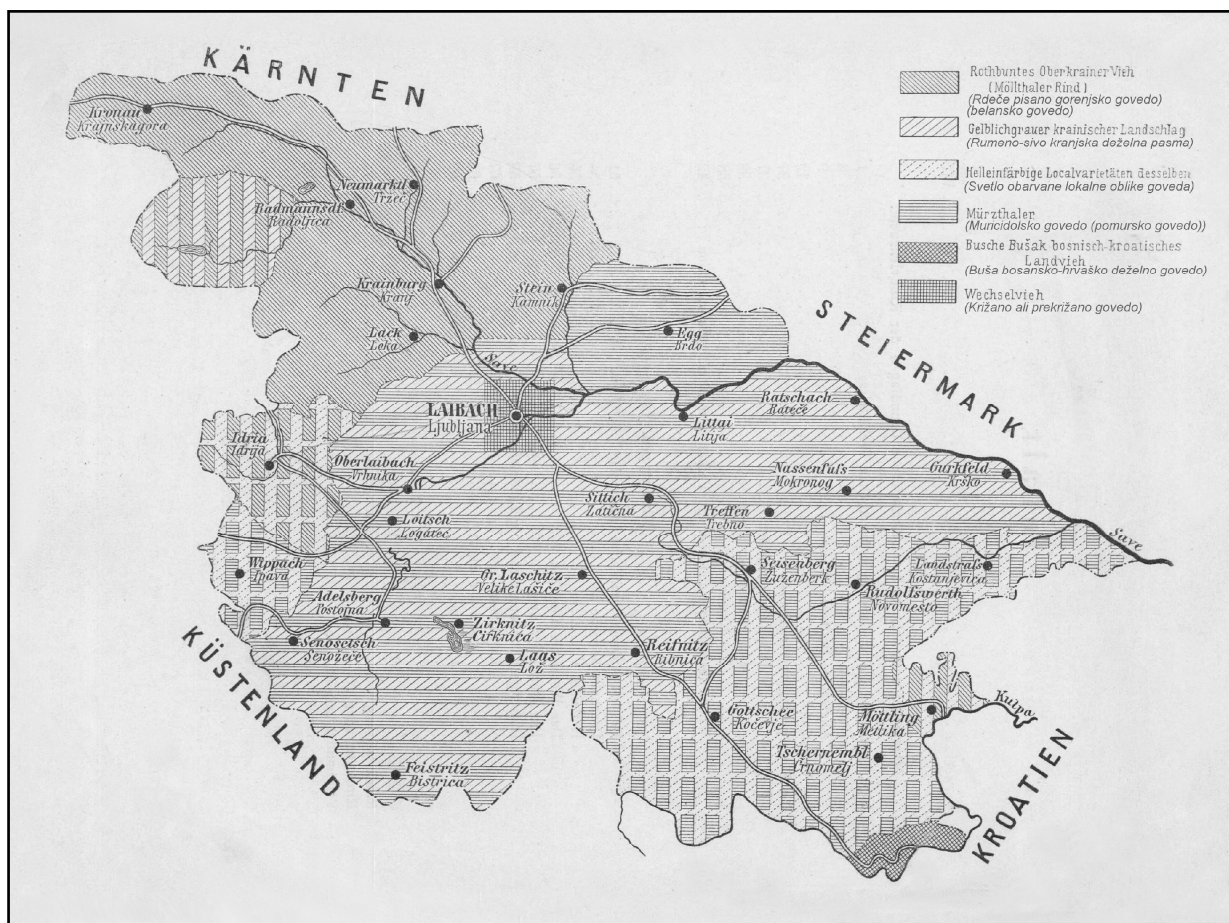
V sestavku »Živinoreja, lov in ribarstvo« (1901) avtor Orožen piše, da *»kranjska goved ni enotnega plemena. Prvotno pleme je bilo prej mešanica bele, rumene in rdeče pasme, a se je pozneje požlahtnilo. V gorenjsko planinsko pokrajino je postavila c. kr. kmetijska družba bike gorenje belskega, po ostalem Kranjskem pa muriškega plemena.«*

5.2.1.6. GEOGRAFIJA PASEM GOVEDI NA KRANJSKEM, GORIŠKEM, V ISTRI IN TRSTU – POVŠE (1893, 1894)

Povše (1893, 1894) je napisal peto knjigo zbirke: Die oesterreichische RINDER-RACEN, ki jo je izdajalo dunajsko ministrstvo za kmetijstvo. V dveh zvezkih opisuje govedorejo in goveje pasme na Kranjskem in Goriškem ter v Istri in Trstu.

V prvem zvezku je predstavil govejo živino na Kranjskem. V poglavju o tipih govedi (Die Rindertypen) pravi, da ni nobenega niti okrožja niti doline, kjer bi imeli posebno enotno pasmo. V Alpah na Gorenjskem redijo na območjih, ki mejijo na Koroško, rdečkasto govedo, ki ga že desetletja oplemenjujejo z belanskim govedom. Razširjenost populacij (pasem) goveda je Povše (1893) za Kranjsko upodobil in upodobitev je povzeta po disertaciji Žan-ove (2012).

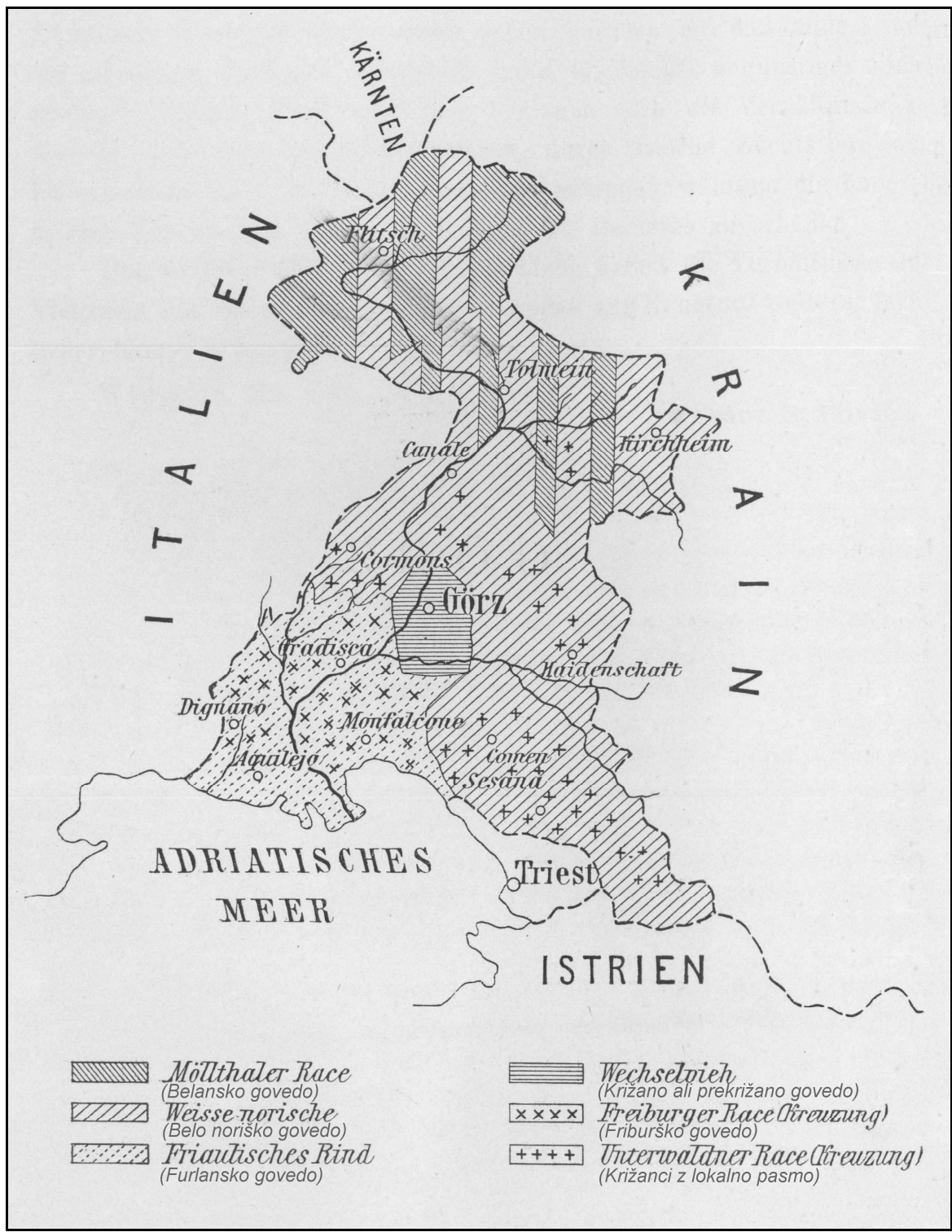

Geografija populacij (pasem) goveda na Kranjskem leta 1893 (Povše, 1893, povzeto po Žan, 2012)

Povše (1893) je, kakor prikazuje gornja slika, določil, da so na Kranjskem v reji naslednje populacije govedi:

- rdeče pisano gorenjsko govedo (belansko govedo)
- rumeno-siva kranjska deželna pasma
- svetlo obarvane lokalne oblike goveda
- murcidolsko govedo (pomirsko govedo)
- buša, bosansko –hrvaško deželno govedo
- križano ali prekrížano govedo

Razširjenost populacij (pasem) goveda je Povše (1894) upodobil tudi za Goriško in Gradiško in upodobitev je povzeta po disertaciji Žan-ove (2012).

Geografija populacij (pasem) goveda na Goriškem in Gradiškem (Povše, 1894, povzeto po Žan, 2012)

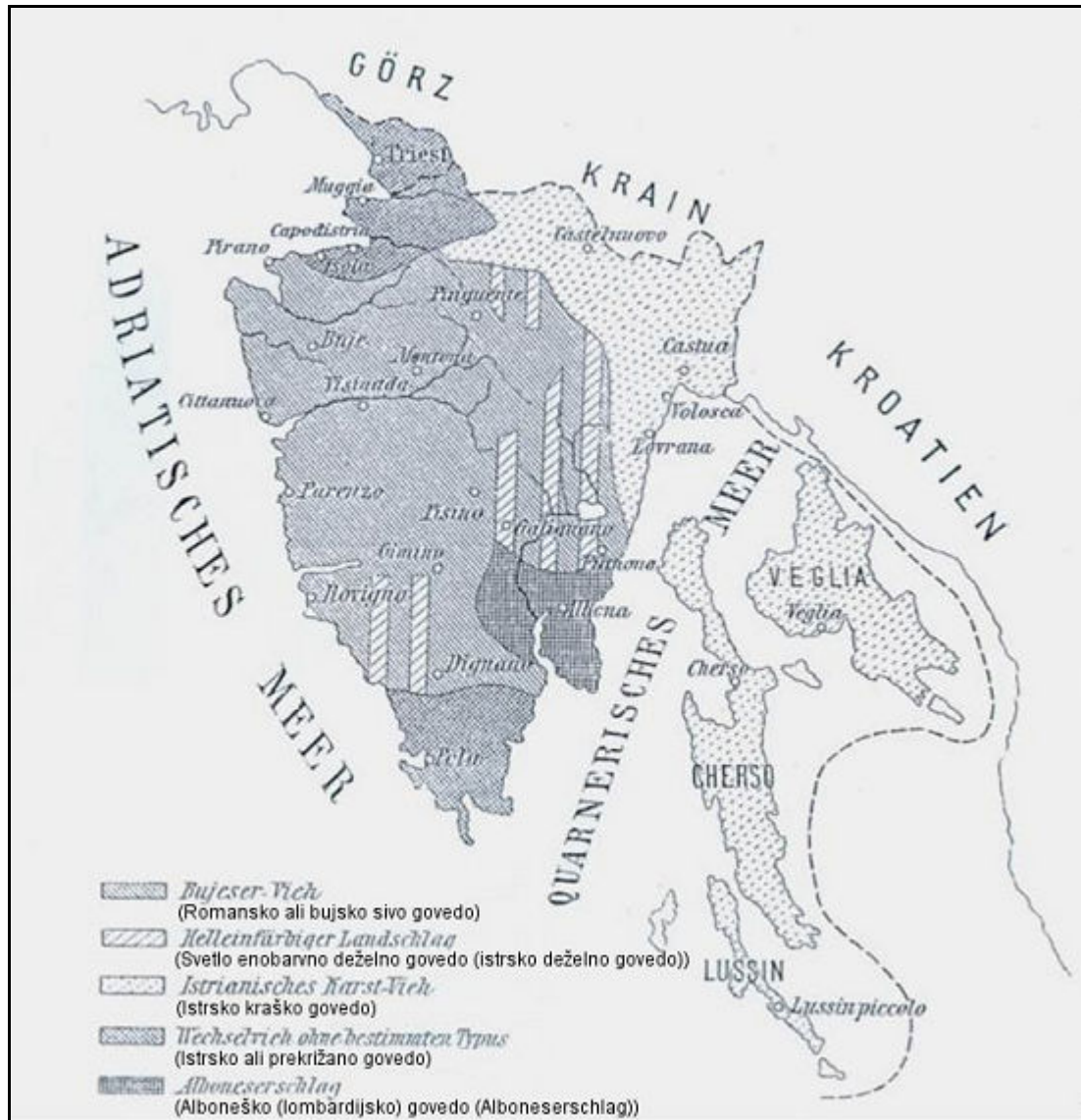
Povše (1894) je, kakor prikazuje gornja slika, določil, da so na Goriškem in Gradiškem v reji naslednje populacije govedi:

- belansko govedo
- belo noriško govedo
- furlansko govedo
- friburško govedo
- križano ali prekrížano govedo

- križanci z lokalno pasmo

V tekstu Povše (1894) piše še o: bovškem govedu (das Flitscher Vieh), tolminskem govedu (das Tolmeiner Vieh) in kraškem govedu (das Karstvieh). Žan-ova (2012) posebej opozarja, da je bila na območju Bovca, Tolmina ter deloma tudi na območju Kanala in Cerknega razširjena belanska pasma goveda (Möllthaler Race) in belo noriško govedo..

Razširjenost populacij (pasem) goveda je Povše (1894) upodobil tudi za Istro in okolico Trsta.

Geografija populacij (pasem) goveda v Istri in okolici Trsta (Povše, 1894)

Povše (1894) je, kakor prikazuje gornja slika, določil, da so v Istri v reji naslednje populacije govedi:

- romansko ali bujsko sivo govedo
- svetlo enobarvno deželno govedo (istrsko deželno govedo)
- istrsko kraško govedo
- Alboneško (lombardijsko) govedo (Alboneserschlag)
- križano ali prekrížano govedo

V okolici Trsta so redili govedo za prirejo mleka.

5.2.1.7. PASME SLOVENSКИH GOVEDI NA ZAČETKU IN V PRVI POLOVICI 20. STOLETJA

Dular (1895) je goveje pasme razvrstil v pet skupin: stepno govedo, dolinska ali nižavska goveda, šorthornsko govedo, planinska ali hribovska goveja živina in pokrajinsko ali deželsko govedo. Za zadnjo skupino piše, da so deželjska goveda nekaka mešanica. V slovenskih deželah spada k pokrajinski živini nekaj goved po Dolenjskem, Notranjskem, na Krasu in po Goriškem. Kranjska kmetijska družba je v Kmetovalcu (1895) objavila razglas o prodaji simentalških bikov.

**Uradne vesti c. kr. kmetijske družbe
kranjske.**

Razglas

o oddaji čistokrvnih izvirnih bikov simentalške (rumeno- in belolisaste) pasme.

Podpisani glavni odbor bode oddal meseca aprila t. l. 8 bikov čiste simentalške pasme v tiste kraje po Notranjskem, koder marajo za pisano živino, ki je mlečna in daje velike vole.

Te bike bode odbor oddajal na podlogi došlih prošenj, in sicer z ozirom na potrebo čistokrvnih plemenjakov po dotičnih krajih.

Prošnje je vložiti do dne
30. aprila t. l.

pri glavnem odboru c. kr. kmetijske družbe kranjske v Ljubljani.

Vsak prosilec za bika mora v prošnji naznaniti, oziroma zavezati se:

- 1.) da je pripravljen bika vzprejeti o pravem času na družbenem vzornem dvorcu na Viču poleg Ljubljane;
- 2.) da plača ob vzprejemu bika polovico tistih stroškov, katere je podpisani odbor imel zanj pri nakupu in pri vzreji čez zimo (Biki stoje družbo po 200 do 280 gold. torej je polovična cena 100 do 140 gld.);
- 3.) da podpiše zavezno pismo, s katerim se zaveže prejetega bika imeti dve leti za pleme in, če ga iz kterega koli zadostnega vzroka z dovoljenjem podpisanega odbora proda, povrniti po 5 gld. za vsak mesec, kar ga pred časom odda.

Živinorejci, kateri bodo prejetega bika rabili čez 2 leti za pleme, in sicer najmanj 4 mesece dalje, dobodo po 20 gld. in za vsak nadaljni mesec po 5 gld. nagrade.

Glavi odbor c. kr. kmetijske družbe kranjske.
V Ljubljani, dne 3. marcija 1895.

Kmetovalec (1895, str. 48)

Kmetovalec (1896) je objavil serijo člankov, kjer so opisane in slikovno predstavljen (priloge) goveje pasme: *Muricodolsko pleme*, *Pincgavsko pleme*, *Marijinodvorsko pleme*, *Gornjeindolsko pleme*, *Belansko pleme* in *Motavunska pasma*.

Gospodarski list (1898) objavlja naslednji razglas:

Živinorejce na Vipavskem, na Krasu, v Brdih in na Kanalskem opozarjamo na ta-le

RAZGLAS.

C. kr. kmetijsko društvo v Gorici je sklenilo v povzdigo domače živinoreje nakupiti z denarno podporo visokega c. kr. kmetijskega ministerstva za leto 1898 nekaj švicarskih bikov „unterwaldenskega“ plemena, kateri se bodo oddali v političnem okraju sežanskem, v sodnijskih okrajih ajdovskem in kanalskem, potem v okraju goriške okolice razun tistih občin ob Soči, katere dobivajo friburške plemenjake, v Brdih in v občinah Devin in Doberdob.

Prošnje v tem zmislu naj se do 25. avgusta t. l. po dotičnih županstvih dološljejo podpisnemu društvu. Bikorejci, kojih prošnje se uslišijo, bodo morali, kadar prejmejo bika, zavezati se, da spolnijo vsa ona pravila in pogoje, ki se nahajajo v pogodbi in dotično županstvo bo moralo za nje poročstvo prevzeti.

C. kr. kmetijsko društvo je tudi pripravljeno preskrbeti nakup živalij unterwaldenskega plemena, ako ima kedo željo kojoj kupiti; dotični mora vložiti znesek kupne cene.

Slavna županstva naj blagovoljvo preskrbe, da se ta razglas nemudoma objavi v občini.

C. KR. KMETIJSKO DRUŠTVO.

V Gorici dne 15. julija 1898.

Prešednik

CORONINI.

Gospodarski list (1898, str. 97)

Kakor preberemo v Gospodarskem listu (1899) je odbor društva sklenil, da bo zamenjal unterwaldsko pasmo s plemenskimi govedi iz zgornje innske doline.

Novice (1898) so objavile pregleden članek s predstavitevjo govejih pasem (muricodolska, marijinodvorska, pincgavska, belanska, holandska, furlanski rod, istrski rod), ki bi bile primerne za izboljšanje naše domače goveje živine. Rohrman (1902) piše o gornjeindolskem govedu na Dolenjskem. Pirc (1904) spodbuja k reji simodolskega goveda. Dolenjske novice (1905) so podrobno predstavile simodolsko pasmo in svetujejo, da se to pasmo uporabi za izboljšanje dolenjske govedoreje. Primorski gospodar (1905) toži nad slabo živinorejo in išče vzroke tudi v goriški kmetijski družbi, ki je vpeljavala enkrat eno in potem drugo pasmo – najprej belansko, nato rjavo švicarsko in potem gornjeindolsko. Samouprava (1906) poroča o razstavi goveje živine, ki je bila belanske, simentalke in sivorjave pasme. Strekelj (1907) je ocenil vpliv vpeljevanja belanske pasme na Tolminsko in piše, da je kmalu postala vsa tolminska živina cikasta. Rohrman (1909) sicer piše o prvih ugodnih izkušnjah s simodolsko pasmo na Dolenjskem, a je pri vpeljevanju te pasme previden, ker ta »živina preveč porabi« in da je »pri nas živina siva ali pa pšenične barve. Naj se zaradi tega ne meša s pisano živino, ampak naj se požlahtnuje z enakobarvno... da začnemo vsi od kraja z enakimi plemenjaki vplivati na povzdigo domače živinoreje.« Dolenjske novice (1909) pišejo, da je »naša dolenjska goved vsa pomešana.« Klavžar (1909) se je odzval na mnenje nekaterih živinorejcev, da bi namesto uvajanja belanskega goveda, kar traja že 40 let, redili tolminsko govedo. Ugotavlja, da je to popoln nesmisel, ker tolminskega goveda sploh ni več. Slovenski dom (1909) poroča o uvozu hrvaških buš:

Uvoz hrvaških buš je zadnji čas zelo poskočil. Vsak dan jih ženo cele črede čez Ljubljano na Gorenjsko, ker jih polagoma drugo za drugo prodajo doma in na sejnih. »Slovenec« pravi, da se buše ob primerni klaji lepo popravijo in odebele itd. Ne pove pa ljudem, da preti naši živinoreji velikanska nevarnost, če bodo preplavljali naše kraje s tako živino. Na Spodnjem Štajerskem je hrvaška buša strašno uničila domače pleme.

Slovenski dom (1909, str. 9)

Pirc (1909) v knjigi: Poglavlje o govedoreji na Kranjskem poročča:

Prvotne govede, kakršna je bila do druge polovice prejšnjega stoletja na Kranjskem, ni več. Težko bi bilo kje zaslediti kak ostanek brez primesi tuje krvi. Vsa naša goveja živina je že prekrížana s tujo, in sicer največ s pincgavsko (belansko, kar je pa isto), z muricodolsko, s pomursko, s simodolsko in deloma z rjavo šviško (algajsko in montafonsko) ter celo s holandsko pasmo. V zadnjih 40 letih je prišlo v deželo kakih 3000 čistokrvnih bikov in poleg njih nekaj ženskih čistokrvnih živali omenjenih pasem. Ponekod v deželi so vsled tega nastale vsaj po barvi in deloma tudi po lastnostih goveje črede, ki se smejo imenovati skoraj polnokrvne. Neovrženo je pa dejstvo, da se je kranjska goveja živina v zadnjih 50 letih popolnoma prelevila; večja in boljša v svojih lastnostih je mimo prvotne povprečno gotovo za 100 % več vredna, in vso zaslugo na tem ima edino le c. kr. kmetijska družba kranjska.

Pirc (1909, str. 12)

V nadaljevanju Pirc kritično presoja in svetuje/odsvetuje rabo posameznih tujih pasem: pincgavska pasma, simodolska pasma, pomurska pasma in rjava šviška pasma.

Legvart (1910) je opisal 11 tujih govejih pasem in na koncu je dodal posebno poglavje: »Deželna živina«, kjer piše:

K deželni živini prištevamo vsa ona goveda, ki se rede tam, kjer se kmetovalci malo brigajo za živinorejo in katera ne spadajo k nobeni pasmi, ampak so le mešanica različnih plemen. Tudi med deželno živino dobimo semtertje lepo vzrejene živali, ki dajejo precej mleka, ali pa so dobre za vprego in meso. Vobče pa nam te živali ne nudijo onega užitka kakor plemenske. Edino to dobro lastnost ima deželna živina, da je utrjena, zato jo je pa mogoče izboljšati s primernim dobrim plemenom.

Legvart (1910, str. 80)

Samouprava (1912) poročča o nakupu 38 bikov rjave švicarske pasme, ki so jih živinorejcem prodajali s popustom tretjine cene. V članku Pospeševanje živinoreje (1913) ugotavljajo, da je uvedba švicarskih bikov močno dvignila živinorejo. Cvenkelj (1914) piše, da je bohinjska živinoreja napravila napako, ko so začeli domačo prastaro pasmo križati s pincgavsko pasmo. Na ta način je domača pasma že skoraj popolnoma izginila, čeprav je za krajevne in podnebne razmere edino pripravna domača pasma, ki se je v davnih časih razvila prav pod vplivom teh posebnih razmer iz pasme, ki so jo uvedli v Bohinj. Imela je nenavadno veliko mleka in ker se je lahko povsod na vse privadila in je bila silno skromna glede krme.

Kmetovalec (1920) poročča o posvetovanju o pospeševanju živinoreje v Sloveniji. Med sprejetimi sklepi je pomemben dogovor, ki pomeni veliko spremembo v dosedanji politiki izboljševanja živinoreje v Sloveniji:

1. Pótrebni plemenjaki (biki, merjasci, ovni) naj se nakupujejo načelno v deželi sami od najboljših živinorejcev, ki redijo res dobičkonosno živino. Živino-rejsko nadzorništvo naj v sporazumu s kmetijsko družbo, s pomočjo svojih instruktorjev in sodelovanjem živinozdravnikov skuša organizirati posredovanje pri nabavi plemenjakov. Da bomo lažje dobili dobrih domačih plemenjakov, se bodo začela ustanavljati „rejska središča“. Naslov „rejsko središče“ dobivajo pod gotovimi pogoji dobri živinorejci, katerih črede so zenačene in se odlikujejo po gospodarski lepoti (dobra mlečnost, ravnost itd.). Te črede se bo skušalo spolniti s priskrbo dobrih krav iz okolice in se jim bo dodajalo najboljših bikov. Rejska središča se pa morajo zavezati, da bodo odredila vse sposobne bičke in jih ponudila državi za pospeševalno akcijo v nakup in da bodo odvisne telice prodajale le v oni plemenski okoliš, kateremu pripada središče.

Kmetovalec (1920, str. 85)

Določili so, da imamo v Sloveniji 4 glavne pasme govedi: bela marijadvorska, pšenična oziramo sivkasto pomurska – muriška, rdeče cikasta pincgavska in rumenocikasta (lisasta) simodolska pasma.

Kmetovalec (1923) piše v sestavku »Gorenjska in pincgavska goved« : »Gorenska goved je danes tako čiste krvi, da bi bilo kvarno in pogrešno, ako bi ji hoteli primešavati simodolske krvi, ker bi jo s tem v njeni plemenski vrednosti znižali.«

Rustja (1924) piše, da sta v Vipavski dolini v reji poleg križank dve pasmi: v bivšem ajdovskem sodnem okraju prevladuje sivo rjava švicarska pasma, v bivšem vipavskem sodnem okraju pa prevladuje simodolska pasma. Za enotno pasmo se živinorejci niso uspeli zediniti. Gospodarski list (1924) poroča, da bodo na njihovem ozemlju (na Goriškem, na Notranjskem, na Krasu in v Istri) tri pasme:

- belanska pasma v goratem območju,
- sivorjava švicarska pasma na Krasu, v Brdih, Kanalski dolini, na Goriškem, v Istri,
- simodolsko govedo v Vipavski dolini.

Podgornik (1925) je opisal štiri za naše kraje pomembne goveje pasme: švicarsko sivorjavo, simendolsko, pincgavsko in belansko. Kmetovalec (1925) opisuje različne uspehe z montafonsko pasmo (slika v prilogi), ki so jo pričeli uvajati že pred prvo svetovno vojno. V katalogu k živinorejski razstavi na V. ljubljanskem velesejmu dne 6. septembra 1925 (1925) so zapisane naslednje pasme: lisasta živina (pincgavska in simodolska pasma) in enobarvna živina (montafonska pasma). Zanimiv je dodatek na koncu kataloga, ki kaže stanje takratnega rejskega dela:

O p o m b a : Za navedbe o pasmi in drugih podatkih so odgovorni prijavniki sami. Med pasmami so čistokrvne in mešanokrvne živali.

Katalog (1925, str. 18)

Černe (1928) je v poglavju »Goveja živina v Sloveniji« predstavil pasme, ki so jih redili v Sloveniji: pincgavska in belanska živina, enobarvna siva živina, simodolska pasma in marijadvorska živina,

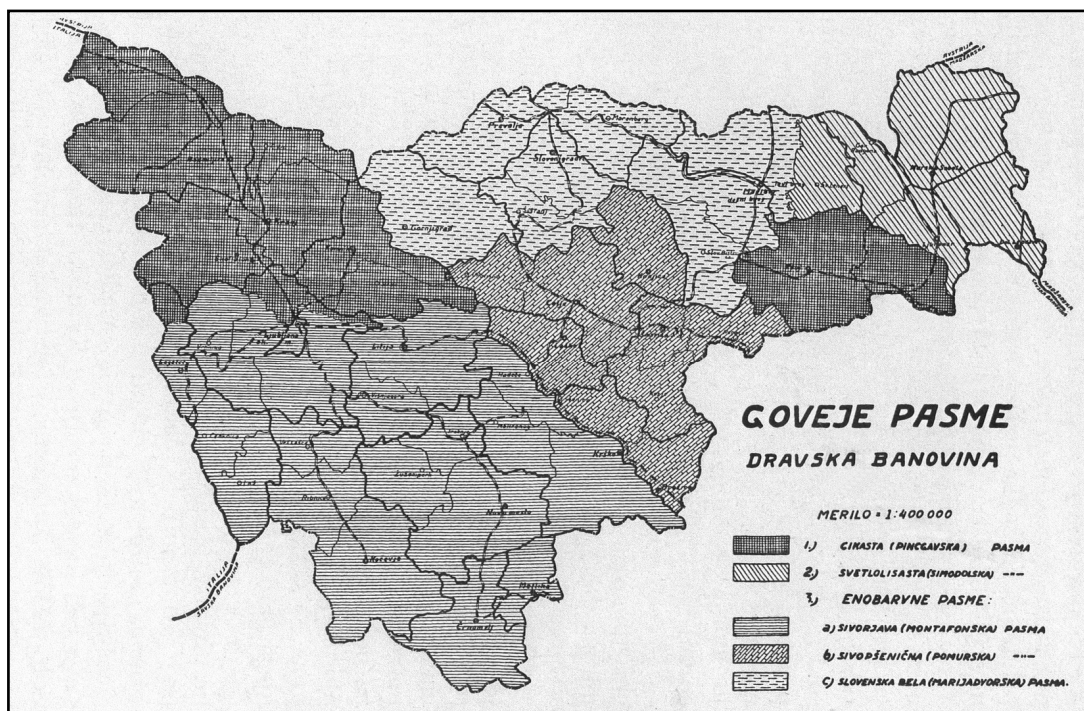
Sustič (1929) za Gorenjsko svetuje le rejo gorenjskega pincgavskega goveda. Sustič (1932) piše, da na Gorenjskem jedro živinoreje tvori govedoreja, ki je v pasemskem oziru enotna. Zastopana je brez izjeme gorenjska cikasta (pincgavska) pasma.

Zavrnik (1979) je pisal govejih pasmah na Slovenskem v medvojnem času:

Glede pasem je bilo pri nas v medvojnem času takole: V Istri je bilo še najti primigeno govedo, ki so ga Italijani križali s sivorjavim govedom in pomembno dvignili njegovo proizvodnost. V osrednjem področju Slovenskega primorja je prevladovala »sivorjava« pasma. Proizvodnost tega goveda je Italija zelo dvignila. Nadaljnje področje sivorjave pasme je bila Notranjska in Dolenjska. Ta pasma je silila tudi prek Save v nekdanji celjski okraj, kjer so z njo pričeli križati dotedanjo »pomursko govedo« ali »sivopšenično« kot smo ga v Sloveniji imenovali. Sivopšenično govedo je bilo razširjeno, kot smo navedli, v bivšem celjskem okraju. »Pincgavsko« govedo je bilo razširjeno na Tolminskem in Gorenjskem, kjer so mu pravili »gorenjsko cikasto govedo« ter v okolici Ormoža. Posebna zvrst pincgavskega goveda je bilo »bohinjsko govedo«, ki izvira iz avtohtonega keltskega goveda, križano z lažjimi pincgavskimi biki. Pincgavce je pričela že v XIX. stoletju uvajati avstrijska oblast. Koroška in severni del Štajerske s Slovenskimi gorami je imela »marijadvorsko« (lavantalsko) ali »belo slovensko govedo«. Že v medvojnem času ga je pričel izrivati »simentalec«. Prav tako je simentalec izrival pincgavca v ormoškem okolišju. V severovzhodnih slovenskih krajih je bil v medvojnem obdobju razširjen predvsem simentalec ali »svetlo lisasto govedo«. Prvič so ga uvozili na naše področje v Prekmurje že leta 1880.

Zavrnik (1979, str. 104)

Wenko (1933) opisuje živinorejo dravske banovine. Obširno je opisal zlasti govedorejo ter na zemljevidu pokazal razporeditev govejih pasem, ki jih deli v pisane (cikasta (pincgavska) pasma, svetlolisasta (simodolska) pasma) in enobarvne (sivorjava (montafonska) pasma, sivopšenična (pomurska) pasma in slovenska bela (marijadvorska) pasma).

Wenko (1933, str. 79)

Gospodarski list (1926) je objavil sestavek o rdeče cikasti hribovski goveji pasmi v idrijskem okraju, ki je edino dovoljena na tem območju. Ta lažji tip cikastega goveda je edino primeren za rejo v idrijskih krajevnih in podnebnih pogojih. V nadaljevanju opisuje, da so tolminsko ciko tolminski živinorejci »vzgojili z mnogoletnim križanjem svojih domačih krav s čistokrvnimi belanskimi biki.« Klavžar (1926) seznanja s težavo, ki so jo prinesli novi predpisi o spuščevalnicah za bike, ki določajo samo rabo potrjenih plemenjakov belanske pasme, ki je določena za to območje. V nadaljevanju avtor piše, da so belansko pasmo pričeli vpeljevati že leta 1869. Belansko pasmo bi lahko po mnenju nekaterih rejcev nadomestila edino sivorjava švicarska pasma.

Wernig (1932) je opisal naše belo govedo in v članku tudi zapisal:

Je to enobaravno belo planinsko (marijadvorskó) govedo, pri nas znano enostavno pod imenom marijadvorska živina. Nemški strokovni krogi na Gornjem Štajerskem imenujejo v nekem lanskem poročilu to pleme »das alte, autochtone Slowenenvieh« (stara domača slovenska živina).

Wernig (1932, str. 7)

Murska krajina (1935) je poročala o zvezni razstavi rodovniške živine svetlolisaste pasme v Murski Soboti. Wenko (1937) je v Krajevnem leksikonu Dravske banovine opisal tedanje goveje pasme in njihovo razširjenost:

Imamo 6 pasemskih okolišev.
Na skrajnem severovzhodu ob madžarsko-avstrijski meji gojimo svetlolisasto (simentalsko) govedo, ki ima na beli podlagi rdeče ali rjave lise. Je lepa, zelo rastna živina. Proizvaja predvsem meso, v drugi vrsti delo in mleko, kakor to odgovarja gospodarskim prilikam rejskega okoliša, ki obsega Prekmurje in sosednjo Prekijo.
Imamo še drugo vrsto šekov: cikasto (pincgavsko) pasmo. Na temnorjavo-rdeči ali kostanjevi podlagi ima širok bel podolžni pas. Žival je skromnejša in preprostejša od svetlolisaste. V naši banovini imamo dva cikasta pasemska okoliša: ornoški, ki obsega ves ptujski srez ter Gorenjsko. Gorenjska cikasta živina se je v visoki meri prilagodila gospodarskim prilikam okoliša. Postala je najljubša živina z izrazito mlečnostjo, kakor to zahteva staro sivarstvo v Bohinju, potrebe gorenjskih letovišč in bližina Ljubljane.
Ves ostali del banovine zavzema enobarvna živina treh različnih pasem. Na severozapadu je bela, v osrčju okoli Celja sivopšenična, na Dolenjskem pa sivorjava.
Bela (marijadvorska) živina je govedo Slovencev, zato jo imenujemo slovensko belo govedo. Zelo skromna in izredno zdrava, raste ta živina počasi ob preprosti krmi; daje pa najfinejše meso. Prikladna je predvsem za proizvodnjo mleka, za vpreganje in pitanje nekoliko manj. Gojijo jo na Pohorju, na Koroškem, okoli Slovenjgradca in Gor. grada.
Sivopšenična (pomurska) živina se goji v okrajih: Celje, Šmarje, Konjice, Laško in Brežice. Je močnejša in bolj rastna ko bela. Zato daje tudi težke vole za meso in vprego, molznica je nekoliko slabša.
Največje ozemlje je zasedla sivorjava (montafonska) pasma, ki obsega vso bivšo Kranjsko razen Gorenjske. Rejski cilj odgovarja sivorjavemu alpskemu govedu, ki je živina z izrazito visoko molznostjo. Sivorjave živine se v naši državi zelo veliko goji. Iz tega razloga prodajajo naši boljši okoliši na Dolenjskem plemenske bike v južne kraje države.

Wenko (1937, str. 24)

Oblak (1938, 1938) je podrobno predstavil odlok kmetijskega ministrstva o določitvi območij za rejo posameznih pasem govedi:

Z odlokom ministrstva za kmetijstvo Br.662/III z dne 3.I.1938. je gojitev poedinih pasem določena sledeče:

- 1) Pincgavsko (cikasto) govedo v srezih: Radovljica, Kranj, Škofja Loka, Kamnik, gorenjski del ljubljanskega sreza, občina Žiri, srez Logatec in srez Ptuj.
- 2) Simodolsko (lisasto) govedo v srezih: Murska Sobota, Lendava, Ljutomer in Maribor-levi breg, del sreza, ki meji na ljutomerski in ptujski srez (sodni okraj Št. Lenart).
- 3) Sivorjavo govedo v srezih: Črnomelj, Kočevje, Novo mesto, Litija, Krško, Logatec ter dolenski in notranjski del sreza Ljubljana-okolica.
- 4) Pomursko (sivopšenično) govedo v srezih: Celje, Laško, Šmarje pri Jelšah, Konjice ter Brežice.
- 5) Marijadvorsko (belo slovensko) govedo v srezih: Gornji grad, Slovenjgradec, Dravograd, Maribor-desni breg in severni del sreza Maribor-levi breg.

Oblak (1938, str. 7)

Gosak in Koprivšek (1939) pišeta, da v Sloveniji danes redimo naslednje pasme: cikasto (pincgavsko), sivorjavo (švicarsko, ulgavsko ali montafonsko), sivo pšenično (pomursko) in svetlolisasto (simendolsko). V nadaljevanju sta še opisala, katere pasme so najprimernejše za posamezne predele Slovenije:

Krajevne prilike so določile pasme, ki so najprimernejše za posamezne predele Slovenije in sicer:

1. gorenjska cikasta za Gorenjsko, ormožka cikasta za ptujski okraj.
2. sivopšenična za okraje Brežice, Celje, Konjice, Laško in Šmarje.
3. svetlolisasta za Prekmurje in Mursko polje.
4. sivorjava za Dolenjsko in Notranjsko.
5. slovenska bela za okraje Gornjigrad, Maribor, Prevalje in Slovenjgradec.

Gosak in Koprivšek (1939, str. 10)

Oblak (1944) poroča, da je s Koroške v Ljubljano prispelo 20 plemenskih bikov koroške domače pasme, (koroško svetlo (plavo) govedo, marijadvorci).

5.2.1.8. MISLI NA KONCU

Več avtorjev opisuje naše govedo v 16 – 18. stoletju. To so bile majhne živali, a po mnenju nekaterih z dobro mlečnostjo. Bile pa so med seboj zelo prekrižane in niso bile poimenovane kot pasme. Za Štajersko pa jih je Hlubek (1846) že poimenoval po pasmah. Že v času prve kranjske kmetijske družbe (1767 – 1887) so pospeševali govedorejo z uvozom tujih bikov in po letu 1807, ko je bila v državnem proračunu določeno letno 600 goldinarjev, so s premijami nagrajevali najlepše živali. Pospeševanje govedoreje z uvozom tujih plemenjakov in plemenic se je povečalo v šestdesetih letih 19. stoletja. To je odločilno vplivalo na pasemsko sestavo govedu v naslednjih desetletjih.

Scholmayr (1872) je raziskal geografijo govedu na Kranjskem. Skupine živali je združeval po zunanosti, po barvi in piše, da nimajo imena. Povše (1893) pa v geografiji govedu na Kranjskem in Goriškem že poimenuje populacije govedu.

Pirc (1909) povzel dogajanja v slovenski govedoreji ko pravi: *»Prvotne govedu, kakršna je bila do druge polovice prejšnjega stoletja na Kranjskem ni več. Težko bi kje zasledili kak ostanek brez primesi tuje krvi. Vsa naša goveja živina je že prekrižana s tujo in sicer največ s pincgavsko (belansko, kar je isto), z muricodolsko, s pomursko, s simodolsko .... pasmo. V zadnjih 40 letih je prišlo v deželo kakih 3000 čistokrvnih bikov in poleg njih nekaj ženskih čistokrvnih živali omenjenih pasem. Ponekod v deželi so vsled tega nastale vsaj po barvi in tudi po lastnostih goveje črede, ki se smejo imenovati skoraj polnokrvne.«*

VIRI

1. Ali imamo res malo dobrih domačih krav za molžo? 12(1854)99, str. 393 – 394 in št. 102, str. 405 in št. 102, str. 409, Kmetijske in rokodelske novice
2. Annalen der kaiserl. königl. Landwirtschafts-Gesellschaft in Laibach. 13 zvezkov za obdobje 1822-1849. Ljubljana 1830-1849
3. Belansko pleme. 13(1896)19, str. 145 - 146, Kmetovalec
4. Bleiweis, J. Zgodovina ces. Kralj. Kranjske kmetijske družbe s statističnim popisom kmetijstva na Kranjskem. Ljubljana, 1855, 32 strani
5. Bleiweis, Janez. Mnogovrstni rodovi goved. str. 48 – 56. V: Bleiweis, Janez. Nauk o umni živinoreji. Ljubljana 1871, 119 strani
6. Bleiweis, Janez. Mnogovrstni rodovi goved. str. 42 – 45. V: Bleiweis, Janez. Nauk od reje domače živine. Tretji del »Živinozdravstva«. Ljubljana 1858, 71 strani
7. Černe, Franc. Goveja živina v Sloveniji. Str. 165 – 168. V: Živinoreja. Celje 1928, 320 strani
8. Cvenkelj, A. Rešimo bohinjsko govejo pasmo. 51(1914)2, str. 10-12, Domoljub - Naš kmečki dom.
9. Domače vesti. 3(1887)11, str. 85, Dolenjske novice
10. Dular Franjo. Različnost govejih pasem. Umna živinoreja. II. knjiga. O pasmah in umni reji domače živine. Celovec 1895, str. 24 – 51
11. Ferčej, Jože. Razvoj živinoreje na Kranjskem v Bleiweisovi dobi. V: Dr. Janez Bleiweis in njegov čas, Gorenjski muzej Kranj, 1996, str. 65 - 75
12. Ferčej, Jože. Razvoj živinoreje v Sloveniji. Zbornik Biotehniške fakultete Univ. E. K. v Ljubljani. Supl. 12, 1988, str. 51 – 81
13. Ferčej, Jože. Opis razvoja govedoreje v Sloveniji. 21(1998), str. 7-61, Znanost in praksa v govedoreji
14. F.P. Ali so Muricodolske krave dobre mlekarice. 34(1876)33, str. 261 – 262, Kmetijske in rokodelske novice
15. Gornjeindolsko pleme. 13(1896)23, str. 177 - 178, Kmetovalec
16. Gospodarske stvari. Biki marijahoferskega plemena. 9(1875)39, str. 318 – 319, Slovenski gospodar
17. Goved belanske pasme. 16(1897)5, str. 73 - 75, Gospodarski list (priloga Soči)
18. Goved iz zgornje innske doline. 17(1899)6-7, str. 93 -96, Gospodarski list
19. Goveje pasme v našem ozemlju. 4(1925)11, str. 215-216, Gospodarski list.
20. Hitz, Th. Živinoreja in planinstvo. 1(1875)3, str. 19 – 20, Kmetovalec
21. Hornvieh za erziehen wird anempfohlen. Nr. 1162, 27. Jaener 1770. Sammlung aller k.k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740 bis 1780, die unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. ...., Wien, 1786, Sechster Band, str. 155
22. Imenik tistih, katerim so bile v dunajski razstavi svetinje in pohvalna pisma podeljene. 15(1857)43, str. 169, Kmetijske in rokodelske novice
23. Izboljšanje govedoreje v Goriško-Gradiščanski. 5(1911)4, str. 47 - 52, Samouprava
24. Izredni občni zbor kranjske kmetijske in obertnijske družbe v Ljubljani. 8(1850)27, str. 111 in št. 28, str. 115 – 116 in št. 29, str. 119 – 129, Kmetijske in rokodelske novice
25. Kaj je namen umnega plemenjenja in kaj o tem skušnje uče? 13(1855)89, str. 353, Kmetijske in rokodelske novice
26. Kaka goveja pasma ugaja na Kanalskem? 9(1890)3, str. 37 – 38, Gospodarski list
27. Kako je z živinorejo na Dolenjskem. 3(1887)5, str. 34-35, Dolenjske novice
28. Kako gospod T. Hitz piše o bohinjski in tolminski živinoreji. 36(1878)52, str. 408 – 409, Kmetijske in rokodelske novice
29. Kakšno goveje pleme želite? 9(1892)4, str. 20, Kmetovalec
30. Kake vrednosti je simodolsko pleme za Dolenjsko? 21(1905)3, str. 22 in št. 4, str. 33 – 34 in št. 5, str. 46, Dolenjske novice.
31. Klavžar, Ernest. Pred 125 leti. Zanimivosti iz prve dobe c.kr. kmetijskega društva v Gorici. Gorica 1891, 34 strani
32. Kurze Beschreibung der Landwirtschaft im herrschaftsbezirke Reifniss. III. Viehzucht. Jahrgang 1822 und 1823, Laibach 1830, str. 68 – 73, Annalen der k. k. Landwirthschafts-Gesellschaft in Laibach.
33. Klavžar, Ernest. Belanska ali tolminska pasma? 5(1909)3, str. 39-41, Primorski gospodar
34. Klavžar, Ernest. Belanska goveja pasma na Tolminskem. 11(1909)14, 15, 19, Gorica
35. Klavžar, M. Belanska goveja pasma v naših gorah. 5(1926)10, str. 198-199, Gospodarski list
36. Kramer, E. Govedo unterwaldskega plemena. 7(1887)1, str. 2, Gospodarski list (priloga Soči)

37. Kramer, E. Nekoliko o živinoreji na Goriškem, 1885, str. 84 – 88 in str. 105 – 108 in 1886, str. 21 – 25, Gospodarski list
38. Kristan, J. Živinoreja. 2(1876)6, str. 43 – 44 in št.9. str 67 – 69 in št. 11, str. 83 – 85 in št. 12, str. 91 – 93 in št. 15, str. 113 – 115 in št. 16, str. 122 – 125 in št. 17, str. 131 - 132, Kmetovalec
39. Legvart, Rado. Goveja plemena. str. 73 – 80. V: Živinoreja. II. knjiga: Govedoreja. Ljubljana 1910, 156 strani
40. Licitacija plmene živine v Gradci, Mariboru, Celji. VI(1874)14, str. 106 - 108, Štajarski gospodar
41. Marijinodvorsko pleme. 13(1896)15, str. 113 - 114, Kmetovalec
42. Motavunska pasma. 13(1896)20, str. 153 - 154, Kmetovalec
43. Muricodolsko pleme. 13(1896)10, str. 73 - 74, Kmetovalec
44. Pincgavsko pleme. 13(1896)14, str. 105 - 106, Kmetovalec
45. N. Gorenjska in pincgavska goved. 40(1923)19, str. 153-154, Kmetovalec
46. Na hvalu belanskim govedom. 38(1880)37, str. 296, Kmetijske in rokodelske novice
47. Naše goveje pasme. V: Gosak Josip, Koprivšek Fran. Reja Goveje živine. Celje 1939, str. 8 - 19
48. Novak Vilko. Živinoreja. V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. Ljubljana 1970, str. 343 - 394
49. Novičar iz Avstrijskih krajev. Iz Ljubljane. 13(1855)41, str. 164, Kmetijske in rokodelske novice
50. Oblak, Ivan. Govedoreja. V: Za izboljšanje življenjskih pogojev našega kmetijstva. Poročilo o kmetijski anketi, Ljubljana 30.5 – 3.6 1938, s. 255 – 278
51. Oblak, Ivan. Pasemska razdelitev goveje živine. V: Živinoreja, I. Govedoreja. Ljubljana 1938, str. 6 – 11
52. Oblak, Ivan. Plemenski biki s Koroške. 1(1944)2, str. 12, Kmetijske Novice
53. Od stanovitnosti živinskih plemen. 13(1855)53, str. 209, Kmetijske in rokodelske novice
54. O načinih zboljšanja goveje pasme z ozirom na Kranjsko. V: Pirc Gustav: Poglavlje o govedoreji na Kranjskem. Ljubljana 1909, str. 11 - 15
55. Osnanilo od zefarfiga kraljeviga Ilirskiga Poglavarftva v' Ljublani. Poftave, po ktirih fe bodo premiloftlivo dovoljne darila vfako leto delile, de bodo na Kranjfkim govejo shivino bol prav redili. Nro. 15564. Ljublana 14. grudna 1822, 5 strani (nem.- slov.); (SI AS 748 KRUMPERK, Fascikel 9, mapa V\14)
56. Osnanilo od zef. Kralj. Ilirskiga Poglavarftva v' Ljubljani. V' sadevi od Njih Velizhaftva sdej sa tri leta dovoljene nove poftave savolj letne delitve daril sa bike v' sboljphanje goveje shivine na Kranfkim. Nr. 3878. Ljubljana 29 maliga travna 1844, 8 strani; (SI AS 1079 Zbirka normalij, šk. 17)
57. Osterc, Jože. Bleiweis-pospeševalec živinoreje. Str. 113-120 V: Ob 200-letnici rojstva dr. Janeza Bleiweisa. 45(2008)12, Slovenski veterinarski zbornik, 229 strani
58. O rdeči cikasti hribovski pasmi v idrijskem okraju, 5(1926)12, str. 243 – 245, Gospodarski list
59. O stanji domače živine v krškem okraju leta 1886. 3(1887)8, str. 57 in št. 9, str. 65 - 66, Dolenjske novice.
60. O vprašanju pasem. V: Spiller- Muys. Planšarstvo in kmetijstvo na naših planinah. Sustič Josip. O govedoreji. Ljubljana 1926, str. 153 – 154
61. O živinoreji (Poduk v ljutomerski kmetijski šoli). 7(1873)1, str. 4, Slovenski gospodar
62. Pernišek, B. O živinoreji. 3(1871)8, str. 58 – 59 in št. 9, str. 65 – 67 in št. 11, str. 80 – 82 in št. 13, str. 97 – 98 in št. 13, str. 109, Gospodarski list
63. Pernišek, Blaže. O govedarstvu. 31(1874)10, str. 74, Kmetijske in rokodelske novice
64. Pincgavska goveda. 27(1869)36, str. 287 – 288, Kmetijske in rokodelske novice
65. Pincgavska in beljanska goved. 11(1894)3, str. 19 - 20, Kmetovalec
66. Pincgavsko pleme. 13(1896)14, str. 105 - 106, Kmetovalec
67. Pirc, Gustav. O naši živinoreji. 42(1884)46, str. 365 in št. 47, str. 371 – 372 in št. 48, str. 379 – 380 in št. 49, str. 388 in št. 51, str. 404 in št. 52, str. 410 – 411 in št. 53, str. 419 – 420 in 43(1885)1, str. 2 - 3, Kmetijske in rokodelske novice.
68. Pirc, Gustav. Simodolskega plemena bodi bodoča naša goved! 21(1904)4, str. 27-28, Kmetovalec
69. Pirc, Gustav. Donesek k zgodovinskemu razvoju živinoreje v bivši Kranjski. 36(1919)24, str. 222-224 in 37(1920)1, str. 8-9 in šte. 2, str. 19 in šte. 3, str. 34-35 in šte. 4, str. 39, Kmetovalec
70. Podgornik, Anton. Nekatero za naše kraje važne goveje pasme. 1925, str. 57 – 68, Gospodarska čitanka
71. Poročilo o državnih podporah, katere je kmetijska družba za l. 1876 prejela od slavnega ministerstva kmetijstva in ki jih je subvencijski odsek porabil za povzdigo in pospeh različnih oddelkov kmetijstva. 1877. V: Naznanila-Mittheilungen. Ljubljana, Kranjska kmetijska družba: 12-26 (sode strani)
72. Poročilo o porabi državnih podpor dovoljenih c.k. kmetijski družbi v Gorici od leta 1869 do konca 1875.. 7(1876)14, str. 4 in št. 15, str. 4 in št. 16, str 4 in št. 17, str. 4 in št. 19, str. 4, Gospodarski list
73. Pospeševanje govedoreje. Nakup plemenskih bikov. 6(1912)12, str. 141-142, Samouprava

74. Pospeševanje živinoreje. 7(1913)1, str. 11, Samouprava
75. Posvetovanje o pospeševanju živinoreje v Sloveniji. 37(1920)8 , str. 85 - 86, Kmetovalec
76. Povše, Fr. O stanji govedoreje na Gorenškem. 33(1875)45b, str. 367-368 in št. 46, str. 375-376 in št. 47, str. 384-385, Kmetijske in rokodelske novice
77. Povše, F. Kaj posebno pomanjkuje naši govedoreji? 7(1876)2, str. 1-2, Gospodarski list
78. Povše, Franc. Katera goveja plemena so najprimerniša za slovenske pokrajine? 39(1881)10, str. 73 in št. 11, str. 82 in št. 12, str. 91 – 92, Kmetijske in rokodelske novice
79. Povše, Franc. Živinoreja na Kranjskem. 3(1886)19, str. 83 – 85 in 20, str. 88 – 90 in 21, str. 94 – 95 in 22, str. 98 – 100 in 23, str. 104, Kmetovalec
80. Povše, F. Rinder der Karst und Küstenländer. Erstes Heft: Krain. Wien, 1893, 103 strani
81. Povše F. Rinder der Karst und Küstenländer. Zweites Heft: Görz, Istrien, Triest. Wien, 1894, 137 strani
82. Povzdiga govedoreje na Dolenjskem. 7(1891)15, str. 113-114, Dolenjske novice
83. Pregled mnogoverstnih govejih rodov. 14(1856)71, str. 283, Kmetijske in rokodelske novice
84. Pregled zneskov državne podpore, ki jih je Kranjska kmetijska družba od sl. Ministerstva kmetijstva prejela od leta 1869 do konca letošnjega leta 1875. 33(1875)47, str. 383 – 384, Kmetijske in rokodelske novice
85. Program delitve premij za govejo živino, ki bode v Kranji v ponedeljek 4. oktobra 1886. 44(1884)33, str. 257, Kmetijske in rokodelske novice
86. Program delitve premij za govejo živino, ki bode v Metliki v ponedeljek 29. avgusta 1887. 45(1887)34, str. 267, Kmetijske in rokodelske novice
87. Pušnik Miro. Pospeševanje govedoreje v drugi polovici 19. stoletja na Slovenskem. Diplomsko delo, Ljubljana 2002, 87 strani
88. Razglas, kako se bodo državne premije za izboljšanje goveje živine na Kranjskem delile. Oglasnik šte. 4 z dne 24. februarja 1869 k 8. številki Novic, 2 strani
89. Razglas, kako se bodo iz državnega zaklada kupljeni biki za pleme na deželjo dajali. Oglasnik šte. 4 z dne 24. februarja 1869 k 8. številki Novic, 2 strani
90. Razglas kje in kdaj se bojo letos državne premije delile takim bikom, telicam in kravam, ki se rabijo za pleme. Oglasnik šte. 9 z dne 31. marca 1869 k 13. številki Novic, 1 stran
91. Razglas našim gospodarjem živinorejcem, ki želijo goved belanskega goveda. 37(1879)41, str. 323 – 324, Kmetijske in rokodelske novice
92. Razglas. 16(1898)7-8, str. 97, Gospodarski list
93. Razstava na Cesti pri Sv. Križu. 1(1906)2, str. 27, Samouprava
94. Razvoj živinoreje od začetka XVIII do konca XIX stoletja. V: Ante Stefančič. Začetek in razvoj veterinarstva na Slovenskem do prve svetovne vojne. SAZU, Ljubljana, 1966, str. 11 - 27
95. Rindviehzucht. V: Hlubek F.X. Die Landwirtschaft des Herzogthumes Steiermark. Gratz 1846, str. 116 – 130.
96. Rindviehzucht. Str. 140 – 157. V: Bericht über die Thätigkeit des k. k. Ackerbauministeriums in der Zeit vom 1. Jänner 1877 bis 31. December 1880. Wien 1881
97. Rindviehzucht. str. 85 - 104. V: Bericht über die Thätigkeit des k. k. Ackerbauministeriums in der Zeit vom 1. Juli 1875 bis 31. December 1876. Wien 1877
98. Rohrmann, V. Goveda švickega plemena. 45(1887)11, str. 81 – 82, Kmetijske in rokodelske novice
99. Rohrman, Viljem. Goved švickega plemena. 4(1887)6, str. 51-52, Kmetovalec
100. Rohrman, Viljem. Simodolsko pleme na Dolenjskem. 25(1909)15, str. 116, Dolenjske novice
101. Rohrman, Viljem. Gornjeinodolsko pleme na Dolenjskem. 19(1902)11, str. 81-82, Kmetovalec.
102. Rustja, Josip. Vprašanje goveje pasme v Vipavski dolini. 3(1924)12, str. 238-240, Gospodarski list
103. R. Katero goveje pleme je za nas najboljše. 25(1909)2, str. 11 - 12, Dolenjske novice
104. R. Uspeshi z montafonsko živino. 42(1925)8, str. 59-60, Kmetovalec
105. Rubbia, J. Nekteri razločki med tremi govejimi plemeni. 8(1888)10, str. 38 – 39 in št. 11 – 12, str. 41, Gospodarski list (priloga Soči)
106. Schanda, Hermann. Relation ueber die Resultate der Viehpraemienverteilung im Jahre 1829 und ueber die Einleitungen zur Vornahme deselben im Jahre 1830. Jahrgang 1830, Laibach 1838, str. 59-62, Annalen der k. k. Landwirtschafts-Gesellschaft in Laibach.
107. Schollmayer, Franz. Versuche zur Hebung der Rindviehzucht in Krain (von 1771 bis 1877). 99(1880) 58, str. 479–480 in šte. 59, str. 487–488 in šte. 60, str. 495–496 in šte. 61, str. 503–504 in šte. 62, str. 511-512, Laibacher Zeitung.
108. Schollmajer, Fr. Vmesje iz občnega zbora kranjske kmetijske družbe 24. novembra. 26(1868)50, str. 406 – 407, Kmetijske in rokodelske novice

- 109.Schollmayr, Franz. Die Rindviehracen von Krain nach den Erhebungen im Jahre 1872. 1872, 9 strani, 1 priloga
- 110.Schollmayr, Franz. Goveja plemena po Kranjskem po preiskovanji v letu 1872, zvezek I. Ljubljana 1873, Doklada, str. 42, 44, 46, 48, 50, 52, 54, 56, 58, Naznanila-Mittheilungen.
- 111.S katerimi tujimi pasmami naj prekrizujemo na Kranjskem goved. V: Pirc Gustav: Poglavlje o govedoreji na Kranjskem. Ljubljana 1909, str. 15 - 26
- 112.S katerimi tujimi pasmami naj prekrizujemo na Kranjskem goved. 26(1909)13, str. 140 – 142 in št. 14, str. 150 – 151 in št. 15, str. 156 – 158 in št. 16, str. 167 – 170, Kmetovalec.
- 113.Stanje živinoreje v krškem okrajnem glavarstvu. 4(1888)9, str. 69, Dolenjske novice
- 114.Strekelj, Anton. Živinoreja v naših gorah. 3(1907)24, str. 370-373, Primorski gospodar
- 115.Sustič, Josip. Živinoreja. V: Kmetijstvo kranjskega sreza. Prva sreska kmetijska razstava v Kranju 1932. Srezki kmetijski odbor v Kranju, 1932, str. 23 - 30
- 116.Š...c. Nekaj o reji goveje živine (z ozirom na južne kraje spodnje Štajerske). 2(1868)39, str. 154, Slovenski gospodar
- 117.Št. Naša živinoreja. 1(1905) 15. april, str. 93 – 96 in 2. maj, str. 113 – 117 in 15. maj, str. 133 – 136 in 2. junij, str. 153 – 156 in 15. junij, str. 174 – 176, Primorski gospodar
- 118.Šalehar, Andrej, Žan Lotrič, Metka. Prispevki Gustava Pirca k razvoju živinoreje na Kranjskem. str. 25 – 48. V: Šalehar, Andrej, Rupnik, Stane, Žan Lotrič, Metka. Gustav Pirc (1859- 1923). Slovenj Gradec 2011, 89 strani
- 119.Thierzucht. str. 94 – 125. V: Bericht über die Thätigkeit des k. k. Ackerbauministeriums in der Zeit vom 1. Jänner 1881 bis 31. December 1886. Wien 1888
- 120.Umek, Ema. Kranjska kmetijska družba 1767 – 1787. 29(2006)1, str. 1-34, Arhivi
- 121.Uvoz hrvaških buš. 1(1909)12, str. 9, Slovenski dom
- 122.Valvasor, Vajkard Janez. Čast in slava vojvodine Kranjske. Slovenski prevod. Ljubljana 2009, II. knjiga, str. 188 in str. 265
- 123.Velik zbor kmetijske družbe, v Ljubljani 24. novembra t.l. 26(1868)49, str. 397 – 398 in št. 50, str. 405 – 406 in št. 51, str. 413 – 414 in št. 52, str. 421 – 422 in št. 53, str. 431 – 432, Kmetijske in rokodelske novice
- 124.Velik zbor družbe kmetijske kranjske 24. novembra. 27(1869)48, str. 389 – 390 in št. 49, str. 399 - 401 in št. 50, str. 409 – 410 in št. 51, str. 419 – 420 in št. 52, str. 427, Kmetijske in rokodelske novice
- 125.Vodnik pri živinoreji našim gospodarjem in gospodinjam. 9(1851)2, str. 7 in št. 3. str. 12 in št. 4, str. 15 in št. 6, str. 25 – 26 in št. 10, str. 47 in št. 15, str. 71, Kmetijske in rokodelske novice
- 126.Wenko, Beno. Živinoreja. V: Kmetijstvo dravske banovine. Ljubljana, 1933, str. 76 - 101
- 127.Wenko Boris. Živinoreja. Str. 24 – 27. V: Krajevni leksikon Dravske banovine. Ljubljana 1937, 776 strani
- 128.Wernig, Fran. Naše belo govedo tu in onstran meje. 5(1932)36, str. 7 in št. 37, str. 6, Kmetijski list
- 129.Zalokar, Janez. Goveda. str. 145 – 153. V: Zalokar, Janez. Umno kmetovanje in gospodarstvo. Ljubljana 1854, 386 strani
- 130.Zavrnik Velimir. Živinoreja. V: Kratka zgodovina veterinarstva na Slovenskem med obema svetovnima vojnama 1918 – 1941. Zbornik BF, Veterinarstvo, Supplement 5, 1979, str. 97 – 109.
- 131.Zur Hebung der Rinderviehzucht in Krain. Str. 58 – 61. V: Bericht über die Thätigkeit des k. k. Ackerbauministeriums in der Zeit vom 1. Juli 1874 bis 30. Juni 1875. Wien 1875
- 132.Zvezna razstava rodovniške živine svetlolisaste pasme. 4(1935)37, str. 3, Murska krajina
- 133.Žan Lotrič, Metka. Razvoj pasme cikastega goveda in planšarstva. Doktorska disertacija. Ljubljana 2012, XXII, 372 strani, 18 prilog
- 134.Živinoreja na Tirolskem. 3(1945)25, str. 98, Kmetijske in rokodelske novice
- 135.Živinoreja in mlekarstvo na Tolminskem. 15(1896)8, s. 105 - 109, Gospodarski list (priloga Soči)
- 136.Živinoreja, lov in ribarstvo. V: Orožen F.. Slovenska zemlja. IV. Del: Vojvodina. Ljubljana 1901, str. 222 – 226
- 137.Živinorejska razstava na V. Ljubljanskem velesejmu dne 6. septembra 1925. Ljubljana 1925, 18 strani
- 138.Živo priporočilo našim živinorejcem. 13(1855)78, str. 309, Kmetijske in rokodelske novice

K. S. I. Novic. **OGLASNIK.** Štev. 4.
V Ljubljani 24. februarja 1869.

skega (Mariahofer) ali pa Pinogavakega plemena. Če bi ne bilo lepe živine čistih teh plemen, se smejo premije dajati tudi taki, ktera se je iz dveh teh plemen ali pa iz domačega kranjskega in iz enega teh plemen zaredila. Naposled pa se smejo premije deliti tudi posebno lepim in dobrim domačim govedom.

§. 2.
Premije se bodo delile v teh-le krajih:
prvo leto: v Ljubljani, Kostanjevici, Zuženberku, v Bistrici na Notranjskem in v Idriji;
drugo leto: v Radolici, v Kamniku, v velikih Laščah, v Novem mestu in v Razdrtem;
tretje leto: v Kranju, v Šmartnu pri Litiji, v Kočevju, v Crnomlju in v Cirknici.
Potem pridejo na vrsto soper kraji prvega leta in tako naprej.

§. 3.
V vsakem kraju se bodo take-le premije delile:
a) Za bika, kateri ne smejo menj kot poldrugo pa ne več kot tri leta stari biti, ena premija za 80 goldinarjev, dve premiji pa po 60 gold.; —
b) za telice, ktere pa ne smejo biti čez dve leti stare, ena premija za 40 gold., dve pa po 30 gold.;
c) za breje ali za krave s teleti, ktere pa ne smejo biti čez šest let stare, dve premiji in sicer po 50 in po 40 goldinarjev. —
Se vé, da mora biti živina v 1. § imenovanih plemen ali rodbin.

§. 4.
Glavni odbor kranjske kmetijske družbe dela priprave k delitvam premij; on odločuje kraje, kjer se bodo delile premije, in pa okraje, iz katerih se vsako leto na odločeni kraj živina zaradi premij na ogled prišene; čas pa, kedaj je delitev premij, odloči in razglasi glavni odbor po porazumljenju s kmetijskimi podružnicami dotičnega razglednega kraja.
Premije se imajo deliti meseca maja.
Dovršene priprave za delitev premij se e. k. deželni vladi naznanijo.

§. 5.
Razsodbe o premijah bodo delali ti-le možje: pod predsedstvom odbornika glavnega odbora kmetijske družbe župan tiste občine, kjer se premije delijo, predstojnik kmetijske podružnice dotičnega kraja in pa trije drugi izvedeni kmetovalci, ktere glavni odbor kmetijske družbe iz vseh okrajev razglednega kraja voli. —

§. 6.
Sodniki smejo premije priznati le govedom v 1. § navedenih plemen in rodbin in po tej vrsti, ktera je v omenjenem § imenovana, to je, pred vsem govedom čistega plemena Muricodolskega, Belanskega, Marijnodvorskega in Pinogavskega; po teh čistih plemenih pridejo na vrsto goveda pomočanskega ploodu; najnazadnje imajo doleteti premije goveda domačega rodu. Sodniki imajo sploh na to paziti, da plemenska živina, kateri mislijo premijo dati, ima odlično lastnosti enega ali drugega izmed navedenih plemen. — Posebno mora biti živinče lepo vztrajeno, to je, naj

(15—1) **Razglas,**
kako se bodo državne premije za zboljšanje goveje živine na Kranjskem delile.
§. 1.
Slavno ces. kralj. ministerstvo kmetijstva je za zdaj na 5 let in državnega zaklada za vsako leto 2200 gold. dovolilo. — Ta denar naj se obrača za premije posebno lepe goveje živine: Muricodolskega (Mürzthaler), Belanskega (Möllthaler), Marijnodvor-

nima prevelike, ampak lahko in kratko glavo, široko čelo, gladke in ne predolge in debele, ampak podstavne in lepo rakene rogove, to je, ne nazaj zasukanane, ampak s koncima naprej in na stran zavite. Utesa naj ne bojo predolga, oči naj so velike in bistre, vrat ne prekratek in premešan, prsi široke in globoke, da segajo skoraj tako nizko kot trebuh, trebuh ne sme biti vampaat in doli obešen. Križa mora biti širokega, hrbita od izmed pleč do tam, kjer se rep začneja, ravnega; nog mora biti pravilno vstvarjenih in postavljenih; života dolgastega, fržolu podobnega; repa tenkega, dobro poraščenega (dlakastega) in visoko vraščenega. Kože mora biti tenke, rahle, in lahko premične in s čisto in voljno in ne mršasto dlako poraščene. Na pogled mora živinče biti bistro, živo, in dobro rejeno; ne sme biti shujšano, tudi ne preobjedeno. Pri delitvi premij za plemensko biko je še posebno na to treba paziti, da so kolikor mogoče primerni velikosti živine tistega kraja, kjer se za plemo rabijo. Vratu naj bo bik močnega in mesnatega, vendar pa ne neizmerno debelega, ali, kakor pravimo, bohataga; — žvadra (nadra) naj bo gubastega, globoko poobešenega. Močnja mora biti trda in nagrbčena in oba stroka (jajca) v njej morata trdo k životu pritegnjena biti. — Cela rast bika se mora kazati močna; bik mora biti živ in srečan, velikih, bistrh oči, širokih nosnic, pa ne preširokega gobca. Izmed več bikov, v vseh drazih lastnostih enacih, se ima darilo posebno onemu prisoditi, o katerem se vé, da ga je dobro molzna krava storila.

Goveda s tako imenovanimi lepnotnimi madeži ne dobivajo premij. Taki madeži so na primer: ven kipeče ali po rakovo vstvarjene oči, da gleda, kakor da bi bilo zabodeno, — kot saninec krive ali v križempot zakrivljene zadnje noge, — prav kratek pa debel rep — nevkretni parklji s sila debelimi dokoleni (piščali).

§. 7.

Gospodar, ki je ud sodnje komisije, se ne more sam za-se za premijo poganjati ali glasiti. —

§. 8.

Sodnja komisija prisojuje premije s čezpolovičnim številom glasov.

§. 9.

Premija se more le onemu lastniku darú vredne živine prisoditi, kateri je v oglednem okraju domá in ki se pisмено zaveže:

- a) da bo obdarjene biko najmenj 2 leti, telice 3 leta, krave pa 2 leti na svojem gospodarstvu za plemo rabil; drugače dá premijo nazaj;
- b) da bode za bika imel zapisnik, v kterega bode zapisoval imena gospodarjev, kateri priženejo krave in telice k njegovemu biku; zraven imena v ta zapisnik mora zapisati plemo in starost prignanih krav in telic, in pa dan, kedaj je bika spuščal in po čem (po kateri tarifi) ga je spuščal.

Le-ti zapisniki o spuščanju bika se morajo konec vsakega leta predstojniku dotične kmetijske podružnice poslati, ta jih potem glavnemu odboru kmetijske družbe izročí.

§. 10.

Sodnja komisija dá vsakemu takemu živinčetu, ki je premijo dobilo, žrko K (Kranjska) vžgati.

§. 11.

V § 3. našete premije se ne morejo prenarediti; tudi se ne morejo premije, za ktere bi ne bilo vredne živine, podeliti živini druge vrste, marveč se imajo ostale premije glavnemu odboru kmetijske družbe nazaj poslati.

§. 12.

Predstojniki kmetijskih podružnic imajo na to paziti, da lastniki obdarjene živine svoje pisμένο

objubljenje dolžnosti spojinujejo. V ta namen jim je treba dogovora z dotičnimi župani. —

§. 13.

Če predstojniki kmetijskih podružnic izvedó, da je kdo obdarjeno govedo prodal, da ga toraj ne rabi akoz ves določeni čas (§ 9.) za plemo, tedaj je treba, da se na podlagi zaveznih pisem (reverzov), ktere imajo podružnični predstojniki v svojih rokah, premije prec nazaj tirjajo in glavnemu odboru kmetijske družbe pošljejo.

§. 14.

Če bi se obdarjeno plemensko živinče po nesreči, brez lastnikovega zadolženja, za plemo skazilo, takrat se od lastnika tako pohabljenega goveda ne more premija nazaj tirjati. Al to, da lastnik res ni bil te pohabe kriv, morata dokazati župan in dotične kmetijske podružnice predstojnik.

§. 15.

O sklepih sodnje komisije se napiše zapisnik (protokol), kterega vsi udje komisije podpisujejo. V ta zapisnik pride število na ogled prignane živine, imena lastnikov obdarovane živine in njih stanovanje, rod, plemo in starost obdarjene živine; razlogi ali vzroki, zakaj se je podelila premija in pa količina. Temu zapisniku se priložijo zavezna pisma obdarjencev. Če so se godile ktere napake, treba je tudi to v zapisnik zapisati; naposled naj se zapisejo v ta zapisnik tudi kakošni nasveti ali predlogi. —

Ta zapisnik se oddá glavnemu odboru kmetijske družbe, kjer se prepíše, in en prepis predstojniku dotične kmetijske podružnice izročí.

Glavni odbor ces. kralj. kmetijske družbe
v Ljubljani 30. januarja 1869.

Gospodarske stvari.

Program

delitve premij za govejo živino,

ki bode v Kranji v ponedeljek 4. oktobra 1886.

Slavno c. kr. ministerstvo kmetijstva je na predlog c. kr. kmetijske družbe kranjske blagovolilo dovoliti, da se v Kranji za gorenjsko stran napravi delitev premij za govejo živino, in je v ta namen dovolilo potrební denar.

Cilj in konec tej razstavi in delitvi premij je:

- Da se živinorejci te strani dežele in pa cele Kranjske s primerjanjem goved različnih krajev spodbujajo v napredek živinoreje in o njem podučijo;
- da se razvidi vspeh, ki se je vlasti s pripomočjo državne podpore dosihmal dosegel pri reji naše domače goveje živine;
- da se gledé na postavo zoper govejo kugo od leta 1879. več goveje živine izredí in oživi kupčija z domačo živino ne le domá na Kranjskem, temuč tudi v vnanje dežele.

1. Pravico do premij v Kranji imajo vsi živinorejci okraja ljubljanskega, kranjskega, radoljskega in kamniškega.

2. Na razstavo pripeljana živina se postavi na „živinski trg“ pod mestom. Do 9. ure dopoludne mora pa vsa živina na mestu razstave biti, in sicer posebej junci, posebej telice in posebej krave na ograjah privezane. Vsak lastnik mora sam skrbeti, da ima njegova živina hlapca ali deklo, ki živini streže.

3. Živina, katora hoče premije deležna postati, mora najmanj uže pol leta lastnina tistega gospodarja biti, ki jo razstavi. To mora razstavník dokazati s spríčalom svojega županstva.

4. Može, kateri bodo sodili premiranje živine, se izberó po dotičnem predpisniku c. kr. ministerstva kmetijstva in se morajo ravnati po propisih za to določenih.

5. Kdor je premijo dobil, se mora s posebnim pismom zavezati, da bode spolnil vse, kar imenovani mi-

nisterski predpisnik veleva ter da bode premirano goved najmanje eno leto za plemo obdržal.

6. V razstavo se pripuščajo:

junci (biki), ki so $1\frac{1}{2}$ do 3 leta stari,

breje telice, ki so najmanj 2 leti stare,

molzne krave, ki so imele eno, dvoje, tri, štiri ali k večem pet telet.

Goved sme biti izvirnega Marijadvorskega, Muriškega, Belansko-Pincgavskega plemena in pa mešana domača živina z zgorej imenovanimi 3 rodovi, ali pa tudi z drugimi žlahnimi rodovi ali pa tudi čisto domača živina.

7. Za izvirne rodove so odločene državne premije tako-le:

I. Premija za bike:	40 gold.
II. " " "	30 "
III. " " "	25 "
IV. " " "	20 "
V. " " "	20 "
I. " " telice:	25 "
II. " " "	20 "
I. " " krave:	30 "
II. " " "	25 "

Skupaj . 9 premij 235 gold.

Za lepo mešano živino in za domačo živino so odločene državne premije tako-le:

I. premija za bike:	30 gold.
II. " " "	25 "
III. " " "	20 "
IV. " " "	20 "
V. " " "	15 "
I. " " telice:	15 "
II. " " "	10 "
I. " " krave:	20 "
II. " " "	15 "

Skupaj . 9 premij 170 gold.

Od centralnega odbóra c. kr. kmetijske družbe kranjske.

V Ljubljani 16. avgusta 1886.

Gustav grof Thurn m. p.,
predsednik.

Gustav Pirc m. p.,
tajnik.

Program

delitve premij za govejo živino, ki bode v Metliki

v ponedeljek 29. avgusta 1887.

Slavno c. kr. ministerstvo kmetijstva je na predlog c. kr. kmetijske družbe kranjske blagovolilo dovoliti, da se v Metliki za Dolenjsko stran napravi delitev premij za govejo živino, in je v ta namen dovolilo potrebni denar.

Cilj in konec tej razstavi in delitvi premij je:

- Da se živinorejci te strani dežele in pa cele Kranjske s primerjanjem goved različnih krajev spodbudijo v napredek živinoreje in o njem podučijo;
- da se razvidi vspeh, ki se je vzlasti s pripomočjo državne podpore dosihmal dosegel pri reji naše domače goveje živine;
- da se gleda na postavo zoper govejo kugo od leta 1879 več goveje živine izredi in oživi kupčija z domačo živino ne le doma na Kranjskem, temuč tudi v vnanje dežele.

1. Pravice do premij v Metliki imajo vsi živinorejci okraja črnomaljskega, novomeškega, krškega, kočevskega in litijskega.

2. Na razstavo pripeljana živina se postavi na „mestni trg“ Do 9. ure dopoldne mora pa vsa živina na mestu razstave biti, in sicer posebej junci, in posebej telice in posebej krave na ograjah privezane. Vsak lastnik mora sam skrbeti, da ima njegova živina hlapca ali dekle, ki živini streže.

3. Živina, katera hoče premije deležna postati, mora najmanj uže pol leta lastnina tistega gospodarja biti, ki jo razstavi. To nora razstavnik dokazati s spričalom svojega županstva.

4. Možje, kateri bodo sodili premiranje živine, se izbere po dotičnem predpisniku c. kr. ministerstva kmetijstva in se morajo ravnati po propisih za to določenih.

5. Kdor je premijo dobil, se mora s posebnim pismom zavezati, da bo le spolnil vse kar imenovani ministerski predpisnik veleva ter da bode premirano goved najmanje eno leto za plemo obdržal.

6. V razstavo se pripuščajo:

junci (biki), ki so $\frac{1}{2}$ do 3 leta stari,
breje telice, ki so najmanj 2 leti stare,
molzne krave, ki so imele eno, dvoje, tri,
štiri ali k večem 5 telet.

Goved smé biti izvirnega Marijadvorskega, Muriškega, Belansko-Pincgavskega plemena in pa mešana domača živina z gorej imenovanimi 3 rodovi ali pa tudi z drugimi žlahtnimi rodovi ali pa tudi čisto domača živina.

7. Za izvirne rodove so odločene državne premije tako-le:

I.	premija za bika:	40 gld.
II.	„ „	30 „
III.	„ „	25 „
IV.	„ „	20 „
V.	„ „	20 „
I.	„ za telice	25 „
II.	„ „	20 „
I.	„ za krave	30 „
II.	„ „	25 „
Skupaj		235 gld.

Za lepo mešano živino in za domačo živino so odločene državne premije tako-le:

I.	premija za bika:	30 gld.
II.	„ „	25 „
III.	„ „	20 „
IV.	„ „	20 „
V.	„ „	15 „
I.	„ za telice	15 „
II.	„ „	10 „
I.	„ za krave	20 „
II.	„ „	15 „
Skupaj		170 gld.

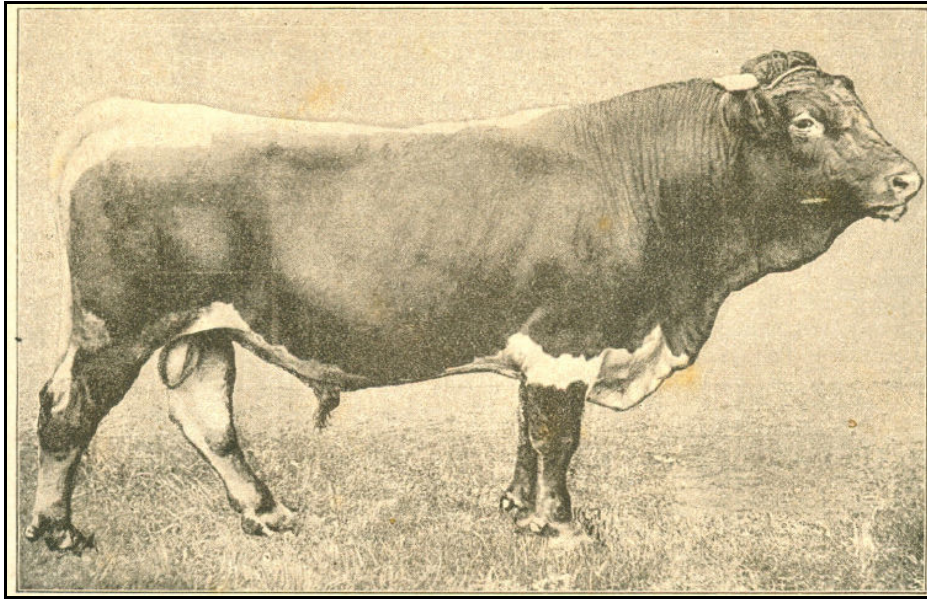
Od centralnega odbora c. kr. kmetijske družbe kranjske.

V Ljubljani 10. julija 1887.

Gustav grof Thurn,
predsednik.

Gustav Piro,
tajnik.

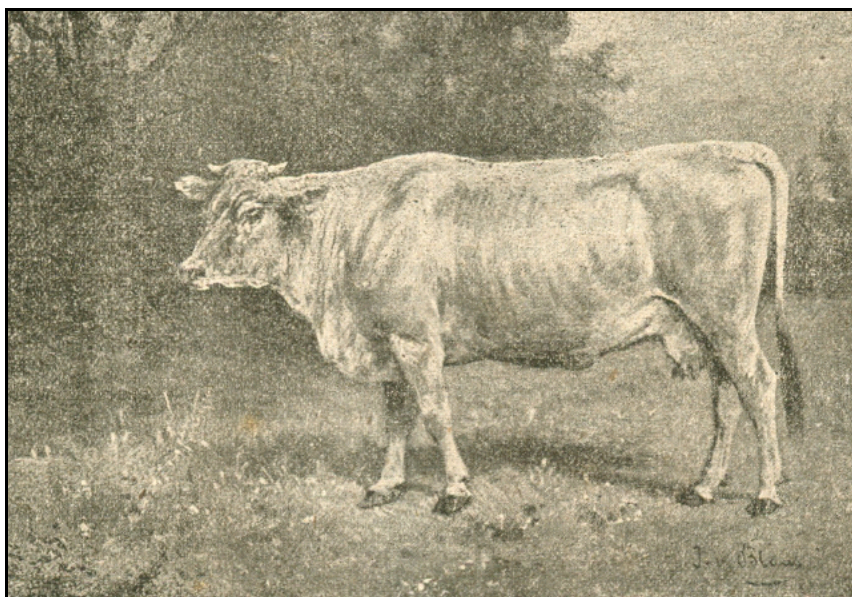
Kmetijske in rokodelske novice (1887, str. 267)

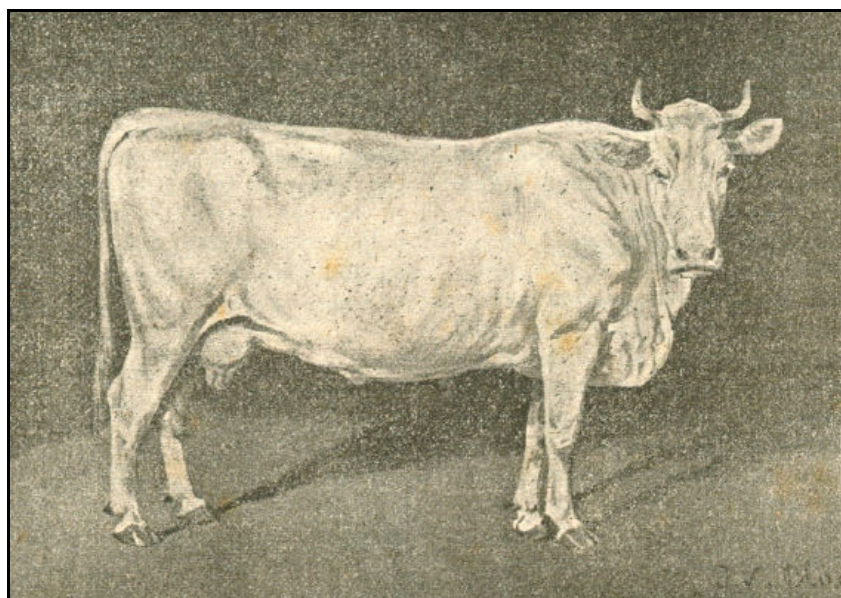
Bik pincgavske pasme – Kmetovalec (1894, str. 19)

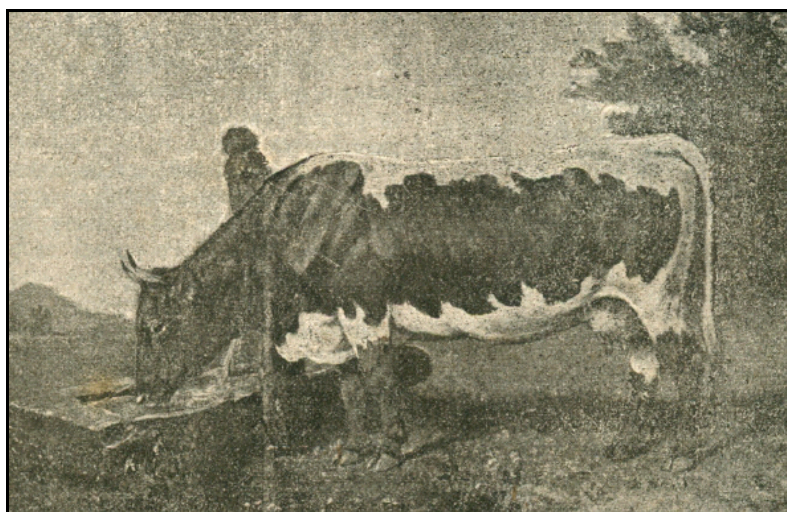
Krava pincgavske pasme – Kmetovalec (1894, str. 19)

Muricidolsko pleme – Kmetovalec (1896, str. 73)

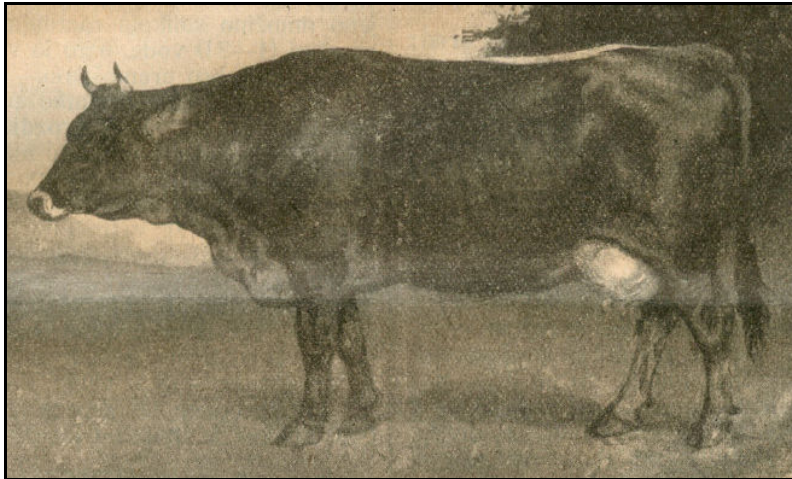
Marijinodvorsko pleme – Kmetovalec (1896, str. 113)

Belansko pleme – Kmetovalec (1896, str. 145)

Motavunská pasma – Kmetovalec (1896, str. 153)

Montafonska krava – Kmetovalec (1925, str. 60)

5.3. PRAŠIČI

Prof. dr. Šalehar Andrej
zaslužni profesor

Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale

5.3.1. PRVOTNI* PRAŠIČI V SLOVENIJI

Prof. dr. Šalehar Andrej, zaslužni profesor
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale

* **prvoten** - ki je bil, obstajal na določenem začetku in je izhodišče, osnova za druge stvari iste vrste

Izvleček

Prvotni prašiči so v literaturnih virih običajno zapisani kot domači, naravni, navadni, kranjski, črni, štajerski oz. dolenski prašiči in podobno. S pričetkom reje prašičev na Kranjskem se je razvila domača pasma prašičev. Podlaga te pasme so bili deloma domači, največ pa hrvaško-ogrski plemenski prašiči, ki so se polagoma prekrižali s prašiči žlahtnejših pasem, zlasti z veliko belo angleško pasmo. Domača pasma prašičev je bila dobra, imela je visoke noge, raven rilec in močan hrbet. Prašiči so bili skromni, neobčutljivi na mraz in odporni. V prilogi sta dve arhivski listini.

Ključne besede: prvotni prašiči, kranjska prašičja pasma, prekrižavanja, angleški prašiči, arhivske listine

ORIGINAL PIGS IN SLOVENIA

Abstract

The original pigs are usually recorded in the literature with names as domestic, natural, ordinary, black and pigs from the carnolian, styrian or dolenska region and similar. With the start of pig breeding at the Carniola region, the local pig breed was developed. The source of domestic breed were partly domestic pigs, greatest influence had Croatian-hungarian breeds, which were progressively crossbred, especially with a big white English breed. Domestic breed was decent with his high feets, flat snout and strong back. The pigs have been modest, non-sensitive and resistant to cold.

Keywords: original pigs, Carniolan pig breed, cross-breed, English pig, historic documents

5.3.1.1. UVOD

O prvotnih prašičih, ki so jih redili v Sloveniji nekako do sredine 19. stoletja, so v strokovnih čtivih le splošni podatki in skopi opisi. Sklepamo lahko, da so to bili potomci evropskega divjega prašiča, kar nam nakazuje s svojo morfologijo na beramski freski »Beg v Egipt« leta 1474 naslikana prašiča (Šalehar – 1990). Imajo močnejše razvit prednji del telesa, dolgo glavo z ravnim nosnim profilom in pokončnimi ušesi ter sorazmerno visoke tanke noge. Teorija o sredozemskem divjem prašiču, ki je pogosto omenjena v starih virih pa se je v zadnjih desetletjih 20. stol. izkazala za napačno.

Freska »Beg v Egipt« - cerkev sv. Marija na Škrilinjah pri Beramu – l. 1474 (Foto: Šalehar Andrej)

Tudi o starih pasmah prašičev, pasastih in črnih, ki so jih redili v Sloveniji je večinoma malo podatkov. Do sedaj smo ugotovili, da so bile v Sloveniji naslednje stare slovenske pasme prašičev: Krškopoljski prašič, gorenjski črnolisasti prašič, solčavski črni prašič in štajerski črni prašič. Edino pasma krškopoljski prašič je preživela, ostale so izumrle, bile so opuščene, prekrižane ali pretopljene. V starih strokovnih knjigah in v serijskih publikacijah smo poiskali prve podatke o prvotnih, pasastih in črnih prašičih, ki so jih redili v Sloveniji in jih predstavljamo v tem prispevku.

5.3.1.2. PRVOTNI PRAŠIČI

Novak (1970) piše: *»Prašiče so sprva redili predvsem na paši. Posebno važna je bila paša v hrastovih, cerovih in bukovih gozdovih, ki jih je bilo še v 17. stol. dosti več, kot jih je danes. V teh gozdovih so se prašiči hranili z želodom in žirom.«* Prašiče so gonili na tako pašo tudi od daleč. Posebno je narasel pomen prašičereje v 16. stol., ko so pričeli uporabljati mast. V nekaterih krajih na Kranjskem so že zgodaj prašiče kupovali, zlasti na Hrvaškem, od koder so jih v tropih gonili vsako leto. Pitali so jih za domačo potrebo, za preskrbo mest in trgov. Mnogo so jih tudi prodajali na Beneško, tako žive kakor tudi kot mast in prekajeno meso.

V Ilirskem listu (1821) najdemo za 25. januar v zgodovinskem dnevniku za Kranjsko naslednji zapis: *»Velikansko množico prašičev so gnali iz Hrvaške skozi Kranjsko proti sosednjim deželam (l. 1715)«.*

V sestavku *»Zgodovinski razvoj cene za odstavljenega pujske na Kranjskem«*, ki ga je objavil neznani avtor v Kmetovalcu leta 1916. je zapisano:

»Reja prašičev se je konci prejšnjega stoletja jela naglo razvijati, a vzreja prašičev je pa vendarle še ostala neznatna. Prašičereja je postajala vedno bolj dobičkonosna panoga kmetijstva in zato jo je c. kr. kmetijska družba kranjska na vse načine in z znatnimi državnimi podporami pospeševala. Uspeh tega pospeševanja je pa bil seveda silno počasen, kajti kmet ni lahko pristopen novostim. K sreči je

temu nedostatku prišla na pomoč nesreča. Na Hrvaškem in Ogrskem se je razpasla prašičja kuga in zato je bila naša meja proti Hrvaški glede uvoza prašičev večinoma zaprta in končno je sedaj uvoz prašičev tako otežkocen, da s hrvaškimi ali ogrskimi prašiči niti več računati ne moremo. Mi vedno več potrebujemo prašičev doma in naša dežela veliko zasluži z izvozom prašičev v sosednje dežele. Vsled zaprtije je jelo manjkati prašičev in kmetovalci so bili prisiljeni doma pričeti s prašičerejo. Sedaj imamo plemenske svinje in mrjasce v celi deželi. Za današnje gospodarske razmere in za današnje zahteve svetovnega trga ni več primerna hrvaška prašičja pasma, ki silno počasi rase in se počasi debeli le pri dobri žitni krmi. Namesto hrvaške pasme je stopila žlahtna angleška, ki ima vse potrebne vrline. Kmetijska družba je v teku zadnjih 50 let vpeljala na stotine čistokrvnih angleških plemenskih prašičev, in sicer svinj in mrjascev, ki so našo kranjsko prašičjo credo tako požlahtnili, da se lahko imenuje našim razmeram popolnoma privajena, kranjska žlahtna prašičja pasma. L. 1850. so na Kranjskem naštel 75.000 in l. 1910. pa 177.000 prašičev.«

Prvotni prašiči so v virih običajno zapisani kot domači, naravni, navadni, kranjski, štajerski oz. dolenjski prašiči in podobno.

Kmetijske in rokodelske novice (1846) poročajo, da ja na Pohorju veliko »pšenatnih (drobnih) in strokastih (dolгих, ozkih) svinj«.

Zalokar (1854) je med drugimi opisal naslednji skupini prašičev:

- a) Velike, dolge, večinoma črne, pri nas imenovane padovanske ali laške, z dolgimi, pobešenimi ušesi, ravnega hrbta ter širokega in dolgega rilca;
- b) Kratke, okrogle, s primernimi nogami in pokončnimi ušesi, različnih barv: črne, bele in prekaste, ki so bile imenovane navadne svinje.

Bleiweis (1855) piše, da na Kranjskem prašiče skrbno redijo in da jih za pitanje tudi kupujejo (na Hrvaškem). Omenja, da znajo Kranjci delati dobre klobase, ki jih veliko tudi prodajo.

O pasmah prašičev in njihovem nastanku zelo poučno piše članek »Povzdiga svinjereje«, ki ga je objavil Gospodarski list (1871). Med navadnimi domačimi prašiči razlikujemo: «... krotke, pogojzdene, take, ki kmalu zrastejo in take, ki potrebujejo za njih rast dolgo časa. Imamo tudi take prašiče, od katerih dobimo večidel mastni špeh – tako imenovane špehaste prašiče in zopet take, od katerih dobimo veliko mesa, pa le malo špeha ali masti in te imenujemo mesnate prašiče.«

V Kmetovalcu (1876), ki je izhajal v Gorici v letih 1875 – 1877, je Kristan objavil obširen sestavek z naslovom »Živinoreja«. Opisane so pasme domačih živali in med njimi tudi pasme prašičev, ki jih avtor deli v šest glavnih vrst in med njimi našteva:

- Dolgouhate pasme srednje Evrope (navadni domači prašič – poznan tudi kot »veliki štajerski prašič, ...)
- Kratkouhate pasme (so povsod po Sloveniji)
- Romanske pasme v Italiji (so deloma pomešane z domačimi kranjskimi prašiči)

Na spodnjem Koroškem (Katalog... - 1877) so redili že v starih časih južno nemškega domačega prašiča, črne, včasih rdeče barve, z belimi lisami, z dolgo koničasto glavo, pokončnimi ušesi, visokim nogami; na gornjem Koroškem so tega prašiča delno izboljšali s prašiči italijanskega izvora.

V sestavku »Katero svinjsko pleme bi se naj odbralo?« (1877) pa piše, da razločujemo tri vrste prašičjih pasem: domače prašiče, žlahtne prašiče in križance med obema skupinama pasem. Članek »Kako pasmo prašičev kaže rediti?« (1896) kritično opisuje navadno domačo pasmo prašičev in hvali križanje med domačimi in jorkšir prašiči. Sestavek »Svinjereja« (1899) poučuje o reji prašičev in omenja domačo navadno pasmo. Drugi z enakim naslovom (1887) pa govori o navadnem črnem

plemenu. V članku »Svinjereja na Štajerskem« (1900) avtor Z. piše o deželskem prašičjem plemenu, ki je malovredno.

Zanimivo je poročilo o svinjereji na občnem zboru c. kr. kmetijske družbe kranjske (1906), ki pove, da je naše domače prašičje pleme vsled družbenega delovanja skoraj v celoti prekrižano z angleško veliko belo pasmo. Predvidevajo, da se bo ob nadaljevanju tega oplemenjevanja »izcimilo« domače požlahtnjeno deželno prašičje pleme. Rohrman (1906) poroča: *»Nekdanji prekasti ali pasasti (črnolisasti) prašiči s tistimi dolgimi rivci, visokimi nogami, krivim hrbtom in ploščatim životom so se požlahtnili z angleškim plemenom, ki je močno pripomoglo, da so se izboljšale telesne oblike...«* Članek »Nekaj o prašičereji« je objavil: *»S pričetkom domače reje prašičev se je zaplodila pri nas na Kranjskem posebna prašičja pasem. Podlaga te pasme so bili deloma domači, največ pa hrvaško-ogrski plemenski prašiči, ki so polagoma prekrižali s prašiči žlahtnejših pasem, zlasti z veliko belo angleško pasmo.«* Dolenjske novice (1911) so predstavile angleške in nemške cepljence (prašiči križanci).

Podrobno so opisane pasme v Gospodarskih Novicah (1913) v članku z naslovom »Osnovna vprašanja umne svinjereje«. Ločijo tako imenovane naravne (danes: avtohtone pasme), ki so nastale vsaka na svojem ozemlju vsled ondi se nahajajočih podnebnih in drugih razmer in nihče ne ve, odkod izvirajo. Svinja naravne pasme naših krajev (spodnja Štajerska) je velika in dolgouha, ki jo zato imenujemo velika dolgouha domača svinja. Ima dolga, naprej in dol viseča ušesa, na hrbtu grebenaste, po ostalem telesu deloma ravne, deloma kodraste ščetine, barve pa prav različne: navadno rumenkaste, rjavkaste, sivkaste, pa tudi črne in črnobeke (cikaste).

Tudi Rohrman (1913) v Dolenjskih novicah v članku »Katero prašičje pleme je najboljše pri nas?« pravi, da delimo pasme prašičev v tri skupine: naravne ali prvotne pasme, žlahtne pasme in mešane ali požlahtnjene pasme. Naravna pasma h katerim spada tudi naša domača »prekasta« pasma, so trdni prašiči, ki so pa za zgodnje pitanje manj sposobni, ker se bolj počasi razvijajo. Slovenec (1913) v članku »Razstava živine na Dunaju« obžaluje: *»Le škoda, da se niso razstavili kranjski prašiči, gotovo bi bili odnesli vsa darila. Po sliki te razstave se pač lahko sodi, da imamo na Kranjskem najlepše prašiče v Avstriji.«*

Grašič (1922) poroča, da starinske istrske pasme prašičev, velikega telesa in črne barve, ni več. Največ so sedaj v reji pasme, ki so bile vzrejene s križanjem domačih pasem in uvoženih pasem prašičev (jokrširski prašiči).

Malasek (1926) predstavlja požlahtnjene dolenske prašiče, ki so nastali s požlahtnjevanjem z nemškimi Hoeschovimi prašiči.

Oblak (1927) piše, da je bila domača pasma v naših krajih dobra. Noge visoke, rilen raven, hrbet jako viden, skoraj oster. Ta prašič je bil kakor kmet tedanjega časa slabega vaje. Kužne bolezni so bile takrat skoraj neznane. Za mraz niso bili posebno občutljivi. Suho meso od domačih prašičev je bilo prav dobro in se je tudi dolgo obdržalo nepokvarjeno. Rasli so počasi in niso imeli oblik, ki jih zahteva današnji trg.

Malasek (1928) piše, da razločujemo dve pasmi prašičev za pitanje: belo ali tudi lisasto pasmo, ki imajo v sebi angleško ali pa nemško kri in pasmo prašiče, ki so podobni hrvaškimi (pikci). Prva hitro raste, druga pa ima počasen razvoj.

Wenko (1933) v obširnem zapisu o živinoreji v Dravski banovini iz starih virov povzema, da je bila prvotna svinja v naših krajih dolga, črna svinja z dolgimi visečimi uhlji, baje laškega izvora. Bila je izvrstna slaninara.

Drolc (1934) je zapisal: »Naš kranjski prašič je po svojem okusu poznan v precejšnjem delu Evrope in ravno radi tega ga moramo vestno gojiti, da se njegova kakovost ne bo zgubila in da ne bi s časom sam kot tak izginil s površja svinjereje.... Zadnja leta uvažajo k nam trgovci s svinjami prašiče iz savske banovine, kar predstavlja nevarnost za mešanje s kranjskimi prašiči in prenos bolezni.... Bomo rajši ostali pri naših kranjcih, ker le ti so dobri in okusni in dokler bomo to vrsto redili bo imela kranjska klobasa svoj starodavni sloves.«

Oblak (1938) je prvotne prašiče predstavil takole: »Prvotno je bila na celem današnjem ozemlju naše banovine razširjena domača svinja, ki je bila črna pa tudi črnopasasta, visokih nog, bolj grobe konstitucije, dobra predvsem za mast, vendar bolj počasi rastna in slabo rodovitna.«

V Oraču (1941) so v članku »Stanje naše svinjereje« opisane pasme prašičev: »Prvotno je bila pri nas razširjena domača svinja, ki je bila bolj grobe konstitucije, visokih nog, dobra predvsem za mast, vendar bolj počasi rastna in slabo rodovitna.«

Muck (1956) piše: »Prvotno je bil v naših krajih črnopasast prašič z dolgimi visečimi uhlji, potomec mediteranskega prašiča. Ta prašič je bil primeren zlasti za pitanje na mast, torej za proizvodnjo slanine. Tako je bilo do sredine preteklega stoletja.... Take stare domače pasme niso brez pomena, saj so te živali navadno prav odporne in prilagojene domačim, često prav revnim razmeram. Dajejo iz domačih pridelkov več kakor uvožene pasme...«

Novak (1970) trdi, da je bila med prašičjimi pasmami sprva razširjena domača svinja, črna, tudi črnopasasta, bolj grobe konstitucije, dobra predvsem za mast. Izvirala je iz tako imenovane sredozemske svinje (*Sus mediterraneus*), ki so jo gojili pri nas mostiščarji na Ljubljanskem barju in h kateri štejemo tudi krškopoljsko svinjo.

Čeprav so podatki o starih prvotnih pasmah prašičev, ki so jih redili naši že zelo daljni predniki, skopi in splošni, nam povedo vsaj osnovne podatke za njihovo zootehnično karakterizacijo. Ti so povezani pretežno le z morfologijo takratnih prašičev, sporočajo pa tudi podatke povezane z zmogljivostjo rasti in rastnostjo ter govore o njihovi telesni sestavi. Veliko podatkov dodatno potrjuje, da so ti prašiči potomci podvrste evropski divji prašič.

VIRI

1. Bleiweis, J. Zgodovina ces. kralj. Kranjske kmetijske družbe s statističnim popisom kmetijstva na Kranjskem. Ljubljana, 1855, 32 strani
2. Die viehwirtschaftlichen Verhältnisse Kärntnes. V: Katalog der I. Kärntner Landes-Tierschau 20 bis 23 September 1877. Celovec 1877, str. 1 – 18
3. Drolc, Jože. Črtice iz svinjereje. 16(1934)14, str. 3, Kmetijski list.
4. Glas iz Štajerskega. 4(1846)7, str. 27, Kmetijske in rokodelske novice
5. Govedoreja. Prašičereja. Ovčereja. Konjereja. Kokošereja. V: Muck Oton. Kmetijstvo za gozdarje. I. del: Poljedelstvo in živinoreja. FAGV, Ljubljana, 1956, str. 100 – 109
6. Grašič. [Živinoreja, ovčarstvo in svinjereja v Istri]. 1(1922)6, str. 87-89, Gospodarski list
7. Historisches Tagebuch für Krain. (1821)3, str. 9, Illyrisches Blatt zum Nutzen und Vergnügen
8. Kako pasmo prašičev kaže rediti? 8(1896)7, str. 71, Rodoljub
9. Katero svinjsko pleme naj bi se odbralo. Tečaj XI(1877)4, str. 28 in št. 5, str. 35 - 36, Slovenski gospodar
10. Kristan, J. Živinoreja. 2(1876)6, str. 43 – 44 in št.9. str 67 – 69 in št. 11, str. 83 – 85 in št. 12, str. 91 – 93 in št. 15, str. 113 – 115 in št. 16, str. 122 – 125 in št. 17, str. 131 - 132, Kmetovalec (Gorica)
11. Malasek, Franc. Zboljšanje prašičereje na Dolenjskem. XLIII(1926)3, str. 19, Kmetovalec
12. Malasek, Fr. Pitanje prašičev. XLV(1928)2, str. 11 – 12, Kmetovalec
13. Nekaj o prašičereji. XXVII(1911)10, str. 95 – 97, Kmetovalec
14. Nemški cepljenci. 27(1911)5, str. 33 – 34, Dolenjske novice
15. Novak, Vilko. Živinoreja. V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. Ljubljana 1970, str. 343 – 394

16. Občni zbor c. kr. kmetijske družbe kranjske. 23(1906)12, str. 112, Kmetovalec
17. Oblak, Ivan. Pasma svinj, njihova razširjenost in glavne lastnosti. V: ŽIVINOREJA, II. Svinjereja. Ljubljana 1938, str. 3 - 5
18. Osnovna vprašanja umne svinjereje. 6(1913)20, str. 153-154 in št 21, str. 162-164, Gospodarske novice, Glasnik za Štajersko
19. Pasma. V: Oblak, Anton. Naša prašičja reja. Ljubljana 1927, str. 26 – 38
20. Povzdiga svinjereje. 3(1871)3, str. 22 – 24 in št. 5, str. 35 - 37, Gospodarski list
21. Razstava živine na Dunaju. XLI(1913)212, str. 3 - 4, Slovenec
22. Rohrman, Viljem. Skrbimo za povzdigo prašičjereje. 25(1909)6, str. 43 – 44, Dolenjske novice
23. Rohrman, Viljem. Katero prašičje pleme je najboljšo za nas? 29(1913)20, str. 77-78, Dolenjske novice.
24. Stanje naše svinjereje. 2(1941)9, str. 139-140, Orač
25. Svinjerejo. 3(1887)1, str. 5, Dolenjske novice.
26. Svinjereja. 2 1899) 4, str. 2 - 4, Gospodarski list za tržaško okolico
27. Svinje. Kuretina. V: Zalokar J. Umno kmetovanje in gospodarstvo. C.K. kranjska kmetijska družba, Ljubljana 1854, str. 165 – 169
28. Šalehar, Andrej. Prvotni, pasasti in črni prašiči v Sloveniji. 11(2008)3, str. 17-21, Reja prašičev
29. Švajger, Gregor, Bregar, Dejan. Krškopoljski (črno pasasti) prašič. Diplomski naloga, Ljubljana 1991, 59 strani.
30. Wenko, Beno. Živinoreja. V: Kmetijstvo dravske banovine. Ljubljana, 1933, str. 76 – 101
31. Z. Svinjereja na Štajerskem. 17(1900)4, str. 61 – 62. Gospodarski glasnik za Štajersko
32. Zgodovinski razvoj cen za odstavljen pujske na Kranjskem. 33(1916)13, 100 – 101 in 14, str. 108-109, Kmetovalec.

5.3.1.3. PRILOGE

Zvezek Prašičereja in Perutninarstvo (SI AS 533 Podružnice 1 1914 20 31)

1113

Številka	Ime prejemnika	Bivaldo in občina	Posla	Številka	Številka	Številka	Številka	Številka	Ogled
1	Matjaž Jany	Čobena	Čobena	1					
2	Anton Jany	Čobena	Čobena	1					
3	Franc Jany	Matulca	Matulca	1					
4	Anton Jany	Čobena - gornja	Čobena	1					
5	Anton Jany	Čobena - gornja	Čobena	1					
6	Anton Jany	Čobena - gornja	Čobena	1					
7	Anton Jany	Čobena - gornja	Čobena	1					
8	Anton Jany	Čobena - gornja	Čobena	1					
9	Anton Jany	Čobena - gornja	Čobena	1					

Zvezek Prašičereja in Perutninarstvo (SI AS 533 Podružnice 1 1914 20 31)

Zavezno pismo.

Potrjujem, da sem prejel plemenske svinje in sicer:
mrjasca težkega kg . 7.0 iz . . . . . Mlekarna v St. Lorenču . . .
svinjico(e) težko (o) kg . . . . . iz . . . . .
registrovana družba z omejeno zavzgo.

Ker sem te živali prejel po znižani (polovični) ceni, se zavezujem,
da bodem:

I. Dobljene živali z vso mogočo skrbnostjo gojil,

1) Skrbel bodem vedno za snago, tako v svinjaku, kakor na živalih samih.
Pobelil bodem v ta namen svoje svinjake od znotraj, če tudi so loseni,
spomladi in jeseni z aprona, svinje same pa večkrat umil.

2) Poskrbel bodem, da bodo imle svinje vedno dovolj svetlobe. V ta
namen bodem okna pri svinjaki vedno snažne držal, če okenj manjka jih
bodem takoj o prvi priliki napravil, ali pa vsaj line povečal, in če so
z ajdovco zamašene jih odmašil in za zimo dejal šipe noter.

3) Skrbel bodem vedno za dober zrak v svinjaki. V ta namen bom imel
okna in line po leti vedno odprte, po zimi pa tudi vsak dan svinjake pre-
zračil, ali pa napravil stalne prezračevalnike.

4) Skrbel bodem vedno za zadostno pregibanje prejetih živali, zato bom
skušal svinje imeti po leti vedno znanaj, po zimi jih pa tudi vsak dan za
nekaj ur spustil na prosto, da se pteskačejo in prezračijo, med tem pa
pustil svinjake vsaj nekaj časa odprte.

5) Skušal bodem vedno kmeti živali po predpisih naše svinjereje, ter
se skušal o tem o vsaki priliki poučiti, zlasti, če bode pri nas kako pre-
davanje se pa udeležiti. Naročil si bodem tudi o prvi priliki pri c. kr.
kmetijski družbi kajžico: Soseda Razumnika prasičoreje, da se bodem tam
mogel o vseh vprašanjih naše svinjereje poučiti.

II. Držal bodem svinje vsaj dve leti za pleme in vsako nameravano spre-
membo prej naznanil c. kr. kmetijski družbi.

III. Storil bodem vse, kar bi še posebej od mene c. kr. kmetijska družba
zahtevala.

Kraj: . . . Dolga njava . . . . . dne . . . 2. 3. 1914 . . .

Ime in priimek: . Anton Ornik .

Zavezno pismo iz leta 1914 (SI AS 533, P12 prašičereja)

Poskus zootehniške karakterizacije

5.3.2. GORENJSKI ČRNOLISASTI (ČRNOPIKASTI) PRAŠIČ

Prof. dr. Šalehar Andrej, zaslužni profesor

Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale

Izvleček

Pri nastanku gorenjskega črnolisastega prašiča so verjetno sodelovale različne pasme: avtohtoni kranjski prašiči, hrvaški prašiči, heševci, angleške pasme (posebej jorkšir) in tudi krškopoljski prašiči. V kakšnem razmerju so sodelovale posamezne pasme ni mogoče ugotoviti. Niso pa avtohtone prašiče v celoti pretapljali z jorkširo, ker so hoteli ohraniti kakovost mesa in ker nivo reje prašičev na Gorenjskem ni bil ustrezen za zahtevnejše angleške prašiče. Gorenjski črnolisasti prašič je bil mesnato-mastnega tipa. Bil je dobro rasten s sorazmerno veliko zmogljivostjo rasti in je imel kakovostno meso. Poudarjena je njegova odpornost in skromnost do pogojev reje. Zahteve trga po mesnatih prašičih so bile vse večje in opuščanje pasme je bilo neizbežno. Dodana so slikovna gradiva.

Ključne besede: Gorenjski črnolisasti prašič, nastanek pasme, kakovost mesa, odpornost, slikovna gradiva

GORENJSKA BLACK- SPOTTED (BLACK-DOTTED) PIG

Abstract

Different breeds are probably involved in the formation of the Gorenjska black-spotted pig: local pigs from the Carniola region, Croatian pigs, German breeds, British breeds (especially Yorkshire) and the Krško polje pigs. It can not be determined how much was the specific breed involved in the formation of the Gorenjska pig. In order to keep the meat quality and the level of pig production, the local pig were not fully cross breed with the Yorkshire pigs. The reason is that environment of Carniola region was not appropriate for English pigs. The breed is known as meat-fat type of pig. The animals of that breed have relatively high growth capacity and have a good quality meat. Their resistance and modesty to the rearing conditions is highly appreciated. However, market demand for meaty breeds was growing and the abandoning the breed was inevitable. Photos are attached.

Keywords: Gorenjska black-spotted pig, breed development, meat quality, resistance, images

Poleg pasme krškopoljski (črnopasasti) prašič sta v strokovnem slovstvu iz prve polovice prejšnjega stoletja omenjeni še dve podobni, danes izgubljeni, pasmi: gorenjski črnolisasti (črnopikasti) prašič in solčavski domači črni prašič. Za drugo pasmo so v strokovni bibliografiji tri kratke predstavitve, ki so jih objavili Oblak (1939), Wenko (1940) in Ovsenik (1948). Zadnji avtor je zapisal naslednje: *»Kakor se je na Gorenjskem dolgo časa vzdržala črnopasasta domača svinja, se v solčavski okolici drži še tudi črnopasasta solčavska pasma, ki je tudi črnopasasta in je zelo dobra za rejo, trdnega zdravja ter zelo odporna proti boleznim, celo proti rdečici jo ni treba cepiti. Radi malega okoliša in razmer pa bo gotovo izginila na korist enotnih pasem, kar zahteva novejši čas, ki hoče na trgu belo blago, kar izpodriva črnopasastega.«*

O gorenjskem črnolisastem prašiču je v strokovnem čtivu več objav, podatkov in tudi slikovno gradivo. Namen tega sestavka je poskus predstavitve elementov zootehniške karakterizacije te danes izgubljene slovenske pasme prašičev.

5.3.2.1. ZOOTEHNIŠKA KARAKTERIZACIJA

5.3.2.1.1. Nastanek, razvoj in poimenovanje pasme

Suštič (1926) piše, da je radovljiški živinorejski odbor pri preskrbovanju področja z dobrimi merjasci izsledil pred par leti v nekaterih svinjakih na radovljiškem in kamniškem področju nekaj značilnih živali te pasme. Po njegovem mnenju je ta gorenjska pasma prašičev nastala s križanjem navadne podeželske pasme (imenovali so jih tudi domača kranjska prašičja pasma, kranjski podeželski prašiči in pozneje kranjska žlahtna prašičja pasma ali domača požlahtnjena prašičja pasma) z jorkširci in deloma s prašiči Hoeschove krvi (heševci so bili križanci med nemškimi pasmami in jorkširo). Enako pišeta tudi Domovina (1926) in Kmetski list (1926). V Kmetovalcu (1911) je anonimni avtor zapisal: *»S pričetkom domače reje prašičev se je zaplodila pri nas na Kranjskem posebna prašičja pasma. Podlaga te pasme so bili deloma domači, največ pa hrvaško-ogrski plemenski prašiči, ki so se polagoma prekrizali s prašiči žlahtnejših pasem zlasti z veliko belo angleško pasmo.«*

Ilc (1934) povezuje nastanek gorenjskega črnolisastega prašiča s krškopoljskimi prašiči, ko pravi, da so to pasmo prevzeli Gorenjci, ki sedaj intenzivno delajo na njeni selekciji. To posredno potrjuje Oblak (1938), ki je zapisal, da je na področju Krškega še mnogo domačih t.zv. črno pasastih svinj. Dolenjska zalaga z mladiči druge kraje, kjer se ne bavijo toliko s svinjerejo, zlasti Gorenjsko. To trditev v drugem delu potrjuje tudi Suštič (1926), ko pravi, da je na to pasmo znatno vplival tudi krškopoljski prašič.

Pomemben je zapis v Gospodarju (1926), ko anonimni avtor enako kot Suštič (1926) sporoča, da so poslali fotografije merjascev in svinj te pasme ter eno lobanjo specialistu na dunajski poljedelski visoki šoli dr. Staffe-ju v svrhu študija. V odgovoru dr. Staffe-ja je podal mnenje, ki se popolnoma ujema z izkustvi, ki jih ima preje omenjeni živinorejski odbor s temi prašiči. Živali se ob količkaj dobri reji naglo razvijejo in rastejo, se rade pitajo, dajejo izborna meso (šunke!) ter so odporne proti boleznim, a na planinski paši tudi proti vremenskim nevarnostem.

Iz dobrih praktičnih izkušenj podpira rejo gorenjskega črnolisastega prašiča Cvenkel (1926), ko je med drugim zapisal, da kot prašičerejec lahko mirno trdi, da so prinesli ti prašiči srečo v svinjake posestnikov in kočarjev. Suštič (1926) je spodbujal širitev in rabo te pasme, ker je hasnovita (koristna), nerazvajena (skromna) in odporna. Radovljiški živinorejski odbor je načrtno spodbujal rejo te pasme tako, da je dal od odbranih svinj vzrediti čimveč merjascev, ki so jih dodelili svojim plemenskim postajam. V letu 1925/26 je tako preskrbelo z merjasci te pasme 17 postaj in načrtovali so še širjenje. Niso pa oskrbovali postaj s plemenskimi merjasci z nakupi na sejmih. Zanimivo je tudi, da so črnopikaste prašiče s področja Kamnika načrtno parili s črnolisastimi prašiči iz področja

Radovljice. Sušič (1932) je zapisal: »V srezu se goji beli, močno oplemenjeni podeželski tip prašičev. V zadnjih letih se je pričel uveljavljati oplemenjeni črnopasasti prašič starega kranjskega izvora. To pleme združuje vse lastnosti z ozirom na potrebe malega in srednjega kmeta. Isto je priporočljivo povsod, kjer je prašičereja usmerjena le za domače malokmečke potrebe. Črnopasasti prašič se hitro razvija, je čvrstih, a ne debelih kosti, odličen za meso šunko (gnjat), a nič manj za slanino (38 do 45%). Pleme je odporno, mirno, skromno in rodovitno.« Slovenec (1936) poroča o obisku Korošcev na vzornem svinjerejskem središču za črno pasastega gorenjskega prašiča na veleposestvu gospoda Burgarja v Smledniku.

Oblak (1939) piše, da domačo črnopasasto svinjo, ki je bila pred nekaj leti na Gorenjskem še precej razširjena in priljubljena ter zelo v modi, sedaj vedno bolj opuščajo. Glavni vzrok leži v tem, da je ta svinja vsled premajhnega rejskega okoliša morala degenerirati, ker je prišlo do plemenjenja v sorodstvu. Zaradi tega se ta svinja ne bo mogla dolgo vzdržati.

V virih najdemo naslednja poimenovanja pasme:

- gorenjski črnolisasti prašič,
- gorenjski črnopikasti prašič,
- črnopasasta prašičja pasma,
- gorenjska črnopasasta prašičja pasma,
- oplemenjeni črnopasasti prašič starega kranjskega izvora,
- črnolisasti tip gorenjskih prašičev,
- domača črnopasasta svinja,
- prašiči črno-belo lisastega ali črnopikatsega tipa,
- gorenjski podeželski tip prašičev

5.3.2.1.2. Opis zunanosti pasme

Sušič (1926) opisuje značilnosti zunanosti prašičev te pasme: Dolg život, dolgi, ohlapno viseči uhliji ter črnolisasta oziroma črnopikasta barva. Živali niso debelih a tudi ne prefinih kosti, pač pa čvrstih kosti. Slovenski gospodar (1929), Kmetovalec (1929) in Domoljub (1926) pišejo o ogledih tujih kmetijskih sejmov in da so bili na njih razstavljeni prašiči, ki so bili zelo podobni gorenjskim prašičem.

Zunanost gorenjskega črnopasastega prašiča je razvidna na fotografijah, ki so objavljene v številnih virih. Spodnja je bila objavljena članku, ki je bil objavljen v reviji Kmečka žena v letu 1939.

Kmečka žena (1939, str. 220)

5.3.2.1.3. Telesne mere, morfološke in biološke značilnosti

O telesnih merah v virih ni podatkov. Posredno jih lahko približno ocenimo iz slikovnega gradiva in podatkov o telesni masi. Suštič (1926) piše, da pujski dosežejo ob 8-tedenskem sesanju od 16 do 18 kg. Povprečna telesna masa eno leto starega kastriranca znaša okrog 150 kg, pri starejših pitanih prašičih pa je bila tudi nad 300 kg. V Kmetovalcu (1929) je objavljen kratek sestavek s sliko pod naslovom »Lep uspeh pitanja«.

Slika 12. Dva enoletna pitanca gorenj. črno-pasastega plemena, ki sta imela zaklana prvi 221 kg in drugi 234 kg. Rejec: župan Ivan Finžgar v Breznici pri Zirovnici.

Kmetovalec (1929, str. 35)

Ob zakolu je prvi prašič dal 93,5 kg špeha in masti, torej 42% celotne mase in drugi 111.5 kg ali 47% skupne mase.

Suštič (1926) piše, da so plemenske svinje zelo mirne, nerazvajene, zelo rodovitne in mlečne. Za velikost gnezda je samo podatek, ki ga je zapisal Cvenkel (1926), da so svinje po parjenju z merjasci gorenjske črno-lisaste pasme dale že v prvem gnezdu 10 do 13 pujskov. Gomišček (1930) piše, da so gorenjski prašiči na Gorenjskem boljše kakovosti kot prašiči na Dolenjskem. Sicer je tudi na Gorenjskem še mnogo prašičev, ki so črno-lisasti in sposobni samo za domači konzum.

Suštič (1926) poudarja kvaliteto (finost, izbornost) mesa kranjskih podeželskih prašičev in ob tem sloves kranjske klobase (v oklepaju je zapisal: svetovno znana kranjska klobasa), ki temelji na mesu domače podeželske pasme. Pri tem opozarja na nevarnost, ki jo ima na kakovost mesa vnašanje pasme jorkšir in svetuje, da se mora ohraniti pretežni del domače pasme.

Gospodar (1931) opisuje v članku »Živalsko čudo na trgu v Kranju« zakol 401 kg težkega plemenskega merjasca gorenjske črno-pasaste pasme.

Pogosto je poudarjena zelo velika odpornost in še posebej proti kužnim boleznim. V Kmetovalcu (1911) je anonimni avtor posredno pojasnil to biološko značilnost prašičev te pasme takole: »Vsaka pasma živine je vsekakor stvor svoje rodne pokrajine; pasmo naredo namreč talne in podnebne razmere njenega doma v zvezi s kakovostjo njegovega kmetijstva in običajne reje. Za nas je požlahtnjen in utrjen domač prašič najboljša žival.«

5.3.2.1.4. Gospodarske lastnosti

O gospodarskih lastnostih, pri čemer mislimo na plodnost, rastnost, izkoriščanje krme, mesnatost in odpornost imamo v prvi vrsti le splošne zapise. Sklepamo pa lahko, da so prašiči te pasme dobro rastni, da imajo veliko zmogljivost rasti, dobro kakovostjo mesa, ki je primerna za izdelavo najboljših mesnih izdelkov (kranjska klobasa) in da je to mirna, prilagodljiva ter odporna pasma.

5.3.2.2. RAZPRAVA IN SKLEPI

Za boljše razumevanje nastanka gorenjskega črnolisastega prašiča je treba upoštevati, da je kranjska kmetijska družba po letu 1868 pospeševala prašičerejo z načrtnim širjenjem takrat najmodernejših angleških pasem prašičev in da je bila dobro razvita trgovina s hrvaškimi prašiči. Zaradi pogostih izbruhov bolezni, še posebej prašičje kuge, je bil promet s prašiči večkrat omejen in v letih po prvi svetovni vojni je bila Gorenjska pomemben trg za dolenjsko prašičerejo, kjer je bila razširjena reja krškopoljskega prašiča. Pri nastanku gorenjskega črnolisastega prašiča so tako verjetno sodelovale različne takratne pasme: avtohtoni kranjski prašiči, hrvaški prašiči, heševci, angleške pasme (posebej jorkšir) in tudi krškopoljski prašiči. V kakšnem razmerju so sodelovale posamezne pasme ni mogoče ugotoviti. Lahko pa trdimo, da niso avtohtone prašiče v celoti pretapljali z jorkšiom, ker so hoteli ohraniti kakovost mesa in ker nivo reje prašičev na Gorenjskem ni bil ustrezen za zahtevnejše angleške prašiče.

Gorenjski črnolisasti prašič je bil mesnato-mastnega tipa. Bil je dobro rasten s sorazmerno veliko zmogljivostjo rasti in imel je kakovostno meso. Poudarjena je njegova odpornost in skromnost do pogojev reje. Enako na splošno ocenjujemo prašiče naše avtohtone pasme krškopoljski prašič.

Podrobnejših podatkov o posameznih gospodarskih lastnosti ni, ker jih v tistem času še niso spremljali, merili in vodili. Prav tako ni bilo vpeljana označevanje prašičev in vodili niso rodovniških knjig. Tako je bilo praktično onemogočeno vodenje porekla in preprečevanje parjenja v sorodstvu, kar je slabo vplivalo na pasmo. Prav tako so bile zahteve trga po mesnatih prašičih vse večje in opuščanje reje je bilo neizbežno. Pasma je bila izgubljena.

VIRI

1. Bezek, Benjamin. Votivne figurice v Nevljah pri Kamniku. 17(2004), str. 31 – 34, Kamniški zbornik
2. Cvenkel, Anton. Naša prašičereja v praksi. 43(1926)22, str. 185, Kmetovalec
3. Fr. K. Zlet slovenskih kmetovalcev na kmetijsko razstavo v Monakovo. XLVI(1929)14, str. 113, Kmetovalec
4. Gomišček, G. Naša prašičereja. 12(1930)1, str. 6-7, Kmetški list
5. Gorenjski črnolisasti prašič. 39(1926)44, str. 699, Domoljub, Priloga Gospodar št. 19
6. Gorenjski črnolisasti prašič. 9(1926)45, str. 6, Domovina
7. Gorenjski črnolisasti prašič. 8(1926)45, str. 8, Kmetški list
8. Ilc, Karel. Naša prašičereja. 1(1934)6, str. 94-95, Rejec malih živali
9. Korošči med Gorenjci. LXIV(1936)171, str. 5, Slovenec
10. Lep uspeh pitanja. 46(1929)5, str. 35 - 36, Kmetovalec
11. Nekaj o prašičereji. 28(1911)10, str. 95 - 97, Kmetovalec
12. Oblak, Ivo. Živinoreja Dolenjske. 1938, str. 200-207, Dolenjska
13. Oblak, Ivan. Svinjereja. V: Za izboljšanje življenjskih pogojev našega kmetijstva. 2. del. Ljubljana, 1939, str. 362 – 378
14. Ovsenik, Janez. Živinoreja in mlekarstvo. Spital, 1948, 172 strani
15. Sustič, Josip. Gorenjski črnolisasti prašič. 43(1926)20, str. 166-167, Kmetovalec
16. Sustič, Josip. Živinoreja. Str. 23 – 30. V: Kmetijstvo kranjskega sreza. Prva sreska kmetijska razstava v Kranju 1932. Srezki kmetijski odbor v Kranju, 1932, 72 strani

17. Šalehar, Andrej. Gorenjski črnolisasti (črnopikasti) prašič: poskus zootehniške karakterizacije pasme. 10(2007)3, str. 20-22, Reja prašičev
18. Šalehar, Andrej. Prvotni, pasasti in črni prašiči v Sloveniji. 11(2008)3, str. 17-21, Reja prašičev
19. Vsakoletna kmet. razstava nemške kmet. družbe. 43(1929)27, str. 328 - 329, Domoljub
20. Vprašanje pasem. V: Spiller- Muys. Planšarstvo in kmetijstvo na naših planinah. Sustič Josip. O prašičereji. Ljubljana 1926, str. 230 - 258
21. Wenko, Beno. Živinoreja. V: Kmetijstvo dravske banovine. Ljubljana, 1933, str. 76 - 101
22. Wenko, Boris. Živinoreja v Solčavi. 74(1940)41, str. 2-3, Slovenski gospodar
23. Wernig, Fran. Naši kmetovalci na razstavi v Münchnu. 63(1929)26, str. 11 – 12, Slovenski gospodar
24. Wernig, F. Svinje tudi na pašo. 3(1939)7, str. 220 – 222, Kmečka žena
25. Zgodovinski razvoj cen za odstavljenе pujske na Kranjskem. 33(1916)13, str. 100 – 101 in 14, str. 108-109, Kmetovalec
26. Živalsko čudo na trgu v Kranju. (1931)7, str. 52 – 53, Gospodar

5.3.2.3.DODATEK

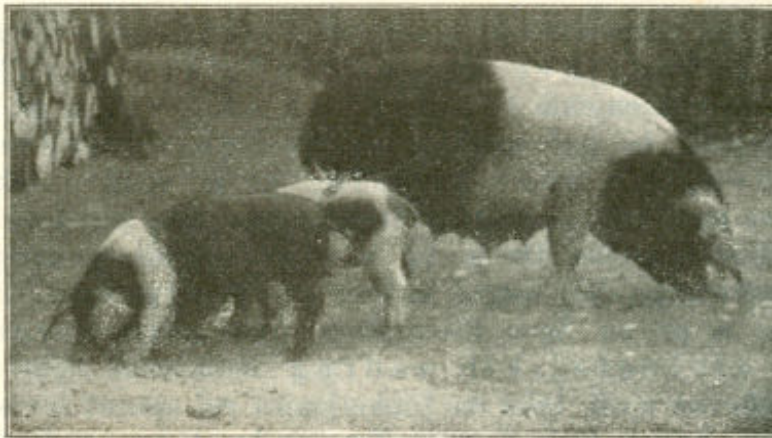
V Nevljah pri Kamniku je na Štefanovo običaj, ki ga je opisal Bezek (2004). Verniki (zlasti gospodarji) prinašajo v cerkvi k stranskemu oltarju sv. Štefana lesene votivne figurice domačih živali. Tam pomolijo in prosijo za zdravje pri živini. Običaj je star in sedanje votivne figurice naj bi bile stare sto in več let. Votivne figurice so bile izdelane v Nevljah ali bližnji okolici. Verjetno jih je izdelovalec figuric izdelal po vzoru domačih živali, ki so jih redili v tistem času v njegovem kraju ali bližnji okolici. Vse vrste domačih živali so upodobljene, tudi prašiči. In kakšni prašiči so upodobljeni?

Votivne figurice (Foto: Šalehar Andrej, 26.12.2006)

Poleg požlahtnjenih belih prašičev so med votivnimi figuricami tudi črnopikasti prašiči. Nevlje so na področju Kamnika.

5.3.2.4. SLIKOVNA PRILOGA

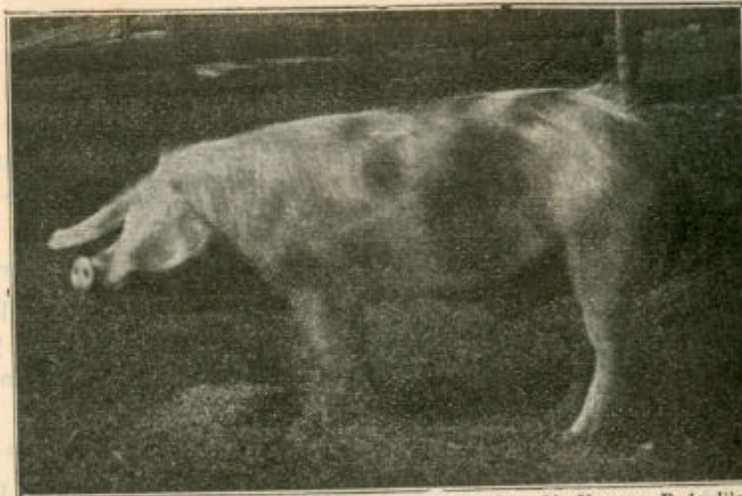

Orig. kliše.

Fot. Sl. Vengar, Radovljica.

Poldrugo leto stara plemenska svinja, hči svinje na sliki stran 335. Pri prvem gnezdu je skotila 11 pujskov, potomcev merjaseca na sliki stran 233. Lastnik Simon Justin v Lescah na Gorenjskem.

Planšarstvo in kmetijstvo na naših planinah (1926, str. 230)

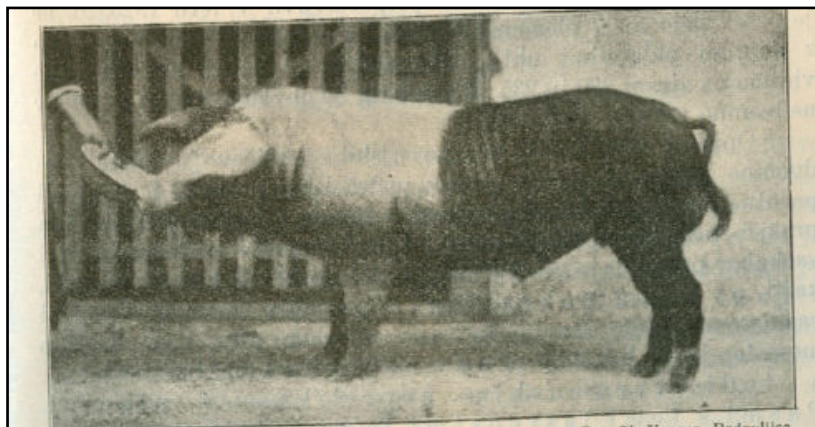

Orig. kliše.

Fot. Sl. Vengar, Radovljica.

11 mesecev star plemenski merjasec gorenjskega podeželskega tipa (plemenska postaja radovljiškega okrajnega živinorejskega odbora, v Žirovnici na Gorenjskem).

Planšarstvo in kmetijstvo na naših planinah (1926, str. 233)

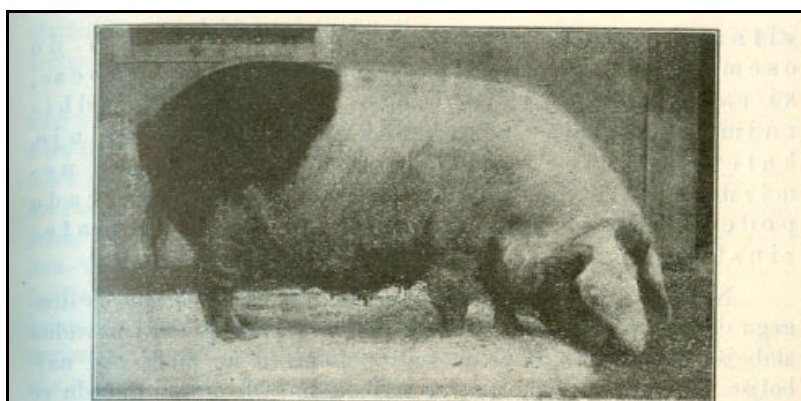

Orig. kliše.

Fot. Sl. Vengar, Radovljica.

1 leto star merjasec gorenjskega črnolisastega tipa, na plemenski postaji v Podhomu pri Bledu (Marija Dornik). Merjasec izhaja od svinje na sliki stran 335. Šest bohinjških postaj za merjasec je bilo l. 1926 preskrbljenih z njegovim potomstvom.

Planšarstvo in kmetijstvo na naših planinah (1926, str. 233)

Orig. kliše.

Fot. Sl. Vengar, Radovljica.

Tri leta stara plemenska svinja gorenjskega podeželskega tipa s primesjo jorkširske in Hoesch-ove krvi. Njeno potomstvo se je izborno obneslo. Svinja je mati svinje na sliki stran 230. Lastnik Simon Justin v Lescah na Gorenjskem.

Planšarstvo in kmetijstvo na naših planinah (1926, str. 335)

Izviren kliše.

Autor. last Jos. Susliča.

Prašiči gorenjskega črnopasastega (lisastega) plemena.

Kmetijstvo kranjskega sreza (1932, str. 29)

**Fotografija svinje s pujski (verjetno gorenjski črnolisasti prašič).
Kupljeno na boljšem sejmu 22.7.2007**

Poskus zootehniške karakterizacije
5.3.3. SOLČAVSKI ČRNI (ČRNOPASASTI) PRAŠIČ

Prof. dr. Šalehar Andrej, zaslužni profesor
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale

Izveček

O pasmi so znani le skromni zapisi. Bila je odporna in skromna. Pasma je bila izgubljena.

Ključne besede: Solčavski črni prašič, odpornost, skromnost

SOLČAVA BLACK (BLACK-BELTED) PIG

Abstract

Only few records are available on the breed. The breed was resistant and modest. The breed is extinct. .

Keywords: Solčava black pig, resistant, modesty

O solčavskem črnem prašiču je v strokovnem čtivu malo zapisanega in samo na splošno.

Wenko (cit. Oblak 1938) je omenil, da se nahaja v naših krajih še prvotna solčavska črna svinja, ki je prav dobra, trdnega zdravja in zelo odporna proti boleznim. Za to svinjo je prav značilno, da je živinozdravniki niti ne cepijo proti rdečici, ker smatrajo, da je to popolnoma nepotrebno.

Oblak (1938) je dodal: » Da imamo črno solčavsko svinjo mi je prav dobro znano. Znano mi je tudi, da je ta svinja zelo odporna proti raznim svinjskim boleznim, toda goji se v tako majhnem obsegu, da skoro ne pride v poštev.«

Wenko (1940) je v članku »Živinoreja v Solčavi« poročal: »V Solčavi najdemo še tudi prvotno domačo svinjo naših krajev, ki je črne barve in se pase vse poletje po visokih planinah. Tudi ta je trdna in ne pozna bolezni.«

Ovsenik (1948) je zapisal naslednje: »Kakor je na Gorenjskem dolgo časa vzdržala črnopasasta domača svinja, se v solčavski okolici drži še tudi črnopasasta solčavska pasma, ki je tudi črnopasasta in je dobra za rejo, trdnega zdravja ter zelo odporna proti boleznim, celo proti rdečici jo ni treba cepiti. Radi malega okoliša in razmer pa bo gotovo izginila na korist enotnih pasem, kar zahteva novejši čas, ki hoče na trgu belo blago, kar izpodriva črnopasastega.«

Novak (1970) piše, da je v 19. stol. je obstajal tudi solčavski črni prašič, ki je bil dober in zelo odporen proti raznim boleznim.

Ferčej (cit. Švajger in Bregar – 1991) pravi, da se raznolikost prašičjih plemen kaže v nekaterih lokalnih pasmah (solčavski črni prašič – verjetno ostanek plemen, ki so bili včasih pri nas), ki z izjemo krškopoljske ne preživijo.

Pasma je bila izgubljena.

VIRI

1. Novak Vilko. Živinoreja. B V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. Ljubljana 1970, str. 343 - 394
2. Oblak Ivan. Pasma svinj, njihova razširjenost in glavne lastnosti. V: ŽIVINOREJA, II. Svinjereja. Ljubljana 1938, str. 3 – 5
3. Ovsenik, Janez. Živinoreja in mlekarstvo. Spital, 1948, 172 strani
4. Šalehar Andrej. Prvotni, pasasti in črni prašiči v Sloveniji. 11(2008)3, str. 17-21, Reja prašičev
5. Švajger Gregor, Bregar Dejan. Krškopoljski (črno pasasti) prašič. Diplomaska naloga, Ljubljana 1991, 59 strani.
6. Wenko, Boris. Živinoreja v Solčavi. 74(1940)41, str. 2-3, Slovenski gospodar.

Poskus zootehniške karakterizacije

5.3.4. ŠTAJERSKI ČRNI PRAŠIČ

Prof. dr. Šalehar Andrej, zaslužni profesor
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale

Izveček

O pasmi so znani le skromni zapisi. Prašiči so bili veliki, z visečimi ušesi, črne barve in so imeli kakovostno meso. Pasma je bila izgubljena.

Ključne besede: Štajerski črni prašič, kakovostno meso, velikost

STYRIAN BLACK PIG

Abstract

Only few records are available on the breed. The pigs were large, with hanging ears, black colour and good quality meat. The Breed is nowadays extinct.

Keywords: Styrian black pig, meat quality, size

Tudi o štajerskem črnem prašiču so v virih le skromni podatki.

Zanimiv zapis o reji prašičev je objavljen leta 1822 v »Annalen der kaiserl. königl. Landwirtschafts-Gesellschaft in Laibach« Povzemamo: »Zaradi pomanjkanja primernih pašnikov praktično nobeden ne vzreja prašičev, ampak kupijo spomladi ali poleti eno- do dvoletne prašiče, katere deloma priženejo iz Štajerske, večino pa iz Hrvaške in potem spitajo. Pri tem je dana hrvaškim belim prednost pred štajerskimi črnimi prašiči, ker se ti hitreje zamastijo in imajo več slanine, čeprav imajo slednji občutno bolj znatno bolj nežno meso in slanino.«

Hlubek (1846, 1860) piše, da na spodnjem Štajerskem, kjer je prašičereja dobro razvita, pogosto redijo črnega prašiča, dolgega z visečimi ušesi in podobnega italijanskimi pasmam.

Kristan (1876) uvršča v skupino pasem prašičev »Dolgouhate pasme srednje Evrope« navadnega domačega prašiča, ki je poznan tudi kot »veliki štajerski prašič.«

Kmetovalec (1888) piše, da zlasti domače svinje slovijo daleč okoli, ker imajo fino meso in okusen špeh. Sedaj so naše domače pleme požlahntili s tujimi in zatorej se je temveč srečnega uspeha nadejati. Najbolj slovijo štajerske svinjske gnjati, katere draže plačujejo kot druge.

Podrobno so opisane pasme prašičev v Gospodarskih Novicah (1913) v članku z naslovom »Osnovna vprašanja umne svinjereje«. Svinja naravne pasme naših krajev (spodnja Štajerska) je velika in dolgouha, ki jo zato imenujemo velika dolgouha domača svinja. Ima dolga, naprej in dol viseča ušesa, na hrbtu grebenaste, po ostalem telesu deloma ravne, deloma kodraste ščetine, barve pa prav različne: navadno rumenkaste, rjavkaste, sivkaste, pa tudi črne in črnobeke (cikaste). Dobre lastnosti teh svinj so, da postanejo jako velike: dolge do 1,8 m, visoke do 92 cm, tehtajo pa po 3 – 4 met. stote, da dajo jako okusno meso in trdo slanino, da so zelo utrjene in da so samice prav rodovitne. Med slabe lastnosti štejejo stisnjeno telo, dolga in ozka glava, dolg, ozek in suh vrat, ozek in vzbočen hrbet, malo mesnate visoke noge in debele kosti. Poleg te domače naravne pasme je tu prisotna hrvaška pasma, ki se je razširila iz Hrvaške. Poznana je tudi tako imenovana kratkouha svinja, ki je podobna veliki dolgouhi domači svinji, a manjša po velikosti. Včasih imajo črno telo in je samo okoli prsi prepasana z belo progjo. Nahajajo se pa tudi popolnoma črne in popolnoma bele kratkouhe svinje.« V skriptih Posebna živinoreja, ki jih je izdala Specialna mlekarška šola Škofja Loka. (verjetno v letih 1927 – 1939) pišejo, da je na Štajerskem razširjena Štajerska bela svinja.

Novak (1970) piše, da so na Štajerskem do srede 19. stol. redili prašiča šiška, kakršen živi še v Bosni.

Pasma je bila izgubljena.

VIRI

1. Erste allgemeine Versammlung im Jahre 1822. Die Verteilung der a. b. Erste bestimmten Praemien zur besseren Emporbringung der Viehzucht. Str. 41 (ni siguren podatek)
2. Kristan J. Živinoreja. 2(1876)6, str. 43 – 44 in št.9. str 67 – 69 in št. 11, str. 83 – 85 in št. 12, str. 91 – 93 in št. 15, str. 113 – 115 in št. 16, str. 122 – 125 in št. 17, str. 131 - 132, Kmetovalec
3. Nekaj o reji prašičev. 5(1888)7, 51 – 52, Kmetovalec
4. Opis nekaterih slovenskih pasem. V: Posebna živinoreja. Skripta. Specialna mlekarška šola Škofja Loka. Verjetna izdaja 1927 – 1939.
5. Schafzucht, Ziegenzucht, Schweinezucht. V: Hlubek F.X. Die Landwirtschaft des Herzogthumes Steiermark. Gratz 1846, str. 131 – 133
6. Schweinezucht. V: Hlubek F.X. Ein treues Bild des Herzogthumes Steiermark. Gratz 1860, str. 199 - 200.
7. Šalehar Andrej. Prvotni, pasasti in črni prašiči v Sloveniji. 11(2008)3, str. 17-21, Reja prašičev

5.4. OVCE

Prof. dr. Šalehar Andrej, mag. Bojkovski Danijela, dr. Žan-Lotrič Metka
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale

5.4.1. STARE PASME OVC V SLOVENIJI

Prof. dr. Šalehar Andrej, zaslužni profesor

mag. Bojkovski Danijela

dr. Žan-Lotrič Metka

Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale

Izveček

V 18. stol. so bila izdana številna zakonska pravila povezana z ovčerejo in načrtnim izboljševanjem kakovosti volne. Ustanovljeno je bilo vzrejališče za španske in padovanske ovne v Mrkopalju (Gorski Kotar). Te ovce s kakovostno volno so širili načrtno po drugih delih tedanje avstrijske monarhije. Prvi opisi ovc, ki so jih redili v Sloveniji, so iz prve polovice 19. stoletja: majhne črne ovce in grobo volnate ovce. Sledijo številne omembe jezerskih ovc, ki so bile nagrajene leta 1856 na kmetijski razstavi v Parizu. Poleg teh ovc v istem času navajajo trbiške ovce in ugovške (ukviške) ovce. Kranjska kmetijska družba je pospeševala ovčerejo z brezplačnim razdeljevanjem ali pa prodajo za četrtinsko ali polovično ceno plemenskih ovc jezerske in trbiške pasme. Leta 1869 je objavila poseben razglas s pogoji pod katerimi se dajejo gospodarjem plemenske ovce kupljene z državno podporo. Omenjene so tudi pasme: majhna bela ovca, navadna ovca, bergamaška ovca, frizijska ovca, kraška ovca, solčavska ovca, istrska ovca, tuhinjska ovca, belokranjska ovca. Dodani so primeri objavljenih in slikovnih gradiv.

Ključne besede: stare pasme ovc v Sloveniji, zakonska pravila iz 18. stoletja, vzrejališče v Mrkopalju, jezerske trbiške in ugoviške ovce

OLD BREEDS OF SHEEP IN SLOVENIA

Abstract

In the 18 century, various statutory rules relating the sheep breeding and systematic improvement of the quality of wool were published. Breeding center was established, for the Spanish and Padua breeding rams, in Mrkopolje (Gorski Kotar). The rams with the quality wool were systematically spread to other parts of the Austrian Empire. The first descriptions of sheep, which have been kept in Slovenia, goes back to the first half of the 19th century: the little black sheep and coarse woolly sheep. Later on, records describing numerous references, about so called "jezerska" sheep. The mentioned sheep were awarded in 1856 at the Agricultural Exhibition in Paris. At that time, Trbiž sheep and Ugovška (ukviške) sheep were mentioned in the literature. Carnolian Agricultural Society has been promoting the sheep breeding with free distribution of sheep, or saling the breeding animals of Jezerska and Trbiž breed, for the quarter or half the price. In 1869 the special announcement was published, regarding the conditions for providing the breeders with breeding ewes, bought with the state subsidies. Small white sheep, normal sheep, Bergamaška sheep, Frisian sheep, Karst Sheep, Solčava sheep, Istrian sheep, Tuhinje sheep and Bela Krajina sheep are mentioned in the literature. Example of the published informations and picture material are attached.

Keywords: old sheep breeds in Slovenia, the legal rules in the 18th century, breeding center in Mrkopalje, Jezerska sheep, Trbiška sheep, Ugoviška sheep

5.4.1.1. UVOD

Ovčereja je bila v 18. stoletju v Sloveniji zraven konjereje najpomembnejša živinorejska panoga. Ovce so dajale mleko, meso in volno, bile so nezahtevne za rejo in preživele so tudi ob skromni prehrani. Njihov pomen za tedanje narodno gospodarstvo, potrjujejo tudi številni pospeševalni in zakonski predpisi povezani predvsem s prirejo kakovostne volne. Po ustanovitvi kmetijskih družb, so te spodbujale ovčerejo na različne načine, med drugim s širjenjem znanja in praktičnih izkušenj o reji ovc, ter načrtnim oplemenjevanjem avtohtonih pasem.

Slovensko strokovno slovstvo o reji ovc v 18. stol. je bogato. O tem so med drugimi pisali: Novak (1970), Stefančič (1951 in 1966), Vilfan (1957) in Umekova (1957, 2006). Umekova (2006) piše, da je: *»ovčereja na Notranjskem že stara panoga, zlasti razširjena po Pivki in Krasu, kjer je bila v krajih, ki so skopi z drugimi pridelki, edina panoga, ki je dajala podložniškemu prebivalstvu prehrano, obleko in še zaslužek s predenjem volne in prodajo, s čimer je bilo podložniku omogočeno, da je plačeval davke. Podložniki so imeli veliko število ovc, ki jih z domačim senom niso mogli prehraniti preko zime, zato so jih vsako leto na jesen gnali na pašo v istrsko primorje na beneško ozemlje. Na pomlad pa so jih prignali domov in pasli na bližnjih pašnikih. V zgodnjem poletju so tudi prebivalci iz Primorja prignali ovce na pašo v višje ležeče predele Pivke in Krasa«*. Patent o odpravi srenjskih pašnikov je dopuščal pašnike za drobnico, kar pa se je pokazalo kot ovira pri načrtovanem izboljšanju ovčereje. Umekova v nadaljevanju podrobno opisuje razreševanje pravice podložnikov do paše, ki so na koncu uspeli, da je bil patent o prepovedi paše na beneškem ozemlju leta 1774 ukinjen.

O tem poroča tudi Illyrisches Blatt (1828), ki pri spodbudah našteje *»vpeljevanje španskih plemenskih ovnov in plemenskih ovc iz vzrejališča v Merkopalju, ki so bile razdeljene dobrim kmetom, posebno v Istri in na Gorenjskem, pod sprejemljivimi pogoji«*. Ogrizek (1948) navaja, da je prvi transport španskih in padovanskih plemenskih ovc, ki so se odlikovale s kakovostno volno, prispel na postajo v Mrkopalj (Gorski Kotar) leta 1771. Od tu so se plemenite plemenske ovce hitro širile in zaradi velikega povpraševanja po kakovostni volni je prinašala ovčereja tudi velike koristi.

Proti koncu 18. stol. in v 19. stol. je pričela ovčereja zaradi velike tržne konkurence prekomorskih dežel v Evropi, tudi v Sloveniji, izgubljati na pomenu in znatno se je zmanjšal tudi stalež ovc.

5.4.1.2. PASME OVC

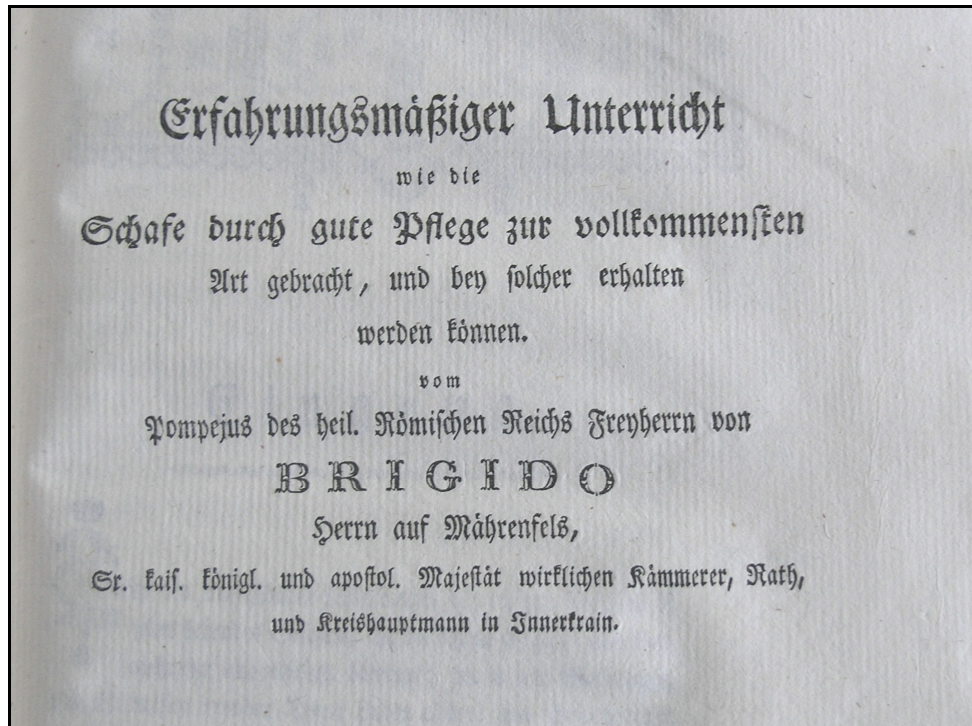
5.4.1.2.1. 17. IN 18. STOLETJE

Valvasor (1689) sicer ne piše o pasmah ovc, pogosto pa v svoji Slava vojvodine kranjske, omenja ovčerejo. V drugi knjigi v tretjem poglavju na 111. strani je zapisal: *»..... ki kupčujejo z volno ali s ovčjimi siri, ki so tako dobri in delikatni, da jih po Nemčiji prodajajo kot parmezan..«* V isti knjigi v desetem poglavju na 135 strani pa: *»... Prebivalci redijo veliko ovac in druge živine in izdelujejo veliko sira, ki se ga običajno imenuje bovški sir....«*

Kranjska kmetijska družba (ob ustanovitvi leta 1767 imenovana Družba za poljedelstvo in koristne spretnosti na Kranjskem) je v nemškem jeziku v letih 1770 – 1779 v Ljubljani izdala štiri obsežne knjige *»SAMMLUNG NÜTZLICHER UNTERRICHTE«* (Zbirka koristnih nasvetov), kjer so objavljali poučne spise, nasvete in poskuse. V drugi knjigi, ki je izšla leta 1773, je objavljeno tudi obsežno strokovno delo (knjiga, učbenik), ki ga je leta 1771 napisal Brigido, z naslovom *»Erfahrungsmässiger Unterricht wie die Schafe durch gute Pflege zur vollkommensten Art gebracht, und bey solcher*

erhalten werden können«, ki smo ga slovensko preprosto poimenovali »Praktični nauki o reji ovc«. To je prvi strokovni učbenik o reji ovc izdan v Sloveniji, o katerem obširneje piše Šalehar (2009).

Naslovnica knjige (1773, str. 77)

Knjiga obsega 91 strani in je poleg uvoda (3 strani) razdeljena na sedem poglavij. V drugem poglavju »Lastnosti in izbira ovac in ovcov« so najprej opisane ovce v različnih državah in v nadaljevanju, da ima Španija najboljše ovce, ki se odlikujejo po fini volni (za izboljšanje kakovosti volne se priporoča uporaba španskih ovcov) ter da Italija tudi goji svoje ovce, omenjene so padovanske ovce s katerimi ima avtor dobre praktične izkušnje. Z uporabo tujega ovna ali pa tudi brez njega, je mogoče ob pazljivem ravnanju izboljšati domačo pasmo. Za pleme sposobni ovni morajo biti mladi, dolgi z močnimi nogami, široki v plečih in križu, imeti morajo debel vrat, živahne malo rdečkaste oči, široko okroglo čelo, gladek jezik, kratek raven nos, debel rep, volno še posebej na zadnjem delu belo, dolgo in fino ter kožo brez madežev. Podobno je opisana tudi ovca in na koncu je poudarjeno, da nima rast rogov nobenega pomena.

Novak (1970) piše, da je bila »v alpskem svetu razširjena tako imenovana bela slovenska ovca, na Krasu in v Istri pa kraška ovca (verjetno pramenka)«. Zdanovski (1946) opisuje slovensko domačo ovco, ki je domača pramenka, težka 25 do 30 kg in večinoma bele barve.

Umekova (2006) poroča o poskusih kranjske kmetijske družbe v sedemdesetih letih 18. stol. izboljševanja domačih pasem ovc z merino ovcami (španske in padovanske ovce), ki so jih dobivali brezplačno iz državnega vzrejališča v Mrkopalju. Prejemniki teh ovc so se morali zavezati, da jih bo redil po navodilu vzrejališča, da bo letno poročal, koliko jagnjet so skotile ovce, koliko jih je vzredil, koliko volne dajejo, da bodo pazili, da se pasma ne bo spridila. Britovšek (1964) omenja, da so v drugi polovici 18. stol. skušali na Notranjskem odpraviti selitveno pašo ovc, ovčerejo usmeriti v hlevsko rejo in z uvedbo pasemskih ovc zboljšati kakovost volne.

Illyrisches Blatt (1828) v članku, ki piše o zgodovini kranjske kmetijske družbe, poroča, da so uvozili španske plemenske ovne in ovce iz vzrejališča v Mrkopalju, ki so jih pod sprejemljivimi pogoji razdelili med marljive kmete, posebej v Istri in na Gorenjskem.

Bojkovski in Šalehar (2010) sta v sestavku »Zakonska pravila o reji ovc v 18. stoletju« predstavila izbrane primere tedanje zakonodaje, s katero so predpisovali, usmerjali in poučevali kako izboljšati kakovost volne domačih ovc z uvajanjem plemenitih pasem. V poglavju »Zakoni, poduki in uredbe, povezane z rejo ovc« sta predstavila:

Wenn die Schaaf- und Baumwolle mautfrei anzusehen. Nr. 607, 3 November 1761. (Kdaj sta ovčja volna in bombaž oproščena mitnine?)

V letu 1761 objavljena uredba govori o ovčji volni in bombažu ter mitnini, ki jo je bilo potrebno plačevati. Zanimivo je, da sta bila ovčja volna ali bombaž prosta mitnine v primerih, kadar sta bila poslana na predenje znotraj države in v druge dežele, vendar samo pod nadzorom mitnic.

Unterricht auf was Art eine feine Wolle erzieget werden koenne. Nr. 774, 1765. (Poduk, kako se lahko priredi kakovostna volna)

V letu 1765 je bil napisan obsežen, na 11 straneh, strokovni poduk o prireji kakovostne volne. Na začetku je pojasnjeno, da so za kakovostno ovčerejo potrebni dobri pašniki. V nadaljevanju opisuje razlike med ovcami. Za prirejo kakovostne volne je potrebno kupiti potrebno število mladih ovnov iz krajev, kjer imajo ovce kakovostno volno. Le te ovne je potrebno pripustiti na domače ovce; nadomeste naj torej domače plemenjake, ki imajo grobo volno, še posebej tiste z zelo grobo, za katere je že cesar Karl VI (v 17.stol.) zaukazal, da jih je treba izločiti iz čred. Jagnjeta iz teh parjenj bodo imela že boljšo, kakovostnejšo volno. Ta jagnjeta so odberejo za pomladek in se jih ponovno pripusti pod omenjene ovne. Ob stalnem ponavljanju takih parjenj je velika verjetnost, da bo kakovost volne vedno boljša.

Od mladih jagnjet se odbere toliko ovnov kot se jih potrebuje. Odbrati jih je treba zelo pazljivo in preiskati, če imajo sami kakovostno volno. Za presojo volne je potrebno vključiti tudi izkušnje obrtnikov in usposobiti državne uradnike. Naslednje poglavje opisuje rejo ovc, Ovčake, prehrano, krmljenje, dostop do soli. V nadaljevanju je še opisano: striženje ovc, poznavanje volne in koristi ovc.

Die Schaafzucht zu erweiteren und zu verbessern. Nr. 825, 7. Jaener 1766. (Razširjenje in izboljšanje ovčereje)

Uredba o razširjanju in oplemenjevanje ovčereje izdana v letu 1766 piše, da je še posebej potrebno razširiti prirejo kakovostne volne, poskrbeti za suhe pašnike, izločiti ovne poraščene z grobo volno in preskrbeti za poraščene s kakovostno volno.

Waldungsexzessen Abstellungspatentenerneuerung. 20. August 1768. (Zakon o dopolnitvi zakona o gozdovih)

V dopolnitvah zakona o gozdovih iz leta 1768 lahko beremo že o prvih spremembah o paši v gozdovih. Zakon zahteva, da se ovce in prašiče, čimmanj pase v gozdovih temveč na posestvih in neobdelanih poljih izven gozda.

Die Erichtung einer Pflanzschule von edleren Schaafviehe zu Merkopail. Nr. 1669, 6. März 1775. (Ustanovitev vzrejališča za plemenite ovce v Mrkopalju)

V letu 1775 je objavljeno poročilo o ustanovitvi vzrejališča za plemenite ovce v Mrkopalju in opisana vzhlevitev plemenitih ovc na vzrejališče. Čistopasemske ovce so bile pri starosti 18 mesecev razdeljene po deželah za žlahtnenje domače ovčereje. Za doseg tega pomembnega cilja, je njegovo veličanstvo pokrilo stroške iz erarja. Španski ovni so bili za ta namen že v letu 1773 naseljeni na postajo in v istem letu že nekaj ovnov razdeljenih po posestvih. Deželni glavarji so morali pisno (do 1. maja) sporočiti potrebe po teh ovcah, nakar je bil do začetka julija narejen razdelilnik za delitev po posameznih deželah. Na stroške erarja so bile ovce prignane iz Mrkopalja preko Ljubljane in Gradca na Dunaj in od tu dalje na Češko, Moravsko, Šlezijo in v druge dežele – od Dunaja naprej pa na stroške tistega, ki

je prejel te ovce. Vsak, ki je prejel ovco je plačal prispevek, ki se je zbiral v skupnem državnem fondu, ustanovljenem za namene ohranjanja državnih pomoči.

Von dem Fortgaenge der edlern Schaafzucht jaehrlich die Anzeige zu machen und etwas Wolle einzuschicken. Nr. 1691, 12. Mai 1775. (Letno poročanje o napredovanju ovčereje in pošiljanje vzorcev volne)

Ukrep, ki so ga sprejeli v letu 1775 je nalagal, da mora domini letno poročati o napredovanju ovčereje. Sporočiti je moral koliko ovc je bilo prirejenih z dodeljenimi španskimi ovcmi in koliko jih pričakujejo v naslednjem letu ter poslati v preizkus od vsake generacije nekaj volne.

Die Schaafwoollebehandlung in den Kontumazstationen. Nr. 1701, 30 Juni 1775 (Ravnanje z ovčjo volno na karantenskih postajah)

V istem letu 1775 je zapisano tudi ravnanje z ovčjo volno na karantenskih postajah. Ovčja volna, ki je ob prispetju na karantensko postajo pri natančni in pazljivi preiskavi spoznana za oprano, ne bo podvržena novemu pranju, ampak bo le obdelana po karantenskih predpisih.

Wegen Beurtheilung der Abkominlinge von den Spanischen und Paduanerwiddern. Nr. 1756, 20 Jäner 1776. (Presoja potomcev španskih in padovanskih ovnov)

V letu 1776 so zapisali, da potomce španskih in padovanskih ovnov ne presojamo po postavitvi ušes in nosu, ampak po kakovosti volne.

Die Abhandlung in Absicht der Nutzbarkeit der Schafzucht. Nr. 2070. (brez datuma, objavljeno v osmi knjigi). (Presoja koristnosti ovčereje)

Brez datuma najdemo zapisano presojo o koristnosti ovčereje. Na 54-tih straneh so napisana navodila za rejo ovc kot spodbuda za uspešnejšo ovčerejo na Štajerskem. Nekateri poudarki:

- podrobno o uporabnosti ovc (volna, meso, mleko, ...),
- izračun gospodarske koristi ovc na Štajerskem, stalež ovc ocenjujejo na 600 000,
- o nastanku španskih ovc; Anglija, Francija, Švedska, ...
- kje na Štajerskem bi redili ovce? Kako prezimiti ovce? Primerni kraji za rejo ovc so v celjskem okrožju, možnosti so tudi na ptujskem in mariborskem polju, kjer nekateri grofje redijo tudi po 400 – 700 ovc,
- katere vrste ovc? O prvotnih ovcah; oplemenjevanje z ovcmi, ki so na ptujska in mariborska gospodarstva prišle preko Kranjske in so dajale več volne kot deželске ovce; osnova je izboljšana ovčereja (izračun koristi): uvoz plemenskih ovc s kakovostno volno (padovanske, španske), boljša reja, preskusi oplemenjevanja. Na Štajerskem je 10 samostanov, ki imajo vsa velika posestva in vsak za ovčerejo primerne površine. Oskrbeti jih je treba s 500 velškimi ovcmi iz padovanskega področja in 500 češkimi ovcmi iz plzenskega okrožja; na vsakih 100 ovc še 10 ovnov ali skupaj za 1000 ovc 100 ovnov – vsakih polovica; skupaj 1100 ovc, ki se porazdele med 10 samostanov. Prav tako se oskrbi z okoli 20 ovni in 30 plemenskimi španskimi ovcmi, ki se jih tudi porazdeli po samostanih z namenom preskusov oplemenjevanj. Stare domače ovce je treba prestaviti na druga posestva, dati kmetom ali prodati.
- Podrobno je v nadaljevanju opisana oskrba, prehrana, odbira, določanje starosti ovc po zobeh, bolezni, ... Nadzor nad novo ovčerejo pa imajo kmetijske družbe.

Schafzucht. N. XVI. 4. Jäner 1782.(Ovčereja)

Že v letu 1782 so pisali o preprečevanju križanja. Za izboljšanje ovčereje so predlagali preprečevanje »izrojevanja« z nabavo španskih in padovanskih ovnov z naslednjimi ukrepi:

- plemenitim ovcm preprečevati pašo na pustih in močvirnatih pašnikih;
- za pleme se lahko odbere jagnjeta iz parjenja med španskim ovnom in domačo ovco šele po tretji jagnjitvi;
- te ovne predstavljati iz ene v drugo čredo, in tako s tem zamenjati plemenske ovce.;

- cesarski okrožni uradnik mora konec maja poročati o prirejenih in razpoložljivih plemenitih ovcah in istočasno priložiti vzorce volne.

Viehstandestabellen sind zur bestimmten Zeit einzusenden. 21. Juni 1784. (Podatke o staležu živine je potrebno poslati v določenem času)

Že v letu 1784 je bilo izdan predpis o pravočasnem pošiljanju tabel s podatki o številu (staležu) živine. V tabelah so zapisovali posebej stalež navadnih (deželskih) in plemenitih ovc.

Schaaftucht. N. XVI. 6. Juni 1785. (Ovčereja)

Pri žlahtnjenju ovc so dominije spodbujali, da so uporabljali le potomke dobrih čeških in moravskih ovc in oinov španske vrste. Vsa leta so uporabljali enako število ovc in skrbeli za boljše ovčarje.

Der Ausfuhrzoll von Schöps-, Lamm-, Schaaft- und Kitzfellen wird bestimmt. 14. Christmonat 1786. (Izvozna carina za ovčja in kozja krzna)

Od 1. januarja 1787 dalje je potrebno plačevati izvozno carino za ovčja in kozja krzna.

Die italienischen und spanischen Schafe welche zur Verbesserung der Schaaftucht eingeführt werden, sind zoollfrei. 9. April 1786. (Italijanske in španske ovce, ki so uvožene za izboljšanje ovčereje, so oproščene carine)

Za uvožene španske in italijanske ovce, ki so namenjene izboljševanju domače ovčereje ni potrebno plačevati mitnin in carin.

Načrtno izboljševanje kakovosti volne je rdeča nit skozi številne predpise v 18. stoletju. Ustanovitev vzrejališča za španske in padovanske ovne v Mrkopalju (Gorski Kotar) in načrtno širjenje teh ovc s kakovostno volno po drugih delih tedanje avstrijske monarhije je še današnji čas zelo napreden, racionalen in gospodarski ukrep. Če k temu dodamo še zaukazano spremljanje podatkov, pošiljanje vzorcev volne (nismo še odkrili kam in na katero ustanovo), navodila – kriterije za odbiro, zamenjevanje oinov in navodila za ureditev reje ovc, potem lahko mirno zapišemo, da so to začetki rejskega in selekcijskega dela v slovenski ovčereji.

Mrkopalj je bilo prvo organizirano vzrejališče v ovčereji v tedanji Avstriji, katerega pomen poudarja tudi Ogrizek (1948). Veliko plemenskih čred španskih in padovanskih ovc je potovalo na Dunaj preko našega ozemlja, posebej je omenjena Ljubljana.

Mrkopalj je danes občina in na občinskem grbu lahko, kot kaže spodnja slika, vidimo tudi ovco.

Grb občine Mrkopalj

5.4.2.1.2. 19. STOLETJE

V Annalen (1830), ki jih je izdajala c. kr. kmetijska družba za Kranjsko, so za leti 1822- 1823 je v članku, ki opisuje kmetijstvo na območju Ribnice, zapisano, da so tamkajšnje ovce navadne grobo volnate pasme in da jih sploh ne molzejo.

Zalokar (1854) deli ovce v žlahtne in nežlahtne, ki so pri nas majhne, črne ovce, ki se po hribih pasejo; v drugih krajih imajo bele ovce.

Šalehar in sod. (2010) so povzeli zapise v Novicah (1856), ki so poročale o Pariški kmetijski razstavi in da je bila tam nagrajena tudi slovenska živina. Nagrajene so bile tudi Jezerske ovce zaradi izvirnega rodu (Originalität), kar samo dodatno potrjuje njihovo slovensko avtohtonost.

Novice (1858) so objavile sestavek »Ktere ovce bi utegnile za gorate kraje najboljše biti?« in v njem pišejo:

Ktere ovce bi utegnile za gorate kraje najboljše biti?

Znano je sploh, da v goratih krajih se merinoške ovce ne obnašajo dobro; toraj bi radi ktere druge dobili, da bi ovčjo rejo s pridom špogali.

Taka ovca je tista, ki jo imamo na Jezeru na Koroškem in Kokri na Krajskem ali prav za prav tam, kjer se koroška in krajska dežela stiskate (Seelander und Kanker-schaf).

Jezerska ovca je posebno pleme navadne ovce; ima belo volno in upognjeno čelo, dimaste obloge krog oči, dolge enmalo pobešene ušesa, in če so te ovce na višjih krajih, so tudi večji in težji, med tem ko se na ravninah sčasoma v navadno drobnico spreobernejo. Rodovitne so jezerske ovce zelo, skorej vsaka ima v dveh letih po tri jance (jagneta); strižejo se po trikrat, namreč o božiču, o binkoštih in po malem Šmarnu (sred mesca kimovca) — in nastriže se volne od vsake ovce po 3 funte, katero prodajajo Jezerci in Kokričanji funt po 40 do 45 kr.; vpitajo se prav rade, in ako so do dobrega spitane, vagejo po 120 do 130 funtov; uterjene so pa jezerske ovce tako, da nobeno pleme v celi Evropi ni terdnejše nature, zakaj one ostanejo vedno, noč in dan, v planinskih pašnikih večidel pod milim nebom, le večji posestniki so jim boljše staje napravili, kamor jih ob hudih vremenih in ponoči uganjajo.

Nepitane brave prodajajo Jezerci po 3 do 6 goldinarjev, pitane pa po 7 do 10, ovne za pleme pa po 9 do 12 gold.

Kdor si želi jezersko ovčje pleme omisliti, naj se zastran tega na Jezero (Seeland) oberne do gosp. Petra Štular-ja, kateri je imel svoje ovce tudi v pariški in dunajski razstavi, za ktere je prejel tudi pohvalno pismo. On bo gotovo vsakega rad pošteno postregel.

Kmetijske in rokodelske novice (1858, str. 249)

Trepinc (1865) k članku A. Žgurja (1865), v katerem priporoča rejo ovc, dodaja in priporoča rejo jezerskih ovc, ki so imenitnega bergamaškega plemena, so velike, imajo dobro volno in veliko mesa.

Novice (1869) so pod naslovom »O reji brav ali ovac« objavile govor dr. Orla na občnem zboru kranjske kmetijske družbe in v povzetku je v nadaljevanju:

Po Kranjskem se redí veliko ovác, tudi so v več krajih naše deželice eden poglavitnih gospodarskih členov. Pri vsem tem vendar ni društvo naše dosedaj te nežne in koristne živinice kar nič v misel vzelo. Temu se je temveč čuditi, ker je že za vlado veličastne cesarice Marije Terezije bilo za dobro spoznano, v naši deželi ovce žlahnega plemena Merinoškega vpeljati.

Ovác je več plemen. So take, ki imajo žlahno, tanko, dragoceno volno, druge debelo volno nizke cene. Nekatere so velike, ki tehtajo čez 100 funtov s srednjo volno, druge majhine, ki tehtajo 30 do 50 funtov z debelo volno.

Pri nas se dajo koristno ravnati vsa plemena.

Priporočati posebno so ovce Jezerske (Seeländer) nad kokriško dolino gosp. Stularja zaradi posebne velikosti in lepe volne; to pleme je bilo celó v pariški razstavi pohvaljeno. Dve leti star praz (oven) tehta do 130 funtov, ovca do 80 funtov.

Največ ovác na Kranjskem je majhnega plemena z debelo volno.

Ako pomislimo, da, kodar dobro storé ovce nizke vrednosti, bi se dale ravnati tudi ovce više vrednosti, sili se nam želja, namesti naših slabih ovác dobiti ovce take, od katerih se smemo nadjati večih dohodkov iz volne in tudi iz mesá.

Kako pa to doseči, svetujem sledeče: Visoko ministerstvo za poljedelstvo naj se naprosi, da nam odloči začasno na tri leta po 1000 gold. za nakupovanje žlahnih ovác in prazov; — ti naj se razdelijo v take kraje,

Kmetijske in rokodelske novice (1869, str. 17)

Naznanila (1870) poročajo o državnih subvencijah za leto 1869. Za povzdigo ovčje reje je ministrstvo družbi zagotovilo 1000 goldinarjev. Ob tem še dodajajo: »Po razgovoru z izvedenci v ovčereji in s podružnicami je prišel odbor do tega, da je c. k. ministrstvu razodel, da Jezerska in Trbiška ovca bote za zdaj najbolj stregli potrebam naše dežele, ta (trbiška) zavoljo svoje bolj trdne nature in zavoljo zadovoljnosti tudi s pičlejšo hrano posebno notranjskim (kraškim) krajem, - una (jezerska) pa posebno gorenskim in dolenski.«

Glavni odbor c.k. družbe kmetijske je 29. decembra 1869 v Oglasniku št. 35 objavil »Razglas, kako se za povzdigo ovčje reje na Kranjskem iz državne podpore nakupljeni ovni in ovce jezerskega in trbiškega plemena dado gospodarjem na deželo«, ki je prikazan v celoti v prilogi 1. Pomembnejša določila so:

- ovni in ovce dobijo gospodarji brezplačno pod pogojem, da jih bodo dobro oskrbovali in tri leta brezplačno pripuščali v svoji okolici; po preteku treh let postanejo živali gospodarjeva last,

- gospodar mora voditi zapisnik, v katerega zapisuje dan, kdaj je ovna spuščal, vrsto ovce (žlahnega plemena ali pa domačega rodu) na katero je bil oven spušččen – ime in stanovanje lastnika ovce, ki mu mora izdati »plemenski listek«, ki ga je izdala družba,
- lastniki ovc, ki so jih imeli pri jezerskem ali trbiškem ovnu, si morajo napraviti zapisnik, kjer zapišejo, dan pripusta, dan jagnitve, ali je jagne sam za rejo obdržal ali prodal (tudi komu),
- potomce jezerskih ali trbiških ovnov je treba označiti – prebiti desno uho z železom s črko »s« - kar pomeni subvencijo,
- plemenski zapisnik morajo pokazati na njegovo zahtevo predsedniku podružnice in mu ga ob koncu leta izročiti, da ga ta pošlje glavnemu odboru kmetijske družbe v pregled,
- če se gospodar ne drži teh navodil ima glavni odbor pravico, da mu odvzame darovane ovne in ovce,
- gospodar ob prevzemu živali podpiše posebno pismo (reverz), s katerim se zaveže, da se bo držal teh navodil.

Bleiweis (1871) je v poglavju »Od ovčjih rodov« opisal številne pasme ovc in med njimi tudi pasmi Jezerska ovca (Seeländerschaf) in Trebiška ovca (Tarviserschaf) – glej prilogo. *»Obe sta se zaplodili po bergamoški (laški)... Z Jezerskimi in Trbiškimi ovcami (ovni) zboljšamo in požlahtnimo naše domače, malovredne ovce najboljše in gotovo..., da se naša domača ovčjereja more močno povzdigniti po tem, da Jezerske in Trbiške ovce vpeljemo v našo deželo.«*

Naznanila (1874) poročajo, da so iz subvencij za leti 1870 in 1871 nakupili in brezplačno razdelili 89 jezerskih in 50 ugovških ovc ter še 13 ugovških ovc v letu 1872. O ugovških ovcah pišejo, da dajo več in boljše volno ter zaradi svoje velikosti tudi precej več mesa kot domače. Naznanila (1875) pa o nakupu 21 ugovških in 46 jezerskih ovc.

Neznani avtor poučuje v Novicah (1870) o reji jezerskih in trbiških ovc na Kranjskem, ki jih je razdelila kmetijska družba ter naroča, da je treba z njimi tako ravnati, da ne »popačijo« tega plemena ne le v volni, ampak tudi ne v vseh drugih telesnih lastnostih in nadaljuje: *»Jezerska in trbiška (prav za prav ugovška) ovca je obrajtana zaradi mesa in volne, trbiška vrh tega tudi zaradi molže..... Posebno mora gospodar gledati na to, da si - zraven tega, da se jezerski in trbiški ovce tudi na domače ovce spušča – ohrani čisti rod z jezersko ovco in jezerskim ovnom, ali s trbiško ovco in trbiškim ovnom. Če gospodar skrbno le to enako blago med seboj pari si zaredi v malo letih čisti jezerski in trbiški rod, in to je glavni namen, da smo omenjene ovce dobili v našo deželo.«*

Novice (1870) za naše kraje priporočajo jezersko ovco, ki se je zaplodila iz laške bergamaške in pa trebiško.

V objavi »Razglas živinorejcem na Kranjskem« (1872) kranjska kmetijska družba sporoča, da bodo kupili za povzdigo ovčereje ovne in ovce Jezerskega in Trbiškega plemena in dali ovčerejem pod pogoji, ki so jih sprejeli 26. decembra 1869. Prosilci morajo sporočiti ali že redijo ovce, koliko jih imajo običajno čez zimo in koliko jih je v njihovem okraju. Podobni razglasi so tudi v drugih številkah Novic (1874, 1875, 1876, 1878, 1879, 1883, 1885, 1886). Do vključno leta 1875 so brezplačno razdeljevali jezerske in ugovške ovce in ovne, od leta 1876 dalje pa ukviške ovce.

O nakupu Ugovišlih ovc pišejo Novice (1873). Šolmajer (1873) pa jih je strokovno opisal in predstavil. Na razstavi goveje živine, konj, ovc in prešičev v Celovcu (1877) so bile razstavljene Trbiške in Jezerske ovce. V Novicah (1879) pa je opis škotske pasme ovc imenovane Blakfaced, ki jo je uspešno vpeljavala dunajska kmetijska družba in jo omenjalo tudi kmetijsko ministrstvo. Naznanila (1879) poročajo, da so za leto 1878 porabili 150 goldinarjev za nakup plemenskih ovnov Ukviškega plemena. Naznanila (1880) pa o podpori za leto 1879 v višini 200 goldinarjev za isti namen, v letu 1880 pa 100 goldinarjev – Naznanila (1881).

Novice (1880) poročajo o ovcah jezerskega plemena:

* Ovce Jezerskega (koroškega) plemena so tudi bile na deželni razstavi v Gradcu odlikovane; eden razstavnikov je dobil častno diplomo, drugi pa darilo v denarji. Ovce Jezerskega plemena so istega rodú, kakor ovce Ukviškega plemena, katere naša kmetijska družba kranjska vpeljuje in katerih po nizki ceni dobiti, se jim zdaj zopet dobra prilika ponuja.

Kmetijske in rokodelske novice (1880, str. 345)

Kmetovalec (1889) obvešča, da so konec oktobra prispeli v Ljubljano ovni frizijske pasme, ki jih je Kmetijska družba že razdelila med izbrane rejce. Na koncu dodaja, da *»ako se bo to pleme privadilo našim tlem in našemu podnebju, bode velike koristi našim tlem in našemu podnebju, bode veliko koristi za našo ovčjo rejo, kajti pleme je veliko večje, ima fino volno in je tako mlečno kakor koze.«*

Laibacher Zeitung (1895) je poročal o letnem zboru kranjske kmetijske družbe. Za pospeševanje ovčereje so leta 1894 kupili ovne bergamske pasme in jih za četrto nakupne cene razdelili ovčerejcem. Enako je Laibacher Zeitung (1897) poročal za leto 1896.

Novice (1898) so objavile obsežen članek pod naslovom »Nekaj o ovčereji«, kjer so opisane pasme ovc, ki jih po kakovosti volne loči take, ki imajo tanko, srednjo ali grobo volno:

- Ovca merinovka je najplemenitejša ovca s tanko in gosto volno,
- Angleška ovca ima dolgo, srednjo in kratko volno,
- Jezerska ali trebiška ovca *»izvirata iz tistega planinskega kraja na Laškem, ki se Bergamo imenuje in kjer redijo lepe ovce, ki se Bergamaške ovce imenujejo. Kako so prišle na Koroško, ni natanko znano.*

Jezerska in trebiška ovca sta si v tem podobni, da sta obe veliki, da se dobro spitati daste, in da imate če tudi ne prav tanko, vendar lepšo volno nego vse naše domače.«

V nadaljevanju avtor piše o pravilih za rejo ovc.

5.4.2.1.3. 20. STOLETJE

Še podrobneje pasme ovc opisuje Narodni gospodar (1902), ki jih z ozirom na volno deli v pet skupin:

- ovce z grobo dlako,
- ovce z mešano volno,
- ovce s svetlo volno,
- ovce z navadno dlako,
- ovce z merinovo dlako.

V skupini ovc z mešano volno je v podskupini ovce s kratkim repom in dolgimi ušesi omenjena »naša navadna ovca« in v podskupini ovce z dolgim repom in dolgimi uhlji »kraška ovca«

Kmetovalec (1904) odgovarja na vprašanje »Ali bi uspevale na Bolškem Brgamaške ovce?«, da bi Brgamaško ovčje pleme na Bolškem prav gotovo uspevalo in da bi pripomogla k izboljšanju bovške ovce, ki bi postale večje, povečala bi se mlečnost in izboljšala volna. Priporočena je uporaba že udomačenih križanih ovc, ki so skoraj čiste bergamaške »krvi«.

Po prvi svetovni vojni je avtor z inicialko L. (1918) v Kmetovalcu v članku »Razširjenje ovčereje« pisal o pomenu razširjenja ovčereje in da so naše razmere najboljše in najkoristnejše domače pasme. *»Na Kranjskem je znana ovca iz Tuhinjske doline pri Kamniku, iz Bohinja in tamkajšnjega okoliša. Pred*

vojno so bile znane tudi ovce v okrožju Nanosa; vojaštvo jih je pa tam skoro popolnoma zatrla. Dalje imamo v Istri domačo istrsko pasmo, križano z različnimi žlahtnimi plemeni.« Pomembno sporočilo je tudi v članku »Izvoz solčavskih ovac« (1920). Dunajsko društvo »Alpenländische Schafzuchtgesellschaft« je z vlado v Beogradu doseglo dogovor za izvoz 2000 jezerskih ovc pod pogojem, da se dobi dovoljenje za uvoz plemenske živine. Na štirih plemenskih sejmih, ki so jih sklicali v novembru v Solčavi, Lučah in Ljubnem, Mozirju in Slovenj Gradcu, so skupaj odbrali 23 mrkačev in 309 ovc (skupaj 422 živali). Za ohranitev kakovosti pasme avtor svetuje, da rejci ohranijo domačo pasmo, da jo ohranijo čisto, da jo ne prekrižavajo, da skrbno odbirajo plemenjake, da jih prezgodaj ne pripuščajo, da naj se ovni, ki niso za pleme, skopijo.

Kmetovalec (1921) je objavil razglas glede oddaje subvencijskih »mrkačev (ovnov)« jezersko – solčavske pasme, ki je primerna hribovskim rejam in prosilcem iz Belokrajine. Na seji glavnega odbora kmetijske družbe za Slovenijo (Kmetovalec – 1921) so sprejeli sklep: »Odbor je sklenil, da se naprosi poverjeništvu, da priskrbi nekoliko ovnov bergamaške pasme, ki so se na Gorenjskem izkazali primernejši nego solčavski.« Ta sklep je kritično presodil Zupanc Martin, ki se je postavil v bran solčavskim ovcam. Piše: »V solčavskih planinah se redi od nekdanje težke, vztrajna, zdrava in glede krme z malim zadovoljna ovca. Tamošnji gorjanci so si sčasoma ustvarili posebno pasmino ovce, katera se prav malo ali sploh nič ne razlikuje od jezerske. Nekdanje se je baje vpeljalo nekaj bergamaških merkačev (ovnov) v jezerske kraje v svrhu izboljšanja plemena, a vobče se na splošno ni vpeljavalo tuje krvi. Solčavski planinci so si nabavljali tu in tam boljše jezerske merkače, kakor tudi nasprotno Jezerčani v Solčavi. V večini slučajev se je pa plodila žival v lastnih čredah brez ozira na medsebojno sorodstvo..... Naše načelo pri umni in dobičkonosni živinoreji mora biti brezpogojno to, da ne stremimo za tujimi plemenitimi (žlahtnimi) pasmami, ki niso nikakor prilagojene našim razmeram, ampak da poboljšamo in povzdignemo s pravilnim ravnanjem domačo pasmo, katero lahko preživimo.«

Gustav Pirc (1922) je v Kmetovalcu v sestavku »Ovčja pasma v slovenskih Alpah« v dveh nadaljevanjih podrobno in kritično predstavil nastanek in razvoj ovčjih pasem s poudarkom na slovenskih ovcah. Kratek povzetek:

- v slovenskih pokrajinah je bila v starodavnih časih brčkone splošno razširjena le majhna bela ovca, ki se še danes nahaja, prevržena (modificirana) na južnem pobočju Julijskih Alp (tolminska in bovška ovca),
- že v zgodovinskih časih je prišla v Alpe izredno velika ovca (iz Afrike), ki se danes imenuje bergamaška ali orjaška planinska ovca, ki se je križala s padovansko ovco ter potem prodirala na celotno območje Alp,
- ukviško ovčje pleme v dolini med Trbižem in Pontabljem, ovčje pleme v gorenjski savski planini, ovčje pleme na jugu Kamniških planin (posebno v Tuhinju), jezersko pleme na Koroškem in ovčje pleme v hribovju Pece ter v Solčavskih Alpah je torej prevrženo (modificirano) pleme bergamaške ovčje pasme,
- v nadaljevanju so vsa v predhodnem odstavku zapisana ovčja plemena predstavljena z osnovnimi zootehničnimi normativi,
- na koncu svetuje za izboljšanje slovenskih ovc ob pravem vzrejnem delom solčavsko ovco .

Hladnik (1922) je mnenja, da je glede na kakovost volne smatrati jezersko-solčavsko ovco v Sloveniji kot prvo. Kafol (1925) piše, da bi za izboljšanje in požlahtnjenje naše domače ovce prišla v poštev le jezerska oziroma trbiška ovca, kateri izvirata od bergamaške ovce.

Poročilo kmetijske družbe za Slovenijo leta 1921 (1922) poroča, da »pri povzdigi ovčereje dobro služi solčavska oziroma jezerska ovca, ki je dobro znana tudi v Avstriji že iz prejšnjih let. V tem letu so Avstrijci sami prišli k nam kupovat solčavsko ovco, da z njo izboljšajo svojo domačo pasmo. Na željo gorenjskih ovčerejcev, je Kmetijska družba navzlic temu skušala nakupiti nekaj bergamaških ovnov v

Italiji, da se zboljša gorenjska ovca oziroma da se osveži kri gorenjske pasme.« O zanimanju Štajerske deželne vlade za nakup solčavskih ovc za pleme piše tudi Domoljub (1922).

O reji ovc piše tudi Koledar kmetijske matice za le Podgornik (1926) je opisal bergamoško ovco in na koncu zapisal: *»Za izboljšanje domače ovčereje bi kazalo vsaj ponekod si nabaviti predvsem bergamoške ovne. S temi bi plemenili domače ovce z borno volno, kakoršnih je še veliko pri nas. Z dosledno križatvijo z bergamoškimi ovni in vstrajnim odbiranjem, bi kmalu prišli do bolj velikih ovc in obenem tudi do ovc z boljšo volno. Tudi za kraje, kjer je že udomačena bergamoški ovci sorodna in po vsem podobna jezerska ovca, bi bilo zelo potrebno in koristno, ako bi si posestniki ovc nabavili v svrhu osveženja krvi bergamoške ovne.*« Istega leta je avtor opisal tudi jezersko ovco, za katero pravi, da se istoveti s solčavsko ovco in lahko govorimo o jezersko-solčavski ovčji pasmi, ki izvira iz prvotne majhne bele domače ovce in bergamoške ovce.

Černe (1928) piše, da je *»Bergamoški ovci zelo podobna padovanska ovca v Italiji, potem tirolska ovca, jezersko-solčavska ovca in vse ovčje vrste, ki jih gojimo v Sloveniji.*«

Zdolšek (1929) poroča o povečanem zanimanju za ovčerejo na Kočevskem, kamor je kmetijska podružnica s pomočjo oblasti, poslala dva vagona (132 komadov) solčavskih plemenskih ovc.

Živalca (1935) spodbuja rejo solčavske ovce, da bi sami pridelali dovolj volne. Poudarja zaprtost okoliša reje in da so solčavske ovce že pred desetletji kupovali za izboljšanje ovc na štajerskih, solnograških in tirolskih planinah. O reji ovc piše tudi Koledar kmetijske matice za leto 1935 (1935), ki poudarja, da je treba *»posvetiti vso pazljivost odbiri pasme in paziti potem pri križanju živali, da se dobijo živali z boljšo volno.... Danes priporoča najbolj Solčavska ovca, ki uspeva kakor kažejo poskusi tudi celo na Dolenjskem.*«

Ogrizek (1935) v knjigi *Ovčarstvo* opisuje tudi solčavsko - jezersko pasmo ovc. Omenja, da so na njen razvoj deloma vplivale tudi merino ovce.

Wenko (1937) je v *Krajevni leksikonu Dravske banovine* (1937) zapisal, da gojimo lastno pasmo, ki je proizvod domače zemlje: Jezersko-solčavsko ovco.

Ambrož (1939) v članku *»Ovčereja v Beli Krajini«* omenja domače ovce in da Belokranjec svoje ovce ljubi, da zelo čišla domačo pasmo, ki ni posebno žlahtna, a zato tudi ni razvajena, marveč skromna in odporna proti boleznim in vremenskim nepravilnostim. Svetuje, da bi bilo dobro, če bi začeli odbirati stare domače pasme. Solčavsko-jezersko ovco sta opisala tudi Šmalcelj (1947) in Ogrizek (1948).

Ovsenik (1948) piše, da se v Sloveniji redi jezersko-solčavska ovca, ki vedno bolj izpodriva trbiško in pa staro koroško ovco.

Novak (1970) piše, da so se iz križanja z uvoženimi živalmi v 18. in 19. stoletju na Slovenskem razvile naslednje pasme ovc: jezersko-solčavska, bovška ovca, Belokrajinska ovca.

5.4.2.2. MISLI NA KONCU

V zakonikih iz 18. stol, ki so veljali tudi za ozemlje današnje Slovenije, najdemo zelo bogata strokovna in zakonska gradiva povezana z ovčerejo. Nismo še raziskali in poiskali, kaj so pisali in določali v zakonikih o ovčereji pred 18. stoletjem, a zapis, ki smo ga našli zapisanega v letu 1765, nedvoumno priča, da je že v 17. stoletju cesar Karel VI zaukazal, da je treba izločiti iz čred ovne z zelo grobo volno. Načrtno izboljševanje kakovosti volne je rdeča nit skozi številne predpise v 18. stoletju. Ustanovitev vzrejališča za španske in padovanske ovne v Mrkopalju (Gorski Kotar) in načrtno širjenje teh ovc s

kakovostno volno po drugih delih tedanje avstrijske monarhije je še današnji čas zelo napreden, racionalen in gospodarski ukrep. Če k temu dodamo še zaukazano spremljanje podatkov, pošiljanje vzorcev volne (nismo še odkrili kam in na katero ustanovo), navodila – kriterije za odbiro, zamenjevanje ovnov in navodila za ureditev reje ovc, potem lahko mirno zapišemo, da so to začetki rejskega in selekcijskega dela v slovenski ovčereji.

Prvi opisi ovc, ki so jih redili v Sloveniji, so iz prve polovice 19. stoletja: nežlahtne majhne črne ovce in grobo volnate ovce. Sledijo številne omembe jezerskih ovc, ki so bile nagrajene leta 1856 na kmetijski razstavi v Parizu. Poleg teh ovc v istem času navajajo trbiške ovce in ugovške (ukviške) ovce. Obe pasmi sta nastali s križanjem domačih navadnih ovc z bergamaškimi ovcami. Kranjska kmetijska družba je pospeševala ovčerejo prav z brezplačnim razdeljevanjem ali pa prodajo za četrtinsko ali polovično ceno plemenskih ovc jezerske in trbiške pasme. Leta 1869 je objavila poseben razglas, ki je v prilogi, s pogoji pod katerimi se dajejo gospodarjem plemenske ovce kupljene z državno podporo – pomembna je tudi zahteva, da se mlada jagnjeta od teh ovc označijo s črko »s«, kar pomeni subvencijo, da pišejo zapisnike o spuščanju ovnov, ... V pregledu srečamo še omembe naslednjih pasem: majhna bela ovca, navadna ovca, bergamaška ovca, frizijska ovca, kraška ovca, solčavska ovca, istrska ovca, tuhinjska ovca, belokranjska ovca. Novak (1970) je zapisal, da so se pri nas razvile tri pasme: jezersko-solčavska ovca, bovška ovca in belokranjska ovca.

VIRI

1. Ali bi uspevale na Bolškem Bergamaške ovce? 21(1904)3, str. 23, Kmetovalec.
2. Allgemeine Versammlung der k. k. Landwirtschafts-Gesellschaft. 116(1897)153, str. 1397-1398, Laibacher Zeitung
3. Ambrož G. Ovčereja v Beli Krajini. (1939) - propagandna številka, str. 33 – 34, Mali gospodar
4. Bleiweis, Janez. O reji ovac, str. 68 – 76. V: Nauk o umni živinoreji. Ljubljana 1871, 119 strani
5. Bojkovski, Danijela, Andrej Šalehar. Zakonska pravila o reji ovac v 18. stoletju. Izbrani primeri. 78(2010)2, str. 22 - 24, Kmetovalec
6. Brigido Pompej. Erfahrungsmässiger Unterricht wie die Schafe durch gute Pflege zur vollkommensten Art gebracht, und bey solcher erhalten werden können. Za leto 1771. 2(1773), str. 77-168, Zweite Sammlung nützlicher Unterriichte.
7. Britovšek, Marijan. Stanje živinoreje v pašniško gospodarskem sistemu. str. 129 - 146. V: Razkroj fevdalne agrarne strukture. Ljubljana 1964, 430 strani.
8. Britovšek, Marijan. Razkroj fevdalne agrarne strukture in prehod na individualizirano kmetijstvo na Kranjskem. I. del. 8(1960)2, str. 81 – 90, Kronika
9. Britovšek, Marijan. Razkroj fevdalne agrarne strukture in prehod na individualizirano kmetijstvo na Kranjskem. II. del. 8(1960)3, str. 159 – 165, Kronika
10. Černe Franc (1928). Živinoreja. Celje 1928, 320 strani
11. Državne subvencije za leto 1869. Letnik 1870, zvezek I, Ljubljana 1870, str. 58 – 68, Naznanila c. k. kmetijske družbe na Kranjskem
12. Geschichte der Akademie der Operosen un des Ackerbaues in Krain. 4. nadaljevanje. Illyrisches Blatt, 22 März 1828, šte. 12, str. 46 – 48
13. Hladnik, I. Katera ovca je v Sloveniji najboljša? 39(1922)8, str. 71 – 72, Kmetovalec
14. K. K. Landwirtschafts-Gesellschaft für Krain. 114(1895)163, str. 1419-1420, Laibacher Zeitung
15. Kafol, Fr. Poprimimo se zopet ovčereje. 42(1925)4, str. 26, Kmetovalec
16. Ktere ovce bi utegnile za gorate kraje najboljše biti? XVI(1858)32, str. 249, Kmetijske in rokodelske novice
17. Kurze Beschreibung der Landwirtschaft im herrschaftsbezirke Reifniss. III. Viehzucht. Jahrgang 1822 und 1823, 1830, str. 68 – 73, Annalen der k. k. Landwirthschafts-Gesellschaft in Laibach.
18. L. Razširjenje ovčereje. 35(1918)8, str. 60 – 61, Kmetovalec
19. Lepih Ugovških ovac. 31(1873)6, str. 48, Kmetijske in rokodelske novice
20. Nakup solčavskih ovac. 35(1922)24, str. 24, Domoljub
21. Nekaj o ovčereji. 56(1898)48, str. 476 – 477 in šte. 49, str. 485 – 486, Kmetijske in rokodelske novice
22. Nekoliko o reji ovac. 28(1870)6, str. 43-44, Kmetijske in rokodelske novice

23. Novak, Vilko. Živinoreja. V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. Ljubljana 1970, str. 343 – 394
24. Nova ovca za naše kraje – Blakfaced-ovca imenovana. 37(1879)40, str. 316, Kmetijske in rokodelske novice
25. Nujni razglas Kranjskim gospodarjem. 33(1875)14, str. 113, Kmetijske in rokodelske novice
26. O reji brav ali ovac. 27(1869)3, str. 17, Kmetijske in rokodelske novice
27. O reji ovac. X(1935), str. 88 – 89, Koledar kmetijske matice za leto 1935
28. Ogrizek, Albert. Solčavsko – jezerska ovca. Str. 21 V: Ovčarstvo. Poljoprivredni nakladni Zavod, Zagreb 1948, 291 strani
29. Ogrizek, Albert. Solčavsko-jezerska ovca, str. 43. V: Ovčarstvo. II. izdanje. Zagreb 1935. 268 strani
30. Oklic. 41(1883)32, str. 251, Kmetijske in rokodelske novice
31. Opomin gospodarjem, kateri ovce rede. 28(1870)13, str. 103, Kmetijske in rokodelske novice
32. Orel, Jožef. O reji brav ali ovac. Ljubljana 1869, str. 86-87, Naznanila-Mittheilungen
33. Ovca. 3(1902)16, str. 244 – 246 in štev. 17, str. 259 – 260, Narodni gospodar
34. Ovce Jezerskega (koroškega) plemena. 38(1880)43, str. 345, Kmetijske in rokodelske novice
35. Ovni frizijskega plemena. 6(1889)20, str. 167, Kmetovalec
36. Ovsenik, Janez. Živinoreja in mlekarstvo. Spital 1948, 172 strani
37. Pirc, Gustav. Ovčja pasma v slovenskih Alpah. 39(1922)5, str. 42 – 43 in štev. 6, str. 54 – 55, Kmetovalec
38. Podgornik, Anton. Bergamoška ovca. 4(1926)4, str. 68, Gospodarski vestnik
39. Podgornik, Anton. Jezerska ovca. 4(1926)10, str. 193 - 194, Gospodarski vestnik
40. Poročilo o porabi državnih podpor. Ljubljana 1879, str. 16 - 21, Naznanila – Mittheilungen
41. Poročilo o državnih podporah I. 1879 in kako so se porabile. Ljubljana 1880, str. 30 - 38, Naznanila – Mittheilungen
42. Poročilo o delovanju Kmetijske družbe za Slovenijo leta 1921. 39(1922)23, str. 215 – 215, Kmetovalec
43. Razglas, kako se za povzdigo ovčje reje na Kranjskem iz državne podpore nakupljeni ovni in ovce jezerskega in trbiškega plemena dajo gospodarjem na deželo. K 52 št. Novic, štev. 35, Oglasnik, Ljubljana 29. decembra 1869.
44. Razglas živinorejcem na Kranjskem. 30(1872)29, str. 227, Kmetijske in rokodelske novice
45. Razglas zaradi oddajanja ovac. 32(1874)37, str. 289, Kmetijske in rokodelske novice
46. Razglas Kranjskim ovčjerejcem. 33(1875)12, str. 95, Kmetijske in rokodelske novice
47. Razglas. 34(1876)20, str. 155, Kmetijske in rokodelske novice
48. Razglas Kranjskim gospodarjem, kateri ovce redijo. 36(1878)40, str. 311, Kmetijske in rokodelske novice
49. Razglas Kranjskim gospodarjem, kateri ovce redijo. 37(1879)26, str. 201, Kmetijske in rokodelske novice
50. Razglas kranjskim ovčarjem. 43(1885)27, str. 215, Kmetijske in rokodelske novice
51. Razglas kranjskim ovčarjem. 43(1885)32, str. 255, Kmetijske in rokodelske novice
52. Razglas kranjskim ovčarjem. 44(1886)36, str. 275, Kmetijske in rokodelske novice
53. Razglas kranjskim ovčarjem. 44(1886)39, str. 305, Kmetijske in rokodelske novice
54. Razglas glede oddaje subvencijskih mrkačev jezersko-solčavske pasme. 38(1921)5, str. 5, Kmetovalec
55. Razstava goveje živine, konj, ovac in prešičev v Celovcu. III. 35(1877)42, str. 331-332, Kmetijske in rokodelske novice
56. Reja solčavske ovce izredno važna. 3(1935)8, str. 113 – 116, Živalca
57. Sammlung : aller k. k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740. bis 1780., die unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. theils noch ganz bestehen, theils zum Theile abgeändert sind, als ein Hilfs- und ergenzungsbuch zu dem Handbuche aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. für die k. k. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer chronologischen Ordnung : mit allergnädigster Freiheit. Wien : Mößle J. G., 1786-1787, Bd. 1: 1786. - XL, 454 str. ; Bd. 2: 1786. - XXXVI, 456 str. ; Bd. 5: 1786. - LII, 527 str. ; Bd. 6: 1786. - LXIV, 712 str. ; Bd. 7: 1786. - 606 str. ; Bd. 8: 1787. - 634 str. (http://alex.onb.ac.at/gesetze_hvb_fs.htm - 10.1.2012)
58. Seja glavnega odbora Kmetijske družbe za Slovenijo v četrtek 17. februarja 1921. 38(1921)5, str. 49 – 50, Kmetovalec
59. Slovenska domača ovaca. Istrska ovca. Solčavsko- jezerska ovca. V: Zdanovski Nikola. Vuna naših ovac. Zagreb 1946, str. 36 – 44
60. Stefančič, Ante: Slovenska živinoreja v 19. stoletju. 1(1951) štev. 1, 28 – 31 in št. 2, 33 – 36 in št. 3 – 4, 95 – 105, Živinorejec

61. Šalehar, Andrej. Praktični nauki o reji ovac iz leta 1771. 77(2009)4, str. 15, Kmetovalec
62. Šalehar, Andrej, Osterc, Jože, Kompan, Drago. Na pariški razstavi leta 1856 nagrajena tudi slovenska živina. 78(2010)8, str. 12, Kmetovalec
63. Šmalcelj, Ivan. Solčavsko – jezerska ovca. Str. 21 - 22. V: Malo ovčarstvo. Sarajevo 1947, 154 strani
64. Šolmajer. Opomin našim ovčarjem. 31(1873)7, str. 49 - 50, Kmetijske in rokodelske novice
65. Terpinc, F. Jezerske ovce pa papeževa repica. 23(1865)7, str. 51 – 52, Kmetijske in rokodelske novice
66. Umek, Ema. Kranjska kmetijska družba 1767 – 1787. 29(2006)1, str. 1-34, Arhivi
67. Ema Umek. Prispevki k zgodovini ovčereje na Krasu in v slovenski Istri. 10(1957), str. 71 – 76, Slovenski etnograf
68. Valvasor Vajkard Janez. Čast in slava vojvodine Kranjske. Slovenski prevod. Ljubljana 2009, II. knjiga, str. 111 in str. 135
69. Vilfan Sergej. Podobe iz nekdanje živinoreje med Trstom in Slavnikom. 5(1957)2, str. 69 – 87, Časopis za slovensko krajevno zgodovino
70. Wenko, Boris. Ovčarstvo. Živinoreja. Krajevni leksikon Dravske banovine. Ljubljana 1937, str 24 – 27
71. Za povzdigo živinoreje; za povzdigo reje drobnice; za povzdigo čebeloreje. Ljubljana 1873, zvezek II, 1875, str. 22, 24, 26, 28, 30, Naznanila-Mittheilungen.
72. Za povzdigo reje drobnice. Ljubljana 1875, str. 10, Naznanila-Mittheilungen.
73. Za rejo drobnice. Ljubljana 1881, str. 24 - 26, Naznanila-Mittheilungen
74. Zalokar, Janez. Umno kmetovanje in gospodarstvo. Ljubljana 1854, 386 strani
75. Zdanovski, Nikola. Slovenska domača ovca. Str. 36 - 38. V: Vuna naših ovaca. Zagreb 1946, 75 strani
76. Zdolšek, Alfonz. O pospeševanju ovčereje v Sloveniji. 46(1929)10, str. 81, Kmetovalec
77. Zidanšek. Izvoz solčavskih ovac. 37(1920)23, str. 253- 254. Kmetovalec
78. Zupanc, Martin. Solčavska – jezerska pasma. 38(1921)24, str. 31, Kmetovalec
79. Žgur, A. Ovčja reja. 23(1865)6, str. 41, Kmetijske in rokodelske novice
80. Živinoreja. 6(1923)5, Domovina

V Ljubljani 29. decembra 1869.

(133—1)

Razglas

kako se za porzidigo ovčje reje na Kranjskem iz državne podpore nakupljeni ovni in ovce jezerskega in trbiškega plemena dadó gospodarjem na deželto.

Slavno c. k. ministerstvo kmetijstva je z odpisom od 9. nov. 1869 št. 5898 v ta namen odobrila sledeče vodila.

§. 1. Čedica z enim ovnom (prazom) in dvema ali tremi ovci ali pa posamni ovni (pruzi) jezerskega in trbiškega plemena se umnim gospodarjem taci krajev na Gorenškem, Notranjskem in Dolenškem, kateri so za ovčjo rejo ugodni, brez plačila proti temu dadó, da se gospodarji zavežejo, ovne in ovce dobro ravnati in jih najmanj tri leta v okolici svoji brez plačila za pleme obračati. Po preteku teh let je blagó lastnina gospodarjeva.

§. 2. Vsak lastnik, ki je dobil živino za pleme, mora zapisnik imeti, v kterega zapisuje dan, kdaj je ovna spuščal, ovco šlahnejega plemena ali pa le domačega rodu, na katero je bil oven spuščen, — ime in stanovanje gospodarja ovac, na ktere je ovna spustil. Vsa temu takemu gospodarju ima lastnik ovnov plemenski listek dati, ki ga je od c. k. kmetijske družbe prejel, in sme zahtevati za-nj le 10 novih krajarjev; ako bi več zahteval, se mu vzame oven. — Te plemenske listke morajo pa gospodarji ubrejanih ovac varno shraniti, da se v potrebi z njimi morejo izkazati.

§. 3. Taci ovac lastniki, ki so imeli ovco pri jezerskem ali trbiškem ovnu, si morajo pa tudi zapisnik napraviti, v kterega zapišejo to-le: 1) dan, kdaj je ovca bila pri ovnu, 2) dan, kdaj je ovca vrgla, potem 3) ali je lastnik jagnje sam za rejo obdržal ali 4) jo prodal in sicer: komu in kje ta stanuje.

§. 4. Ne le lastnik, ki je čedico dobil iz državnega denarja, temuó tudi gospodarji taki, ki so ovce svoje imeli pri jezerskem ali trbiškem ovnu, imajo od teh narejena jagnjeta, naj so čiste jezerske ali trbiške krvi ali pa mešanice z domačim blagom, zaznamovati tako, da se poznajo, in zato naj se vsa temu tacemu jagnjetu prebije desno uho z majóknim železom v podobi črke S (kar pomeni Subvencijo ali podporo državno).

§. 5. Lastniki, ki so čedico ali pa posamega ovna prejeli iz državnega denarja, morajo predsedniku podružnice družbe kmetijske, pa tudi družemu njenemu udu pokazati svoj plemenski zapisnik ali register, ako ga ti videti želijo; po preteku vsacega leta pa imajo izročiti ta register predsedniku podružničnemu, da ga pošlje glavnemu odboru družbe kmetijske v pregled in pretes.

§. 6. Po vseh teh pogojih, ki so zapisani v tem razglasu, se ima vsakdo zvesto ravnati, sicer ima glavni odbor kmetijske družbe pravico, da ovna in ovce gospodarju brez odškodovanja vzame in jih drugam dá.

§. 7. Da se bode gospodar ravnal po vseh teh pogojih in da je porok za blagó, ki ga je sprejel od družbe kmetijske, bode takrat, ko se mu živina izročí, se zavezal z posebnim pismom (reverzom), da se vsem

tem pogojem udá; le takrat je odvezan poročeva, ako je brez njegove krivice živina zadéla bolezni ali kakla druga nesreča.

Gospodarji na Kranjskem! Kdor izmed vas želí ovna samega ali ovna in kake 2 ali 3 ovce pod temi pogoji sprejeti, naj se pismeno oglási zadnji éna do konca meseca prosenca (januarja) prihodnjega leta pri podpisane mu odboru in naj v tem pismu pové to-le: a) ali ima že zdaj ovce, b) ali je v njegovem kraju ovčja reja navadna, c) ali želí le ovna samega ali pa zraven tega tudi ovac. — Da se nasenkraj ne more od kmetijske družbe zahtevati, da bi obilo blagó in na vse kraje dalo, razvidi vsak lahko iz tega, da se iz državnega denarja zdaj ne more nakupiti in po deželi razdeliti več blagó kakor le kakih 80.

Glavni odbor c. k. družbe kmetijske
v Ljubljani 26. decembra 1869.

„Zvon.“

Pod tem imenom začne podpisani o novem letu na Dunaji 1. in 15. dan vsacega meseca na celi poli redno izdajati slovenski

lepoznanski list,

kateroga tu spodobno priporoča vsem slovenskim rodoljubom.

„ZVON“ bo prinašal v prijetni mnogovrstnosti pesmi, povesti, humoristične, natoroznanske, kulturozgodovinske in posebno estetičnokritične spise od znanih slovenskih pisateljev, izmed katerih so gg. Celestin, Erjavce, Jurčič, Levce, Boris Miran, J. Ogrinec in Valjavec lista vdeleževali se že obljubili.

Naroča se z 1 gl. za 3 mesece, s 3 gl. za celo leto pri podpisane mu.

Ob enem podpisani naznanja, da se

Pesmi Borisa Mirana

dobivajo še pri E. Hohnu, O. Klerra in J. Lercherju v Ljubljani.

Na Dunaji meseca decembra 1869.

J. Stritar,

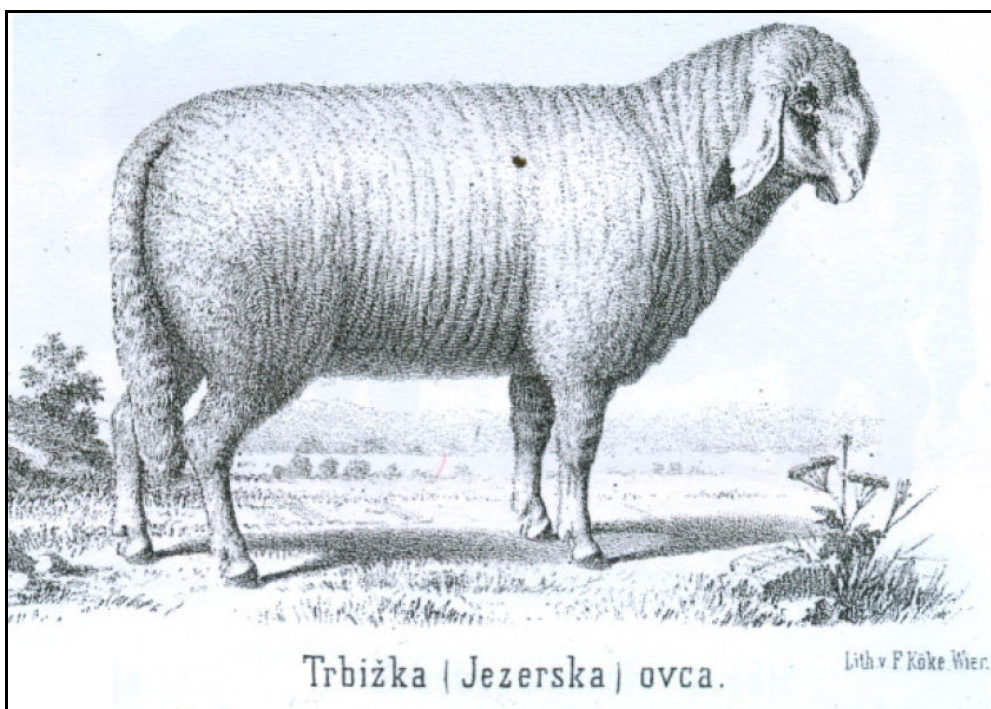
(137—1)

Wien, I. Johanngasse 16.

Razpis službe (133—2)**kancelista in praktikanta**

pri glavnemu zastopu zavarovalne banke „Slavije“ v Ljubljani, kateri odda tudi službe tistim, ki želé za provizijo v zavarovalnih opravilih popotovati. Ponudbe za te službe naj se pošljejo do 30. decembra) 1869, ali vsaj do 5. januarja 1870 vredenistvu „Triglava“, ktero tudi daje ustanovitelj razjasnilo. — Kancelist in popotovalni opravnik morata vložiti kavejco in znati slovensko brati in pisati. Popotovalnim opravnikom ni treba znati nemškega jezika.

J. L. Černy,
I. tajnik.

Bleiweis (1871, podoba XV)

Razglas

glede oddaje subvencijskih merkačev jezersko - solčavske pasme.

V kolikor bodo sredstva dopuščala, se bodo letos oddajali subvencijski merkači, primerni hribovskim rejam in prosilcem iz Belokrajine, ako vpošljejo znesek 320 kron.

Prosilec se mora zavezati, da bo prevzeto žival dobro oskrboval in dajal merkača proti mali odškodnini tudi sosednjim rejam za pleme na razpolago.

Jamstvena doba traja dve leti od dneva prevzema, nakar preide žival v polno last prevzemnika.

Nakupovanje in razdelitev se vrši na pomlad in jesen. Prevozne stroške nosi naročnik.

Zavezna pisma je dobiti pri Kmetijski družbi v Ljubljani.

Glavni odbor Kmetijske družbe za Slovenijo.

Kmetovalec (1921, str. 52)

Solčavska - jezerska ovca.

V „Kmetovalcu“ šte. 5, z dne 15. marca t. l. je v scji glavnega odbora Kmetijske družbe za Slovenijo z dne 17. februarja t. l. čitati sledeči stavek: „Odbor je sklenil, da se naprosi poverjeništvu, da priskrbi nekoliko ovnov bergamaške pasme, ki so se na Gorenjskem izkazali primernejši nego solčavski“.

K temu sledeče v pojasnilo:

V solčavskih planinah se redi odnekadaj težka, vztrajna, zdrava in glede krme z malim zadovoljna ovca. Tamnošnji gorjanci so si sčasom ustvarili posebno pasmino ovce, katera se prav malo ali sploh nič ne razločuje od jezerske. Nekdaj se je baje vpeljalo nekaj bergamaških merkačev (ovnov) v jezerske kraje v svrhu izboljšanja plemena, toda vobče se na splošno ni vpeljavalo tuje krvi. Solčavski planinci so si nabavljali tu in tam boljše jezerske merkače, kakortudi nasprotno. Jezerčani v Solčavi. V večini slučajev se je pa plodila žival v lastnih čredah brez ozira na medsebojno sorodstvo. Kmet se ni brizgal za kakovost in množino volne, ker iste ni mogel vnovečevati. Merodajno za njega je bil samo užitek borne volne za domačo uporabo in mesa na domu.

Prodaja nadprodukcije, bodisi volne ali ovac, se je vršila po prekupih na domu ali pa na sejnih v Železni Kaplji in Plibreku, seveda le za nizke cene. Te ovce so se izvažale od tod v Svico, Italijo in na Francosko.

Ovčerejo niso mogli kmeti teh krajev smatrati kot glavno panogo kmetijstva, tembolj ker ima ovca za te kraje pomen, da izkorišča pašo v strmih, kamenitih, za govejo živino nedostopnih krajih. Boljši pašniki se rabijo izključno le za govejo živino, katere reja je kmetu življenski pogoj. Ovca se je morala pa zadovoljiti, kakor že preje omenjeno, samo s slabo, nezadostno in naporno pašo na strminah, pozimi pa s pičlo odmerjeno, srednjedobro, oziroma slabo suho krmo. Tečnih krmil ondotni kmet ne poklada ne goveji živini in ne ovcam.

Za zboljšanje pašnikov v splošnem se ni skoraj še ničesar storilo, vsled raznih zaprek; največ pride v poštev velika oddaljenost od železnice, vsled česar kmetu ni dana možnost za nabavo umetnih gnojil, primernih semen, kmetijskega orodja in drugih raznih potrebščin, katera so posestnikom v nižavi lažje dostopna.

In vendar so ovce, če pridejo v jeseni s planin, skoro debele in dosežejo do 80 kg žive teže. To je dokaz, da te živali izborno izkoriščajo krmo. Kar se tiče volne, se lahko opazi, da je ista po poletni paši veliko boljše kakovosti kot spomladi. Pri jesenskem pregledovanju in nakupovanju plemenskih ovac se vidi natančno vpliv posameznih pašnikov na količino in kakovost volne, tako da se iz teh dejstev brez težave sklepa na dobroto paše posednih lastnikov.

Za zboljšanje ovčereje v solčavskih in drugih krajih bivše Štajerske se je pred kakimi 15 timi leti pričela zanimati štajerska Kmetijska družba v toliko, da je z državnimi sredstvi tukaj nakupovala boljše mrkače in ovce kot plemenjake za druge kraje Štajerske (in tudi za Češko in Solmograško). Vsled boljših cen in posuka, so se začeli tudi solčavski ovčarji za ovčerejo nekoliko bolj brigati. Nabavljali so si torej dobre mrkače za osvežanje krvi, ka-

teri niso bili z njihovimi čredami v sorodstvu, in odbirali plemensko žival po kakovosti volne. Zal, da se je to delo izvrševalo le v malim obsegu od strani razumnejših rejcev in se ni vplivalo v splošnem na vse ozemlje. In vendar si je priborila solčavska ovca v drugih krajih vsled njenih dobrih lastnosti dobro ime, tako da se na bivšem Štajerskem na tuje pasme nikdar ni mislilo.

Vse koristne lastnosti, med istimi tudi kakovost in količina volne v visoki stopinji je odvisna od plemenske odbire, vzreje, negovanja in krme. Kjer teh zadnje navedenih činiteljev ni, tam ponehavaajo tuči bistvene lastnosti pasme. Ne sme se torej pozabiti, da so lastnosti pasem v tesni zvezi s temi činitelji.

Naše načelo pri umni in dobičkanosni živinoreji mora biti brezpogojno to, da ne stremimo za tajni plemenitimi (žlahitimi) pasmami, ki niso nikakor prilagodene našim razmeram, ampak da poboljšamo in povzdignemo s pravilnim ravnanjem domačo pasmo, katero lahko preživimo.

Kot dokaz predstoječega, navajam iz lastne izkušnje, da so se solčavske ovce, izvažane v druge dežele, kjer so jih bolje negovali in oskrbovali, kakor pri nas, prav dobro obnesle. Na Nemško Štajerskem izvirajo boljše črede od plemenjakov, vpeljanih iz Solčave. Kot podlago za čobro ovčerejo uvaža Nemška Avstrija izključno solčavsko, oziroma jezersko ovco. Tako je tekom lanskega leta nakupila pri nas okoli 1100 plemenskih ovac. Z uspehom tega nakupa je tako zadovoljna, da namerava letos pri nas zopet nakupiti 2000 plemenskih živali. Avstrija bi imela priložnost dobavljati plemenite (žlahitne) ovce v Nemčiji, ki se z različnimi reklamami tudi trudi spraviti jih v denar. Brez dvoma bi Avstrija rajše pokrila svoj nakup v navedeni, z njo sprjaznjeni državi, kakor pa pri nas. Uvidela pa je, da je naša pasma zaradi skromnih zahtev in boljšega zdravja sposobnejša in se veliko lažje prilagodi drugim razmeram kot nemške občutljive pasme žlahnega pokolenja.

Brezdvomno dobimo od bergamaskov več volne, ki je daljša in grobejša; tudi postanejo bergamasko težje kakor domače, vendar so pa iste za naše sedanje razmere preveč občutljive in zahtevajo boljšo oskrbo, negovanje in krmo kot domača pasma. Nadalje je upoštevati, da si lahko zboljšamo domačo pasmo tudi brez križanja s tujim plemenom in da sčasoma dosežemo na ta način pri njej skoro toliko dobrih užitkov, kakor jih imajo tuje.

Dolžnost merodajnih krugov je torej, obrniti vso pozornost in skrb na to, da se ljudstvo primerno pouči in da se mu z vsemi sredstvi pripomore k izbolšanju oziroma pravemu razvoju domače ovčereje.

Dobro ime, katero so si priborili naši ovčerejski kraji, naj se varuje in ohrani, kar bo reče tudi spodbujalo k nadaljnjemu uspešnemu delu in napredovanju. Glejmo, da se nam ne bo očitalo, da za tujim stremimo, ker svojega ne poznamo.

Martin Zupanc,
živinorejski instruktor.

5.4.2.4. STARE FOTOGRAFIJE

Fotografija »Ovčja čreda pod Razorjem«. Foto Fr. Pavlin, Jesenice. Kupljeno na boljšem sejmu 29.7.2007

Fotografija »Ovčja čreda na Slemenu (?)«. Poštni žig: 9.9.1940. Kupljeno na boljšem sejmu 29.7.2007

Fotografija »Ovčja čreda vrh Golice«. Foto Fr. Pavlin, Jesenice. Poštni žig Ljubljana (datum ni čitljiv). Kupljeno na boljšem sejmu 29.7.2007

Fotografija »Motiv na Golici (ovce)«. Foto Fr. Pavlin, Jesenice. Kupljeno na boljšem sejmu 29.7.2007

Fotografija »Premovanje ovc v Ratečah Planica dne 20.9.1925«. Foto Fr. Pavlin, Jesenice. Poštni žig Kranjska gora (datum ni čitljiv). Kupljeno na boljšem sejmu 29.7.2007

5.5. KOZE

prof. dr. Šalehar Andrej, dr. Žan-Lotrič Metka, mag. Bojkovski Danijela
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale

Hrvaški pregovor:
»Gdi koza dahne, loza tu sahne«
Ljubić, 1846
(Kjer koza dahne, tam trta usahne)

5.5.1. STARE PASME KOZ V SLOVENIJI

Prof. dr. Šalehar Andrej
zaslužni profesor
dr. Žan-Lotrič Metka
mag. Bojkovski Danijela

Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale

Izvleček

Zakonska določila povezana z rejo in pašo koz so opisana od 18. stoletja dalje. Vsem je skupno ohranjanje gozda in v vseh je zapoved, da je v mladem gozdu prepovedana paša goveda, ovc in koz. V teh razmerah so se nekako ohranjale pasme koz. Prve spodbudne korake za izboljšanje pasem koz in za razvoj kozjereje je storila kranjska kmetijska družba, ki je pripomogla k ustanovitvi društva za rejo koz v Srednji vasi na Bohinjskem (1909) in izvedla prve uvoze plemenskih koz sanske pasme. Omeniti je treba tudi leto 1935, ko je bilo ustanovljeno strokovno društvo za umno kozjerejo za dravsko banovino v Mengšu. Spodbujali so ohranjanje rjave domače koze. V gradivih najdemo za Slovenijo naslednja poimenovanja koz: domorodne koze, domače (kranjske) koze, navadna domača koza, koze tratnice (velike koze, ki so dobro molzle), sanska koza, tirolska koza, rjava pincgavska koza, bohinjska koza, tolminska koza, rjava domača koza, domača rjava planinska koza, rjava alpska koza in rjava solčavska koza. Dodani so primeri objavljenih in slikovnih gradiv.

Ključne besede: zakonska določila, reja in paša koz, pospeševanje kozjereje, sanska koza, rjava domača koza

OLD GOAT BREEDS IN SLOVENIA

Abstract

Legal policies related to the breeding and grazing of goats are described from 18 century. Policies have in common the conservation of forests. Grazing of cattle, sheep and goats in young forest is forbidden. Under these conditions goat breeds have been preserved. Carnolian Agricultural Society made first steps towards improvement of goat breeds and development of goat breeding. Beside that, they establish goat association in small settlement named Srednja vas at Bohinj (1909) and import the first breeding goats of Saanen breed. Other professional association for the goat breeding was establish in the Dravska banovina at Mengeš. Association encourage the breeding of the local brown goat breed. The following names of the Slovenian goat breeds can be found in the archive materials: local goats, local (Carniola), goats, ordinary local goat, "Tratnica" goats (large goats, good milking), Saanen goat, Tyrol goat, brown Pincgauer goat, Bohinj goat, Tolmin goat, brown local goat, local brown mountain goat, brown alpine goat and brown Solčava goat. Examples of published material and pictures are attached.

Keywords: legal provisions, breeding and grazing of goats, goat promotion, Saanen goat, brown domestic goat

5.5.1.2. UVOD

Nobenega dvoma ni, da je koza zelo koristna domača žival, ki daje meso, izvrstno mleko, kožo in volno. To je krava revežev, ki preživi ob skromni prehrani, ni izbirčna in tekne ji zelo različna krma. Njena velika slaba stran je, da rada objeda drevesa, grmovja in še posebej vršičke. Zaradi tega so jo že veliko stoletij nazaj pričeli preganjati. O tem piše Blaznik (1958), ki je raziskoval kmetije loškega gospodarstva med leti 1510 in 1630 ter ugotovil veliko zmanjšanje staleža koz, ker so delale škodo po gozdovih. Znana so tudi stara zakonska določila, s katerimi so omejevali ali celo prepovedovali rejo koz. Da, prepovedovali so pogosto tudi njihovo hlevsko rejo. S temi predpisi so odvzemali revnemu sloju prebivalstva možnost preživetja in povzročili odhajanja ljudi za kruhom v druge tuje kraje ter postopna praznjenja gorskih vasi.

Nobenega dvoma ni, da je koza zelo koristna domača žival, ki daje meso, izvrstno mleko, kožo in volno. To je krava revežev, ki preživi ob skromni prehrani, ni izbirčna in tekne ji zelo različna krma. Njena velika slaba stran je, da rada objeda drevesa, grmovja in še posebej vršičke. Zaradi tega so jo že veliko stoletij nazaj pričeli preganjati in z zakonskimi določili omejevali ali celo prepovedovali njeno rejo. Da, prepovedovali so pogosto tudi njeno hlevsko rejo. S temi predpisi so odvzemali revnemu sloju prebivalstva možnost preživetja in povzročili odhajanja ljudi za kruhom v druge tuje kraje ter postopna praznjenja gorskih vasi.

Povedano je vplivalo na razvoj pasem koz na Slovenskem. Šele na začetku 20 stoletja se pojavijo prvi predlogi za izboljšanja kozjereje in kozjih pasem. V teh pospeševalnih ukrepih je bila pionirska kranjska kmetijska družba in njen tedanji ravnatelj Gustav Pirc. Kozjereja na Slovenskem je strokovno zaživela med drugima svetovnjima vojnama, ko je bilo leta 1935 ustanovljeno »Strokovno društvo za umno kozjerejo za dravsko banovino«, s sedežem v Mengšu. Takrat so bile obujene pobude za ohranjanje domačih pasem koz in uvedena rejska dokumentacija ter zootehniške meritve.

Predstavitev starih pasem koz v Sloveniji je razdeljena na dva dela. V prvem delu so predstavljena zakonska pravila in drugo v zvezi z rejo in pašo koz in v drugem so opisane stare pasme koz. Veliko najdenih gradiv je predstavljeno tudi v številnih prilogah.

5.5.1.3. ZAKONSKA PRAVILA IN DRUGO O REJI IN PAŠI KOZ

Rejo in pašo koz so spremljala številna zakonska določila, ki so bila v prvi vrsti v smislu raznih prepovedi. Novak (1970) poroča, da je »*deželna vlada na Kranjskem leta 1724 prepovedala pasti koze v gozdovih....*« Leta 1768 so spremenili gozdni zakon z dne 15. septembra 1766 tako, da je bilo prepovedano goniti koze v gozdove. Terezijanski gozdni red za Kranjsko 1771 (1985) je v enaindvajseti določbi zapisal: »... *enkrat za vselej prepovedujemo goniti v gozd kakršnokoli živino zlasti govedo, ovce in koze posebno tja, kjer je mladi gozd, in kjer bi mogla živina doseči in objesti krošnje dreves in naenkrat opustošiti pomladek... podložnikom in kajžarjem, ki so blizu mladih gozdov, ni dovoljeno gojiti koz....*« (glej prilogo - Novice, 1849). Osnanilo (1816) o prepovedi škodovati obdelane zemlje s pašo določa, da koze nimajo pašno pravico po gozdu. Annalen kranjske kmetijske družbe (1833) so objavile zahtevo kresijskega urada iz Postojne, da se popolnoma prepove reja koz na področju njihove kresije, da bi se zaščitili gozdovi in pospeševala sadjereja.

Leta 1852 je bil objavljena »*nova gojzdana postava*«, ki je gozdove razdelila v cesarske, občinske in privatne ter določila, da se gozdu ne sme spreminjati namena. V 10. členu postava določa, da se v tistih delih gozda, ki je namenjen pomlajevanju, ne sme pasti živina, v druge dele gozda pa se ne sme gnati več živine, kolikor je na voljo krme. Živina mora biti pod nadzorom pastirjev, na pašo ali iz paše jo je treba goniti tako, če je treba tudi po ovinkih, da ne dela gozdu škodo. Koze, ki jih zalotijo na paši v tujih gozdih in se jih ne more rubiti, je dovoljeno tudi ustreliti (65. člen). Za nastalo škodo je v 9. členu priloge določeno, da se »*za vsako žival, ki se brez pravice ali čez ustanovljeno število, pleme ali starost, ali v zagrajene kraje ali o nedopušenem času v tuje gojzde prižene, se smejo v povračilo sledeči zneski tirjati:...za enega kozla ali kozo brez razlike.. po ceni 2 kubičnih čevljev vrednosti tamkajšnega lesa.*«

Novice (1857) so objavile kratko notico z izračuni, koliko škodo delajo koze v gozdovih. Izračunano je, da vsaka koza na dan 384 mladja izruje ali pa obje vršičke, kar je še posebej škodljivo. Umni gospodar (1863) in Novice (1864) sta objavili isti sestavek, kjer je s primeri pokazano, da so koze za kmetijstvo koristne živali in da se jim pripisuje prevelika škodljivost za gozdove. Žgur (1865) pa meni, da ni prav, da redimo take živali (koze), ki nam več škodujejo, kakor koristijo. Novice (1879) opisujejo škodo, ki jo delajo koze v gozdovih in predlagajo: »*siromašni ljudje, kateri imajo koze, ki jih potem brez pravice po tujih gozdih pasejo, so navadno delavci. Bolje bi torej bilo, da bi koze opustili in raje kmetu pri delu pomagali, ki bi jih zato rad s kravjim mlekom odškodoval.*« Postava o reji in paši koz, ki je bila sprejeta za Avstrijsko-Ilirsko Primorje 11. novembra 1883 in objavljena 15. junija 1884 je v prvi člen zapisala:

§ 1.

Reja koz v Istri prepovedana je ne samo posestnikom, ampak tudi onim, ki nimajo posestva, izimši primerljeje posebnega gosposkega dovoljenja označene v tej postavi.

Brezizjemno je pa prepovedano, da se koze iz drugih dežel gonijo v Istro na pašo.

Postava o reji in paši koz, 1884, 1. člen (str. 19)

V drugem členu, da lahko politične okrajne oblasti dovolijo reja koz v primerih, kadar se dokažejo za rejo ugodne razmere in kadar nameravana reja ni v škodo gozdarstvu in nasaditvam tretjih oseb. V nadaljevanju je določeno, da se zemljišča, ki so sedanjih predpisih namenjena gozdarstvu, se ne smejo v nobenem slučaju uporabljati za pašo koz. Koze se ne sme goniti na pašo pred sončnim vzhodom in morajo s paše pred zahodom. Za kršitev te postave je določena globa v višini 2 goldinarjev na kozo. Hkrati s to postavo je objavljen »Ukaz c. k. deželnega namestništva za Primorsko

glede držanja in pašenja koz« (1884) s katerim je zaukazano, da morajo vsi, »ki redijo koze javiti občinskemu uradu koliko koz imajo in ali se jih bodo znebili ali pa zahtevajo oblastno dovoljenje, da obdržijo eno ali več koz. Za zadnjo možnost morajo naznaniti, ali mislijo koze le v hlevu držati ali tudi na pašo goniti ter pri tem naznaniti na katerem zemljišču se bodo koze pasle in po katerih potih na pašo in s paše gonile.« Občinski uradi morajo za vsako davčno občino narediti poročilo, kjer je razvidno:

- koliko koz je v reji,
- koliko koz se bodo lastniki iznebili,
- koliko koz želijo posamezni lastniki koz obdržati skupaj z mnenjem občinskega načelnika.

To poročilo presodijo na okrajnih političnih oblasteh, ki o njem tudi odločijo ter izdajo za ugodno rešene prošnje dovoljenja (obrazec je v prilogi).

S postavo od 30. junija 1886 (1886) so spremenili določila 10 člena v postavi o reji in paši ovc iz leta 1883. Na novo so določili porabo in upravičence glob. Če se globe ne morejo iztirjati, se spremene v zapor in sicer 24 ur za vsakih 6 goldinarjev.

Gospodarski glasnik za Štajersko (1892) v članku »Reja in vrednost koz« opozarja, da se je do sedaj premalo cenila vrednost in korist koz. Hvali njihovo skromnost pri krmi, dobro plodnost in izvrstnost kozjega mleka. Posebno so koze primerne za gorate kraje.

Gospodarski list (1892) se s člankom »Prepoved koza na Goriškem« zoperstavlja namenom najstrožjih pravil za preganjanje koz, ki naj bi jih zatrli zaradi škode po gozdovih. Korist, ki jo dajejo koze rejcu, je nedvoumno večja od škode, ki jo one povzročijo. S pokončanjem koza bi se odtegnilo ljudstvu to, kar skoraj neobhodno potrebujejo za življenje. Nadaljevanje teh prizadevanj objavljata Soča (1900) in Edinost (1900) s predstavitvijo interpelacije deželnega poslanca dr. Henrika Tume in drugih slovenskih poslancev v zvezi s kozjerejo. Uvodoma je zapisano, da je okrajno glavarstvo v Tolminu in namestništvo v Trstu začelo najstrožje ukrepati v zvezi s pogozdovanjem, prepovedjo kozjereje in omejevanja planin in pašnikov. In v nadaljevanju: »Prebivalstvu se jemljejo najboljše prostori za pašo, dajejo se ukazi, da se pogozdijo kraji, ki so od pamtiveka sem pašniki in celo senožeti.....Že leta 1872, ko je okrajno glavarstvo v Tolminu jelo odpravljati kozjerejo, je visoka vlada priznala potrebo, da se kaj stori za izboljšanje gospodarskih razmer po gorenji Soški dolini. Izbrala se je takrat enketna komisija, ki bi imela preiskati gospodarski položaj, določiti kraje, kjer bi bila dopustna kozjereja in kraje, kjer bi se imelo prisilno pogozditi. Od tedaj naprej pa država ... ničesar ni storila, da bi kraju v istini opomogla, pač pa je nastopila krivično pot drakoničnega ukazovanja in prepovedovanja brez vsakega načrta in cilja..... Ali ve Njega ekscelenca, da je obstanek planinskega prebivalstva edino le v živinoreji in da je ta odvisna po vsem od planinske in deloma od gozdne paše?... Ali je Njega ekscelenca voljna storiti konec takemu škodovanju planinskih živinorejcev?« Gorica (1900) je bila kritična do te interpelacije in piše, da je praktično brez pomena. Gorica (1901) piše: »Res je, da preganjajo državne oblasti koze. Prvi odlok c. kr. namestništva v Trstu radi omejitve kozje reje je bil izdan že leta 1837; temu sledil je ednak 1857, in ponovil se je ta v letu 1862, k čemur je pripomogel sklep goriškega deželnega zbora v prvih zasedanjih, kateri je videl potrebo, da se popolno zabrani kozja reja.... Kozoreja naj bi bila za Sočo, Trento in Bovško, morda tudi za Žago, kjer je ljudem obstanek brez koze naravnost nemogoč in koza za človeka *conditio sine qua non*, pogoj brez katerega ni življenje... Tako prosimo gospoda dr. Gregorčiča, naj bi v tem smislu staval interpelacijo ali predlog. Priznavamo nujno potrebo kozoreje v posameznih občinah, vendar naj bi se tudi ostalim občinam odprli še nujnejše novi viri dohodkov.« Poročilo deželnemu zboru (1903) poroča, da se »more omeniti tudi kozjerejo, katera se goji večinoma v bovškem sodnijskem okraju, kot zadržek namišljenega pogojzdevalnega zakona in zdi se neobhodno potrebno, zakonitim potom sistemizirati ali zatreti kozjerejo, ako se hoče pričakovati uspehe pogojzdevanja in ako se hoče ohraniti še obstoječe gojzde... Sklep z dne 17. julija 1902: Pozivlja se višjo vlado, da predloži dež. zboru načrt zakona zadevajoč pospešbo in razmerje kozoreje v deželi goriško gradiščanski.« Soča (1904) je objavila tri interpelacije deželnega poslanca dr. Henrika Tume. Druga je povezana s kozjerejo, kjer je zapisal: » Za goriško deželo je glede kozjereje še danes veljavna gubernijska naredba za Istro od 13. 9. 1870 št. 7507... po

tej naredbi je kozjereja dovoljena na zemljišču, ki ni za drugo nego za kozjo pašo..... so prišle dežele, kakor Švica do spoznanja, da ni a priori izključiti kozjereje, marveč je treba priznati isto za nekatere kraje kot edini vir eksistence prebivalstva, na da bi pri tem trpeli javni državni interesi.....Tisoči in tisoči hektarjev našega visokega pogorja, ki je obrasteno le z ruševje, in nepristopno drugim živalim, nego divjim in domačim kozam, leže danes brez uporabe za domače prebivalstvo.... Ali je Vaši Eksc. znan zanemarjeni položaj vprašanja kozjereje na Goriškem? Ali misli Vaša Eksc. odrediti, da se gozdna in politična oblast sporazumno z občinami lotijo predvsem opredelitev oborov, godnih za kozjo pašo, ter predložiti zakonski načrt glede kozjereje?» Gorica (1904) poroča v članku z naslovom »Bovška koza v dež. zboru« o razpravi o kozjereji. Uvodoma piše: »Kozja je imenitna žival in jako koristna za prebivalce skalnatih gor, kajti ona donaša in daje gorskim prebivalcem skoraj edino in vso hrano. Ni torej čuda, da so si prišli v navzkrižje kozjerejci in vlada, ki je v zadnjih desetletjih preganjala koze in hotela jih skoraj pregnati iz dežele.....Kat. politiško društvo v Bovcu je v posebni resoluciji, ki so jo sprejeli 4. oktobra 1903, zaprosilo deželni zbor, da naj upošteva revščino, zlasti nekaterih krajev na Bovškem in nujno potrebo kozjereje.....in odredi, da se kozjereja, kjer treba olajša in v to svrhu razmerno premene določbo....Deželni odbor je menil, da naj bi se za goriško-gradiščansko deželo uvedel nekoliko spremenjen zakon kot je bil sprejet 11. novembra 1883 za Istro, ki pa ni v korist kozjereji, ker bi bila prepovedana celo reja koz v hlevu...Občine na Tolminskem in Bovškem, ki se pečajo s kozjerejo, opozarjamo že danes naj omenjeni načrt zakona.... Koze se tu in tam rede ne le na paši ampak tudi v hlevu.... In ravno v kmetijstvu napredne dežele, kakor Tirolska in Švica zelo cenijo in pospešujejo tako kozjerejo. Menimo, da bo tudi naš deželni zbor skrbel za to, da se koze ohrani v naši tolminski Švici in posebno, da ne uvede zakon, ki bo celo v hlevu prepovedal kozjerejo.« Gorica (1905) je objavila predloga dveh zakonov: Zakon o razširitvi področja veljave zakona o pogozdovanju Krasa in Zakona o kozjereji – članek je v celoti prilogi. Soča (1905) poroča s seje državnega zbora in o sprejmu zakona za kozjerejo in pašo.

Novi čas (1912) poroča o shodu v Kobaridu, kjer so se dogovorili, da se naredi korake, da se ne bodo preganjale koze v krajih, kjer ljudstvo ne more brez njih živeti in kjer ne delajo škode, ter da se spregledajo kazni, ki so bile vsled kozjereje naložene kmetom.

Primorski Gospodar (1913) v članku »Reja drobnice na Goriškem« podrobno opisuje pomen reje koz za goriške kraje. Zaradi prepovedi in preganjanja koz, morajo ljudje iskati delo in zaslužek v tujih krajih, da lahko preživijo njihove družine. »Da ne ugasne ogenj na domačem ognjišču, ostanejo doma žene, otroci in straci sami.« V članku je tudi prevod ukaza s katerim je primorska vlada izdala svoje navedbe v varstvo gozdov 'proti kozam, ki je bil objavljen 13. julija 1844: »Od sedaj naprej je dovoljeno koze pasti praviloma le na lastnih zemljiščih, in goniti jih po javnih cestah in občinskih poteh je vsekako prepovedano; od občinskih pašnikov so koze povsem izključene, izvzemši tisto malo pokrajin, kjer niso občinski pašniki sploh za pašo nobene druge živine sposobni, kakor za ono koza..... Vsak lastnik koza, čigar koza se zasači na javnih ali občinskih poteh ali na občinskem zemljišču, zapade za vsako kozo denarni globi ednega goldinarja..... Drugače se koze ne smejo prosto goniti po javnih in občinskih poteh, ampak morajo se voditi, nositi ali pa voziti....« Slovenec (1914) je objavil predlog poslanca Fona glede kozjereje na Tolminskem. V njem poudarja, da ima strogo izvajanje zakona proti kozjereji za posledico, ki so se pokazale na Bovškem, v Drežnici in drugod, kjer so svoj čas redili na tisoče koz, ki pa jih sedaj skoraj več ni. Ljudje se izseljujejo, ker nimajo več obstanka. Posledica je tudi telesno propadanje ljudi.

Soča (1914) v članku »Ureditev kozjereje in pašne« predstavlja interpelacijo, ki jo je vložil poslanec Franc Dominko in njegovi tovariši glede odgovora na ureditev kozjereje z zakonskim predlogom iz leta 1905. Kmetovalec (1916) objavlja v rubriki »Vojne navedbe« ukaz o prepovedi klanja koz in kozličkov na Kranjskem razen na sodnih okrajih: Škofja Loka, Kranjska gora, Radovljica in Žužemberk. Med Paberki »Glasilo K. S. K. Jednote« (1922) je notica o ustanovitvi »Kozjerejskega društva za Slovenijo«. Edinost (1922) piše, da je bila svoj čas v Drežnici zelo dobro razvira kozjereja in da je precej dobro uspevala. Kmetovalec (1923) opisuje slabo stanje bohinjkih planin in na koncu doda: »Najžalostnejši

pojavn za razmerje med gozdi in planinami v Bohinju so pa koze. Koza je in ostane največji sovražnik vsakega obstoječega in nastajajočega gozda. V naprednih deželah se paša ovac omejuje, paša koz pa sploh zabranjuje».

Leta 1927 je bil v Italiji sprejet davek na koze. Koledar Goriške matice (1928) ga na kratko predstavlja in ugotavlja, da »davek na koze prizadene predvsem gorate kraje, kjer popasejo koze strme bregove, kjer uspevajo le gozdni nasadi ali pa niti ti...Da bi razširili obstoječe gozdne nasade in pustili raščo mladega grmičevja, skuša vlada kolikor mogoče zatreti kozjerejo..... glasovi raznih gospodarskih strokovnjakov, ki niso naklonjeni uvedbi tega davka, češ, da se dajo nekateri gorski predeli gospodarsko izkoristiti samo s kozjo pašnjo, ker v visokih gorskih legah ne uspevajo niti gozdni nasadi....Ti pomisleki raznih strokovnjakov so vplivali na sestavo tozadevne postave o davku na koze v toliko, da lahko gozdni odbori določijo gotove predele, ki se ne smatrajo kot gozdne parcele.... Davek na koze se stopnjuje: Čim več koz ima posestnik, tem več davka mora plačati od posamezne koz. Tako n.pr.plača:

L* 10 za glavo, ako ima 3 koze, L 15 za glavo, ako ima 3-10 koz in L 20 za glavo, ako ima nad 10 koz..... V naših gorskih krajih gorenje soške doline zavisi od odločevanja gozdnih odborov, v koliko bodo dotični prebivalci občutili ta davek.« O davku na koze so objavljeni številni članki, obvestila, sporočila in razne notice v tedanjem časopisju: Edinost (1927 – 5 objav), Slovenec (1927 – 3 objave) in Goriška straža (1927 – 2 objavi), ki predstavljajo probleme, ki so nastali z uvedbo davka na koze in tudi neuspešna posredovanja v Rimu za spremembe besedila zakona.

Azarov in Zupančič (1985) sta v raziskovalni nalogi »Problematika paše v gozdu v Sloveniji« analizirala zgodovinske, pravne, ekološke, gospodarske vidike in razširjenost paše v gozdu v Sloveniji. Zaključujeta, da je bila paša v gozdu vedno neracionalna in v glavnem nezakonita. Rešitev problema vidita v dosledni ločitvi gozda in pašnika ter v napredku pašništva na površinah izven gozda.

-----
* L - lir

5.5.1.4. STARE PASME KOZ

V knjigi »Umno kmetovanje in gospodarstvo« Zalokar (1854) piše o naših navadnih domačih kozah, ki imajo vse debelo, dolgo dlako. Sprašuje se tudi zakaj se pri nas že vpeljani angorske koze niso ohranile in pomnožile. Odgovora ne ve, kakor tudi ne, zakaj ne strižejo naših navadnih koz, ki imajo tudi mehko dlako (praho) kakor angorske.

V članku »Koža kmetijstvu koristna žival« (1860) pišejo »Naša domača koza je, kakor nekteri pisatelji terdijo, bezvaržkega rodu (*Capra aegagrus*), ktera še dandanašnji.. divja živi.«

Novice in Kmetovalec (1890) sta objavila vprašanje, kje je dobiti kozje pleme, ki bi bilo zelo mlečno ter ali so domače (kranjske) koze dobre? Odgovor: »Naše domače koze so izvrstnega plemena, ter jih zunaj dežele bolj cenijo nego doma. Posebno dobre koze so v Zatiškem in Žužemberškem okraji.« Kmetijska družba je v Kmetovalcu (1891) objavila oglas s katerim sprašuje, če ima kdo ali pa lahko preskrbi plemenske koze in kozle.

V Kmetovalcu (1893) je vprašanje, kje je dobiti koze velikega plemena, ki dobro molzejo, tako imenovane »tratnice«. Uredništvu to pleme ni bilo znano in prosi za pomoč bralce. Že v naslednji številki Kmetovalca (1893) je objavljeno pojasnilo:

Drugi odgovor na 180. vprašanje. Kozé velikega plemena, ki dobro molzejo, tako zvane „tratnice“ s širokimi zobmi, se nahajajo tukaj v moji okolici na Slivnici pri Št. Juriji ob južni železnici na Štajerskem. Jaz imam na pr. tako žival in tudi drugi v tej občini jih imajo, pa jih ne prodajajo radi. Moja koza je izvrstna dojnica, ki se lahko meri z marsikatero kravo. Pred „Veliko nočjo“ je imela lepa dvojčeka, a, žal, kozliča. Od tistega časa je imela čez 4 mesece po 5 – 6 litrov mleka na dan, potem 2 meseca po 3 do 5 litrov in sedaj, po preteku osmih mesecev, ima še vsak dan 2 litra mleka. Pripomnim, da je od 15. septembra sem uže zopet breja. Stara je pet let. Ako kdo želi priti do tega kozjega plemena, rad mu postrežem; moj naslov pove mu uredništvo tega lista. Končno naj še omenim, da to pleme nima onega znanega neprijetnega duha ter je po zimi zadovoljno z rezanico, nekoliko pomešano s kako drugo boljšo rečjo.
F. S. K. na Sl.

Kmetovalec, (1893, str. 126-127)

Dular (1895) omenja v poglavju o kozjih pasmah, da na južnem Štajerskem rede za molžo zelo dobre koze, katerim pravijo »tratnice«.

Samek (1896, 1900) piše, da je koz več pasem. Hvali tirolsko pasmo in opozarja, da je treba paziti na čisto pleme in na dobre plemenske živali.

Kmetovalec (1907) poroča o nameri kmetijskega ministrstva o vsestranskem pospeševanju živinoreje in posebno pozornost je namenilo pospeševanju reje koz ter pri tem rjavi pincgavski pasmi koz.. V nadaljevanju pa piše: »Tudi pri nas na Kranjskem ne bo napačno porabiti to priliko ter nekaj storiti za

povzdigo kozje reje, kajti tudi v naši deželi imamo sem ter tja izborna kozje pleme (Bohinj), ki je zelo mlečno, vrhutega silno skromno ter je morda boljše kakor marsikatero slovito pleme».

Kmetovalec (1908), Gorenjec (1908) in Slovenski narod (1908) pišejo o poučnem kmetijskem predavanju, ki ga je imel ravnatelj g. G. Pirc v šoli v Srednji vasi. Govoril je tudi o povzdigi kozjereje v Bohinju. Predlagal je ustanovitev društva za rejo koz, ki naj *»ima v prvi vrsti izposlovati podpore za povzdigo te važne panoge živinoreje v Bohinju, ter bo imelo paziti, da se odstranijo tri največje hibe tukajšne kozjereje, t.j. plemenjenja v sorodstvu, prezgodnja obrežitev mladih koz in nepravilno ravnanje s kozli plemenjaki. Naloga društva bodi tudi posveženje domače pasme s kako drugo, preskušeno dobro pasmo.«* Kmetovalec (1909) poroča, da so na občnem zboru kmetijske podružnice v Srednji vasi sklenili, da se društvo za rejo koz brez odloga ustanovi. Na seji glavnega odbora kmetijske družbe (1909) se je dovolilo kmetijski podružnici v Srednji vasi iz državne podpore za rejo malih živali 300 kron za pospeševanje koz.

Primorski gospodar (1909) objavlja zapisnik z dne 24. junija 1909 v katerem je zapisano, da se za povzdigo kozjereje nasvetuje nakup kozlov in koz sanske pasme in da se v ta namen porabi 500 kron; kupljene koze se razdele brezplačno v slovenskem delu dežele.

Primorski gospodar (1909) piše, da je naša navadna koza navadno šibka in majhna in daje le malo mleka, kar pa je predvsem zaradi nepravilnega krmljenja. Omenja tudi kakovost bele, brezroge sanske koze.

Kmetovalec (1909) poroča, da je podružnica v Srednji vasi sklenila pospeševati rejo koz in *»sicer s poukom ter z zboljšanjem pasme. Glavni napaki naše kozoreje sta plemenjenje v sorodstvu in raba neprimernih kozlov.....Pa tudi kakovost naših koz je zaradi teh napak nazadovalo, in z umno rejo jo bo treba zopet dvigniti. Da se pa cilj prej doseže, bo treba domače pleme prekrižati s kako boljšo pasmo. V tem oziru je podružnica že vse potrebno ukrenila, da naredi poskušnjo s križanjem domačega kozjega plemena s svetovnoznano belo, neregato sansko kozo, ki je izredno mlečna.«* Kmetovalec (1909) piše o odločitvi podružnice v Srednji vasi, da se za izboljšanje domače kozje pasme izbere švicarske pasmo. S sredstvi državne podpore so kupili od kozjerejskega društva v Pragi devet koz in enega kozla, ki so jih med rejce razdelili po polovični ceni.

Domoljub (1911) spodbuja kozjerejo, ki je posebnega pomena za revne sloje. Prikazuje primere izboljšanja domorodnih koz s tujimi pasmami na Češkem in v Nemčiji. Svetuje nakupe čistopasemskih koz sanske pasme, ali pa križancev med domorodnimi pasmami ter tujimi pasmami.

Kmetovalec (1911) poroča o sanskih kozah. *»V Bohinju je naša družba te koze vpeljala, kjer se prav vrlo sponašajo. Naša družba bi to pomlad sama potrebovala večje število sanskih koz za pleme, a se jih doslej ni posrečilo jih dobiti, ker silno povprašujejo po njih.«* O tem je razpravljal tudi glavni odbor kmetijske družbe dne 10. aprila 1911 (1911) in sklenil, da se delo na povzdigi kozjereje v Bohinju nadaljuje in da je treba predvsem doseči, da bo na voljo dovolj dobrih plemenski koz. Na seji dne 15. maja 1911 (1911) pa so sprejeli sklep, da se družbeno tajništvo pooblasti, da se izvrši nakup plemenskih sanskih koz takoj, ko bodo to dovolile razmere povezane s slinavko, ki je v Italiji, Švici in Nemčiji.

Gospodarske novice (1912) v daljšem sestavku *»Koža in nje reja«* poučuje o reji koz, o njeni primernosti ter pomenu za revne sloje in svetuje *»Treba je vpeljati boljše krvi. Da se naša kozoreja odločno povzdigne treba domači kozji zarod okrepiti on osvežiti z vpeljavo tuje krvi. Tudi drugod so se stvari tako lotili, najboljše uspehe pa dosegli s takozvano sansko pasmo, ki je doma v Švici. Sodba strokovnjakov o sanski kozi se glasi tako-le: Sanska koza daje ob pravilni reji veliko mleka, je plodovita, nima, če se jo snaži in če je hlev snažen, nič neprijetnega duha, zato se njeno mleko glede okusa in*

duha ne razločuje prav nič od kravjega, in kar je posebno važno, sanska koza se pase najraje po tleh in ni prav nič stratna za drevesno listje.»

Na občnem zboru c. kr. kmetijske družbe kranjske (1912) so poročali o zastojih pri nabavi plemenskih koz sanske pasme v letu 1911 zaradi slinovke in parkljevke. Kmetovalec (1912) je objavil razglas o oddaji plemenskih koz:

Oddaja plemenskih koz.

Prve dni meseca junija bo podpisana družba oddala nekaj nad 100 kozlov in koz čiste sanske pasme (belih mlečnih koz brez rogov).

Prosilci naj prošnje **takoj** vložijo na glavni odbor c. kr. kmetijske družbe v Ljubljani. Prednost bodo imele kmetijske podružnice, živinorejske in pašniške zadruga ali občine.

Živali se bodo oddajale le v kraje, kjer imajo primerno kozjo pašo in se že sedaj pečajo z rejo koz.

Oddajna cena bo polovica kupne cene. Mladiči se bodo oddajali do K 20—25, enoletne koze po K 30—40, starejše dobre molznice pa po K 50—60.

C. kr. kmetijska družba kranjska v Ljubljani.

Kmetovalec (1912, str. 126)

Na seji glavnega odbora dne 15. julija 1912 (1912) so z odobravanjem sprejeli poročilo o nakupu in razdelitvi plemenskih koz. Predlagali so, da naj se ta akcija v prihodnjem letu nadaljuje. Kmetovalec (1912) piše: *»Nikar misliti, da je naša domača kozja pasma popolnoma zanič. Postala je slaba vsled slabega oskrbovanja in neprestanega plemenjenja v sorodstvu pričeli smo rejo koz pospeševati... predvsem podkrepiti kozji zarod z vpeljavo sveže krvi.... Poglavitno delo pri pospeševanju kozje reje na Kranjskem je okrepljenje in osveženje domačega kozjega zaroda z vpeljavo tuje krvi. V to svrhu se je izbrala koza sanske pasme, ki je doma v Švici in je na dobrem glasu zbog svojih različnih večjih vrtil, kakor jih ima naša domača koza.... Sanska koza se najrajše pase po tleh in ni prav nič strastna na drevesno listje.»*

Arhiv Republike Slovenije hrani listine Tajništva c. kr. Kmetijske družbe kranjske (1912), ki so v prilogah. Iz njih razberemo, da je glavni odbor ugodil prošnji živinorejske zadruga v Gorjah ter ji dodelil 13 plemenskih koz in enega plemenskega kozla po polovični ceni (priloga), potrdilo županstva v Gorjah o razdelitvi plemenskih koz (priloga) in naročilo plemenskih koz iz Kočevja (priloga). Hranijo pa tudi zvezek z naslovom *»Kozjereja«*, kjer so vpisani podatki o prejemnikih plemenskih koz. (prilogi 7 in 8).

Primorski Gospodar (1913) v članku *»Reja drobnice na Goriškem«* piše o navadni kozi, ki jo poimenuje tolminska koza, ki ni tako visoke postave, kakor recimo čistopasemska evropska pasma. Je različne barve, ima debelo dlako in pod njo nekako mehko volno, ki jo varuje mraza. Rogove ima naravnost nazaj obrnjene, globoka prsa, vodoraven hrbet, je krepkih nog z dobro razvitim vimenom. To je kmečka koza, ki je zelo skromna. Kmetovalec (1914) objavlja razglas o prodaji plemenskih koz čiste sanske pasme po znižani ceni. V poročilih (1914 in 1915) o občnem zboru kranjske kmetijske družbe je zapisano *»Rejo koz je družba pospeševala z oddajo posebno mlečnih in nerogatih koz sanske pasme.«* Kmetovalec (1921) oddelek za kmetijstvo obvešča, kje sta vhljevljena dva kozla sanske pasme. Bralec v Kmetovalcu (1923) sprašuje: *Katera kozja pasma je za nas prikladna?* Uredništvo odgovarja, da je za naše razmere najbolj primerna sanska bela koza, ki je glede krme zelo

skromna, molze pa precejšno množino mleka. Sustič (1926) meni, da ja za hlevsko rejo najprimernejša Saanental-ska koza. Černe (1928) piše, da je med domačimi kozami najznamenitejša bela sanska koza, ki je doma v Švici in katero so uvajali tudi že v naše kraje za zboljšanje reje koz.

Leta 1933 je pričela izhajati revija »Živalca« in v sedmi številki je opisana ter predstavljena sanska koza. Med drugim je zapisano: »Ta koza ne obgrizuje drevja in se rajši pase po travi; zato je tudi bolj priljubljena kot naša domača loza, ki hoče obgrizti vse grmovje, daje pa tudi manj mleka, je rogata ter zastopana v vseh mogočih barvah.« Krištof (1934) piše: »V Dravski banovini se je najbolj uveljavila reja belih, sanskih koz brez rog kot najboljših molznic. Za čistokrvne sanske koze je največje povpraševanje.«

Rejec malih živali (1935) opisuje sansko kozo, ki je najbolj razširjena koza v Evropi, ker je najboljša mlekarica in se prav dobro prilagodi vsakim razmeram. V nadaljevanju je predstavljen nemški standard za ocenjevanje koz in kozlov, ki je po njegovem mnenju primeren tudi za naše potrebe:

Lastnost	Koza (točke)	Kozel (točke)
Glava in vrat	5	5
Koža in dlaka	5	5
Oprsje, hrbet in ozadje	15	15
Telesna oblika in končine	20	30
Mlečnost	20	10
Rod	15	15
Splošen utis in vzreja	20	20
Skupaj	100	100

Krištof (1935) razpravlja o pasemskem vprašanju kozjereje in piše: »Pri nas se gotovo ne bomo spuščali v poskus zboljšanja naših domačih koz, ki slabo molzejo in jih rede po hribovitih krajih v omejenih množinah. Precej let bi trajalo, predno bi spravili našo domačo pasmo koz do povoljne višine mlečnosti..... Na razpolago nam je bela švicarska sanska pasma koz, pri nas že močno razširjena in za naše razmere prav prikladna, zlasti zato, ker se rada pase in obgrizava preveč drevja. Sanska koza ima prirojeno mlečno sposobnost.« V drugem sestavku Krištof (1935) piše: »Pred 25. leti so bile k nam uvožene prve bele sanske koze in kozli predvsem zato, da si doma vzredimo bolj mlečnih koz kot so domače oziroma, da požlahtnimo našo slabo molzno domačo pasemsko kozo. Namera se je vsaj deloma posrečila in v resnici smo zredili domače koze, ki so dajale v času najboljše molznosti do šest litrov mleka dnevno. Tudi na potomcih – križancih naše domače pasme je bilo opaziti več mlečnosti.«

Hladnik (1935) razmišlja o domači kozi. Piše: »Za rejo domačih koz se ni pri nas do sedaj prav nič storilo, nasprotno celo zatiralo se jih je.. Ako je padla beseda o kozjereji, se je vedno predstavljala koza kake tuje pasme kot najboljša, nikdo se ni potrudil, da bi našel kaj dobrega na domači pasmi koz... Najprej je treba proučiti lastnosti domače koze, gojiti jo sistematično in primerjati njena svojstva s tujo pasmo. Po desetih letih takega proučevanja bomo šele upravičeni izreči končno sodbo o vrednosti domače in tuje pasme koz.... Vsako živo bitje, tako človek kakor žival ali rastlina je proizvod dotičnega kraja, kjer je nastala in zato tudi tam najboljše uspeva. Vsako vpeljeno živo bitje se pa mora šele kraju prilagoditi (aklimatizirati), kar pa traja daljšo dobo, pogosto desetletja, po več rodov, da smo končno gotovi, da bo tisto bitje res uspevalo. Naša domača koza je vajena naših krajev, naše krme in podnebja, vsled tega vemo, kakšne možnosti poseduje. Dobra svojstva moremo s sistematično odbiro in vzrejo zboljšati, slaba svojstva pa istitako polagoma odstraniti.«

Živalca (1935) poroča, da je društvo rejcev malih živali za dravsko banovino brezplačno razdelilo plemenske sanske koze: 2 kozla, 4 koze in 16 kozic. Kmetski list (1935) obvešča o ustanavljanju

kozjerejskega društva za dravsko banovino. Slovenski narod (1935) pa sporoča o ustanovitvi strokovnega društva za umno kozjerejo v dravski banovini s sedežem v Mengšu. Pospeševalo bo rejo dobrih mlečnih koz sanske pasme, uvedena je rodovniška knjiga in izvajali bodo tudi kontrolo mlečnosti. O ustanovitvi kozjerejskega društva za dravsko banovino in njegovih nalogah poroča tudi Kmetški list (1935). Gorenjec (1936) in Domovina (1936) poročata o pripravah na prvo razstavo kozje plemenske živine. Razstavljenе bodo lahko kože sanke pasme in rjave domače pasme. Razstavljenе živali morajo imeti točne »rodovne podatke in navedbe o kontrolni molži.« O razstavi in zborovanju kozjerejcev sta poročala Slovenski narod (1936) in Rejec malih živali (1936). Sprejeli so štiri resolucije:

1. Kozjerejci Dravske banovine naprošamo merodajne oblasti, da podpro vsestransko prizadevanje Kozjerejskega društva za Dravsko banovino, ki stremi za izboljšanje domače bele in rjave pasme koz brez rog. V ta namen naj se s podporo oblasti ustanovi večje število rejskih središč, ki bodo skrbela za vzgojo in vzrejo čistoplemenske kozje živine.
 2. Vpeljejo naj se stalni plemenski kozji sejmi po vseh krajih, ki so primerni za to vrsto panoge malih živali.
 3. Oblast naj poveri posebnega strokovnjaka samo za to panogo malega gospodarstva, da bo vodil vsa stremiljenja in prizadevanja za povzdigo naše kozjereje.
 4. Za osveženje bele domače pasme (sanske) naj se dovoli in gmotno podpre nabava plemenjakov iz Švice.

Rejec malih živali (1936, str. 158 - 159)

Živalca (1936) je posvetila objavo domači pasmi koz, ki so jo poimenovali rjava koza in predstavili:

Kdor pa potuje po naših gorskih predelih, vidi, da goje naši hribovet že skoro povsem čisto domačegrudno rjavo planinsko kozo. Ta žival je neverjetno trdna in zdrava. Poleti se pase po planinah, gorah in pečinah. Krasni mladi kozlički pa plezajo po strmih stenah kakor divje koze. Kdor vidi te živali v naravi, bo nehote zaželel, da ta pristna domača žival ne sme izginiti in se tu ne sme nadomestiti z nobeno tujo pasmo. Če vprašate pastirje in kmete, vam bodo vedeli povedati tudi o visoki molznosti posameznih koz. Edino kar nam seveda še popolnoma manjka, je smotrna molzna preizkušnja in rodovno knjigovodstvo. Na ta način bi lahko najbolj mlečne živali ugotovili in razmnožili. Seveda je to delo v gorskih prilikah težko izvedljivo.

Živalca, (1936, str. 108)

Zadrugar (1936) piše, da je »zaradi visoke molznosti in lepih oblik pri nas precej razširjena, iz Švice importirana sanska koza, bele, kratke in goste dlake. Imamo pa tudi našo domačo kozo, rjave barve, ki jo rede naši hribovci in ki glede odpornosti in zdravja prekaša sansko kozo. In taka bo najbrž tudi glede molznosti.«

Krištof (1936) je opisal rjavo domačo kozo in članek je v celoti med prilogami. Poudarja njeno odpornost, da je nerogata in mlečna. Svetuje njeno ohranjanje. Wenko (1937) piše, da v zahodnih goratih srezih dravske banovine redijo rjavo alpsko kozo, v okolici mest in industrijskih središč pa redijo delavski sloji belo domačo kozo in sansko kozo. Hinterlechner (1937) poroča, da rejci koz z uspehom gojijo sanske koze. Erpič (1938) omenja domačo rjavo kozo in sansko kozo. Čebular (1939) opisuje rjavo solčavsko kozo in belo sansko kozo. Za solčavsko kozo piše, da je enobarvna, brez rog in ima kratko dlako, da je zelo utrjena, da ljubi gorske pašnike in je dobra mlekarica. Hladnik (1940) predstavlja razstavljenе koze na jesenskem velesejmu v Ljubljani. Ocenjuje, da so bile domače rjave koze na splošno dobre, sanske koze pa vse niso bile kakovostne, še posebej je bil razočaran nad razstavljenimi kozli.

Krištof (1942) je napisal knjigo »Gospodarska reja koz«, v kateri je opisal domačo rjavo kozo (priloga), mešane domače koze in sanske koze (priloga).

5.5.1.5. MISLI NA KONCU

Zakonska določila povezana z rejo in pašo koz smo sledili od 18. stoletja dalje. Vsem je skupno ohranjanje gozda in da se namen gozda ne sme spreminjati. V vseh je zapoved, da je v mladem gozdu prepovedana paša goveda, ovc in koz. To je zapisano že v Terezijanskem gozdnem redu iz leta 1771, novi gozdni postavi iz leta 1852 in še posebej strogo v postavi o reji in paši koz iz leta 1883, ki je veljala za Avstrijsko-ilirsko Primorje. Na prelomu stoletja so bila številna prizadevanja za omilitev zakonskih določil povezanih z rejo in pašo koz, a praktično brezuspešna. Leta 1927 so v Italiji strogi davek na koze. Ta zakon je močno prizadel tiste dele Slovenije, ki so tedaj spadali pod Italijo.

V teh razmerah so se razvijale, boljše nekako ohranjale pasme koz. Prve spodbudne korake za izboljšanje pasem koz in za razvoj kozjereje je storila kranjska kmetijska družba, ki je pripomogla k ustanovitvi društva za rejo koz v Srednji vasi na Bohinjskem (1909) in izvedla prve uvoze plemenskih koz sanske pasme. Omeniti je treba tudi leto 1935, ko je bilo ustanovljeno strokovno društvo za umno kozjerejo za dravsko banovino v Mengšu. To je pripomoglo k uvedbi rejskih metod povezanih z ocenjevanjem, vodenjem rodovništva, preprečevanjem sorodstvega parjenja in kontrolo mlečnosti. Spodbujeno je bilo tudi ohranjanje rjave domače koze. V gradivih najdemo za Slovenijo naslednje pasme (poimenovanja) koz: domorodne koze, domače (kranjske) koze, navadna domača koza, koze tratnice (velike koze, ki so dobro molzle), sanska koza, tirolska koza, rjava pincgavska koza, bohinjska koza, tolminska koza, rjava domača koza, domače grudna rjava planinska koza, rjava alpska koza in rjava solčavska koza. Poudarjena tudi številna reja koz v Drežnici, kjer je doma ohranjena drežniška koza. Verjetno se je kje v ostankih ohranila tudi rjava domača koza.

VIRI

1. 2 interpelaciji in 2 predloga deželnega poslanca g. dr. Henrika Tume. 30(1900)50, Soča
2. Achtl, K. Reja in vrednost koz. 9(1892)21, str. 268 – 270, Gospodarski glasnik za Štajersko
3. Agr. Rjava koza. 4(1936)7, str. 108 – 109, Živalca
4. Azarov, Evgenij, Zupančič, Marjan. Problematika paše v gozdu v Sloveniji. Ljubljana 1985, 107 strani
5. Blaznik Pavle (1958). Popis kmetij na ozemlju loškega gospostva leta 1510. 5(1958), str. 119 – 127, Loški razgledi. (URN:NBN:SI:DOC-G7AP2ERS from <http://www.dlib.si>)
6. Bovška koza v dež. zboru. 6(1904)90, Gorica
7. Cesarski patent, veljaven za kronovino Avstrijsko pod in nad Anižo, Solnograško, Štajersko, Koroško, Kranjsko, Goriško, Gradiškansko, Istrijsko, Terst, Tirolsko in Forarlberško, Češko, Moravsko, Sileško, Gališko s Krakovskim in Bukovino, s katerim se za te kronovine nova gojzдна postava izda in od 1. januarja 1853 v moč dene. Nr. 250. Wien 1852. Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich, LXXII, 72 (drugi razdelek): str. 1153-1172
8. Čebular, Janez. Kakšno kozo naj gojimo? 6(1939)7, str. 131, rejec malih živali
9. Černe, Franc. Živinoreja. Celje 1928, 320 strani
10. Davek na koze. Koledar Goriške matice za prestopno leto 1928, str. 117
11. Davek na koze. 52(1927)43, Edinost
12. Davek na kozjerejo ostane. 55(1927)87, str. 6, Slovenec
13. Dopis s prilogami Tajništva c. kr. kmetijske družbe Kranjske z dne 25.6.1912 – dodelitev plemenskih koz za Živinorejsko zadrugo v Gorjah in razdelilniki. 4 strani. (SI AS 533, škatla Razno)
14. Drugi odgovor na 180. vprašanje. 10(1893)21, str. 126, Kmetovalec
15. Državni zbor. IX. Seja. 35(1905)96, Soča
16. Dular, Franjo. Nekoliko o kozjih pasmah, str. 79 – 81. V: Umna živinoreja. Celovec 1895, 205 strani
17. Dva zakonska načrta. 7(1905)87, Gorica
18. Erpič, Jože. Kozoreja. Str. 356. V: Za izboljšanje življenjskih pogojev našega kmetijstva. Ljubljana 1938
19. Erpič, Jože. Male živali. Ljubljana 1938, 5 strani
20. Fl...r. Preudarek kaj bi kmetijstvu koristnišu bilo, koze rediti ali pa odpraviti jih? 1(1863)6, str. 59 – 62, Umni gospodar

21. Fl...r. Kaj je kmetijstvu koristnišu: koze rediti ali pa odpraviti jih? 22(1864)2, str. 10 - 11, Kmetijske in rokodelske novice
22. Fonov nujni predlog glede kozjereje. 42(1914)35, Slovenec
23. Gaspardis, I.K. Reja drobnice na Goriškem. 9(1913)22, str. 337 - 340 in štev. 24, str. 369 - 379, Primorski gospodar
24. Gospodarsko stanje v šoški dolini. 25(1900)100 in štev. 101, Edinost
25. Gospodarske razmere na Bovškem. 3(1901)15, Gorica
26. Hinterlechner, Hugon. Domače živali. Maribor (1937), II, str. 710-754, Za vsak dan.
27. Hladnik, Jakob. Kaj pa naša domača koza? 2(1935)6, str. 104 - 106, Rejec malih živali
28. Hladnik, Jakob. Oglejmo si našo kozjerejo. 1(1940)5, str. 94 - 95, Mali gospodar
29. Interpelacije dež. poslanca dr. Henrika Tume. 34(1904)79, Soča
30. Iz Mengša. 48(1935)63, str. 3, Slovenski narod
31. Iz postav za ohranjanje gozdov od cesarice Marije Terezije danih. 7(1849)27, str. 114, Kmetijske in rokodelske novice
32. Iz Srednje vasi. 12(1908)113, Slovenski narod
33. Iz Srednje vasi. 9(1908)21, I. priloga, Gorenjec
34. Iz Tolminskih hribov. 52(1927)61, str. 2, Edinost
35. Inkret, Alfonz. I. Kozjerejsko zborovanje, razstava in semenj. 3(1936)9, str. 158 - 159, Rejec malih živali
36. K neprilikom na bohinjskih planinah. 40(1923)9, str. 72 - 73, Kmetovalec
37. Kdor ima na prodaj. 8(1891)5, str. 43, Kmetovalec
38. Kmetijske novice. Pospeševanje reje koz. 24(1907)5, str. 57 - 58, Kmetovalec
39. Kmetijska podružnica v Srednji vasi v Bohinju. 25(1908)9, str. 90, Kmetovalec
40. Koliko škodo delajo koze v gojzidih. 15(1857)46, str. 181, Kmetijske in rokodelske novice
41. Koza in nje reja. Kozorejo smo zanemarili. 5(1912)25, str. 193 - 197, Gospodarske novice
42. Koza kmetijstvu koristna žival. 18(1860)47, str. 373 in štev. 48, str. 390 in štev. 50, str. 397 In štev. 51, str. 405 - 406
43. Kozjerejem. 10(1927)29, str. 2 - 3, Goriška straža
44. Kozjrejsko društvo za dravsko banovino. 17(1935)11, str. 6, Kmetski list
45. Kozjrejsko društvo za dravsko banovino. 17(1935)19, str. 6, Kmetski list
46. Kozji davek. 52(1927)100, str. 2, Edinost
47. Krištof, F. Sanska koza. 1(1933)7, str. 68, Živalca
48. Krištof, F. Kozlički. 1(1934)1-2, str. 8 - 9, Rejec malih živali
49. Krištof, Franc. Pasemsko vprašanje kozjereje. 2(1935)3, str. 46, Rejec malih živali
50. Krištof, Franc. Rejci zahtevajo molzne koze. 2(1935)7-8, str. 131 - 132, Rejec malih živali
51. Krištof, Franc. Rjava domača koza. 3(1936)12, str. 220, Rejec malih živali.
52. Krištof, Franc. Gospodarska reja koz. I. izdaja. Ljubljana 1942 - XX, 56 strani
53. Ljubič, S. Običaji kod Morlakah u Dalmaciji. Zadar 1846, 114 strani
54. Naše razmere. 52(1927)112, str. 4, Edinost
55. Novak Vilko. Živinoreja. V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. Ljubljana 1970, str. 343 - 394
56. Nekaj k članku »Vinogradsko vprašanje« 47(1922)82, str. 4, Edinost
57. O kozah in kozereji. 52(1927)296, str. 3, Edinost
58. O kozi in njeni reji. 5(1909)22, str. 340 - 343, Primorski gospodar
59. Občni zbor c. kr. Kmetijske družbe kranjske dne 26. februarja. 29(1912)8, str. 103 - 104, Kmetovalec
60. Občni zbor c. kr. Kmetijske družbe kranjske dne 14. aprila 1914. 31(1914)6, str. 90 - 92, Kmetovalec
61. Občni zbor c. kr. Kmetijske za l. 1914. 32(1915)20, str. 162, Kmetovalec
62. Obupen klic iz Trentarske doline. 55(1927)291, str. 7, Edinost
63. Obupna prošnja Trentarjev na goriškega perfekta. 55(1927)58, str. 3, Slovenec
64. Oddaja plemenskih koz. 29(1912)10, str. 126, Kmetovalec
65. P—r, Fr. Gozdna policija. 37(1879)52, str. 417 in štev. 53, str. 424. Kmetijske in rokodelske novice
66. Paberki. 8(1922)34, Glasilo K.S.K. jednote
67. Patent: Den 20. August 1768. Waldungsexzessen Abstelungspatentenerneuerung. Sammlung: aller k. k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740. bis 1780. Band 5, Nr. 1031, Wien 1786, str. 362 - 365
68. Podružnica v Srednji vasi v Bohinju. 26(1909)1, str. 11 - 12, Kmetovalec
69. Podružnica v Srednji vasi v Bohinju. 26(1909)8, str. 92, Kmetovalec
70. Podružnica v Srednji vasi v Bohinju. 26(1909)20, str. 209, Kmetovalec

71. Poročilo deželnemu zboru poknežene grofovine Goriško-Gradiščanske o delovanju deželnega odbora od 1. januarja do konca decembra 1902. Trst 1903, 168 strani
72. Postava od dne 11. novembra 1883 o reji in paši koz. Zakonik in Ukaznik za Avstrijsko- Ilirsko Primorje. Leto 1884, Nr. 11, str. 19 – 22
73. Postava od 30. junija 1886 veljavna za mejno grofijo Istro, s katero se razveljavlja \$ 10 deželne postave od 11. novembra 1883, glede držanja in paše koz. Zakonik in Ukaznik za Avstrijsko- Ilirsko Primorje. Leto 1886, Nr. 11, str. 37 – 38.
74. Pospeševanje reje koz. 29(1912) 15, str. 172 – 173, Kmetovalec
75. Prepoved fhkodvati obdelane semle s 'pasho in paft goniti na fnosheti. Osnanilo zef. Kralj. Zhafniga Gubernia na Krajnfcim in Blafhkim. Lublana 17. velziga travna 1816, 3 strani
76. Prepoved koza na Goriškem. 12(1893)11, str. 163- 167, Gospodarski list (priloga Soči)
77. R. K. Kozjereja. 12(1936)9, str. 265 – 267, Zadrugar
78. Razdelitev plemenskih koz. 3(1935)6-7, str. 107, Živalca
79. Razglas o prodaji plemenskih koz čiste sanske pasme. 31(1914)2, str 28, Kmetovalec
80. Reja koz. 3(1911)2, str. 11 – 12, Domoljub – Naš kmečki dom
81. Samek, J. Reja koz. 13(1896)24, str. 185 – 186, Kmetovalec
82. Samek, J. Reja koz. 17(1900)13, str. 102 in šte. 14, str. 112, Kmetovalec
83. Sanska koza. 2(1935)5, str. 87, Rejec malih živali
84. Seja glavnega odbora dne 5. aprila 1909. 26(1909)7, str. 83 – 84, Kmetovalec
85. Seja glavnega odbora dne 10. aprila 1911. 28(1911)7, str. 74 - 75, Kmetovalec
86. Seja glavnega odbora dne 15. maja 1911. 28(1911)10, str. 105 - 106, Kmetovalec
87. Seja glavnega odbora dne 15. julija 1912. 29 (1912)14, str. 164 - 166, Kmetovalec
88. Shod v Kobaridu. 3(1921)48, str. 6 – 7, Novi čas
89. Slovenski kozjerejci prirede svojo I. razstavo kozje plemenske živine. 20(1936)32, str. 3, Gorenjec
90. Sustič, Josip. O kozjereji. str. 272 – 274. V: Spiller-Muys. Planšarstvo in kmetijstvo na naših planinah. Ljubljana 1926
91. Terezijanski gozdni red za Kranjsko 1771. [iz nemščine prevedla Majda Smole ; uredil Boštjan Anko]. Ljubljana 1985, 88 strani
92. Tiho delovanje. IV. 2(1900)45, Gorica
93. Ukaz c. k. deželnega namestništva za Primorsko od 1. junija 1884 k deželni postavi za Istro od 11. novembra 1883 zastran držanja in pašenja koz. Zakonik in Ukaznik za Avstrijsko- Ilirsko Primorje. Leto 1884, Nr. 12, str. 22 - 24
94. Ukaz c. kr. deželne vlade na Kranjskem, s katerim se na pooblastilo c. kr. ministrstev za poljedelstvo, za notranje stvari, za pravosodje in za finance, doprašavši poprej deželni odbor vojvodine Kranjske, izdajajo določila, ki so potrebna, da se izvrši deželni zakon z dne 21. maja 1911., dež. zak. št. 2 iz I. 1912., o novi uredbi in odkupu v postopanju po cesarskem patentu z dne 5. julija 1853., drž. zak. št. 130, urejenih pravic drvarenja, paše in dobivanja gozdnih pridelkov ter o zavarovanju pravic gozdnih upravičencev. Štev. 3, drugi kos, Ljubljana 1912, Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko
95. Ukve. 10(1927)24, str. 4, Goriška straža
96. Ureditev kozjereje in paše. 44(1914)4, Soča
97. Ueber den Antrag des k.k. Kreismates Adelsberg. wegen gänzlicher Abschaffung des Ziegenviehs im dortigen Kreise, zur Emporbringung der Waldkultur und Beförderung der Obstbaumzucht. 1826 48-51, 1833, Annalen der k. k. Landwirthschafts-Gesellschaft in Laibach.
98. Vojne naredbe. Ukaz c. kr. deželnega predsednika na Kranjskem z dne 10. junija 1916 št. 16215, o prepovedi klanja koz in kozličkov. 33(1916)12, str. 95. Kmetovalec
99. Vprašanje 48. 7(1890)4, str. 28, Kmetovalec
100. Vprašanje 48. 48(1890)10, str. 75, Kmetijske in rokodelske novice.
101. Vprašanje 180. 10(1893)20, str. 121, Kmetovalec
102. Vprašanje 75. 28(1911)7, str. 71, Kmetovalec
103. Vprašanje 1. 40(1923)1, str. 5, Kmetovalec
104. Waldungsexzessen Abstelungspatentenerneuerung. 20. August 1768. Nro. 1031, Sammlung : aller k. k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740. bis 1780, Bd. 5: 1786, str. 362 - 365 (http://alex.onb.ac.at/gesetze_hvb_fs.htm - 18.8.2009).
105. Wenko, Boris. Živinoreja. Str. 24 - 27. V: Krajevni leksikon dravske banovine. Ljubljana 1937
106. Za kozjerejce. 38(1921)24, str. 235 – 236, Kmetovalec
107. Za rejce koz. 19(1936)32, str. 3. Domovina

- 108.**Zakon z dne 21. majnika 1911 veljaven za vojvodino Kranjsko, o novi uredbi in odkupu v postopanju po cesarskem patentu z dne 5. julija 1853, drž. zak. št. 130, urejenih pravic drvarjenja, paše in dobivanja gozdnih pridelkov ter o zavarovanju pravic gozdnik upravičencev. Štev. 2, drugi kos, Ljubljana 1912, Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko
- 109.**Zalokar, Janez. Umno kmetovanje in gospodarstvo. Ljubljana 1854, 386 strani
- 110.**Zapisnik seje osrednjega odbora z dne 24. junija 1909 ob 10. uri predpoludne. 5(1909)13, str. 201 – 208, Primorski gospodar
- 111.**Zborovanje kozjerejcev. 39(1936)187, str. 2, Slovenski narod
- 112.**Žan Lotrič, Metka, Šalehar, Andrej. Bohinjska koza. Stara slovenska pasma. 13(2008)5, str. 5 – 6, Drobница
- 113.**Žgur, A. Ovčja reja. 23(1865)6, str. 41, Kmetijske in rokodelske novice

5.5.1.6. PRILOGE

21) Kar pa mlade drevésa, kader so stare posékane, zadene, je to drugi del gojzdniga gospodarstva, za mlade drevésa ali podraslike vso mogočo skerb imeti. Zapovémo tedej, de naj okoli posékaniga kraja, kadar je čisto iztrébljen, ako se da, od vsih strani zagrade ali globòki graben okoli in okoli skopajo, de živina ne bo môgla noter, in de se nove pota in steze skozi ne delajo; ampak le štare pota naj se ohranijo, vse nepotrebne pota pa naj se zadelajo, posebno naj pa živine noter varujejo. Nar veči škodo mladim drevésam delajo goveja živina, ovcé in kozé, kér mladim drevésam, če jih le morejo doséči, vse verhove objedó, in takó na enkrat vso gojzdno podrašino končajo. Po tacih krajih tedej pasti, kjer se gojzdu škoda déla, je ojstro prepovedano, ampak le ondi naj pasejo, kjer imajo že stare spašnike in kjer so drevésa že odrašene. Tistim kmétam ali osebénikam, ktéri bliz gojzda prebivajo, je prepovedano kozé rediti. Le samo v tistih gojzdih, kjer se derva ne morejo prodati, ampak večidel sgnijó, je še nekaj časa perpušeno pasti in sicer takó dolgo dokler derva brez vse vrednosti ondi ostanejo; zraven tega je pa tréba skerbeti, de bližnjim soséskam ali če se nove vasi zadelajo, tudi tém sčasama derv ali lesá ne zmanjkuje.

Terezijanski gozdni red 1771 (Kmetijske in rokodelske novice 1849, str. 114)

O b r a z e c

(k točki 4. ukaza, ozirema §. 7. postave od 11. novembra 1883 dež. zak. št. 11 iz leta 1884).

Zapor. št.

Dovoljenje

za držanje in pasenje koz (§. 7. postave od 11. novembra 1883 dež. zak. št. 11 in točka 4. ukaza od 1. junija 1884 dež. zak. št. 12 iz leta 1884) s pridržkom preklica.

. . . . . (ime in priimek)

. . . . . (stanovanje in hišna številka)

se dovoljuje, da sme . . . (repov) koz v hlevu držati

držati in jih goniti na pašo na zemljišča (zaznamovanje, lega in njih. parcelna) št. po

poti . . . . . na paše in . . . . . s paše (natančno zaznamovanje poti).

Posebne določbe (§§. 3. in 4. postave).

C. k. okrajno glavarstvo . . . . .

V . . . . .

Podpis.

Postava od dne 11. novembra 1883 o reji in paši koz (1884, str. 24)

Dva zakonska načrta.

V zadnji številki našega lista smo poročevali o zadnji državnoborski seji omenili med drugim tudi dva zakonska načrta, katera je deželni odbor predložil deželni zborni in ki sta posebnega pomena za nekatere naše občine. Prvi zakonski načrt se tiče razširjenja veljave zakona z dne 9. decembra 1. 1883 deželni zakon št. 13 ex 1884 o pogozdovanju Krasa v pokneženi grofovini Goriški in Gradiški na nekatere občine sodnega okraja kanalskega. Drugi zakonski načrt se pa tiče kozjereje in paše v naši deželi.

Določbe prvomenovanega zak. načrta, zadevajajočega razširjenje veljave zakona o pogozdovanju Krasa tudi na nekatere občine kanalskega okraja, se glase:

§ 1. Veljavna zakona z dne 9. decembra 1883 l. deželni zakon št. 13 ex 1884 o pogozdovanju Krasa v pokneženi grofovini Goriški in Gradiški razširja se še na sledeče krajne občine političnega okraja goriškega, ki leže v sodnem okraju kanalskem, in sicer na krajne občine Banjšice sv. Duha, Bate, Kal, Lokovec in na davčno občino Vrh, ki spada h krajni občini Kanal.

§ 2. Zaupnik, katerega pošiljajo v pogozdovalno komisijo v smislu § 1. zakona z dne 9. decembra 1883 l. deželni zakon št. 13 ex 1884 kraške občine, ležeče v političnem okraju goriškem, ima se voliti za naprej po županstvih, imenovanih v § 1. št. 2. zakona z dne 9. novembra 1. 1886 deželni zakon št. 3 ex 1887, in po onih občinah sodnega okraja kanalskega, ki so navedene v § 1. tega zakona.

§ 3. Ta zakon zadobi moč z dnem svoje razglasitve.

§ 4. Izvršitelj tega zakona se naroča mojemu ministrom za poljedelstvo, notranje zadeve, finance in pravosodje.

Določbe za kozjerejo in pašo pa se glase tako-le in sicer:

§ 1. Kozjereja je v Goriški in Gradiški prepovedana zemljiškim posestnikom i osebam, katere nimajo zemljiške posesti, — razun v spodaj označenih slučajih, za katere velja posebno oblastveno dovoljenje.

Gnati koze na pašo v Goriško in Gradiško iz kake druge dežele je brez izjeme prepovedano.

§ 2. Kozjerejo dovoli politična okrajna oblast tedaj, ako se navedejo dobro utemeljene razmere v korist kozjereje in se zamore po vseh obstoječih okoliščinah sklepati, da namišljena kozjereja ne bo škodovala gozdnim nasadom sploh ali tujim poljedelskim nasadom.

Taka dovoljenja se podaljujejo vedno s pridržkom preklica in praviloma za reje ene koze za celo gospodarstvo; le v slučajih, vrednih posebnega ozira, sme se dovoliti reja več koz.

Še ne dva meseca stari kozlički se ne višetejo v dovoljeno število.

§ 3. Ako ne nameruje oni, ki prosi za dovoljenje, držati koze izključno v hlevu, ima navesti zemljišča, odmenjena za kozjo pašo, število pašne živine in poti, katere se bodo imele uporabljati pri vzgonu in odgonu; določila, ki jih izda politična okrajna oblast v teh ozirih, posebno z ozirom na to, da se ubranijo v § 2. omenjene škode na nasadih, imajo se sprejeti v dovoljenje.

Zemljišča, ki se imajo po obstoječih predpisih ohraniti za gozdne nasade, ne smejo se v nikakem slučaju določiti za kozjo pašo.

Koze se smejo pasti skupno le na onih zemljiščih, katera določijo v to politična okrajna oblast.

§ 4. Glede čuvanja koz na paši in med vzgonom in odgonom izda politična okrajna oblast, v svrhu, da se ubranijo poškodbe na nasadih, primerna določila v smislu predpisov prvega odstavka § 4., nadalje §§ 5. in 8. zakona o obrambi poljščine z dne 18. marca 1876 (deželni zakon št. 11); tudi ta določila se sprejmejo v dovoljenje.

§ 5. Koze se ne smejo gnati na pašo pred solčnim vzhodom; s solčnim vzhodom mora biti odgon koz s paše uže končan. Med solčnim vzhodom in solčnim vzhodom ne smejo se puščati koze na pašnikih, tudi ako bi bili isti ograjeni.

§ 6. Politična okrajna oblast zaslisi v vseh slučajih, označenih v prejšnjih paragrafi najprej doličnega župana. Proti določbi politične okrajne oblasti sme se vložiti priziv na namestništvo, kot drugo in v teh zadevah zadnje instanco.

§ 7. Za dovoljenje kozjereje in koze paše določi namestništvo poseben obrazec, oziraje se na določila, ki se imajo sprejeti v smislu §§ 3. in 4. v dovoljenje.

§ 8. Prestopki tega zakona, kakor:

a) rediti koze brez potrebnega dovoljenja, odnosno v večjem kot dovoljenem številu, kakor tudi gnati koze iz kake druge dežele v Goriško in Gradiško na pašo,

b) sploh, ako se ženejo koze na lastna in tuja zemljišča, ki se imajo ohraniti po obstoječih predpisih za gozdne nasade, izvzemši slučaj zavetja pred pretečo nevarnostjo (§ 66 gozdnega zakona z dne 3. decembra 1852), kaznuje politična okrajna oblast z dvema kronama za vsako kozo in z zapadom koz.

Ako je prestopek, omenjen pod lit. a) zajedno v zvezi s poljsko škodo, ki jo napravijo koze, ali, ako se ženejo koze v tuje gozde (lit. b), zviša se lahko kazen na 4 kroge za vsako kozo; politična okrajna oblast se izreče zajedno s kazenskimi razsodilom tudi o morebitni zahtevani odškodbi, ki se ima določiti po predpisih zakona o obrambi poljščine, oziroma gozdnega zakona.

§ 9. Ako zakrivijo v § 8. označene prestopke osebe, katerim so izročene

koze v varstvo, valed pomanjkljivega ukaza ali nezmožnosti izvrševati ukaz pravilno, kaznuje politična okrajna oblast onega, ki izda ukaz, z denarno kaznijo do dvajsetih kron radi opuščene dolžne skrbi, in sicer ne glede na to, ali so se prej omenjene osebe kaznovali ali ne.

Ta denarna kazen pa ne sme presegati onega zneska, ki se naloži v smislu § 8. na prestopke, katere so zakrivilo višeeznačene osebe.

Za napravljeno škodo jamči po § 1315. občnega državljankega zakonika oni, ki izda ukaz.

§ 10. Denarne kazni, ki se iztirjajo v smislu §§ 8. in 9., kakor tudi izkupilo za zapadle koze, v kolikor bi ne imelo isto služiti v povračilo za poljske in gozdne škode, stekajo se v ubožni zaklad one občine, v področju katere se je izvršil prestopok.

Neiztirljivo denarne kazni se premene v zaporno kazen 24 ur za vsakih 10 kron.

Zaporna kazen ne sme znašati manj kakor 6 ur.

Za zastaranje omenjenih prestopkov veljajo določila § 43. zakona z dne 18. maja 1876 (deželni zakon št. 11) zadevajajočega varstvo poljščine.

§ 11. Vsi drugi prestopki tega zakona ali oblastvenih določil, ki se izdajo pri dovolitvi dovoljenja za kozjerejo in pašo, t. j. vsi prestopki te vrste, ki niso zapodeni v kazenskih določilih predstojećih §§ 8. in 9., so poljske okvarbe in kot take obravnavajo se po predpisih tozadovnega zakona z dne 18. maja 1876 (deželni zakon št. 11) oblasti, ki so po ravno navedenem zakonu v to pristojne.

§ 12. Orožništvo in zaprisoženo gozdno ali poljsko varstveno osobje je dolžno naznaniti pristojni oblasti prestopke tega zakona, katere bi zapazilo.

§ 13. Ta zakon stopi v veljavo tri mesece potem, ko se razglasi; zajedno se razveljavljajo predpisi, zadevajoči

kozjerejo in kozjo pašo v Goriški in Gradiški, izdani z gubernijskim ukazom z dne 13. julija 1844 št. 7607.

Podrobna določila gledč tega, da se reducira sedanje stanje koz v Goriški in Gradiški na mero, odgovarjajočo temu zakonu, izdã namestništvo ukazoma, zaslisa vsi deželni odbor, pri čemer se ima dati onim lastnikom koz, katerim se po tem zakonu ne more več dovoliti kozjereja rok, v primerno zmanjšanje odnosno odpravo kozjega stanja; ta rok pa nikakor ne sme presegati dobe enega leta.

§ 14. Mojima ministroma za poljedelstvo in notranje zadeve je naročeno, da izvršita ta zakon.

Gorica (1905, str. 1-2)

TAJNIŠTVO C. KR. KMETIJSKE DRUŽBE

XXXXXXXX KRAJSKE XXXXXXXX

C. kr. poštno-hranilnični račun št. B.175.
Telefon št. 44.

Ljubljana, dne 25. junija 1912.

Št. 2538.

P.n,

Živinorejski zadrugi

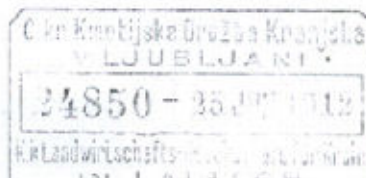
v

Gorjan.

Naznanjamo, da je glavni odbor Vašej prošnjji za plemenske
koze ~~uvedil~~ ter prošnjam zdolaj navedenih posestnikov ^{u gozdi} ter uovclil:
~~Živinorejske~~ ^{vsom skupaj} zadrugi ~~14~~ glav koz, in sicer enega kozliča in 13 koz
oziroma kozic.

Zaznamovane so dovoljene plemenske koze na ušesih sledeče:

1. / K 32 (kozlič, mlad) polovična cena 40 kron
2. / K 5 (molzna koza) polovična cena 65 kron
3. / K 12 (molzna koza, prvesnica) polovična cena 55 kron
4. / K 23 (mlada koza, jagnje) polovična cena 45 kron
5. / K 39 " " polovična cena 25 kron
6. / K 40 " " polovična cena 22 kron
7. / K 45 " " polovična cena 25 kron
8. / K 49 " " polovična cena 20 kron
9. / K 67 " " polovična cena 22 kron
10. / K 17 " " polovična cena 22 kron
11. / K 8 " " polovična cena 25 kron
12. / K 12 " " polovična cena 25 kron
13. / K 85 " " polovična cena 22 kron
14. / K 15 (velika jagnje) " " " " 20 " "

k št. 2538

Častita živinorejska zadruga naj ~~blagovoli~~ ~~poslane~~ živali prevzeti, ter jih tako dolgo, da jih posamezni posestniki ne prevzemo izročiti kakemu posestniku v oskrbo, seveda proti odškodnini.

Živali se bodo morda zdele komu drage, četudi je to polovična cena, reči pa moramo, da so živali bile ugodno kupljene. Prišle pa so iz Hesenskega, kjer so iz prvotne švicarsko-sanske kose vzredili sansko kozo, ki je našim razmeram prikladnejša in že večalimanj aklimatizirana. Nemci zelo visoko cenijo to plemenito žival in plačujejo dobre molnice po 120-150 kron.

Vašej pošiljatvi koz so^{se} pridejale tudi koze nekterih prošnjikov iz blejske okolice, in sicer za Frana Brence-ta iz Hraš pri Lescah 2 mladici, za Frisijan Štolcarja iz Hrušice št. 76 pri Jesenicah ena molzna koza in ena mladica, ter za Ivana Burja v Boh. Beli št. 22 dve kozi v velikosti v kateri mu jih odkažete Vi, seveda kolikor mogoče vpoštevajoč njegove želje. Konečno se je pridejalo pošiljavi tudi eno mladico za Josipa Tonejca v Boh. Beli. Za Vašo živinorejsko zadrugo so določene dve molzni kozi in dve mladici, kakor ste prosili. Za Anton Ropret-a v Boh. Beli kozliček in dve ženski živali, kateri izberite iz cele ekspedicije v taki velikosti, da boste kolikor mogoče ustregli njegovim željam.

Glede kozliča pripomni^{mo}, da je za celo okolico namenjen in živinorejska zadruga ž njim razpolaga, ter ga odkaže posestniku, ki se njej zdi, da bude najbolj sposoben za rejo plemenjaka. Dejansko je prosil zanj Ropret iz boh. Bele-

Živinorejsko nadzorništvo za Kranjsko
pri .chr.kmetijski družbi.

prepisano
25/6.1912
Nadzornik:
[signature]

Juskas.

Nedolajci Kos poslanih evinorigyaki radu Gorje

1	32	Heblu Anton Popred Boh Bela	40
2	5	Koza melna " " " "	65
3	12	" " " " " " " "	55
4	23	mlavaa Kosa evinorigyaka radunga Gorje	45
5	45	" " " " " " " "	25
6	17	" " " " " " " "	22
7	15	" " " " " " " "	20
8	32	" " " " " " " "	25
9	40	" " " " " " " "	22
10	85	" " " " " " " "	22
11	49	" " " " " " " "	20
12	67	" " " " " " " "	22
13	8	" " " " " " " "	25
14	12	" " " " " " " "	25

Kes pa Pleme Krase ni plival 433 Ko
50. K.

Katere se posilajo postu davet due 12.7.12. 16. / 18

Županstvo v Gorjahi (okz. Radovljica)

dne 12. 7. 1912

Jaroslav Jau

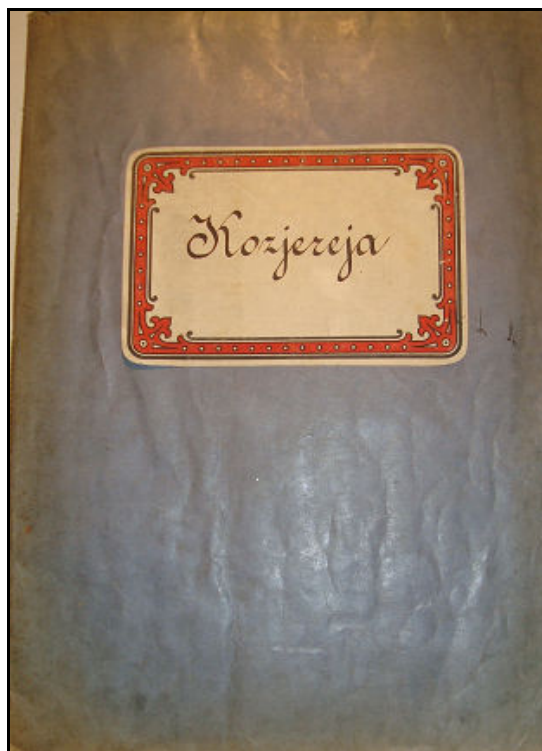
Prepis.

Slavni c .kr.kmetijski družbi kranjski v Ljubljani.

Na cenjeno dopisnico z dne 30.aprila t.l. se vam
uljudno naznani, da vzamejo sledeči posestniki koze:

Anton Bukovec, Križmane št. 4	1 kozo
Pavel Štimec, Bosljiva Loka št. 9	1 kozo
Anton Šercar, Papeže št. 3	1 kozo
Jurij Žagar, Bezgarji št. 2	1 kozo
Peter Štimec, Gornji Čačič št. 4	1 kozo
Jurij Tomez, Ribjek št. 7	1 kozo
Peter Poje, Gornji Čačič št. 3	2 kozi 1 kozla
Marija Štimec, Sela št. 7	1 kozo
Marija Štimec, Križmane št. 2	1 kozo
Anton Tomec, Križmane št. 3	1 kozo
Marija Kalčič, Papeže št. 6	1 kozo
Anton Štimec, Mrtovice št. 4	1 kozo
Anton Štimec, Bosljiva Loka št. 6	1 kozo 1 kozla <i>Janak Mayerl.</i>
Jurij Mavhar, Malinšec št. 2	1 kozo
Jurij Molnar, Malinšec št. 1	1 kozo
Jože Šercar, Bezgarji št. 8	1 kozo
Alojzij Vertnik, župan Osilnica št. 7	1 kozo
	-----
	18 koz 2 kozla
<i>Černe Josip, Koc. Raska</i>	<i>1</i>
<i>Lamude Ivan, Stari Log</i>	<i>1</i>
<i>Skupaj v Kocivje . .</i>	<i>20 koz 1 kozla.</i>

Popis (SI AS 533, škatla Razno)

Zvezek Kozjereja (SI AS 533, Podružnice 1 1914 20 31)

Št. št.	Ime posojenke	Izročilo in oblika	Pozna	Količina	Množina	Množina		Opombe
						Št. št.	Opombe	
1. 133	1/2 Kozjereja	1/2	Kozjereja	1		17-	1/2 Kozjereja	
2. 134	"	"	"	1		20-	"	
3. 135	"	"	"	1		20-	"	
4. 136	"	"	"	1		20-	"	
5. 137	"	"	"	1		22-	"	
6. 138	1/2 Kozjereja	1/2	Kozjereja	1		25-	1/2 Kozjereja	
7. 139	"	"	"	1		25-	"	
8. 140	1/2 Kozjereja	1/2	Kozjereja	1		25-	1/2 Kozjereja	
9. 141	1/2 Kozjereja	1/2	Kozjereja	1		25-	1/2 Kozjereja	

Zvezek Kozjereja (SI AS 533, Podružnice 1 1914 20 31)

Krištof Franc:

Rjava domača koza.

V Solčavi in v okolici Prevalj ter v Slovenjegraških hribih najdemo še danes našo domačo, rjavo, nerogato kozo. Ta živalca je popolnoma prilagoden našemu ostrejšemu podnebjju ter se po večini preživlja na paši. V njej je neverjetna trdoživost. Zato je v hribovitih krajih tako priljubljena. Le žal, da ni bilo nikogar, ki bi se brigal, da se ohranijo vse vrline naše domače pasme. Posebno v časteh je rjava koza pri malih bajtarjih, ker velja njeno mleko za zdravilo proti jetiki oziroma sušici, kakor imenujejo to bolezen na Koroškem. Prav radi te lastnosti, ki se ji pripisuje, se je obdržala do danes.

Dasi prevladuje v dolinah in industrijskih krajih bela sanska koza, ki pa je že precej pomehkužena radi hlevske reje in pretesnih hlevčkov,

G. Hobič Janez iz Strazišča pri Kranju s svojo veliko in malo družino

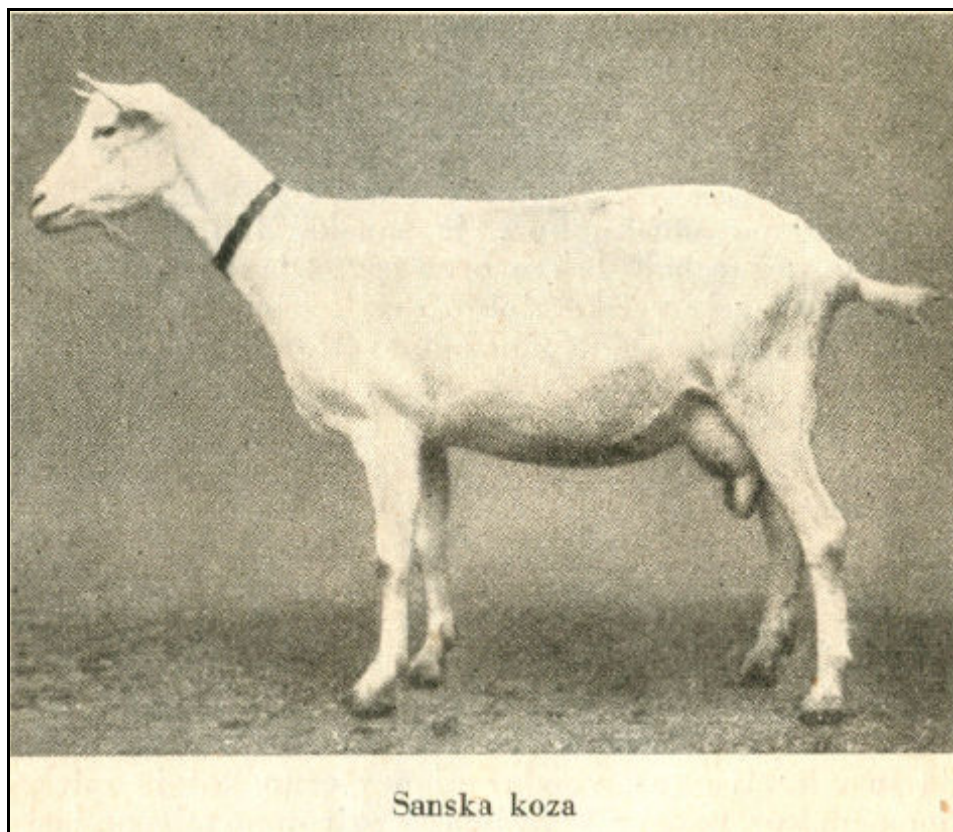
se je rjava domača koza ohranila še krepko in trdno in odporno proti vremenskim nevšečnostim. Izkazala se je zelo pridna za iskanje krme na pustejših pašnikih. Ta koza je navajena paše med ovčami in ni tako divja, kakor so ostale koze, ki radi svoje naravne gibčnosti prav rade uhajajo od ovčje črede in delajo pastirjem vedno skrbi. Rjava koza je bolj mirnega značaja in se drži črede.

Prav je, da se naša rejska društva, posebno pa še kozjerejsko društvo zanimajo tudi za te vrste koz in jih žele ohraniti ter pospeševati njih rejo. Predvsem bo treba gledati, da se dobi lepih rjavih kozlov, ki izvirajo ob dobrih molznic in v nekaj letih bo zopet dovolj te koristne živalce. Rjava koza je zelo mlečna, posebno tedaj, če ima za časa molže posebno postrežbo ali priboljšek kakor pravimo. Barve je temno rjave, trupla bolj kratkega, prsi ima globoke in široke obokane. Noge so močne, vime globoko in daleč nazaj poraščeno s svetlejšo daljšo dlako. Po hrbtu pa ima nekoliko temnejšo črto, posebno kozli so temnejši od koz in tudi črta po hrbtu je vidnejša. Kozel je jako krepak in močan ter doseže težo do 80 kg, koze pa so lažje in dosežejo težo od 50 do 60 kg.

Rejec malih živali (1936, str. 220)

Krištof Franc. Gospodarska reja koz (1942, str. 10)

Krištof Franc. Gospodarska reja koz (1942, str. 12)

5.5.1.7. STARE FOTOGRAFIJE

Fotografija Koz in ljudi (planšarji in planinci ?) pred stanom. Datum pisanja: 12.1.1923. Kupljeno na bolšjem sejmu 29.7.2007

Fotografija Koz in ljudi (pastirici). Kupljeno na bolšjem sejmu 29.7.2007

5.6. PERUTNINA

prof. dr. Šalehar Andrej
zaslužni profesor

5.6.1. STARE PASME PERUTNINE V SLOVENIJI

Prof. dr. Šalehar Andrej, zaslužni profesor

Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale

Izveček

Valvasor (1689) piše, da je na Kranjskem razvita reja vseh vrst perutnine. Štajersko kokoš so gojili na območju današnje Slovenije v 16. stoletju in prodajali kopune. Domača perutnina je bila ob dobri reji dobičkonosna in ni bilo potrebe po vpeljevanju tujih pasem. Na prelomu stoletja (iz 19. v 20. stol.) so bili določeni prvi pasemski standardi za štajersko kokoš. Med tipi štajerske kokoši je tudi celjska kokoš. Širjenje in gojenje štajerske kokoši so spodbujali z delitvijo valilnih jajc. Dodana so slikovna in arhivska gradiva.

Ključne besede: štajerska kokoš, kopuni, domača perutnina, pasemski standard, celjska kokoš

OLD POULTRY BREEDS IN SLOVENIA

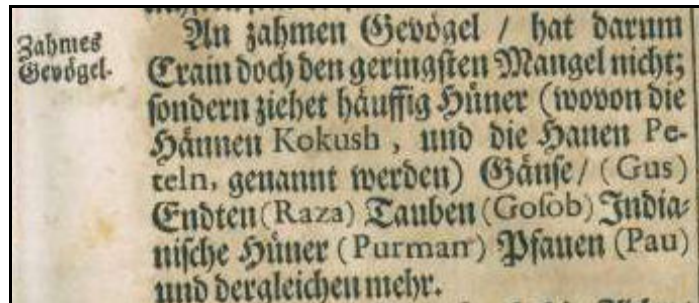
Abstract

Breeding of various poultry species was developed in Carniola region wrote the Valvasor in 1689. Since the 16th century Styrian hen were breed at the territory of Slovenia. Styrian Capons were highly valued and presented special traded products. Breeding of domestic poultry was cost-effective and there was no need for introducing foreign breeds. First breeding standards for the Styrian hen were defined at the turn of the century (from 19th to 20th century). Celje hen is also the type of Styrian hen. Enlargement and breeding of Styria fowls was encouraged with the distribution of the hatching eggs. Picture and archive materials are attached.

Keywords: Styrian hen, capons, local poultry, breed standard, Celje hen

5.6.1.1. UVOD

Valvasor (1689) piše, da je na Kranjskem razvita reja vseh vrst perutnine. V opis je vključil tudi slovenska imena:

Slava vojvodine Kranjske (1689, III. knjiga, str. 443)

Prevod:

»Domačih ptičev tako Kranjski enako nič ne manjka; temveč pogosto redijo kure (od katerih se koklje imenujejo kokush, petelini pa peteln), gosi (gus), race (raza), golobe (golob), indijanske kure ali purane (purman) pave (pav) in podobno.«

Valvasorjeve zapise o perutninarstvu na Kranjskem povzema tudi Stefančič (1966). O reji perutnine lahko sklepamo tudi iz zapisov v urbarjih. Štih (1984) omenja za obveze okoli leta 1600 splošno in stalno ponavljajočo dajatev: kokoši, jajca in kopuni, ki so jih pobirali v okolici Tolmina. Posebno mesto v zgodovini slovenske perutnine imajo štajerski kopuni, ki so s svojo kakovostjo, ponesli slavo takratne domorodne štajerske kokoši že pred stoletji v svet.

Stare pasme perutnine, v prvi vrsti kokoši, v Sloveniji bodo predstavljene v tej študiji.

5.6.1.2. DO KONCA 19. STOLETJA

Polsterer (1827) piše, da je v okolici Graza najlepša perutnina. Göth (1841) v opisu okrožja Bruk navaja, da tam perutninarstvo ni pomembno. Pri vsaki hiši imajo le po nekaj kokoši, ampak le zaradi jajc. Vse kar pa rabijo za kuho pa dobijo iz spodnje Štajerske. Novice (1855) so poročale o kokinhinskih kokoši ter jih na kratko opisale. Bile so zelo »obrajtane ... menda bo spodrinila naše navadne«. Že naslednje leto Novice (1856) pišejo, da ima kokoši »kohinhinskega plemena« gospod Pivk v Planini. Kokoši iz Kohinkine so podrobno opisane v Novicah (1858) in na koncu ».. res vredne, da jih skusi vsak gospodar dobiti...Redijo se tako kakor domače...« Novice (1858) v objavi »Gospodinjam nekaj zastran kokošarstva« menijo: »Pri zboljšanju kuretine pa ne mislimo, naj bi si gospodinje naše kokoši kupovale iz ptujih krajev in novega plemena, ampak le to, naj bi svoje domače z večjo skerbjo redile in gleštale.« V drugem nadaljevanju pa razpravlja o valjenju in da se da k valjenju privaditi pure, kopune in da kohinhinske kokoši vale skoraj celo leto. Novice (1859) pišejo, da so kokoši doma v Aziji in da so se od tam razširile po svetu. Novice (1859) spodbujajo k reji kuretine in navajajo:

Res prav koristna in zdatna je reja kuretine, če se prav ravna, in so kokoši dobrega in rodovitnega plemena.
Ni ravno treba segati po ptujih plemenih; tudi z domačo kuretino se doseže dobiček, če vé gospodinja le prav kokošariti.
Res je pa vendar, da ptuje plemena, ki so že tudi pri nas znane in se imenujejo konhinhinka, brama, dorking, houdans itd., prekosijo naše domače v marsikterih rečéh, ker so namreč večje, tedaj bolj mesnate, in kaj pridno ležejo jajca. Za kmetije pa imajo te ptuje kokoši še posebne dobre lastnosti, namreč so bolj mirne in ker imajo kraje perutnice, ne letajo kakor domače sém ter tje okoli, ampak se lože zderžijo na manjšem prostoru, niso tedaj njivam in vertom tako nadležne in škodljive kakor domače.

Kmetijske in rokodelske novice (1859, str. 385)

Hlubek (1860) je opisal perutninarstvo na takratnem Štajerskem. Poudarja, da so gospodinje v graškem in mariborskem okrožju dobre gojiteljice perutnine. Odlikujejo se v razmnoževanju, oskrbi in pitanju kokoši. Zaradi tega slovijo štajerski kopuni, ki jih več kot 20 000 komadov letno prodajo v prestolnico – Dunaj. V nekaterih okrajih, med njimi Radgona in Ljutomer, gojijo purane, race in gosi. Domača pasma kokoši se odlikuje po pitovnosti in okusnosti mesa in posebno veliki in odlični so kopuni z rdečkastimi in srebrno belim perjem, zaradi česar se kmetje težko odločajo za nove pasme. Gršak (1863) poroča o celjski razstavi in omenja, da se je med drugim odlikovala Fridrihova perutnina. Slovenski glasnik (1867) je v članku »Domača perotnina« v treh nadaljevanjih poljudno opisal: kokoši, purana, gos, raco in goloba. Wokaun (1873) opozarja na štajerske kopune, ki so imenitno in iskano izvozno blago ter priporoča povečanje prireje. Slovenski gospodar (1878) piše, da je treba pri kokoših skrbeti za dobro pasmo in navadno domačo kokoš požlahtniti. Članek »Naša domača kokoš« (1878) pa opozarja in svetuje dobro rejo kokoši. Novice (1878) hvalijo štajersko kokoš in o njenem izvoru pišejo:

Štajarske kokoši prvotna domovina je doljni (slovenski) Štajer, od koder se je zaplodila tudi na górnje (nemško) Štajarsko tako, da so slovenske in nemške kokoši; une od Celja in Maribora, Radgone in Ljutomera gori do Gradca, te pa od Gradca naprej v gornje Štajarsko.

Kmetijske in rokodelske novice (1878, str. 368)

O gospodarskem pomenu in kakovosti štajerskih kopunov pišejo Novice (1883). Predstavljena sta tudi postopka kopunjenja petelinov in kokoši (pišk). O slabih posledicah uvajanja tujih pasem kokoši na kakovost štajerske kokoši seznanja Gospodarstvena priloga (1885). Avtor ugotavlja: »Tako so od gospodov uvedene kokoši in petelini tujci skvarili slovito štajersko perutnistvo.... Sedaj bo težko kde in le posamezno najti še zelo čiste, neskvarjene krvi.« Novice (1887) opozarjajo, da je za velika in težka jajca izbrati pravo kokošjo pasmo.

Novice (1889) in Kmetovalec (1889) sta v nadaljevanjih objavili obširen sestavek »Perutnistvo«, ki ga je napisal Josip Lenarčič. Podrobno je opisal prave kokoši in jih razdelil v skupine po barvi perja ter obliki grebena. Posamezne pasme je predstavil in za domače kokoši zapisal:

Pri podrobnem opisu posameznih pasem omeniti hočem najprej naših
domačih kokoši.

Ako bi hotel popisati domače kokoši, bilo bi to pač neuspešno, kajti razlikujejo se tolikanj druga od druge, da bi popis ene njih vrst sigurno se ne ujema s popisom kake druge vrste. Nahajamo jih vseh mogočih barev, bodisi glede perja, bodisi glede naziv delov. Vsaka dežela ima tu kako posebnost. Opozoriti hočem na pr. na „štajerske kopune“, vendar pa njih lastnosti niso tolikanj stalne, da bi jih mogli uvrstiti med posebne pasme. Splošno bi mogli reči: Katera ni pasemska kokoš, je domača kokoš.

Domače kokoši so jako utrjene glede podnebnih razmer. Mladi piščanci se hitro popolnoma pokrijejo z gostim perjem. Potrebne živeža si skoro vsega iščejo same.

Žal da se je to domače pleme le malo kje v svojih prvotnih lastnostih ohranilo. Nepremišljeno slučajno mešanje z raznimi pasemskimi kokošmi, katere pa niso imele za kmeta ali sploh za gospodarstvo nikake vrednosti, ampak so služile le „sportu“, na pr. s Cochin ali po domače s kinezaricami, katere so se gospodinjam prikupile vsled svoje velikosti, popačilo je domače pleme prav zelo.

Kmetovalec (1889, str. 19)

Na Štajerskem so leta 1879 ustanovili 1. Štajersko perutninsko društvo in v poročilu o njegovem delovanju v letih 1888-1889 (1889) beremo o prizadevanjih za izdajanje strokovnega časopisa, o sedmi splošni razstavi perutnine in ptičev (v strokovni ocenjevalni komisiji je sodeloval tudi A. Stiebler iz Maribora) in o potovalnih zborovanjih, kjer so o perutninarstvu poučevali potovalni učitelji ter tudi delili kokoši in peteline za izboljšanje perutnine. Novice (1894) so objavile notico »Houdonska kokoš« in leta 1895 še kratek zapis »Italijanske kokoši«. Gospodarski glasnik za Štajersko (1899) je poročal o izdaji knjižice »Das steirische Landhuhn (štajerska deželska kokoš)«. Sabel (1899) piše, da je deželska kokoš, ki je bila pred 50 do 100 leti, sedaj na veliko krajih s križanjem spremenjena ali pa so jo spodrinile tuje pasme. Dolenjske novice (1899) so kritične do tujih pasem kokoši, ki po izkušnjah gospodinj niso primerne za čistopasemsko rejo, ampak le za križanje z domačo čisto navadno kmečko pasmo.

5.6.1.3. V PRVI POLOVICI 20. STOLETJA

Ritter (1902) je opisal deželne kokoši in med njimi nastanek štajerske kokoši. Med tipi štajerske kokoši navaja tudi celjsko kokoš (Cillier Schlag, Cillierhuhn). Lastnosti štajerske kokoši je predstavil v pasemskem standardu. Gospodarski glasnik za Štajersko (1902) poroča o trinajsti mednarodni razstavi perutnine in ptičev in da se je reja štajerske kokoši nad vsemi pričakovani dobro razširila. Pri tem pohvali tudi celjsko »živaliobrambno društvo« v njegovih prizadevanjih »*to domačo perutninsko vrsto po celi deželi tako razširiti, da bode prevladovala, kakor nekdaj.*« Celjsko društvo za varstvo živali je prejelo srebrno družbeni kolajno. Wimmer (1902) v članku »K štajerski perutninoreji« je predstavil prizadevanja za ohranitev preostankov staroštajerske pasme. Za dosego stare slave te pasme in plemenitev ostankov svetuje ustanovitev deželnih plemenskih vzgojevališč (vzrejališč). Na ta sestavek se je oglasil Martiny (1902) z željo, da natančneje na osnovi svojih dolgoletnih izkušnjah spregovori o ohranitvi naše domače kokoši. Oplemenjevanja s pasmami Brahma, Houdan in Dorking so se izkazala za neprimerna in v škodo kakovosti domačega perutninarstva. Tem poskusom s križanji so se protivil tudi kmetje, ki so bili prepričani, da je za naše tukajšnje razmere sposobna le domača deželska kokoš. Svetuje ustanovitev deželnega zavoda za rejo perutnine in čistopasemsko rejo. Arbeiter (1902) kritično presoja »Čisto pleme ali križanje?« ali z drugimi besedami o pristaših čiste štajerske pasme in zagovornikih križanja. Štajersko perutninarstvo ima svojo slavo in veliko gospodarsko korist v »štajerskih kopunih«, katerih kakovost je povezana s čistostjo štajerske kokoši. Martiny (1903), višji geometer in nekdanji vodja zavoda za rejo perutnine v Celju, je štajersko kokoš predstavil slikovno, z opisom (Musterbeschreibung) in obširno njeno gospodarsko vrednost. Najprej poudarja njeno odpornost in sposobnost prilagoditve ter iskanja krme. Dolenjske novice (1903) spodbujajo izboljšanje perutninarstva. Svetuje, da se izbere dobra pasma, t.j. kokoši, ki nesejo veliko jajc in pri tem omenjajo tuje pasme: kohinkinske, bramaputrska in plymouthrock kokoši. Štajerc (1903) omenja dolgoletne težnje, da bi se zopet gojila štajerska deželna kura, ki je utemeljila sloves štajerskega perutninarstva. Po dolgem iskanju so pri enem kmetu v dolini reke Sulm odkrili verjetno čiste kokoši domače pasme. Na osnovi starih zapisov, sporočil starih gospodarjev in najdenih živali je bil določen standard štajerske deželne kure. Arbeiter (1903) piše, da se pod štajersko kuro razume tisto pasmo kokoši, ki so jo gojili na Štajerskem, še preden so ji primešali tuje pasme. Z rejo perutnine so na Štajerskem pričeli že Rimljani in zato je štajerska kokoš po izvoru sredozemska ter po zunanosti podobna italijanskim in španskim. Na koncu razprave predlaga, da bi namesto enotnega imena štajerska kokoš vpeljali za posamezne tipe, ki so se razvili, poimenovanja: gorska ali kamna kokoš, sulmska kokoš in celjanka. Poročilo prvega štajerskega perutninorejnega društva (1903) s podnaslovom »V obrambo« je napisano, da bi ovrgli objavljene kritike anonimnega avtorja. Opisali so svoje triindvajsetletno delo in med drugim trud, da bi ohranili prvotno štajersko kokoš. Arbeiter (1903) je zbral sodbe o štajerskem perutninarstvu v preteklosti. Uvodoma je zapisal:

Že v knjigah iz prejšnjih stoletij n. pr. 1790¹⁾, 1798²⁾, 1808³⁾ se je štajerska kuretina od pisateljev hvalila. Posebno so Dunajčani že od nekedaj čislali in radi kupovali lepe in okusne štajerske kapune, ki so se med drugimi posebno v Slovenskih goricah na Slovenskem Štajerju lepo in dobro gojili in bili na glasu.

Gospodarski glasnik (1903, str. 157)

V obdobju od 1800 – 1900 pa ni bilo zapisov, ki bi tako hvalili štajersko kuro kot je zapisano v gornjem okvirju, ker se je v tem času štajerska kokoš vedno zanemarjala. Zaključuje s pozivom, da naj se ne goji nobena tuja pasma ampak samo stara domača koristna pasma. Objava »Navod k gojitvi

štajerske kure« (1903) seznanja s postopki gojitve štajerske kokoši. Gospodarski glasnik (1903) poroča o razstavi štajerske perutnine v Grazu in na Dunaju ter pozivom, da se povzdigne štajerska kokoš do prejšnje svetovne slave. Avtor A—r (verjetno Arbeiter) (1905) povzema razvoj perutninarstva v naših krajih od časa Keltov in Germanov. Za srednji vek je znano, da so morali kmetje oddajati mnogo perutnine in jajc. Štajersko perutninarstvo je cvetelo v 17. in 18. stoletju. V 19. stoletju, še posebej v drugi polovici, so se na Štajerskem širile tuje pasme kokoši. Od leta 1903 dalje pa poteka akcija za povzdigo štajerskega perutninarstva na osnovi domače deželске kokoši. Isti avtor (1905) je podrobneje opisal tri tipe štajerske kokoši: mala (rdeča) štajerska kokoš, spodnještajerska ali celjska kokoš in sulmtalska kokoš. R (verjetno Rohrman) (1906) piše o dolenskem perutninarstvu in sodi:

Naše domače kokošje

pleme je prav dobro, le žal, da je tu in tam preveč pomešano z manj vrednimi plemeni. Naše kokoši so dobre za nesenje, za valenje in za piščeta. Zato jim je dati v obče tudi prednost pred drugimi plemeni. Komur bi bilo pa posebno na tem, da redi kokoši pred vsem za nesenje, ta bi moral rediti tako imenovane laške kokoši (talijanke), ki so izvrstne za nesenje in v tem oziru še boljše kakor naše.

Dolenske novice (1906, str. 69)

Laško kokoš je predstavil Št. (1907) v Primorskem gospodarju. Hvali njeno nesnost. Kokoši so različno obarvane. R (1909) svetuje za povečanje nesnosti na Dolenskem izboljševanje domačih kokoši z laškimi petelini, ki so »rudeči in močno podobni našim nekdanjim domačim petelinom.« Zupan (1910) piše, da:

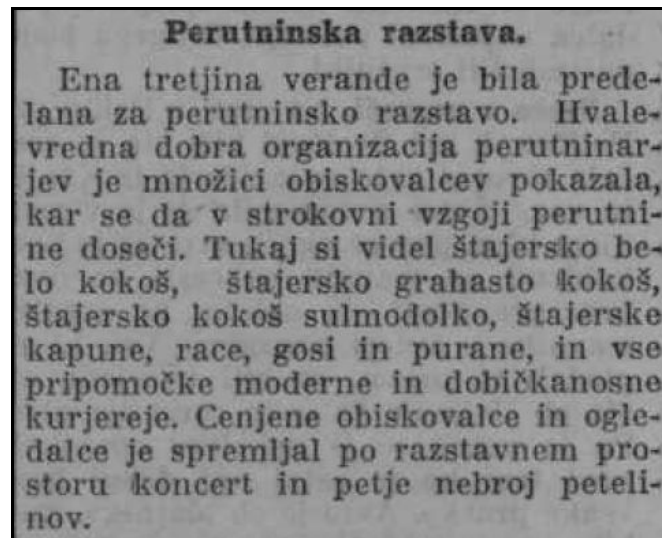
Naša domača kokos, recimo naša kranjska, je sama na sebi precej dobra in jo je mogoče s skrbnim odbiranjem najboljših živali poplemeniti, to se pravi, da lahko dosežemo z njo ono stopnjo popolnosti, katero si želimo, ako se potrudimo in vestno odbiramo.

Rekel sem, da je naša kranjska kokoš precej dobra. Smelo trdim iz lastne izkušnje, da se dobe med njimi posamezne, ki lahko z vsako italijansko ali minorško konkurirajo. Obžalovanja vredno je, da smo z zanikrno rejo privedli našo kokoš v mnogih krajih na popolne slabiče; vse je degenerirano.

Narodni gospodar (1910, str. 164)

Tudi R (1913) hvali domače kokoši in ugotavlja »Domače pleme je danes res da mešanica raznih plemen. To se vidi na vsem. Vendar se je ohranilo v njem največ domače krvi. Naše domače pleme je za naše kraje najbolj utrjeno in najbolj sposobno za raznovrsten užitek, za jajca, za meso in za valjenje. Z domačim plemenom moramo tudi zanaprej delati in ga izboljševati. Največ se bo dalo doseči s skrbnim odbiranjem jajc za valjenje in skrbnim odbiranjem odraslih kokoši in petelinov.« V prilogi »Perutninar« (1913) piše, da je med številnimi kokošjimi pasmami zelo malo za nas primernih. Svetuje, da je najbolje poiskati dobre ostanke naše domače kokoši in na njihovi podlagi ustvariti domačo »kranjsko kokošjo pasmo«. Murauer (1914) opisuje nastanek staro štajerske kokoši. Vzgojilo jo je celjsko perutninarsko društvo iz tamkajšnje deželne kokoši in z oplemenitenjem s španskimi pasmami. Rohrman (1914) pravi, da so nam štajerske kokoši najbližje, ker pravzaprav niso nič drugega kakor »naše domače pleme. To so požlahtnjene domače živali.« Malasek (1919) priporoča gospodinjam poleg reje kokoši tudi rejo rac in gosi. Pirnat (1928) je na začetku opisa zgodovinskega razvoja štajersko-zagorske kokoši povzel po Hlubeku, da so gospodinje in Slovenskih goric večče

perutninarke, še zlasti glede reje kopunov, ki so bili vrsto desetletij iskano tržno blago. Tedanje kokoši so se odlikovale še posebej v pitovnosti ter po izredno okusnem in sočnem mesu. Tedanje kokoši je poimenoval samorodne kokoši in v nadaljevanju jih je s primerom petelina tudi podrobneje opisal. Po letu 1850 je pričelo masovno nenačrtno križanje domače pasme s tujimi pasmami. Le v odročnih in hribovitih krajih se je ohranila nekdanja pasma. Za ohranitev ima veliko zaslug gospod Emanuel Martiny, po rodu iz Gorenjske in po poklicu geometer, ki je leta 1897 ustanovil v Celju društvo za varstvo in rejo živali ter v letu 1900 poseben zavod za rejo te kokoši, ki je dobila ime »Celjska kokoš«. Spodbudil je sprejem sklepa o ohranjanju štajerske pasme. Nova doba (1929) piše, da se po naših vaseh največkrat nahaja mešanica stare štajerske kokoši z azijskimi pasmami kohin in brama. Slovenski gospodar (1932) je opisal perutninsko razstavo v Mariboru:

Slovenski gospodar (1932, str. 6)

Krištof (1933) je povzel poročilo kraljevske banske uprave dravske banovine o perutninarstvu. Na ozemlju bivše Kranjske je perutninarstvo zelo površno in neprimerna je reja kokoši v ograjenih prostorih. Nedosledno se izvaja tudi naročilo banske uprave, da se izločajo prelahke kokoši (izpod 1900 g), kokoši, ki nesejo prelahka jajca (izpod 55 g), kokoši, ki niso štajerske pasme in ne upoštevajo prepovedi dobave plemenskega materiala iz rejskih središč, ki ne vodijo točno nesno kontrolo. Več pozornosti pa je treba v bodoče posvetiti tudi beli štajerki. Prijatelj živali (1933) je predstavil opis štajerske kokoši, ki je bil sprejet v Celju 20. novembra 1930 in dodaja še njeno predstavitev iz leta 1902 ter pravila za plemensko odbiro kokoši. V članku »Nekatere napake v kokošjireji« (1934) so pojasnjene napake v reji kokoši: izbira pasme, »krvnosorodna plemenitev in osveženje krvi«, prestare kokoši, prepozna izvalitev piščancev, izločevanje vidno bolnih kokoši, nepravilno in neredno krmljenje, neprimerni in premalo snažni kurniki. Gospodar in gospodinja (1934) je v treh nadaljevanjih objavil obširen sestavek o štajerski kokoši, ki jo priporoča za naše kraje. Pri tem uvodoma omenja, da je štajerski kopun zapisan na kuhinjskem listu samostana »Pri nebeških vrtnaricah« na Dunaju že leta 1352. Na koncu poudarja, da »štajerska kokoš upravičeno zasluži pozornost, ki se ji posveča. Kr. Banska uprava ravna popolnoma pravilno že od prvega početka, da pospešuje razširjanje te kokoši tudi po drugih predelih svojega področja, kjer je dosedaj ni bilo.« Avor z inicialkami I.I.O (1934) spodbuja k požitvi štajerskih kopunov. Dokazuje, da se kopunjenje gospodarsko bolj izplača kakor prodaja poletna prodaja piščancev. Wenko (1934) razlaga pomen enotne pasme in vzroke zakaj so se odločili za rjavo štajersko kokoš. Na koncu je zapisal:

Vsi ti razlogi so nas morali dovesti do rjave štaj. kokoši. Kot domače blago, ki se je tekom mnogostoletnega razvoja izoblikovala na slovenskih tleh, je pač podnebnim in krmskim prilikam brez dvoma najbolj prilagodena. Zdrava je in odporna. Danes je že tudi selekcionirana na visoko nesnost. Teža jajc odgovarja zahtevam trga (55—65 g). Končno pa moram še omeniti belo nogo in belo kožo, ki sta znaka finega, okusnega mesa.

Štajerska jajca in štajerski kapuni so blago, ki uživa na tujih tržiščih že stari sloves prav po zaslugi štajerske pasme. Torej je samo prav, da se krepko oprimemo tega, kar nam je dobrega ustvarila domača zemlja; da smo ponosni na to, kar so naši pradedje ustvarili in kar naši najboljši rejci s trudapolnim delom izpopolnjujejo v gospodarsko korist nas vseh in v ponos našega naroda in države.

Proč s tujo navlakom, ki jo ne potrebujemo!

Živalca (1934, str. 3)

Tudi Gosak (1934) je spodbujal rejo štajerskih kopunov in njih staro slavo povezal z Napoleonom:

Pravijo, da je Napoleon slišal o slovesu štajerskih kopunov, zahteval jih je za svojo mizo in jih tudi dobil. Neverjetno je, koliko tega blaga je takrat romalo iz naših krajev v Nemčijo, na Francosko in Angleško! Naši trgovci, ki so takrat res bili vredni svojega imena, kajti tržili so z vsemi kmetijskimi pridelki, — so imeli posebne kokošarje, ki so po vaseh nakupovali mlado perutnino, osobito, petelinčke, prvovrstne jarčke in kopune. Marsikateri srebrni groš je zdrknil takrat našim gospodarjem v žep. Tudi ni bilo poštene ohceti, kjer se bi ne bili mastili z z lepó pitanim kopunom. Kakor vse kaže, je kopun tudi slovenska iznajdba, kajti učeni slovničarji trdijo, da izhaja beseda kopun od skopiti in so si Nemci to besedo z blagom vred pri nas izposodili ter imenovalj našega pitanega skopljenca „Kapaun“. Po ljudski govorici so površni pismouki jeli pri nas pisati kapun ter mlade petelinčke celo kapunizirajo, mesto skopijo ali vsaj kopunijo. No, naše gospodinje, ki se razumejo na to obrt, jih pa „režejo“. Imamo sicer rezarje, toda ti skopijo le prašiče, bikce in žrebeta, dočim se še do „rezačic“ nismo opomogli. Pa kaj bi s slovnico, ko- pa se sladkosnednežem že slinje cedijo po tolstem kopunu, ki se lepó rumeno zapečen blesti na gostiji, pa naj so si kopuna ali pravzaprav petelina rezali, skopili, kopunili ali celo „kapunizirali“.

Pravijo, da se marsikaj starega povrača v današnje čase, pa smo iztaknili med staro, že napol pozabljeno ropotijo tudi rejo kopunov. Kajti resnici na ljubo moramo reči, da je nekdaj cvetoča reja kopunov prišla močno v pozabljenje; ne morda radi tega, ker bi ne marali več kopunov, ampak iz pasemskih vzrokov.

Rejec malih živali (1934, str. 3)

Wenko (1934) trdi, da je kuretina belih nog in bele kože mnogo finejša in ima nežno meso, medtem ko ima rumenonoga žival manj okusno in trdo meso. Gradišnik (1934) poroča, da je banska uprava izdala na vsa šolska upraviteljstva odlok s katerim zahteva, »da se morajo na šolskih dvoriščih gojiti edinole kokoši rjave štajerske pasme in to ne glede čigava last so.« Gosak (1934) navaja, da bo kraljevska banska uprava tudi letošnjo spomlad razdelila večje število valilnih jajc od selekcioniranih kokoši rjave štajerske pasme. Ta akcija ima namen, da se zboljša in čimpreje razširi ta domače grudna kokoš po vseh krajih Dravske banovine. Gosak (1935) predstavlja celjski standard štajerske kokoši, ki je bil sprejet leta 1930. O štajerski kokoši obširno piše v knjigi »Kmetijsko kokošarstvo« Wenko (1935) v poglavjih: Pradomovina in sorodnice, Iz zgodovine štajerke, Zunanost štajerke (podpoglavja: celjski standard, ocenjevanje) in Lastnosti štajerke. Zajc-eva (1936) je opisala in s podatki predstavila več pasem (nesnost, teža jajc) kokoši, a zaključuje, da »ne segajmo po tujem blagu, ko imamo najboljše pred domačim pragom — našo štajerko.« Paljk (1936) je napisal 17 pravil, kakšna mora biti kmečka kokoš in v zadnjem poudarja, da ima vse zapisane lastnosti naša domača rjava štajerka. Leta 1838 je bila v Mariboru prva banovinska perutninska razstava in drugi kongres za rejo štajerske kokoši in ob

tem je izšla knjižica (1938). Zupanc (1938) je predstavil razvoj štajerske kokoši, Wenko (1938) reja štajerske kokoši na kmetih, Gosak (1938) štajersko kokoš na šolskih dvoriščih in pospeševanje reje in odbira štajerske kokoši, Erpič (1938) produktivne sposobnosti štajerske kokoši, Žibert (1938) ukrepe za doseg zdravja in odpornosti štajerske kokoši in Lavrič (193) trgovino s perutninskimi proizvodi. Gosak (1938) je na kmetijski anketi predstavil perutninarstvo v dravski banovini. O pasmah je poročal:

Pred ostalimi pokrajinami države imamo veliko prednost v tem, da imamo svojo lastno domačo kokoš, ki je produkt naše zemlje. Ta kokoš je prilagoden našim razmeram in je glede svojih zahtev skromna. Poleg drugih gospodarskih lastnosti je posebna odlika te kokoši v tem, da je pridna za pašo. Pretežni del potrebne hrane si sama poišče. To je velikega pomena posebno za nas, ker ne pridelamo dovolj žita in nam torej manjka zrnate krme za prehrano perutnine. Tudi se reja perutnine s tem zelo poceni in tako poveča njena rentabilnost.

Pasemskega vprašanja glede kokošereje torej pri nas ni. V tem pogledu smo veliko na boljšem kakor ostale banovine, ki so uvažale in širile razne tuje pasme. Šele v zadnji dobi so se začeli tudi drugod zanimati za domače kokoši, ko so prišli do spoznanja, da razne tuje, razvajene pasme ne uspevajo povsod. Nekatere banovine so tudi začele uvajati našo štajersko kokoš. S tem se nam odpira možnost tudi za prodajo plemenskega materiala.

Poročilo o kmetijski anketi (1938, str. 344)

Gerečnik (1940) je presojal kokoši na 56 kmetijah, ki so skupaj imele 1025 kokoši. Ugotovil je, da samo na eni kmetiji gojijo štajersko pasmo, na vseh drugih pa kakor pravi *»vidiš najbolj pisano mešanico... mešanica najbolj pisanih barv, oblik in velikosti ter jih nisem mogel uvrstiti v nobeno kokošjo pasmo«*

5.6.1.4. MISLI NA KONCU

V knjigi *Perutninarstvo*, ki sta jo napisala Ločniškar in Vrečko (1955) je o poreklu in zgodovini štajerske kokoši zapisano:

Imamo več dokazov, da so v naših krajih že v 16. stoletju gojili štajersko kokoš, ki je bila močno podobna današnji štajerki. O tem nam priča tudi zbirka slik na gradu Ambras pri Innsbrucku, ki izvirajo iz 16. stoletja. Štajerko so oblikovale razmere v naših krajih, katerim se je močno prilagodila. Vedno je bila dobra nesnica, saj je v bistvu sredozemska kokoš, vendar k razširjanju dobrega glasu o njej niso pripomogla samo jajca. Še pred stoletji so zasloveli štajerski kopuni, katerih so na graškem trgu prodali vsako zimo kakih 20.000. To je bilo najdražje, toda tudi najbolj iskano meso, saj so ga imenitni Dunajčani ali francoski oblastniki imeli na mizi le ob posebnih prilikah. Tudi v druge dežele je prodrl glas o štajerskem perutninarstvu kljub tedanji omejeni trgovini.

Zapiski, kronike in poročila pravijo, da je bilo središče perutninarstva na tedanjem Spodnjem Štajerskem in v Hrvaškem Zagorju. Profesor Hlubeč piše v svoji knjigi iz leta 1846, da se domača štajerska pasma odlikuje z lastnostjo lahkega pitanja in z okusnostjo mesa. Naravni pogoji teh dežel, piše dalje, so pripomogli, da je ta kokoš zaslovela kot izvozno blago odličnih pulardov (pitanih pišk), kopunov in jajc.

Sredi 19. stoletja je trgovina nekoliko bolj zaživela in pričakovati je bilo, da se bo perutninarstvo pri nas še bolj razmahnilo, ko bo dobilo nova, oddaljenejša tržišča. Toda zgodilo se je nekaj drugega. Nerazumni ljudje so proti koncu prejšnjega stoletja pričeli uvažati tuje pasme, neprimerne za naše takratne razmere, katerih mikavnost je bila edino v tem, da so bile — tuje. Posledice tega so se kaj hitro občutile. Nobenega napredka ni bilo, perutninarstvo je celo nazadovalo, izgubljali smo sloves in tržišča, na katerih so se obdržali redki rejci, ki niso nasedli potujčevanju domače pasme. Toda tudi teh je bilo vedno manj. V Gradcu so leta 1879. celo ustanovili društvo, ki naj bi skrbelo za uvažanje tujih pasem, vendar se pa te na naših kmetijah niso uveljavile. Križali so največ z dorking pasmo, ponekod tudi s košin pasmo. Nastala je mešanica pasem, križancev, neenotno blago in končno polom, ki sta ga v zadnjem trenutku zadržala navdušena zagovornika štajerske kokoši: *Emanuel Martiny* in *Armin Arbeiter*.

Njuni imeni bi morali zapisati v našo knjigo z zlatimi črkami, toliko sta napravila za dvig perutninarstva. Z neutrudnim delom jima je uspelo ohraniti ostanke štajerske kokoši, povezati rejce med seboj v društvu in opozoriti oblast na pomen te pasme za naše perutninarstvo. Delovala sta najprej v Celju, kjer sta dobila zaveznike med podjetnimi rejci, kasneje pa tudi v Mariboru in Gradcu. Leta 1903. so pri tedanji Štajerski kmetijski družbi ustanovili odsek za perutninarstvo, ki je priporočal rejce te gospodarske kokoši in skrbel za nabavo plemenskih živali. Istega leta je izšla tudi knjiga o štajerki, ki jo je spisal Martiny. V tem obdobju so razdeljevali jajca in plemensko perutnino kmetom, sklicali so kongres rejcev štajerske kokoši (l. 1913.) v Mariboru, toda prva svetovna vojna je vse delo zavrnila in skoro uničila rejce čistih štajerk.

In nadaljujeta

Ponovno so pričeli s smotrnim razširjanjem štajerke pri nas šele 1929 l. Iz rejskih središč, kjer so vzgajali kokoši z najboljšimi lastnostmi, so vsako leto razdelili veliko valilnih jajc in plemenske perutnine. S pomočjo razstav, s predavanji, s tiskano besedo in s subvencijami se je reja močnoboljšala in razširila. Na razstavih v Londonu, Rimu in Leipzigu je dobila štajerska pasma lepa priznanja. V izvozu je ponovno zaslovelo meso, v Švici pa so posebno pričeli ceniti jajca štajerk, ki so bila vedno prvovrstna. Toda tudi druga svetovna vojna je vse to uničila. Nekaj tradicije je sicer ostalo v izvozni trgovini, ki dosega boljše cene na ta račun, vendar ostaja ta sloves leto za letom v veliki meri neizkoriščen, posebno v pogledu klavne perutnine.

Od osvoboditve pa do danes nismo veliko storili pri rejcih za ponovno povzdigo perutinarstva. Poleg Seleksijske postaje za štajersko kokoš, ki je bila davna želja naših rejcev, in poleg ustanavljanja perutninarskih farm na državnih posestvih do danes nismo storili ničesar. Šele letos so zaživela nekatera rejska središča v okrajih Celje, Krško, Ptuj itd. Tu nas čaka še dosti vztrajnega dela. Tako bomo nadaljevali prizadevanja naših najboljših perutinarjev med obema vojnama, med katerimi moramo še posebej omeniti *Martina Zubanca* iz Maribora.

Poreklo štajerke je razvidno že iz njene zgodovine. Nastala je pod vplivom krajevnih razmer v času večstoletnega razvoja in se na te razmere prilagodila ter postala prava gospodarska kokoš. Spadala bi torej v skupino sredozemskih pasem, vendar je neprestani vpliv tujih pasem tudi pri njej pustil svoje sledove. Zaradi lastnosti, ki jih je dobila od tujih pasem, smo jo mi uvrstili med moderne pasme. Te lastnosti so: večja teža, rjava barva jajčne lupine in nekatere telesne oblike. Vse te lastnosti prihajajo vedno bolj do izraza zaradi neprestane odbire. Štajerki sorodne pasme so še *dinarska, istrska, medjimurska, madžarska* in druge pasme kokoši, samo da te kot pasme danes ne pomenijo več veliko. Pogoltnil jih je val tujih pasem, ker so ljudje podlegli tujemu vplivu. Edino Poljakom je uspelo ohraniti svojo prvotno kokoš, jo požlahtniti in postaviti v vrsto modernih pasem.

Tipi štajerskih kokoši, ki jih opisuje v svoji knjigi Emanuel Martiny, so naslednji: *rjava, jerebičasta, bela in grahasta štajerka*. V njegovem času so bili še vsi ti odtenki razširjeni pri nas, toda rejo grahaste štajerke so prav kmalu opustili, pravtako tudi rejo bele štajerke. Avstrijci imajo še danes precej rejskih središč za belo štajerko. Odbira bele štajerke je lažja, ker odpade presojanje barvnih odtenkov in se lahko posvetimo samo izboljšanju gospodarskih lastnosti.

Pri nas sta razširjena rjava in jerebičasti tip še sedaj. Ta dva tipa imata sicer skupne glavne pasemske značilnosti, razlikujeta pa se močno v nekaterih postranskih lastnostih. Posamezni perutinarji mislijo, da bi lahko presojali ta dva tipa kot dvoje različnih pasem, vendar je taka sodba pre-
-ostra.

Perutnistvo (1955, str. 27 – 29)

To je kratek, a temeljit povzetek dogajanj s starimi pasmami kokoši v Sloveniji in v ospredju je štajerska kokoš.

VIRI

1. A. Navod k gojitvi štajerske kure. V Gradcu, 16. september, 1903, št. 18, str. 181, Gospodarski glasnik za Štajersko
2. A—r. Štajerska kura na letošnji jesenski razstavi perutnine na Dunaju. V Gradcu, 16. oktober, 1903, št. 20, str. 197, Gospodarski glasnik za Štajersko
3. A—r. Nekaj zgodovinskih podatkov (Perutninarski list). V Gradcu, 16. marca, 1905, št. 6, str. 43 – 44, Gospodarski glasnik za Štajersko
4. A—r. Štajerska kura. V Gradcu, 16. aprila, 1905, št. 8, str. 60 – 62, Gospodarski glasnik za Štajersko
5. Arbeiter, Armin. K štajerski perutninoreji. Čisto pleme ali križanje? V Gradcu, 15. junija, 1902, št. 11, str. 161 - 164, Gospodarski glasnik za Štajersko
6. Arbeiter, Armin. Štajerska kura in njena plemena. V Gradcu, 16. aprila, 1903, št. 8, str. 99 – 100, Gospodarski glasnik za Štajersko
7. Arbeiter, Armin. Sodbe o štajerski kuretini iz prejšnjih časov. V Gradcu, 1. avgust, 1903, št. 15, str. 157, Gospodarski glasnik za Štajersko
8. Das Steirerhuhn. V: Martiny, Emmanuel. Das Wirtschafts-Huhn in und für Steiermark und Massnahmen, welche geeignet sind die heimische Geflügelzucht zu heben und fördern. Graz 1903, str. 1 - 20
9. Das Steirerhuhn. V: Armin Arbeiter. Steirische Hühnerzucht. Graz 1908, str. 14 – 22
10. Das Steirerhuhn. V: Wilh. Klessner: Das Grossgeflügel. Erster Band: Rassenkunde. Berlin 1921, str. 103 - 106
11. Domača perotnina. 10(1867)18, str. 312 - 314 in št. 19, str. 333 - 335 in št. 20, str. 346 – 349.
12. Erpič Jože. Produktivne sposobnosti štajerske kokoši. I. banovinska perutninska razstava in II. kongres za rejo štajerske kokoši. Maribor 22 – 25 oktober 1938, str. 22 – 27
13. Federviehzucht. V: Hlubek F.X. Ein treues Bild des Herzogthumes Steiermark. Gratz 1860, str. 200
14. Gerečnik Anton. Kokoši na naših dvoriščih. 1(1940)2, str. 25, Mali gospodar.
15. Göth, Georg. Das Herzogthum Steiermark; geographisch, statistisch, topographisch dargestellt u. mit geschichtlichen Erläuterungen versehen. 2. Band, Wien 1841, strani
16. Gosak, Josip. Redite kopune. 1(1934)7, str. 107 - 108, Rejec malih živali
18. Gosak, Josip. Oddaja valilnih jajc rjave štajerske kokoši. 1(1934)3, str. 21 - 22, Rejec malih živali.
19. Gosak, Jože. Celjski standard štajerske kokoši. 2(1935)7/8, str. 118-119, Rejec malih živali
20. Gosak, Josip. Štajerska kokoš na šolskih dvoriščih. I. banovinska perutninska razstava in II. kongres za rejo štajerske kokoši. Maribor 22 – 25 oktober 1938, str. 13 - 16
21. Gosak, Lavoslav. Pospeševanje reje in odbira štajerske kokoši. I. banovinska perutninska razstava in II. kongres za rejo štajerske kokoši. Maribor 22 – 25 oktober 1938, str. 16 - 22
22. Gosak Lavoslav. Perutninarstvo. V: Za izboljšanje življenjskih pogojev našega kmetijstva. Poročilo o kmetijski anketi, Ljubljana 30.5 – 3.6 1938, s. 341 – 353
23. Gospodinjam nekaj zastran kokošarstva. 16(1858)3, str. 17-18, Kmetijske in rokodelske novice
24. Gospodinjam nekaj zastran kokošarstva. 16(1858)4, str. 25-26, Kmetijske in rokodelske novice
25. Gradišnik, Stanko. Šola in rjava štajerska kokoš. 1(1934)11, str. 177-178, Rejec malih živali
26. Gršak, Ivan. Raszodba o celjski razstavi. 21(1863)43, str. 344, Kmetijske in rokodelske novice
27. Haushuhnrasen. V: Sabel E.: Pribyl's Geflügelzucht. Berlin, 1899, str. 35 -37
28. Houdinska kokoš. 52(1894)21, str. 204, Kmetijske in rokodelske novice
29. I.I.O. Poživimo zopet štajerske kopune. 1(1934)6, str. 72 – 75, Slovenski gospodarski list
30. Italijanske kokoši. 53(1895)12, str. 114, Kmetijske in rokodelske novice
31. Kako se kuretina kopuni. 41(1883)38, str. 302 – 303, Kmetijske in rokodelske novice
32. Kokošarstvo- dobra podpora kmetijstva. 17(1859)49, str. 384-385, Kmetijske in rokodelske novice
33. Kokoši iz Kohinkine. 14(1856)75, str. 300, Kmetijske in rokodelske novice
34. Kokoši iz Kohinkine. 16(1858)44, str. 345, Kmetijske in rokodelske novice
35. Kokošja reja na Dolenjskem. 15(1899)11, str. 100, Dolenjske novice
36. Kopunjenje. Celje, 1930, str. 1 - 9
37. Krištof, Franc. Poročilo o štajerski kokoši. 1(1933)10/11, str. 90 - 91, Živalca
38. Landhühner. V: Rudolf Ritter von Preuss-Kobierski. Das Hausgeflügel. Dunaj, 1902, str. 50 - 55
39. Lavrič Jože. Trgovina s perutninarskimi proizvodi. I. banovinska perutninska razstava in II. kongres za rejo štajerske kokoši. Maribor 22 – 25 oktober 1938, str. 30 – 39

40. Lenarčič, Josip. Perutnistvo. 47(1889)6, str. 44 in št. 7, str. 49 – 50 in št. 8, str. 57 – 58 in št. 9. str. 65 – 66 in št. 14, str. 105 – 106 in št. 15, str. 114 in št. 16, str. 121 – 122 in št. 17, str. 129 – 130 in št. 21, str. 161 – 162 in št. 22, str. 169 – 170 in št. 28, str. 217 – 218 in št. 29, str. 225 in št. 33, str. 258 – 259, Kmetijske in rokodelske novice
41. Lenarčič, Josip. Perutnistvo. 6(1889)2, str. 11 – 12 in št. 3, str. 18 – 19 in št. 6, str. 45 – 47 in št. 7, str. 53 – 55 in št. 9, str. 71 – 73 in št. 12. str. 97 – 98 in št. 14, str. 113 – 114, Kmetovalec
42. Malasek, Fran. Nekoliko o perutninarstvu. 35(1919)13, str. 49, Dolenjske novice
43. Martiny, Emanuel. O štajerskem perutninarstvu. V Gradci, 30. junija, 1902, št. 12, str. 183 - 185, Gospodarski glasnik za Štajersko
44. Naša domača kokoš. 12(1878)18, str. 142, Slovenski gospodar
45. Naše naloge. 30(1913)5, str. 59 – 60, priloga Perutninar, Kmetovalec
46. Nekatero napake v kokošjireji. 47(1934)3, str. 18 – 19, Gospodar in gospodinja
47. O reji štajerske kuretine. 4(1903)8, str. 8-9, Štajerc
48. Od kod je prišla naša živina? 17(1859)39, str. 303, Kmetijske in rokodelske novice
49. Österreichische Landhühner. Das steierische Landhuhn. V: Murauer, Hans: Lehrbuch der Landwirtschaftlichen Nutzgeflügelzucht. Dunaj in Leipzig, 1914, str. 9 - 11
50. Paljk, Leopold. Kakšna bodi kmečka kokoš. 4(1936)11, str. 161-162, Živalca
51. Perutnistvo. 45(1887)18, str. 138-139, Kmetijske in rokodelske novice
52. Perutninska razstava. 66(1932)48, str. 6, Slovenski gospodar
53. Pirnat, Franc. Zgodovinska črtica o štajersko zagorski kokoši. 2(1928)4, str. 171 - 178, Naše gorice
54. Polsterer, Adalbert Johann. Gröz und seine Umgebungen, historischtopographisch-statistisch dargestellt. Graz 1827, 446 strani
55. Poročilo o delovanji I. štajerskega perutninskega društva od l. 1888 – 89. V Gradci, 8. avgusta, 1889, št. 15, str. 182 - 185, Gospodarski glasnik za Štajersko
56. Poročilo prvega štajerskega perutninskega društva. V obrambo. V Gradcu, 1. junij, 1903, št. 11, str. 123 - 125, Gospodarski glasnik za Štajersko
57. Povzdignimo perutninarstvo! 19(1903)6, str. 51-52, Dolenjske novice
58. Prva štajerska razstava perutnine. V Gradcu, 16. oktober, 1903, št. 20, str. 197, Gospodarski glasnik za Štajersko
59. Prvo štajersko perutninarsko društvo. V Gradci, 31. maja 1899, št. 10, str. 156, Gospodarski glasnik za Štajersko
60. Prva banovinska perutninska razstava in II. kongres za rejo štajerske kokoši. Maribor 22 – 25 oktober. Maribor 1938, 49 strani
61. Prvo štajersko perutninsko društvo v Gradcu. V Gradci, 15. maja, 1902, št. 9, str. 134 - 135, Gospodarski glasnik za Štajersko
62. R. Dolenjsko perutninarstvo. 22(1906)8, str. 68-69, Dolenjske novice
63. R. Odbiranje kokoši za rejo. 25(1909)12, str. 91, Dolenjske novice
64. R. Domače kokoši. 29(1913)13, str. 49, Dolenjske novice
65. Razvoj živinoreje od začetka XVIII do konca XIX stoletja. V: Ante Stefančič. Začetek in razvoj veterinarstva na Slovenskem do prve svetovne vojne. SAZU, Ljubljana, 1966, str. 11 - 27
66. Rohrman. Štajerske kokoši. 31(1914)1, str. 13, Perutninar, Kmetovalec
67. Št. Laška kokoš. 3(1907)7, str. 99 – 100, Primorski gospodar
68. Štajerska kokoš. 36(1878)47, str. 368, Kmetijske in rokodelske novice
69. Štajerska kokoš. 1(1933)2, str. 49 – 51, Prijatelj živali
70. Štajerska kmetska kokoš. (1885)117, Gospodarstvena priloga k 38. številki. »Slovenskega gospodarja«
71. Štajerska kokoš. V: Ločniškar Franc, Vrečko: Perutninarstvo. Ljubljana, 1955, str. 27 – 45
72. Štih, Peter. Tolminsko gospostvo po urbarju iz leta 1598. 11(1984), str. 95 – 115, Goriški letnik
73. Valivnica. 13(1855)46, str. 182, Kmetijske in rokodelske novice
74. Važnost in vrednost štajerske kokoši za naše kraje. 47(1934)21, str. 154 – 155 in št. 22, str. 163 – 164 in št. 23, str. 170 – 172, Gospodar in gospodinja
75. Velika koristnost domače perutnine. 12(1878)5, str. 35, Slovenski gospodar
76. Von allerband zahm- und wildem Geflügel/fürnemlich von dem Adler. V: Valvasor, Vajkard Janez. Die Ehre dess Hertzogthums Crain:., III. Buch, Kapitel XXXIII, 1689, str. 443 – 447
77. Wenko, Boris. Zakaj smo se odločili za rjavo štajersko kokoš? 2(1934)1/2, str. 3, Živalca
78. Wenko Boris. Ali je kuretina z rumenimi nogami res boljša? 1(1934)3, str. 22 - 23, Rejec malih živali
80. Wenko Boris. Štajerska kokoš. V: Kmetijsko kokošarstvo. Kmetijska matica, 1935, Ljubljana, str. 29 - 48.

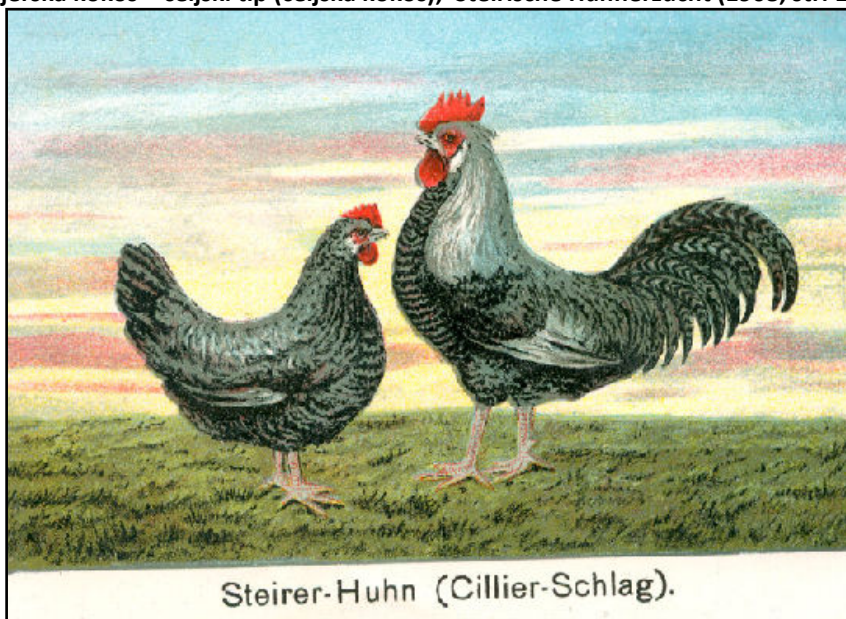
- 81.** Wenko Boris. Reja štajerske kokoši na kmetih. I. banovinska perutninska razstava in II. kongres za rejo štajerske kokoši. Maribor 22 – 25 oktober 1938, str. 9 – 13
- 82.** Wimmer, Fred. E. K štajerski perutninozeji. V Gradci, 15. maja, 1902, št. 9, str. 135 - 136, Gospodarski glasnik za Štajersko
- 83.** Wokaun, J. M. Štajarski kopuni kot izvozno blago. I in II. 7(1873)20, str. 157 in št. 21, str. 165 – 166. Slovenski gospodar
- 84.** Zajc, Cilka. Katero pasmo si boš izbral perutninar?. 3(1936)10, str. 176 - 178, Rejec malih živali
- 85.** Zupan. Kako pridemo do dobre perutnine. 11(1910)10, str. 164 - 168, Narodni gospodar
- 86.** Zupanc Milan. Razvoj štajerske kokoši. I. banovinska perutninska razstava in II. kongres za rejo štajerske kokoši. Maribor 22 – 25 oktober 1938, str. 5 – 9
- 87.** Žibert Šimon. Ukrepi za dosego zdravja in odpornosti štajerske kokoši. I. banovinska perutninska razstava in II. kongres za rejo štajerske kokoši. Maribor 22 – 25 oktober 1938, str. 27 – 30

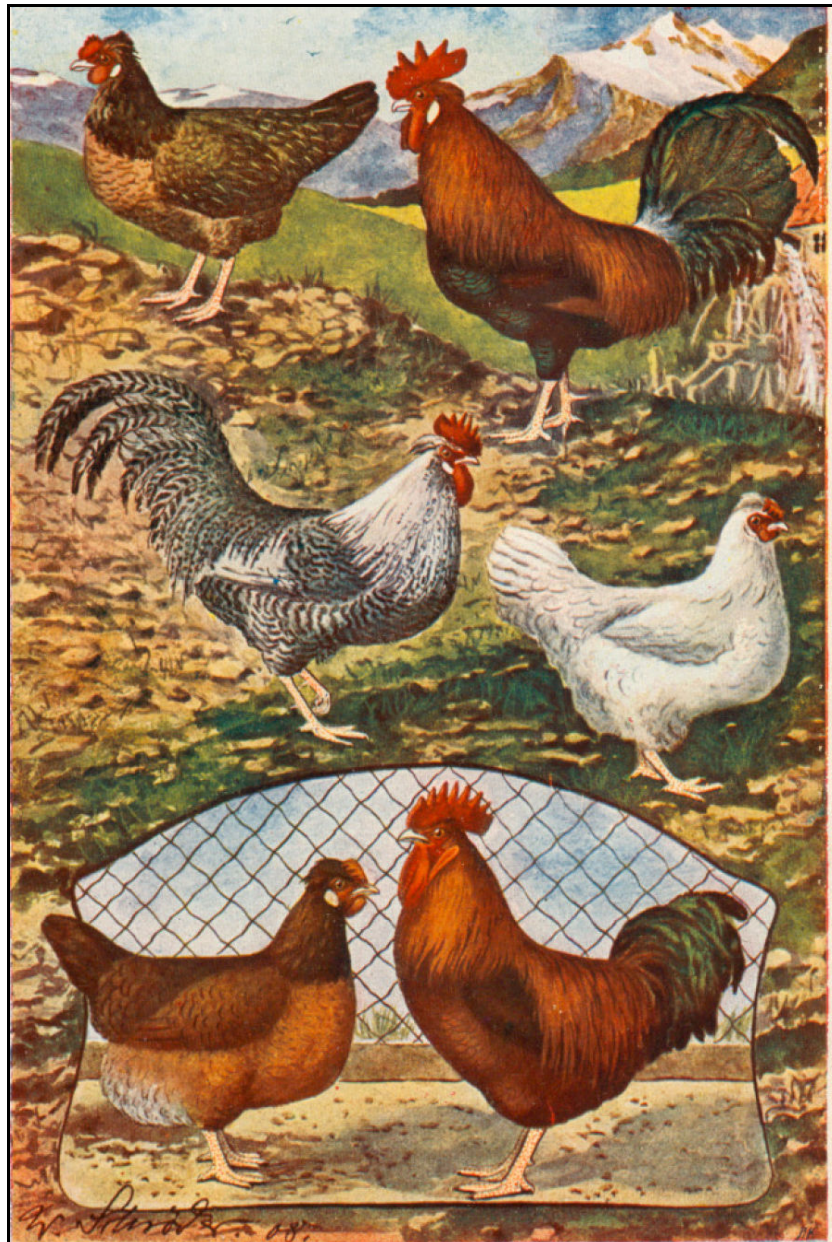
5.6.1.5. PRILOGE

Stara štajerska kokoš; Steirische Hühnerzucht (1908, str. 16)

Štajerska kokoš – celjski tip (celjska kokoš); Steirische Hühnerzucht (1908, str. 18)

Nach einem Aquarell von W. Schröder.

Steirer Huhn (Steirisches Landhuhn).

Oben: Altsteirer. In der Mitte: Cillier-Schlag.
 Unten: Sulmtaler (Züchter: Armin Arbeiter, Graz).

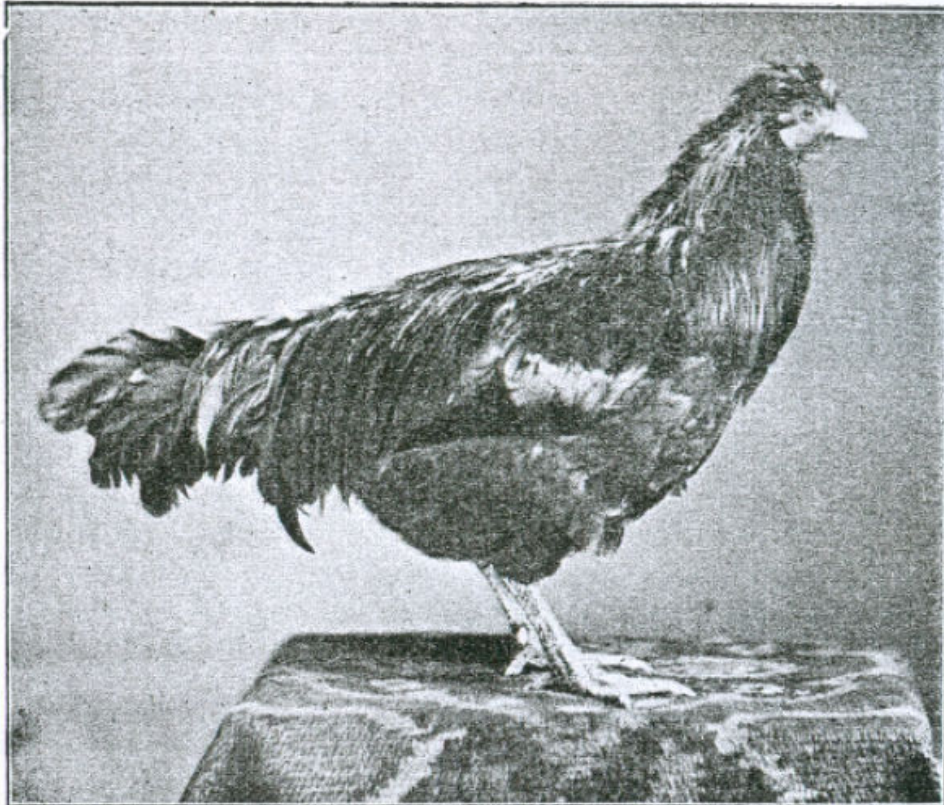
Das Grossgeflügel, Rassenkunde (1921, str. 104)

Zgoraj: stara štajerska kokoš

V sredini: celjska kokoš

Spodaj: sulmtalerska kokoš

Štajerski kopun, izvaljen v juniju 1929., okopunjen
v avgustu 1929., teža v maju 1930. 5 kg.

Kopunjenje (1930, str. 2)

Zvezek Prašičereja in Perutninarstvo (SI AS 533 Podružnice 1 1914 20 31)

Številka	Ime pridelavca	Ime posejane	Izbirke in oblika	Posta	Število	Številka	Ime pridelavca	Ime posejane	Izbirke in oblika	Posta	Število	Opombe
1. 1. 1914	23/4	And. Gornji Kloš	ASA	ASA	1	37-	Črna B. in B. in					
2. 1. 1914	"	"	"	"	1	38-	"					
3. 1. 1914	"	"	"	"	1	39-	"					
4. 1. 1914	"	"	"	"	1	40-	"					
5. 1. 1914	"	"	"	"	1	41-	"					
6. 1. 1914	1/2	Legator Korčak Korčak	ASA	ASA	1	42- 43- 44-	"					delno v 1914 v 1915
7. 1. 1914	"	"	"	"	1	45- 46-	"					
8. 1. 1914	1/2	Anton Jaklič, povelj	ASA	ASA	1	47-	"					
9. 1. 1914	1/2	Gregor Bajc, povelj	ASA	ASA	1	48-	"					

Zvezek Prašičereja in Perutninarstvo (SI AS 533 Podružnice 1 1914 20 31)